

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

TEVFİK İLERİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba KAYA

**OCAK 2014
TRABZON**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

TEVFİK İLERİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba KAYA

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ

**OCAK 2014
TRABZON**

ONAY

Tuba KAYA tarafından hazırlanan “Tevfik İleri ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri” adlı bu çalışma 30/12/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.



Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Başkan)



Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK(Üye)



Yrd. Doç. Ahmet KARAÇAVUŞ (Danışman/Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Tuba KAYA

13.01.2014

ÖNSÖZ

Tevfik İleri, 1930'lu yıllarda üniversite gençliği arasında milli bilincin oluşmasına katkısı olan, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk milliyetçi öğrenci hareketlerinde başrol oynayan, çok partili yaşama geçişle birlikte Demokrat Parti saflarında yer alan, Demokrat Partinin milli eğitim politikalarına damgasını vuran düşünce ve devlet adamıdır.

Onun adı, gençlik yıllarında Milli Türk Talebe Birliği'nin yeniden faaliyete başlaması, Vagon-li Hadisesi ve Razgrat Olayları ile Milli Eğitim Bakanlığı sırasında din derslerinin ilköğretim programı içerisine alınması, Köy enstitülerinin İlköğretmen Okulları haline getirilmesi, İmam Hatip Okulları'nın yeniden açılması, eğitimde millileştirme çabaları, komünizm ile mücadele ve İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılması gibi icraatlarla birlikte anılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bir yandan Tevfik İleri'nin Türk milli eğitimine yaptığı hizmetlerin önemini belirginleştirmek ve diğer yandan da onun yaşamını, faaliyetlerini ve fikirlerini ele alarak yapılan tartışmalara açıklık getirmeye çalışmaktır. Aynı zamanda bir nebecik olsun tarihsel gerçekleri ortaya çıkarmak bu çalışmanın diğer bir amacıdır.

Yapılan bu çalışma esnasında, öncelikle birinci el kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak Tevfik İleri, siyasi bir kimliğe sahip olduğundan, elde edilen bilgiler mutlaka tartışmalı mevzuları içermektedir. Bu da tam doğru karara ulaşmak için bazı sorunlara neden olmaktadır. Ulaşılabilen eserlerin çoğu ya sempatican ya da muhalif bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu noktada, mümkün mertebe objektif sonuçlar elde edilebilmesi için dönemin gazeteleri, dergileri, arşiv kayıtları, Tevfik İleri ile ilgili kaynak eserler ve belgeler incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle Tevfik İleri'nin yaşamı ve fikirleri konusunda ise İleri'nin kızı Cahide (İleri) Aksoy'a başvurulmuştur.

Daha isabetli bir neticeye varmak için Tevfik İleri, sadece doğruları ile değil, her yönüyle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bu araştırmada, kendisine muhalif

olanların, Tefvik İleri'nin yaptıklarına karşı yaklaşımlarına ve tepkilerine mümkün olduğunca yer verilmeye çalışılmıştır.

Gerek lisans ve gerekse de yüksek lisans eğitimimde değerli katkılarıyla birçok konuda bana yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen ve çalışmanın konusunu belirleyen hocam Doç. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU' ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmam sırasında karşılaştığım zorluklar karşısında yardımlarını, yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen çalışmam boyunca değerli bilgi ve değerlendirmeleriyle bana büyük destek veren danışmanım Yrd. Doç. Ahmet KARAÇAVUŞ'a en içten şükranlarımı sunarım.

Tefvik İleri'nin yaşamı ve fikirleri ile ilgili verdikleri bilgilerle bana çok büyük yardımlarda bulunan, Tefvik İleri'nin değerli kızı Cahide (İleri) AKSOY Hanımefendi'ye ve damadı Ayhan AKSOY Beyefendi'ye eşsiz katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Çalışma esnasında, araştırma yaptığım Ankara da bulunan Cumhuriyet Arşivi, TBMM Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphane çalışanlarına da yardımları için teşekkür ederim.

Son olarak, bu güne kadar her zaman bana destek veren, her kararımı destekleyen başta canım annem, babam ve kardeşlerim olmak üzere tüm aileme, her anımda yanımda olan, bana güç ve pozitif enerji veren Şener KUM'a ve bu çalışma esnasında görüşlerini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve olumlu eleştirileriyle bana sağlıklı bir düşünce ortamı sağlayan arkadaşlarıma canı gönülden teşekkür ederim.

Trabzon, Ocak 2014

Tuba KAYA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET	X
ABSTRACT	XII
TABLOLAR LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ	XVI
GİRİŞ.....	1-17

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEVFİK İLERİ’NİN HAYATI.....	18-39
1.1. Ailesi ve Eğitim Hayatı	18
1.2. Milli Türk Talebe Birliği’ndeki Faaliyetleri	22
1.3. Meslek Hayatı ve Evliliği	28
1.4. Siyasete Atılışı ve Demokrat Parti’ye Girişi	30
1.5. Tevfik İleri’nin Son Günleri	34
1.6. Tevfik İleri’nin Kişiliği.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİ’NİN EĞİTİM POLİTİKALARI VE BU DÖNEMDE YAPILAN MİLLİ EĞİTİM ŞURASI, HAZIRLATILAN RAPORLAR.....	40-75
2.1. Demokrat Partinin Faaliyete Geçmesi	40
2.2. Demokrat Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim	43
2.2.1. Demokrat Parti Programında Eğitim.....	43
2.2.2. Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Görüşleri.....	47

2.2.2.1. Birinci Menderes Hükümetinde Eğitim (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951)	47
2.2.2.2. İkinci Menderes Hükümetinde Eğitim (9 Mart 1951-17 Mayıs 1960)	49
2.2.2.3. Üçüncü Menderes Hükümetinde Eğitim (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955)	50
2.2.2.4. Dördüncü Menderes Hükümetinde Eğitim (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957)	51
2.2.2.5. Beşinci Adnan Menderes Hükümetinde Eğitim (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960)	52
2.3. Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın Eğitim Hakkındaki Görüşleri	52
2.4. Beşinci Milli Eğitim Şûrası ve Kararları	56
2.4.1. Beşinci Milli Eğitim Şûrasının Amacı	56
2.4.2. Şûranın Gündemi ve Çalışma Esasları	58
2.4.3. Alınan Kararlar	59
2.4.4. Şûra Kararlarından Çıkan Sonuçlar	60
2.5. Amerikalı Uzmanların Eğitim ile İlgili Raporları	62
2.5.1. İlköğretim İle İlgili Raporlar	62
2.5.1.1. Prof. Dr. Kate V. Wofford'un Türkiye İlkokulları Hakkında Raporu ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar	62
2.5.1.2. Ord. Prof. Roben J. Maaske'nin Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Raporu	69
2.5.2. Ortaöğretim İle İlgili Raporlar	70
2.5.2.1. Prof. Dr. John Rufi'nin Raporu	71
2.5.2.2. Ellswort Tompkins'in Raporu	72
2.5.2.3. Prof. Dr. Lester Beals'in Raporu	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEVFİK İLERİ'NİN EĞİTİM ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI	76-224
3.1. Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilatı ile İlgili Çalışmaları	76
3.2. Okul Öncesi Eğitim Alanında Yapılan Çalışmalar	78
3.3. İlköğretim Alanında Yapılan Çalışmalar	83

3.3.1. İlköğretim Kanun Tasarısı.....	86
3.3.2. Basına Göre İlköğretim Ders Kitapları	91
3.3.3. Köylerde İlköğretimin Yaygınlaştırılması Çalışmaları	94
3.3.4. Özel Eğitime ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Yapılan Çalışmalar.....	103
3.3.5. Tevfik İleri Döneminde İlköğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler	106
3.4. Ortaöğretim Alanında Yapılan Çalışmalar	116
3.4.1. Tevfik İleri Döneminde Ortaöğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler	125
3.5. Mesleki ve Teknik Öğretim Alanındaki Çalışmalar	131
3.5.1. Tevfik İleri Döneminde Mesleki ve Teknik Öğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler	136
3.6. Yükseköğretim Alanındaki Çalışmaları.....	140
3.6.1. Yeni Üniversite Kurma Çalışmaları.....	142
3.6.1.1. Doğu Üniversitesi Fikri ve Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşu.....	142
3.6.1.2. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Kuruluşu	150
3.6.1.3. Tevfik İleri Döneminde Kurulmaya Çalışılan Yüksek Öğretim Kurumları.....	152
3.6.2. Üniversite Giriş Sınavı	155
3.6.3. Üniversite Muhtariyeti	156
3.6.4. Tevfik İleri Döneminde Üniversite Gençliğine Yapılan Yardım.....	159
3.6.5. Tevfik İleri Döneminde Yükseköğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler	162
3.7. Dini Eğitim Alanındaki Çalışmaları	165
3.7.1. İlk ve Ortaöğretime Din Dersi Konulması	170
3.7.2. İmam- Hatip Okullarının Yeniden Açılması.....	176
3.7.2.1. İlk Açılan İmam-Hatip Okulları ve Programları, Öğretmen ve Öğrenci Durumları	180
3.7.3. Yüksek İslam Enstitüsü'nün Kurulması.....	185
3.8. Tevfik İleri Döneminde Örgün Eğitimin Desteklenmesi.....	188
3.8.1. Öğretmen Yetiştirme Politikası.....	189
3.8.1.1. Tevfik İleri'nin Öğretmene Verdiği Değer.....	189
3.8.2. İlköğretime Öğretmen Yetiştirme	191
3.8.2.1. Köy Enstitüleri.....	193
3.8.2.2. Tevfik İleri'nin Köy Enstitülerine Bakışı	198

3.8.2.3. Köy Enstitülerinin İlk Öğretmen Okullarına Dönüştürülmesi.....	201
3.8.3. Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.....	209
3.8.4. Öğretmenlerin Özlük Hakları ve Sosyal Durumlarında Yapılan Düzenlemeler	213
3.8.5. Tevfik İleri Döneminde Öğretmen Yetiştirme Alanındaki Sayısal Gelişmeler	217
3.9. Yaygın Eğitim Alanındaki Çalışmaları.....	220
3.9.1. Halk Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmalar	220
SONUÇ	225
YARARLANILAN KAYNAKLAR	235
EKLER	260
ÖZGEÇMİŞ	293

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Adnan Menderes döneminde 9 Ağustos 1950 - 8 Nisan 1953, 13 Nisan 1957 - 25 Kasım 1957 ve 23 Mayıs 1959 - 18 Aralık 1959 yılları arasında, toplam 3 yıl, 9 ay, 26 gün Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Tevfik İleri'nin eğitim alanında yaptığı faaliyetler incelenmiştir.

1950-1960 yılları arasında iktidarda bulunan Demokrat Parti dönemi, toplumsal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi, eğitim alanında da bir dizi değişimin ve ilklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Eğitim alanında yaşanan değişimin önde gelen isimlerinden biri olan Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanı olarak birçok kez görev almış, gerçekleştirdiği eğitim uygulamalarıyla o dönem ve sonrasında çok konuşulan ve çok tartışılan isimlerden biri olmuştur.

Çalışma, giriş, üç ana bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Giriş'te konu tanıtımı, Demokrat Parti öncesinde ki eğitim faaliyetleri, araştırmanın amacı ve kaynaklardan kısaca bahsedilmiştir. Çalışmada arşiv kaynakları, gazeteler ve araştırma eserlerden yararlanılarak bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde, Tevfik İleri'nin aile, meslek, siyasi hayatı ve kişiliği anlatılmıştır. İkinci bölümde, Demokrat Parti dönemi Türk eğitiminin genel hatları ve hükümet programlarında yer alan eğitim ile ilgili görüşler anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise Tevfik İleri'nin örgün eğitim alanındaki faaliyetleri ve bu eğitim faaliyetleri, sayısal verilerle ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, Milli Eğitim Bakanlığı'nda bulunduğu süre az olmasına karşın İleri, çalışmaları, fikirleri ile DP'nin milli eğitim politikalarını yönlendirerek Türk eğitim tarihinin tartışmalı bir dönemine damgasını vurmuştu. İleri, hayatı boyunca tek başına karar almaktan kaçınmış, yetkililerin, Türk ve yabancı uzmanların fikirlerini almış, kurdurduğu komisyonlardan raporlar alarak çalışmalarını demokratik bir anlayışla yürütmüştür. Milli eğitim camiasında komünizm söylemlerine son veren İleri, aynı zamanda kendi düşünce ve görüşleri doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'nde komünizmin

yayılmamasını önlemek için mücadele etmişti. O, eğitimi, Türkiye'nin kalkınmasında ve gelişmesinde en önemli araç olarak görmüş, Türk milletine ait manevi değerler ile batıya ait ilmi değerlerin birleştirilmesi ile oluşturabilecek bir sentezin, Türk milli eğitimini düzlüğe çıkaracak tek yol olduğunu düşünmüş, eğitim politikalarını da buna göre şekillendirmişti.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Demokrat Parti, Tarih, Eğitim Politikası

ABSTRACT

The educational activities of Tevfik İleri worked as Minister of Education for 3 years, 9 months, 3 days in the following dates 9 August 1950 - 8 April 1953, 13 April 1957 - 25 November 1957 and 23 May 1959 - 18 December 1959 during the period of Adnan Menderes is examined in this thesis.

In the period of Democratic Party being in power from 1950 to 1960 many changes and firsts were seen in the field of education, as well as the social and economic fields. Tevfik İleri, one of the leading names related to changes in education, served as the Minister of Education for many times, and he was one of the most popular and controversial names with his changes in education both in that period and later.

The study consists of an introduction and three main parts. The presentation of subject, the aim of study and the sources were shortly mentioned in the introduction. The unity is provided using the sources of archive, newspapers and second-hand sources in the study. The family life, job, political life and personality of Tevfik İleri was told in the first part. The educational activities before Democratic Party and the opinions about education in government program after Democratic Party were told in second part. The studies in the formal education of Tevfik İleri and those educational activities were examined in detail with digital data in the third section.

The obtained results indicate that although İleri served for a short time as the Minister of Education, he was a very important person in the controversial period of Turkish education history by directing the national education policies of Democratic Party with his studies and ideas. İleri avoided making a decision by himself throughout his life, he got the ideas of officers, Turkish and foreign experts, and he pursued his studies democratically by taking commission reports. İleri stopped the rumors of communism in National education community, moreover he prevented the spread of communism in the Republic of Turkey in accordance with his own ideas. He thought that the education is the

most important tool for the development and reconstruction of Turkey. According to him, the only way of solving the problems of Turkish national education is to create a synthesis of sentimental values of Turkish people and science values of the West, and he shaped his education policies according to this idea.

Key Words: Education, Democratic Party, History, Education Policy

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	DP Döneminde Milli Eğitim Bakanları	47
2	Resmi ve Özel Anaokullarında (Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarında) Görülen Gelişmeler	82
3	7-11 Yaşlarında Öğrenim Çağındaki Çocukların Tahmini Sayısı.....	89
4	Mevcut ve Yeniden Açılması Gereken Şehir ve Köy Okulları ve Öğretmen Kadrosunun 12 Yıllık Plana Göre Sayısı.....	90
5	Tevfik İleri Dönemindeki İlkokul Öğrenci Sayıları	107
6	Tevfik İleri Döneminde Mezun Olan Öğrenci Sayıları	108
7	Tevfik İleri Döneminde İlkokul Sayısında Görülen Gelişmeler	109
8	Tevfik İleri Döneminde Bütçeden Milli Eğitime Ayrılan Ödenek.....	112
9	Tevfik İleri Döneminde Açılan Özel Anaokulu ve Özel İlkokul Sayıları	114
10	Tevfik İleri Döneminde Özel Okulda Okuyan Öğrenci Sayıları.....	115
11	Tevfik İleri Döneminde Özel, Türk, Yabancı İlkokullardan Mezun Olanlar ...	115
12	Tevfik İleri Döneminde Ortaöğretim Kurumlarının Sayıları	127
13	Tevfik İleri Döneminde Ortaokullardaki Öğrenci Sayıları.....	128
14	Tevfik İleri Döneminde Liselerdeki Öğrenci Sayıları.....	129
15	Tevfik İleri Döneminde Lise ve Ortaokul Binalarına Harcanan Bütçe	130
16	Tevfik İleri Döneminde Dernekler veya Özel Şahıslar Tarafından Yaptırılan Lise ve Ortaokul Binalarına Ayrılan Bütçe.....	130
17	Tevfik İleri Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitimdeki Okul Sayıları	139
18	Tevfik İleri Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitimde Öğrenci Sayıları	139
19	Tevfik İleri Döneminde Üniversite ve Öğrenci Sayılarında Görülen Gelişmeler.....	163
20	Tevfik İleri Döneminde Yükseköğretimde Okul ve Öğretmen Sayıları.....	164
21	Tevfik İleri Döneminde Üniversitelerimizin Sene Başı Kabul Edilen Bütçeleri	165

22	Tevfik İleri Döneminde Açılan İmam-Hatip Okulları ve Öğrenci Sayıları.....	181
23	İmam-Hatip Okulları 1. Devre Okul Ders Dağıtım Çizelgesi	182
24	İmam Hatip Okulları 2. Devre Okul Ders Dağıtım Çizelgesi	183
25	İmam-Hatip Okullarının Meslek ve Kültür Derslerine Oranı	184
26	Üç Sınıflı İlk Öğretmen Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları.....	217
27	Altı Sınıflı İlk Öğretmen Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	218
28	Ortaöğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar.....	219
29	Mesleki ve Teknik Öğretime Öğretmen Yetiştiren Okullar	219

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.g.	: Adı geçen gazete
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKKK	: Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu
BMGMEK	: Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu
BÖKMEK	: Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
Eğit.	: Eğitimci
Haz.	: Hazırlayan
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MKK	: Müşterek Kararnameler Kataloğu
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OEEC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
Öğrt.	: Öğretmen
s.	: Sayfa numarası
s.y.	: Sayfa numarası yok

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TTK	: Talim Terbiye Kurulu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Yay.	: Yayıncılık
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Bir milletin varoluşunda, ilerlemesinde, ayakta durabilmesinde en önemli unsur insandır. İnsan yaradılış itibariyle bünyesinde iyiye ve kötüye yönelik cevherlerin, bulunduğu bir varlıktır. İnsanın içinde bulunan bu maden işlendiği zaman ancak değerini bulmaktadır. Onun içindir ki milletler, fertlerini en iyi şekilde yetiştirmeye gayret sarf ederler. Bu gayretler neticesinde de milletlerin kendi bünyelerine uygun bir eğitim felsefeleri oluşur.

Bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde, toplumun yaşaması ve kalkınmasını devam ettirebilecek nitelikte değer üretmek, mevcut değerlerin dağılmasını önlemek, eski ve yeni değerleri bağdaştırmak sorumluluğunun taşınmasında eğitim felsefeleri ve dolayısıyla eğitim, önemli bir rol oynar. Bu değerler, öğrencilerin davranışlarını yine eğitim yoluyla etkiler. Modern dünyada eğitim, toplumu oluşturan bireyleri, çağdaş gelişmeler ve ülkenin gereksinimleri doğrultusunda yetiştirme görevini üstlenmiştir. Bir toplumun sahip olduğu insan gücü kaynağının niteliğinin geliştirilmesi, yükseltilmesi, aklın ve bilimin yol göstericiliğinde çağdaş bir eğitim sisteminin kurulmasına ve bunu da etkili bir biçimde sürdürmesine bağlıdır. Bu nedenle toplumların bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmeleri ancak eğitimle olanaklıdır. Eğitim hayat boyu devam eder ve birçok faktörden etkilenir. Toplumun sahip olduğu kültür, dini inanış, örf ve adetler, tarihsel birikim ile bireyin çevresi ve ailesi eğitim sürecini etkilemektedir.

Demokratik rejimi benimseyen ülkelerde, düzenli bir eğitim sisteminin oluşturulması görevi siyasal otoriteyi elinde bulunduran kişi ve gruplara ait olmuştur. Cumhuriyet döneminde demokratik çoğulcu parlamenter sistemi benimseyen Türkiye’de bu görev Türk milleti adına TBMM’ye, Cumhuriyet hükümetlerine, Milli Eğitim Bakanlığı’na ve dolayısıyla Milli Eğitim Bakanına verilmiştir. İşte bu görev ve sorumluluğun yerine getirilmesinde ve başarılmasında Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürüten kişilerin çok önemli rolleri olmuştur. Bu bağlamda, 1950-1960 yılları arasında

iktidarda bulunan Demokrat Parti dönemi, toplumsal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da bir dizi değişimin ve ilklerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur.

DP dönemi milli eğitim politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında Tevfik İleri, başrolü oynamıştır. Yaklaşık on yıl süren DP iktidarı boyunca biri vekâleten olmak üzere toplam üç kez Milli Eğitim Bakanlığı'na atanan Tevfik İleri yaşamı, çalışmaları ve fikirleri ile DP'nin Milli Eğitim politikalarına damgasını vurmuştu. DP döneminde eğitim alanında yaşanan değişimlerin önde gelen isimlerinden biri olan Tevfik İleri, 1950 seçimlerinden sonra Milli Eğitim Bakanı olunca, süratle Milli değerlere dayanan bir eğitimin temellerini atmaya çalışmış ve eğitim sistemini Türk kimliğinin özellikleri üzerine temellendirme gayreti içine girmiştir.

Çağdaşlaşmak için önemli bir adım olan eğitim konusunda uzun yıllar boyunca önemli çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. Atatürk döneminde, Türk toplumunu milliyetçi ve modern bir kültür yapısına kavuşturmak amacıyla köklü değişiklikler yapılmıştı. Atatürk bu yapıyı koruyacak ve geliştirecek insanları, millileşme ve modernleşme ilkelerine dayalı bir milli eğitim vasıtasıyla yetiştirmeyi düşünmüştü. İnönü döneminde de benzer bir düşünce hâkim olmasına karşın bu dönemde Batılılaşma daha baskın bir kültür politikası olarak benimsenmişti. Çok partili yaşama geçişle başlayan, ahlaki ve demokratik eğitim tartışmaları, milli eğitimin ilke ve hedeflerinin de değişime uğramasına neden olmuştur.¹

Eğitimin siyasi politika ve oluşumlardan bağımsız düşünülemediği gerçeği bu dönemde ortaya çıkmış ve bu dönemin eğitim açısından önemli faaliyetleri 3 yıl, 9 ay, 26 gün Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Tevfik İleri zamanında gerçekleşmişti. Buna ek olarak eğitimi oluşturan kademelerde yeni uygulama ve politikalar ortaya konmuştur. İşte bu yapılan uygulama ve politikalar dolayısıyla Tevfik İleri, dönemin tartışılan isimlerinden birisi olmuştur. Bu çalışmada, yapılan bu tartışmalara açıklık getirilmeye çalışılarak bu konu üzerinde önemle durulmuştur. Atatürk inkılâplarının ilk dönemi olarak adlandırılabilir 1923-1930 yılları arasında eğitim alanında yapılan inkılâplar, tümüyle radikal bir özelliğe sahiptir. Bu dönemde rejim, asıl kimliğini tespit ve tayin etmiştir. Eğitim alanında yapılan inkılâpların ikinci dönemi ise 1930-1938 yılları arasında yapıldı.

¹ Ali Ata Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1992, s. 54-55.

İlk dönemde yapılan inkılâpların tamamlanmasına ve olgunlaştırılmasına çalışıldı. Yapılan uygulamaların temel yaklaşım tarzı ise eğitimin laikleştirilmesi ve batılılaşmadır. Yani, eğitim alanında modernleşmeye ve çağdaşlaşmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in yeni kültür ve medeniyet anlayışı eğitim yoluyla geliştirilmeye ve yaygınlaştırılmaya istenmiştir. Atatürk inkılâplarının fikri temeli olarak ifade edilen laiklik ve batıcılık, 1938-1950 yılları arasında eğitim alanında yapılan inkılâplar döneminde daha farklı bir yorumla şekil değiştirmiş bulunmaktadır. Ancak temel anlayış aynıdır.²

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde, eğitimde Atatürk'ün çizdiği temel ilkeler biraz dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde yaşanan II. Dünya savaşı ve ardından başlayan soğuk savaş sonucu dünyadaki kutuplaşma etkisini eğitim alanında da göstermiştir. Bu nedenle Atatürk dönemi eğitim sistemi milliyetçi-laik bir çerçevede oluşurken, İnönü zamanında eğitim politikalarının en önemli ilkeleri hümanizm ve laiklik olmuştur. Bu dönemde kurulan hükümetlerin, milli eğitimle ilgili temel amaçları, ilköğretimin tüm yurt çapında yayılmasını sağlamak ve en ücra köylere kadar cumhuriyetin siyasal, sosyal ve kültürel hedeflerini ulaştırmaktır.³

Belirtildiği gibi İnönü döneminde temel çerçevesini Batıcılığın ve Batılılaşma çabalarının oluşturduğu laik-hümanist ilkeler kabul edilmişti. Eğitimdeki milli amaçlardan da uzaklaşmak istemeyen İnönü, kalkınma ve modernleşme için batılılaşmayı hedef olarak seçmişti. Bu hedefe ulaşmak için laiklik ilkesi daha belirgin olarak ön plana çıkarılmıştı. Atatürk döneminde de etkili olan batılılaşma fikri, bu dönemde milliyetçilik fikrinden uzaklaşarak gerçekleşmiştir.⁴

² İlhan Akar, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Temel Özellikleri", **Yeni Türkiye Dergisi**, 2 (7), 1996, s. 214-215; Alemdar Yalçın, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Durumumuz", **Türk Tarih Dergisi**, 7(10), 1985, s. 38.

³ Toper Akbaba, **Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi**, Ankara: Gün Yay., 1998, s. 11; Akar, a.g.m., s. 215.

⁴ Caner Yüce, **Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 13.

Atatürk döneminden farklılık gösteren nokta ise milliyetçiliğin yerine “hümanizmin”⁵ uygulanmış olmasıdır. Batının sadece tekniğinin alınmasını yeterli görmeyen bu anlayış, onun iç dünyasını, fikrin oluşmasına sebep olan unsurların benimsenmesini ifade etmektedir. Böylece, batının sahip olduğu bilime ve yetiştirdiği bireylere sahip olunacağı düşünülmüştü. Bu değişikliğin diğer bir amacı ise batılılaşmak için Batı uygarlıklarını oluşturan Eski Yunan ve Latin kaynaklarına inilmesi gerektiği inancı olmuştur. Bu yüzden, hızlı bir şekilde tercüme faaliyetlerine girişilmiştir. Batı klasiklerinin çoğu bu amaçla tercüme edilmişti. Hatta bu dönemde bazı liselere Latince ve Eski Yunanca dersleri konulmuştu. Liselerde klasik kolun kurulması yoluyla Latincenin öğretilmesine olanak sağlanmış, Tercüme büroları kurularak, Dünya klasiklerinin Türk diline çevrilmesi için çalışmalar başlatılmıştı. Ekonomik bağımsızlığın eğitim ile desteklenmesi ile yeni yetişecek nesiller, Türk milletini ileriye götürecektir. Medenî yaşantının oluşması için kız çocuklarının eğitimi üzerinde de önemle durulmuştu.⁶ İnönü, bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

İçtimai eksikliklerimizi düzeltmenin en kısa ve feyizli yolu kızlarımızı iyi yetiştirmektir. Kızların iyi terbiye edilmesi sayesinde ki, aileleri temdin imkânını kazandırmayacağız. Sıhhi cehillere galebe etmek, hurafeleri yenmek, iyi yaşamaya engel olacak mâniyeleri devirmek, hayatın en nezih zaruretlerinden olduğuna herkesin ittifak ettiği sanayi nefise zevki vermek gibi bir aileyi medeni bir seviyeye çıkaracak inkılâbın bütün temelini bugünkü kızlarımız teşkil ediyor.⁷

1947 yılında gerçekleştirdikleri kurultayda, CHP eğitime verdiği önemi göstermişti. Kurultayda ulusal eğitimin prensipleri belirlendi. Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı esaslara bağlı vatandaş yetiştirmeyi esas alan parti, milli karakter ve benliği ön plana çıkarmaktaydı. Eğitimin yaygınlaştırılması, özellikle de köylere eğitim götürülmesi öncelikli hedef olarak seçilmiş, halk eğitiminin yaygınlaştırılması, kızların eğitimine önem

⁵ İtalya’da başlayıp, 15-16 yüzyıllarda Avrupa’da yayılan, antik Yunan-Roma kültürünün yeniden canlandırılması, yaşama sevinci, akılcılık, insancılık ilkelerinin benimsenmesi gibi özelliklerle belirlenen bir edebiyat ve kültür akımı. Tarihte profesyonel yazar kişiliği ilk defa bu akımla ortaya çıkmıştır. Bkz.: <http://wikipedia.org>, (05.12:2012, 19.46).

⁶ Yüce, a.g.t., s. 24; Kemal Koçak, “Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarının Tarih Eğitime Yansımaları”, **Akademik Tarih Araştırmaları Dergisi**, <http://www.wordpress.com>, (26.12.2012, 21.39).

⁷ Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Ankara: Anı Yay., 2005, s. 61.

verilmesi, güzel sanatlar eğitiminin teşvik edilmesi, tarih öğretimine önem verilmesi kararlaştırıldı.⁸

CHP'nin hükümet programları, bu dönemde yürütülen eğitim politikası hakkında bilgi vermektedir. 1946 yılında oluşturulan Recep Peker'in hükümet programında, Türk Tarihi ve Türk devrimlerinin öğretilmesi ve halka anlatılması önemli yer tutmaktadır. Bu programın eğitim politikası açısından en önemli yeniliği Köy enstitüleri uygulamasıydı. 1930'lu yılların sonlarına doğru ülkenin içinde bulunduğu olumsuz sosyo-ekonomik şartlar ve okuma yazma oranının oldukça düşük oluşu, zamanın iktidarının bu kurumlara kurtarıcı gözüyle bakmasına neden olmuştu. Kalkınma köylerden başlamalıydı. Onun için bu kurumlardan yetişecek öğretmenler köylere gidecek, inkılâbı sadece sözle değil, gerçek bir kalkınma ile kökleştireceklerdi. Bu öğretmenler, köylerde hem öğrencileri okutacaklar hem de köylüye çiftçilik, hayvancılık, hatta yapı işlerinde hocalık ve rehberlik yapacaklardı. Ne var ki bu kadar ağır bir yükün altına giren öğretmenler bazı istisnalar dışında, büyük ölçüde başarısız oldular. Doğu'da bir üniversite kurulması köy bölge okulları programında yer almaktaydı. Ancak CHP'nin iktidarı kaybetme düşüncesi, daha önce savunulan fikirlerde yumuşamaya neden oldu. 1949 yılında kurulan Şemsettin Günaltay hükümetinde, din eğitiminin isteğe bağlı olarak yapılması ve çocukların din bilgisi öğrenme hakkını kullanması ön plana çıkmıştı. CHP'nin böyle bir düşünceye gitmesi, çok partili hayatın eğitime getirdiği en önemli yeniliklerdendi.⁹

İnönü döneminde nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan köylülerin eğitime özel bir önem verilerek köylerde okulların yaygınlaşmasını sağlamak için yoğun çalışmalar yapılmıştı. Bu dönemde ilköğretimi yaygınlaştırmak, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak ve kız çocuklarının eğitilmesi ilköğretimin en önemli hedefleridir. 1939-1940 öğretim yılında üç sınıflı tek öğretmenli köy okullarının dördüncü, 1940-1941 öğretim yılında da beşinci sınıflarının açılması gerçekleştirilmişse de 1942 yılına kadar köylere açılmış olan okulların yarısına yakını, üç sınıflı ve eğitimli, geri kalanı da beş sınıflı ve öğretmenli-eğitmenli okullardır.¹⁰ Okul kitapları devlet eliyle basılıp ücretsiz dağıtılarak tüm çocuklara fırsat

⁸ Birgül Bozkurt, **Cumhuriyet Halk Partisinin Eğitim Politikaları (1923-1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir: 2007, s. 278-285.

⁹ Yüce, a.g.t., s. 24-25.

¹⁰ Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1982, s. 30.

eşitliği sağlanmaya çalışılmıştı. Bunun yanında 1948 yılında yasa değişikliği yapılarak il özel idareleri bütçelerinden karşılanan ilkokul masrafları ve öğretmen maaşlarının devlet bütçesinden karşılanması kararlaştırıldı. Bu karar daha büyük bütçe ile çalışılmasını sağlayarak, ilköğretimin gelişmesini sağlamıştı.¹¹

1948 yılında yeni bir ilkokul programı hazırlandı.¹² Hazırlanan bu programda; ilköğretimin genel amaçları, değişen koşullara göre yeniden belirlenerek öğrencilere hayatta gerekli olabilecek tecrübeleri yaşamalarına ortam hazırlamak olarak belirlenmişti. İstenilen amaç programda şöyle ifade ediliyordu:

Millet hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara aşılamaı her şeyden önce ilkokullardan bekler. İlkokullar, çocuklara milli kültürü aşılamaı mecburiyetindedir. İçinde yetişen bütün vatandaşlara aynı ülküleri, aynı milli amaçları vermek için gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli bir şekilde kazandırmak ilkokulların önemli bir ödevidir.¹³

İnönü döneminde yapılan bu çalışmalar iyi sonuçlar vermiştir. Okul, öğrenci ve öğretmen sayıları artmış, ilköğretim yaygınlaştırılmıştı. Din dersleri, 1 Şubat 1949'da ilkokullara program dışı olarak yeniden konulmuştu.¹⁴

Temel ilköğretimden sonra öğrencileri yükseköğrenime hazırlamayı ve iş hayatına atılacaklara eğitim vermeyi amaç edinen ortaöğretim kurumları, bu dönemde ortaokul ve lise olmak üzere iki basamaktan oluşturulmuştu. Bu dönemde ortaöğretimin yaygınlaştırılması çabaları istenilen başarıya ulaşamamıştı. Liselere alınacak öğrenci sayısı sınırlandırılmış ve bu sebepten dolayı öğrenci sayısı azalmıştı. Ayrıca bu dönemin genel politikası olan hümanist eğitim anlayışı paralelinde, 1940-1941 öğretim yılında üç lisenin 1. sınıflarında şube açılarak eski Yunanca okutulmuştu ve 1947 yılında liselere “Latince” kolu açılmıştı.¹⁵ Aynı zamanda 1949 yılında ortaokuldaki eğitimi geliştirmek için “1949 Ortaokul Programı” hazırlanmıştı.¹⁶

¹¹ Yüce, a.g.t., s. 29.

¹² 1948 yılında hazırlanan bu ilkokul programında alınan kararları ayrıntılı incelemek için Ekler kısmındaki Ek 1 bölümüne bakınız.

¹³ Yiğit, a.g.e., s. 59.

¹⁴ Akbaba, a.g.e., s. 12.

¹⁵ Cicioğlu, a.g.e., s. 141.

¹⁶ 1949 Ortaokul programında alınan kararları ayrıntılı incelemek için Ekler bölümündeki Ek 2 kısmına bakınız.

İnönü döneminde ülkenin acil olarak ihtiyaç duyduğu kaliteli insan gücü yetiştirmek için, mesleki ve teknik öğretime özel bir önem verilerek, 4113 sayılı karar ile 1941’de “Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı” kuruldu. Bu yasa ile bütün mesleki ve teknik öğretim okulları Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. 1941 yılında maden ocaklarında çalışacak teknisyenler yetiştirilmek amacıyla “Maden Teknisyen Okulu” açıldı. 1942-1944 yılları arasında beş yeni “Erkek Sanat Enstitüsü”, gündüz sanat okullarının yanı sıra çalışan vatandaşlar için “Akşam Sanat Okulları” açıldı.¹⁷ Gezici kurslar düzenlenerek ve “Kız Sanat Okulları” açılarak kızların eğitimine önem verildi. Gezici kurslarda, erkekler için marangozluk, demircilik eğitimi verildi ve kızlar için dikiş nakış eğitimi verildi. 1945-1946 öğretim yılında Ankara’da ilk “Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü” açıldı. Bütün bu çalışmalar mesleki ve teknik eğitimin gelişmesini sağladı.¹⁸

İnönü döneminde gelişen şartlar ile artan yükseköğretim talebini karşılayabilmek amacıyla yeni üniversiteler kurulması yolunda çalışmalar yapıldı. İnönü, cumhurbaşkanı seçildiğinde Türkiye’de sadece İstanbul Üniversitesi vardı. Bu dönemde üniversite sayısı üçe çıkartılarak yükseköğretim alanında önemli bir gelişme sağlandı.

Bu bağlamda bakıldığında, İkinci dünya savaşının getirdiği ekonomik bunalım nedeniyle, Atatürk’ün de açmak istediği Doğu Üniversitesi’nin bu dönemde de açılmadığı görülmekteydi. Ancak başka bazı önemli gelişmeler kaydedilmişti. Sözgelimi 1940 yılında “Ankara Hukuk Fakültesi” Milli Eğitim Bakanlığına devredildi ve ardından 1943 yılında Ankara Üniversitesi kuruldu. 1946 yılında çıkarılan “4936 sayılı Üniversiteler Kanunu” ile üniversitelere özerklik tanınmış ve görevleri yeniden belirlenmişti.¹⁹ 1948 yılında “Veterinerlik ve Orman Fakültesi” açılmıştı. 1949 yılında ise “İlahiyat Fakültesi” ve 1950 yılında ise “Siyasal Bilgiler Fakültesi” açılmıştı. Bu dönemdeki Hümanist eğitim anlayışı, liselerdeki eğitim anlayışına yansdığı gibi üniversitelerdeki eğitime de yansımıştı. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine bağlı “Filoloji” bölümü kurulmuştu. 1944 yılında da

¹⁷ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı ve Kişiliği**, İstanbul: Bilgi Yay., 2000, s. 214-216.

¹⁸ **Çıracılık ve Mesleki Teknik Eğitim Konseyi Görüşmeleri ve Kararları**, Ankara: MEB Yay., 1990, s. 12.

¹⁹ Aydoğan Ataunal, **Türkiye’de Yüksek Öğretim, Yasal Düzenlemeler ve Değerlendirmeler (1923-1938)**, Ankara: MEB Yay., 1958, s. 132; Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, **Milli Eğitim Dergisi**, [http:// yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.html](http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.html), (20.12.12 20.35); Sevil Çataltepe, **Yüksek Öğretimdeki Reformlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara: 2004, s. 4; 4936 kanunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: **Cumhuriyetin 75. Yılında Yüksek Öğretim**, İstanbul: MEB Yay., 1998, s. 102-105.

“İstanbul Teknik Üniversitesi” açıldı. Böylece Türkiye’de üniversite sayısı üçe yükseltilmiş oldu.²⁰

Tanzimat Dönemi’nden beri milli eğitim siyasetini belirleyecek, alanında uzman kişilerin katılımıyla oluşturularak yeni fikirler üretilecek kararlar alacak kurumların eksikliği hissediliyordu. Atatürk bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla 1921 yılında Maarif kongresini toplamış, daha sonra ise “Heyet-i İlmiye” toplantısı düzenlenmişti. Milli Eğitim Bakanlığının işlerini düzenleme, fikir üretme maksadıyla gerçekleştirilen “Heyet-i İlmiye Toplantılarının” görevlerini yapmak üzere 1933 yılında “Milli Eğitim Şurası” oluşturulmuştu. Eğitim sisteminin oluşturulması ve eğitimin yenileşme aşamasında kararlar alınması görevi verilen şuralar, eğitim ailesinin çeşitli fertlerinin katılımı ile toplanmıştı. Eğitim sorunlarının tespit edilip çareler arandığı, eğitim sistemini geliştirmeyi amaçlayan şuraların her biri, farklı konuları ele alarak değerlendirilmişti. Şuralar, en üst derecede karar makamı olmakla birlikte, alınan kararlar hayata geçirilmeye çalışıldı. Bu şuralarda alınan kararların uygulanmadığı dönemler de olmuştu. Aynı zamanda bu şuralar, Cumhuriyet tarihi boyunca eğitim politikasının belirlenmesinde etkin rol oynamışlardır. Her üç yılda toplanılması kararlaştırılan bu şuraların, ilki 1939 yılında gerçekleştirildi. Şuralarda üyelerin istekleri göz önünde tutularak komisyonlar oluşturuldu. İlk toplantıda başkan, başkan yardımcısı ve röportörler seçilerek şura genel sekreterine bildirilir ve Komisyon, üyeleri gerekli görülmesi durumunda genel sekreterliğe başvurarak değiştirebilirdi. Şurada görüşülen konular, ilk olarak komisyonlarda incelenir, alınan kararlar gerekli nedenleri de eklenerek genel sekreterliğe rapor halinde sunulurdu. Raporlar genel kurulda görüşüldükten sonra kararlar alınırdı.²¹

Milli Eğitim Şûralarında eğitime ait ana meseleler konuşulmakta ve eski tecrübelerden faydalanılarak şuralarda önemli kararlar alınmaktaydı. Gerçekten Millî Eğitim Şûrası, maarifin mühim davalarında yol gösterici bir heyet olduğu takdirde faydalı olabilecekti. Buna göre öğrenim dereceleri, türlü okullarda eğitim ve öğretimin karakteri,

²⁰ Emre Kılıç, **Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası(1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 2008, s. 76-79; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Pegem Yay., 2008, s. 312; Aydoğan Ataunal, **Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretimdeki Gelişmeler**, Ankara: Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü, 1993, s. 71.

²¹ **Altıncı Maarif Şûrası**, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Maarif Vekâleti, 1957, s. XIV; **Milli Eğitim Politikaları ve Şuraları**, Ankara: MEB Talim ve Terbiye Başkanlığı Genel Sekreterliği, 1996, s. 20; **Milli Eğitim Şuraları(1939-1993)**, Ankara: MEB Yay. 1995, s. 9-10.

vatandaşı teşkilde göz önünde bulundurulacak noktalar, öğretim müesseselerinin memleketin iktisadi hayatına daha faydalı olabilecek vatandaşlar yetiştirmesi, teknik öğretime verilecek araç, ahlak eğitimi gibi umumi mevzulara ait esaslar, Şûra tarafından tespit edilmeliydi. Fakat bunların teferruatının sonradan bakanlık yoluyla daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Üyeleri, memleket vatandaşı ve tecrübe sahibi olan bu Şura heyeti, 107 üyeden oluşmaktaydı. Bunun haricinde Bakanlıktan 44 üye, 53 bilim adamı, idare ve organizasyon için de 42 kişi katılıyordu.

Şûra kararlarının mutlak olarak uygulanması hakkında kanuna bir kayıt konulmadı. Bir fikir ve istikamet alma merkezi yaratılırken, Bakanın Meclis karşısındaki sorumlulukları unutulmadı. Bununla beraber Talim ve Terbiye Dairesinin eğitim meselelerini Şûra kararlarına göre yönlendirilmesi gerektiği de bu daireye ait bölümde tespit olundu. Şûra konularının Talim ve Terbiye Dairesi tarafından en yakın maarif ihtiyaçları göz önünde tutularak hazırlanacak gündeme göre, üyelere üç ay evvelinden bildirilmesiyle, üyelerin hazırlıklı gelmeleri sağlandı.²² Dönemin bakanı Mustafa Necati, yapılacak olan şûraların amaçlarını açıklarken şunları söylemişti:

Diğer memleketlerde olduğu gibi bizde de genel eğitim meselelerini halletmek dünyadaki eğitim cereyanlarını izlemek, yalnız okulların değil, halk eğitiminin de esaslarını hazırlamak için Eğitim Bakanlığı'nın dışında Eğitim Bakanlığı'na manevi kontrol görevi yapacak bir kurula ihtiyaç vardır.²³

Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde toplanan Birinci Milli Eğitim Şûrası(17-29 Temmuz 1939) eğitim sisteminin planlanması ve her derecedeki eğitim kurumlarının her yönüyle incelenmesi amacıyla toplanmıştır. Aynı zamanda eğitim örgütünün uyumlu bir bütün olarak çalışmasının sağlanması, öğretim kademeleri arasında uyumlu bir geçiş sağlanması, köylerdeki ilköğretim işlerine ağırlık verilmesi, köy öğretmenliği için kaynak olarak köy çocuklarının alınması, üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması, köylerdeki öğretmen açığının öğretmenlerle giderilmesi, köylülerin katkısıyla köylerde az masraflı okulların açılması, vatandaşlık bilincinin ve Cumhuriyet Devrim felsefesinin topluma eğitimle kazandırılması, Türkçenin bilim dili haline getirilmesi Birinci Milli Eğitim şûrasının temel amaçları olarak ifade edildi. Bakan Hasan Ali Yücel açılış

²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BMGMK, 030.10.23.131.1.

²³ Muzaffer Deniz, **Milli Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta: 2001, s. 15-16.

konusmasında, eğitimin önemini vurgulayarak, Türk eğitiminin birçok sorunu olduğunu belirtmiş ve öncelikli hedefin okuma yazma bilmeyen tek kişi bırakmamak olduğunu belirtti.²⁴ Şûra çalışmaları sonunda şu kararlar alınmıştır:

- Üç sınıflı köy okulları beş sınıfa çıkartılmıştır. Nüfusu 400'den az köylere öğretmen görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.
- Ortaöğretim kurumlarında derslerin öğleden önce işlenmesi, öğleden sonra ortaokullarda isteğe bağlı, liselerde zorunlu olmak üzere serbest ve ortak faaliyetler düzenlenmesi talep edilmiştir.
- Ortaöğretim kurumlarının mahalli şartlara göre düzenlenmesi önerilmiştir.
- Tek tip okul ders kitabı kullanılması kabul edilmiştir.
- Yüksek okulların Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması ve Yüksek Öğretim Yasasının çıkarılması kararlaştırılmıştır. Üniversite öğrencilerinin en az bir yabancı dili kullanır haline getirilmesi önerilmiştir.
- Erkek teknik ve kız teknik ve ticaret öğretim kurumlarının yönetmelikleri ve öğretim programları incelenmiş ve karara bağlanmıştır.²⁵

Birinci Milli Eğitim Şûrası kararları, ilköğretime önemli bir şekilde yansımıştı. Üç sınıflı köy okulları beş sınıfa çıkarılmış, ilköğretimi yaygınlaştırmak için Köy enstitüleri kurulmaya başlanmıştı. Köy okullarında mahalli şartlar göz önüne alınarak program oluşturulmaya başlanmıştı. Milli Eğitim Bakanlığı, ders kitabı yazım işini üstlenerek şûra kararlarını uygulamıştır. Yüksek öğretmen okulu, staj yönetmeliği çıkartılarak yüksek öğretimde yeni düzenlemeler yapılmış, Ankara Üniversitesi ve yeni fakülteler açılmış, yabancı dil bölümleri eklenmişti. Mesleki ve teknik eğitimin gelişmesi için yeni okullar kurulmuştu.²⁶

İkinci Milli Eğitim Şûrası(15-21 Şubat 1943), ahlak eğitimi, Türkçe ve tarih eğitimi konularını görüşmek üzere Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Başkanlığında Ankara'da

²⁴ Reşat Özalp ve Aydoğan Ataunal, "Milli Eğitimde Kongreler ve Şûralar", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: MEB Yay., 1983, s. 117-118; **Birinci Milli Eğitim Şûrası**, İstanbul: MEB Yay., 1991, s. 4.

²⁵ **Milli Eğitim Şûraları(1921-2006)**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2006, s. 17; **Birinci Maarif Şûrası**, İstanbul: MEB Yay., 1991, s. XIII.

²⁶ Deniz, a.g.t., s. 22-23; Nilgöl Aslaner, **Milli Eğitim Şûraları ve Eğitim Politikaları(1939-1946)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 97-98.

toplandı. İlk Milli Eğitim Şûrası, Türkiye'nin sorunlarını ve yapısını bir bütün olarak ele almıştır. İkinci Milli Eğitim Şûrası'nda eğitimle ilgili konuların bütünü inceleme konusu yapılmamıştı. Üç ana konu, Tarih, Türkçe ve ahlak eğitimi üzerinde, yani daha dar bir alanda yoğunlaşmak amacı güdülmüştü. Hasan Ali Yücel, açılış konuşmasında Şûra'nın amacını, şu şekilde ortaya koymuştur:

Her Türk için ve her Türk'e her zaman için ideal şu cümlelerin özünde gizlidir: Yurdumuzu dünyanın en bayındır ve uygar ülkeleri düzeyine çıkaracağız. Ulusumuzu en geniş refah araç ve kaynaklarına sahip kılacağız. Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız.²⁷

Şûrada alınan kararlar ise şunlardır:

- İdeal Türk çocuğunun tanımı yapılarak Türklük idealine bağlı çalışkan, ciddi, yüksek ahlak değerlerine sahip, onurlu, yurttaşını seven olarak sınırları çizilmişti.
- Bütün eğitim kurumlarında anadili çalışmalarına ağırlık verilmesi, Türkçe ve yazma eğitimlerinin daha verimli hale getirilmesi, Öğretmen okullarında Türkçe ders saatlerinin artırılması,
- Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkeleri belirtilerek ilk ve orta dereceli okullarda bu ilkeleri gerçekleştirecek önlemlerin alınmasına,
- Tarih kitaplarının öğrencilerin milli duygu ve karakterini oluşturacak, tarihi sevdirecek nitelikte olması,
- Ortaokul ve tarih öğretmenlerine yalnızca bu alanda eğitim görmüş mezunların atanması,
- Mesleki ve teknik okullar için ayrı kitapların yazılması,
- Liselere sanat tarihi dersi konulması önerilmişti.²⁸

İkinci Milli Eğitim Şûrasında ahlak kavramı ön plana çıkmıştı. Şûrada alınan kararlara uyularak öğretmen okullarında Türkçe ders saati artırıldı. Türkçe, Coğrafya ve Tarih derslerine seminer çalışmaları eklenmiş ve zorunlu hale getirilmişti. Yurttaşlık bilgisi

²⁷ **İkinci Maarif Şûrası**, İstanbul: MEB Yay., 1999, s. 5.

²⁸ Erhan Kanbolat, **Hazırlanışı ve Uygulanması Açısından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlköğretim Programları(1913-1968)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005, s. 170-171; Özalp ve Ataüenal, a.g.m., s. 119-120; **Milli Eğitim Şûraları(1921-2006)**, s. 19.

derslerine, ahlak konuları eklenmiş ve “Talim ve Terbiye Kurulu” tarafından yeni tarih ders kitapları yazılmıştı.²⁹

Üçüncü Milli Eğitim Şûrası (2-10 Aralık 1946) ise Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinin ardından toplanan ilk şûradır. Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer başkanlığında toplanan Şûra'nın ana konusu, mesleki ve teknik öğretim olmuştur. Buna ek olarak okul ve aile arasında iş birliğini güçlendirmek konularını görüşmek amaçlanmıştır. Türkiye'nin Batı'ya açılımının hız kazandığı bu dönemde, sanayi ve ticaretin gelişmesi için gereken iş gücüne cevap verecek nitelikte eleman yetiştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak mesleki ve teknik eğitimin daha iyi bir temele oturtulması, programlarının çağa göre yeniden düzenlenmesi şûranın ana gündemini oluşturdu.³⁰

Şûranın açılış konuşmasını yapan bakan, mesleki ve teknik eğitimin önemine vurgu yaparak şûranın ağırlık noktasının mesleki ve teknik eğitim olduğunu ifade etmişti. Şûrada alınan kararlar şu şekildedir:

- Ticaret okullarında okuyan öğrencilerin genellikle çalıştığı için bu okullarda derslerin öğleden önceye alınması ve geometri dersinin eklenmesi,
- Erkek sanat ortaokulları ve enstitülerinde atölye derslerinin artırılması, elektrik ve tesviye bölümlerinin öğrenim sürelerinin ortaokuldan sonra iki yıl olarak belirlenmesi,
- Kız enstitülerine kültür derslerinin azaltılması, meslek derslerinin toplum ihtiyacına göre düzenlenmesi,
- Mesleki öğretmen okullarının dört yıllık okul haline getirilmesi, Ankara'da yüksek öğretmen okulu açılması, öğretmenlerin sosyal durumlarını geliştirici tedbirlerin bakanlıkça alınması,
- Eğitim ilkelerinin ailelerle tanıtılması, temizlik, sağlık, okula devam, ahlak beden eğitimi konuları üzerinde durulması,
- İlköğretimin sekiz yıl yapılması için gerekli çalışmaların yapılması,

²⁹ Deniz, a.g.t., s. 24-25.

³⁰ **Milli Eğitim Şuraları(1921-2006)**, s. 19-20; Deniz, a.g.t., s. 25; Aslaner, a.g.t., s. 121-122.

- Okul aile iş birliğinin arttırılması yönünde tedbirlerin alınması kararları kabul edilmişti.³¹

Milli Eğitim Bakanlığı, şûra kararlarını zaman kaybetmeden hayata geçirmeye başlamıştı. Teknik öğretmen okulları, üç yıldan dört yıla çıkartılmış ve böylece öğretmenlerin daha iyi yetişmesi amaçlanmıştı. Mesleki okullarda elektrikçilik ve tesviyecilik bölümlerinin sayıları artırılmış, okullara “İnkılâp Tarihi” dersi eklenmişti. İstanbul, İzmir ve Bursa’da Eğitim Fakülteleri açılmış, 1947 yılında “Okul Aile Birliği” kurulmuştu.³²

Çok partili dönemin ikinci şûrası olan Dördüncü Milli Eğitim Şûrası(23-31 Ağustos 1949)Bakan Tahsin Banguoğlu başkanlığında toplanmıştı. 1946 seçimleri ile birlikte çok partili demokratik yaşama geçilmesiyle demokrasi kavramı her alanda öne çıkarılmaya çalışıldı. Özellikle ABD ve Avrupa’nın desteğini almak, uluslararası kuruluşlara katılmak için demokrasi yaşanmazsa bile dillendirmek ve göstermek bir zorunluluk olarak kabul edilmişti. Bu şûrada, eğitim ve demokrasi arasındaki ilişkileri irdelemek amaçlanmaktaydı. Öğretmen okullarının durumu ve geleceğin ihtiyaçlarını göz önünde tutacak gerekli düzenlemeler yapmak bu şûranın amacıdır.³³

Bakan Banguoğlu, şûradaki ilk konuşmasında, bina donanım yetersizliği gibi parasal sorunlardan kaynaklanan fiziki imkânların sınırlılığı gibi problemleri vurgulamanın yanında o dönemin ortaokullarının iki ana eksikliğini ifade ediyordu. O “Ortaokullarda günlük yaşamla ilgisiz konuların öğretilmesi ile bir sürü ayrıntı ve gereksiz bilgi öğretiliyor ve öğrenci pasifleştiriliyor.” diyor ve şûranın bu sorunu çözmesini istiyordu.³⁴ Yine bu şûrada bakanlığın amaçladığı bir diğer değişiklik de köy enstitülerini, öğretmen yetiştiren bir kaynak durumundan çıkarmak olmuştur.

Bu şûrada şu kararlar alınmıştır:

³¹ Özalp ve Ataünel, a.g.m., s. 121-122; Deniz, a.g.t., s. 26; Aslaner, a.g.t., s. 123-124.

³² Deniz, a.g.t., s. 26-27.

³³ **Milli Eğitim Şûraları(1921-2006)**, s. 21; Kanbolat, a.g.t., s. 174; **Dördüncü Milli Eğitim Şûrası**, İstanbul: MEB Yay., 1991, s. IX.

³⁴ Orta Öğretim hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz.: Cengiz Dönmez, “Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (14), 2005, s. 255-268.

- Demokrasi eğitiminin önemi vurgulanmış, demokrasi eğitiminin okulda ve okul dışında verilmesi gerekmektedir.
- Tek tip kitap, öğretmenlerin araştırma isteğini engellediğinden, bu uygulamadan vazgeçilmelidir.
- Öğretmenlerin daha iyi yetişmeleri için Eğitim Enstitüleri, Fen ve Edebiyat bölümlerine ayrılmalıdır. Öğretmenlerin resim, müzik, beden eğitimi ve ev-iş bölümlerinden birini ek şube olarak almalıdır.
- Ankara’da ikinci bir yüksek öğretmen okulu açılmalıdır.
- 1948 ilkokul programının daha iyi uygulanması için, öğretmen okulları programı yeniden düzenlenmelidir.
- Köy enstitüleri ve öğretmen okulları aynı kaynaktan yetişmeleri için birleştirilmelidir.
- Tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri tek ders haline getirilmelidir.
- Ortaokul programı, ilkokul programı ile uyumlu olmalıdır.
- Liseler 4 yıla çıkarılmalıdır.
- Sınavların objektif yapılması için önlemler alınmalıdır.³⁵

Şurada alınan kararlar, CHP iktidarının son yılında ve DP döneminde uygulamaya konulmuştu. Liseler dört yıla çıkarılmıştır ve köy enstitüleri programlarında düzenlemeler yapılmıştı. Eğitim Enstitüleri, Fen ve Edebiyat kolları olarak ikiye ayrılmış, yabancı dil bölümleri üç yıla çıkarılmıştı. Tek tip kitaptan vazgeçilmiş, tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri “Sosyal Bilgiler” adı altında toplanmıştı. 1959 yılında ise Ankara’da “Yüksek Öğretmen Okulu” açıldı.³⁶

Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan Atatürk ve İnönü dönemi eğitim politikalarının ortak özelliğinin eğitimi bir cumhuriyet ideali olarak benimseyerek ülkenin her yerine yaygınlaştırma ve laik uygulamalar olduğu görülmektedir. Farkları ise her iki liderin damgalarını vurdukları dönemlerin karakterine de uygun olarak Atatürk döneminin milliyetçi, İnönü döneminin ise hümanist olmasıydı. Tam bağımsızlıkçı, dışarıdan hiçbir gücü ülke işlerine karıştırmak istemeyen Atatürk dönemi yönetim anlayışı, İnönü

³⁵ Deniz, a.g.t., s. 29.

³⁶ A.g.t., s. 30.

döneminde biraz gevşemeye başlayınca Türk eğitim sisteminin uluslar arası sistemle görece bütünleşmesinin de önü açılmıştı. Burada artık tercihler önemli bir konuma yükselmişti. İşte tam bu sıralarda iktidara gelen DP, birçok uygulamasıyla İnönü dönemine muhalif bir tavır takınmış, Atatürk devri uygulamalarını kendi ideolojik donanımı ve döneminin gereklilikleri ile birleştirmeye çalışmış bu ise belirli bir muhafazakârlaşma ve dinselleşme ile sonuçlanmıştı.

Kaynak Tahlili

Bu araştırmanın amacı, Demokrat Parti döneminde Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Tevfik İleri'nin yaşamını, fikirlerini ele almak ve onun eğitim alanında uyguladığı politika ve faaliyetleri belirleyerek yapılan tartışmalara açıklık getirmeye çalışmaktır. Diğer bir amacı ise daha sonraki araştırmalara rehberlik edeceği ve tarihsel gerçekleri ortaya çıkaracağı umulan bilgi ve belgeleri ortaya koymaktır.

Eğitim, Türkiye'nin gelişmesi ve çağdaşlaşması için önemli bir basamaktır. Bu yüzden eğitim alanında yapılan her faaliyet önemlidir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra da Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanı olmuştur ve eğitim alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Tevfik İleri'nin yaptığı bu faaliyetler eğitim tarihi açısından oldukça önemlidir. Tevfik İleri'nin eğitim faaliyetleri hakkında bugüne kadar yeterince çalışma yapılmamış olması da bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Araştırma, 1950-1953, 1957, 1959 yıllarında görev yapan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin eğitimle ilgili uyguladığı politika ve faaliyetleriyle sınırlıdır. Çalışmada ağırlıklı olarak İleri'nin örgün eğitim faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Aynı zamanda konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Demokrat Parti öncesindeki eğitim faaliyetleri üzerinde de durulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın kaynakları, dönemini ve alanını kapsayan hükümet programları, kanunlar, şûralar, zabıt cerideleri, süreli yayınlar, araştırma eserleri ve makalelerle sınırlıdır.

Araştırmada ilk olarak, yazılı kaynakların taranması ve bulunan bilgilerin değerlendirilmesi şeklinde bir tarihsel araştırma yöntemi izlenmiştir. Tevfik Bey'in eğitim faaliyetleri ile ilgili yapılan iki tez çalışması vardır. Bu iki tez çalışması da daha sonra

kitaba çevrilmiştir. Ancak bu çalışmalarda arşiv kaynakları kullanılmamıştır. Bizim çalışmamızda ise arşiv kaynakları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. İskender Okudan'ın Maarif Vekili Tevfik İleri ve Abdurrahman Bozkurt'un Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı adlı kitapları, Tevfik Bey'in hayatını anlattığı gibi aynı zamanda eğitim çalışmalarına da ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Yine Türkiye Diyanet Vakfı'nın katkısıyla ortaya çıkan Her Yönüyle Tevfik İleri kitabında ise ağırlıklı olarak Tevfik İleri'nin hayatı, kişiliği ve dini eğitime katkıları makalelerle anlatılmıştır. Aynı zamanda Tevfik İleri'nin kızı Cahide İleri Aksoy'un yazdığı kitaplar ise Onu yakından tanıyan biri olarak yazılan birinci el kaynaklardır. Aksoy'un Tevfik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri, Babam Tevfik İleri ve Yassıada'dan Mektup Var kitapları da Tevfik Bey'i birinci el ağızdan anlatan önemli kaynaklardır. Yine belgesel bir roman özelliği taşıyan Sadık Yalsızuçanlar'ın Vefa Apartmanı adlı eseri, ilgi duyanların duygu ve düşüncelerine hitap etmesine rağmen akademik bir çalışmada kullanılması mümkün görünmemektedir.

Çalışmada ağırlıklı olarak birinci elden kaynaklar ve dönemin yazılı basını kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak dönemin iki önemli gazetesi olan Ulus ve Zafer gazetelerinden yararlanılmıştır. Özellikle bu iki gazetenin seçilmesinde Ulus Gazetesi'nin CHP'ye, Zafer Gazetesi'nin DP'ye olan yakınlığı etkili olmuştur. Gazeteler gerek meclis içinde gerekse meclis dışında eğitim alanında meydana gelen gelişmeleri aktaran kaynaklar olarak ön plana çıkmıştır. Dönemin nabzını tutan kamuoyunun düşüncelerini yansıtan bu gazeteler, Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Politikası hakkında önemli kaynaklardır. Gazetelerde İleri'nin izlediği politikalara oluşan destek ve tepkiler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Katalogundan alınan önemli belgelerle Tevfik İleri'nin yaptığı çalışmalar ile ilgili önemli belgeler elde edildi. Aynı zamanda TBMM Arşivinden Tevfik İleri döneminde toplanılan 5. Milli Eğitim Şûrası Tutanakları, 1950-1953, 1957, 1959 yıllarında yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı kitap ve raporlar, çalışma alanıyla ilgili çağırılan yabancı uzmanların raporlarına ulaşılmıştır. Yine akademik çalışmada kullanılan 1950-1953 yılları arasında görev yapan hükümetlerin programlarından, Tevfik İleri'nin eğitim çalışmalarında nasıl bir politika yürüttüğüne dair bilgileri öğrenebiliriz. 1950-1953, 1957, 1959 yıllarındaki Zabıt Cerideleri ve Düsturlarından alınan bilgiler 19, 20, 23. Hükümet dönemlerini kapsar ve mecliste geçen

Tevfik İleri'nin konuşmaları ve yapılan tartışmaları zabıt ceridelerinden öğrenebilmemiz açısından bu arşiv kaynakları önemlidir. Özellikle, Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun (1953) ve Orta Doğu Üniversitesi Kanunları konunun mahiyeti açısından önemli kanun metinleridir. 1950-1953, 1957, 1959 yıllarında yayınlanan Tebliğler Dergisi, Tevfik İleri döneminde toplanılan 5. Milli Eğitim Şûrası Tutanakları, 1950-1953, 1957, 1959 yıllarında yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı kitap ve raporlar, çalışma alanıyla ilgili çağırılan yabancı uzmanların raporları, akademik çalışmada kullanılan diğer birinci el kaynaklardır. Çalışma içerisinde tablolar ile birlikte sayısal verilere de yer verilmiştir. Bu sayısal verilere Devlet İstatistik Arşivinden elde edilen İstatistikî veriler sayesinde ulaşılmıştır. Dönemi kapsayan eğitim kaynakları, dergiler ve araştırma eserleri ve internetten edinilen bilgiler çalışma içerisinde kullanılan diğer önemli kaynaklardır. Sözlü kaynak olarak ise 27 Ağustos 1913 tarihinde Tevfik İleri'nin kızı Cahide İleri Aksoy ve damadı Ayhan Aksoy ile yapılan röportaj ve bunun değerlendirilmesinden ibarettir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEVFİK İLERİ'NİN HAYATI

1.1. Ailesi ve Eğitim Hayatı

Tevfik İleri, 1911 yılında Rize'nin Hemşin kasabasında, Hafız Celal Efendi ve Fatma Hanım'ın evladı olarak dünyaya gözlerini açtı. Karadenizli bir ailenin çocuğu olarak doğan İleri, “İmamoğulları”³⁷ ismi ile bilinen bir aileye mensuptur. Ailesi, doğumdan birkaç yıl sonra geçim sıkıntısı nedeniyle İstanbul'a göç etmişti. Abdurrahman Bozkurt'un, Tevfik İleri'nin eşi Vasfiye Hanım ile yaptığı mülakata göre; Tevfik İleri'nin babası Celal Efendi ilk etapta eşi ile çocukları; Tevfik, Ömer ve Saadet'i İstanbul'a göndermişti. Bu sıralarda Birinci Dünya Savaşı başladığından Celal Bey, İstanbul'a gelememiş ve baba ile aile uzun zaman ayrı kalmıştı.³⁸ Bu ayrılık acısına, savaşın getirdiği sosyal ve ekonomik sıkıntılarda eklenince bu dönemdeki birçok aile gibi, Tevfik İleri'nin ailesi de çok zor günler geçirmişti.³⁹ Tevfik İleri, yenilgilerle biten savaşlar sırasında, İstanbul'da dedesinin himayesinde büyüyor, yıl kaybetmeden ilk ve ortaokulu bitiriyordu. Daha sonra Yüksek Mühendis Mektebine girmiş ve son yılı parasız-yatılı olarak okumuştur. İlk ve orta öğrenimini de İstanbul'da dedesinin yanında yapan⁴⁰ Tevfik İleri, bu yılları şu şekilde anlatmaktadır:

Aslen Rizeliyim. Küçük yaşta kardeşlerimle beraber bir sivil kaymakam mütekaidi olan büyük babamızın Fatih'teki evine sığınmak üzere İstanbul'a geldik. Harp yeni bitmişti. Hayat hudutsuz derecede pahalıydı, önceleri ilk mektebe, sonrada Gelenbevi Ortaokulu'na devam ettim. Akşamları da Akşemseddin Mektebi'nin avlusunda kan ter içinde kalıncaya kadar oynardık. Çok yaramazdım ama bilhassa riyaziyeden sınıfımın birincisiydim. Sıkıntılı seneler ailemizi fakr ü zarurete düşürmüştü. Bunun için tatillerde boynuma astığım bir kutu

³⁷ “Tevfik İleri İle Röportaj”, **Akis Dergisi**, XI(190), 1957, s. 5.

³⁸ Abdurrahman Bozkurt, **Tevfik İleri Cumhuriyet'in İkinci Eğitim Mimarı**, İstanbul: Alaş Yay., 2012, s. 19.

³⁹ Tevfik İleri, özel yaşamından bahsetmeyi pek sevmediği için, onun yaşamının bu yıllarına ait bilgiler sınırlıdır.

⁴⁰ “Tevfik İleri”, www.wikipedia.org/wiki/Tevfik_İleri/html(14.01.2013 - 23.35); Yunus Nadir Eraslan, “Vefa Apartmanı”, **Edebiyat Ortamı**, 4(21), 2011, s. 69.

içinde sigara kâğıdı satıyordum. Okumak ve adam olmak ve hatta yaşamak için bunu yapmak zorundaydım.⁴¹

Bu sözlerinden de görüldüğü üzere, Tevfik İleri, olgun bir kişilikle kendinde olanın da olmayanın da bilincindedir. İnsanı insan yapan değerleri, daha o yaşta keşfetmiştir.

İleri'nin kızı Cahide İleri, babasının hayatının bu ilk dönemi hakkında şunları söylemiştir: “O sıralarda ortaokullardan çıkanları imtihan ile mühendis mektebine alırlarmış. Gelenbevi Ortaokulu’nu bitirir bitirmez imtihanlara giriyor, kazanıyor. Okulun senede bir verdiği ayakkabıyı bayram ve tatillerde kardeşi ile sırayla giyiyormuş.”⁴²

Tevfik İleri, ilk ve ortaokulu böylesine zor şartlar altında, yaz tatillerinde çalışarak bitirir. O ihtiyaçlarını gidermek için yaptığı işi söylemekten kaçınmayacak kadar açık yürekli, doğru sözlüydü. Doğruluk ve dürüstlük ömrünün sonuna kadar hayatının rengi olmuş; fedakârlığı seven, vatan ve millet sevdası ile yanıp tutuşan bir insandı. Tevfik İleri, ilköğrenimini meşrutiyet döneminde, yüksek tahsilini Cumhuriyet döneminde yapmış yani Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini yaşamış ve bu dönemi çok iyi bilen bir fikir ve devlet adamıydı.⁴³

Abdurrahman Bozkurt’un Vasfiye Hanım ile yaptığı mülakata göre; Tevfik ve kardeşi Ömer, Maden Mektebi’nin açmış olduğu imtihana girmişlerdi. Bu imtihanda ağabey Ömer birinci, Tevfik ise ikinci olmasına rağmen anne Fatma Hanım çocuklarının madende çalışmasını istemediğinden Tevfik ve ağabeyi Maden Mektebi’ne gitmekten vazgeçmişlerdi.⁴⁴ Ortaokulu bitirdikten sonra eğitimine iki yıl ara veren İleri, 1928 yılında liseyi okumadan imtihanla Yüksek Mühendis mektebine girmişti.⁴⁵ Tevfik İleri, bu yılları Hürriyet Gazetesine verdiği röportajında şu şekilde anlatmıştı:

İşportacılık yaptım. O zamanlar ortaokuldan çıkanları imtihanla mühendislik mektebine alıyorlardı. Gelenbevi’yi bitirir bitirmez mühendis mektebi imtihanlarına girdim, kazandım.

⁴¹ “Bakan Olmadan Ne Düşünürlermiş”, **Hürriyet Gazetesi**, 20.08.1950, s. 3.

⁴² Cahide İleri Aksoy, **Tevfik İleri Yassı Ada ve Kayseri Günlükleri**, İstanbul: Ötüken Yay., 2003, s. 27.

⁴³ Erkan Hacıfazlıoğlu, “Tarihte İz Bırakan Rizeli Bir Politikacı Tevfik İleri”, **Rize Sanayi ve Ticaret Odası Dergisi**, 9(110), 2001, s. 24; Rasim Cinisli, “Tevfik İleri”, **Kitabın Ortasından**, www.cetinbaydar.blogspot.com. (23. 02. 2013 00.21).

⁴⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 20.

⁴⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde lise mezunu sayısı az olduğundan ortaokul mezunları yapılan bir imtihanla Yüksek Mühendis Mektebi’ne kabul ediliyordu. Bkz.: Bozkurt, a.g.e., s. 20.

Leyli Meccani olmuştum. O zamanlar mektepler Perşembe günleri öğleden sonra tatil olurdu. Tabi ben eve yaya dönerdim. Riyaziye beni o kadar sarsmıştı ki, kafamın içinde daima haline uğraştığım bir mesele bulunurdu. Mesela Galata Köprüsünden geçerken zengin insanları lüks içinde görür, haset ve kıskançlık duyacak yerde kendi kendime, “Onların her şeyleri var ama kafalarının içinde bir riyaziye meseleleri yok” derdim.⁴⁶

Tevfik İleri, gençliğinde kafasının içinde bir riyaziye meselesinin bulunmasından nasıl onur duyan bir kişi ise mühendis, milletvekili ve bakan olduğu günlerde de ülkesinin ve milletin mesele ve dertlerini duyup düşünmekte aynı tadı hisseden bir insandı. İstanbul’un iki yakasını birleştirecek Boğaz Köprüsü’nün düşünce ve hayalini daha ellili yıllarda kafasından ve gönlünden geçirmişti.⁴⁷

Tevfik İleri’nin hayatı, Yüksek Mühendis Mektebi’nin ikinci sınıfından sonra gelişen iki önemli olayla değişmeye başlamıştı. İlk olay Tevfik İleri, ikinci sınıftayken bir vekil Yüksek Mühendis Mektebi’ni ziyaret etmesi sırasında gerçekleşmişti. Vekilin yaptığı konuşmada, gençlerden dağarcıklarını doldurarak doğdukları şehre akıtmaları gerektiğini söylemesi üzerine kendisini ayakta bulan İleri, Vekil Bey’e dönerek, “Arkadaşlar! Vekil Bey doğru söylüyor, dağarcıklarımızı dolduralım, ama daha sonra nerede ihtiyaç varsa oraya boşaltalım” sözleri ile karşılık vermişti. İleri bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, kalbinin derinliklerinde yatan ülke sevdasını ve memlekete hizmet aşkını ilk defa olmak üzere daha o dönemde dile getirmişti.

Tevfik İleri’yi memleket ve toplum meseleleriyle ilgilenmeye yöneltten ikinci olay ise Mühendislik Mektebi’nin ikinci sınıfındayken gerçekleştirmişti. İleri ve arkadaşları beşinci sınıftaki arkadaşlarının öncülüğü ile okulda öğrencilere kötü yemeklerin verilmesine karşı küçük bir harekete karışmışlardı. Ancak kendilerini teşvik eden ağabeyleri, Talebe Cemiyeti İdare Heyeti seçimleri dolayısıyla hareketi durdurmaya karar vermişlerdi. İleri ve arkadaşları ise bu hareketi durdurmamışlar ve boykotlarına devam etmişlerdi. Neticede, harekete geçen okul idaresi bu hareketi isyan kabul etmiş ve İleri’nin bazı arkadaşlarını okuldan atmıştı. Okuldan atılan arkadaşlarının acısı ve bu sebeple kendilerine karşı yapılan haksız muameleler, İleri’de haksızlıklarla mücadele etme hissi, azim ve şuurunu yaratmıştı.⁴⁸ Bu iki küçük olay İleri’yi derinden etkilemiş ve onun hayatını değiştirmiştir. Bu olaylardan sonra memleket ve toplum meseleleriyle ilgilenen ve

⁴⁶ “Bakan Olmadan Ne Düşünürlermiş”, **Hürriyet Gazetesi**, 20 Ağustos 1950, s. 3.

⁴⁷ H. Rıdvan Çongur, “Tevfik İleri”, **Karınca Kooperatif Postası**, 65(758), Ankara, 2000, s. 37.

⁴⁸ Bozkurt, a.g.e., s. 21; Cahide İleri Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, Ankara: Ayyıldız Yay., 1977, s. 5-6.

etrafındakileri korkmadan ülkenin sorunlarıyla ilgilenmeye teşvik eden yeni bir Tevfik İleri ortaya çıkmıştı.

O, sınavla girdiği mühendis mektebine devam ettiği 1927-1928 ders yılında, öğrenci hareketleri içinde görülür. İleri'nin memleket ve toplum meselelerine ilgisinin oluşmaya başladığı bu yıllarda Mühendis Mektebi'nde; Muhasebe Kulübü, Dans Kulübü, Talebe Cemiyeti ve çeşitli spor kulüpleri etkinliklerde bulunmaktaydı. İleri, bunlardan Muhasebe Kulübü ve Talebe Cemiyeti'ne ilgi duymaktaydı. Önceleri matematik problemleri ile ilgili sohbetler düzenleyen Muhasebe Kulübü, İleri'nin bu kulübe girmesinden sonra çeşitli toplum meseleleriyle ilgili sohbetler yapmaya başlamıştı. Eskisine göre çok daha heyecanlı ve kalabalık geçen sohbetler, İleri'nin hitabet yeteneğinin gelişmesine katkı sağlamıştı. Bu “konuşma kulübünün” onun hayatında oldukça ehemmiyetli bir yeri vardır. Tevfik İleri, bu sohbetlerle ilgili olarak “Ben kendi hesabıma bu kulüpte beş-on arkadaşımın karşısında ilk defa konuşurken duyduğum heyecanı hala unutamam” demişti.⁴⁹ Bu yıllarda bir yandan Muhasebe Kulübü'nün sohbetlerine, diğer yandan da Talebe Cemiyeti'nin toplantılarına katılan İleri, bu toplantılarda kendisini kanıtlama fırsatını bulmuştu.⁵⁰

Tevfik İleri 1931 yılında, yani dördüncü sınıfta iken toplum meseleleriyle daha yakından ilgilenebilmek için Yüksek Mühendis Mektebi Talebe Cemiyeti İdare Heyeti'ne girmişti. Bir sene sonra ise bu cemiyete reis seçilmişti (1932). İleri'nin önderliğindeki cemiyet üyeleri, mühendisler adına “Ari”⁵¹ isimli dergi çıkarmışlardı. Bu dergide mühendislerin duygu, düşünce ve heyecanlarını yansıtan yazılar çıkmıştı. Milli Türk Talebe Birliği'nin ilk sayılarını çıkardığı “Ari” isimli dergi 1949 yılında tekrar yayınlanmaya başladığında, Tevfik İleri'nin hayat hikâyesine yer verilmişti. Bu dergide Tevfik İleri, hayat hikâyesini başka bir şekilde şöyle anlatmaktaydı:

1911 doğumluyum. 36 yaşında olduğuma ve hayatımın sizlere örnek olarak anlatacak tarafları da bulunmadığına göre; hayatımdan bahsetmeyi lüzumsuz görüyorum. Yüksek Mühendis Okuluna 1927- 28 yılında imtihanla girdim. Biz imtihanla giren son talebeler olduk. Beni Yüksek Mühendis Okuluna girmeye teşvik eden riyaziyeye olan fazla hevesim

⁴⁹ H. Rıdvan Çongur, **Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri**, Ankara: Gaye Yay., 1987, s. 3-4.

⁵⁰ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 6-7.

⁵¹ Kütüphanelerde bu dergiyi bulabilmek için yapılan çalışmalardan maalesef bir sonuç elde edilememiştir.

ve birazda istidadımdı. Nitekim okulun ilk üç senesinde riyaziye derslerinde başarılar kazandım.⁵²

1.2. Milli Türk Talebe Birliği'ndeki Faaliyetleri

Tevfik İleri, üniversiteye devam ettiği yıllarda geçim zorluğu içindeydi ve okumak için savaş verdiği bir dönem geçirmekteydi. Ancak çektiği sıkıntılar ve yokluklar onu yıldırılmaz. Yüksek Mühendis Mektebi öğrencisi Tevfik İleri, arkadaşlarının daima önündedir. 1932 yılı, iktisat ve tasarruf haftasında Talebe Cemiyeti yerli malı kullanma davasında aktif bir rol oynamak amacıyla bir “Yerli Mallar Mitingi” düzenlemeye karar vermişti. Daha sonra bir toplantı yapılmış ve bu toplantı sonucunda cemiyet adına bir gencin konuşması kararlaştırılmıştı. Yüksek Mühendis Mektebi adına Tevfik İleri'nin konuşması istenmiş ancak bazı arkadaşları İleri'nin yoksulluğundan dolayı uygun kıyafetinin olamayacağını düşünerek, onun konuşma yapmasına karşı çıkmışlardı. Sonuçta, diğer arkadaşlarının desteğiyle İleri'nin konuşmasına karar verilmişti. O zaman bu olay, İleri'de büyük üzüntü yaratmış olsa da daha sonraları, bu yoksulluğundan duyduğu gururu defalarca tekrar etmişti. O günleri ve Talebe Birliği içinde girdiği mücadeleyi kendisi şöyle anlatmaktadır:

1932'de Talebe Cemiyeti Reisliğine seçilirken hedefi olduğum küçük bir hadiseyi de üzülen değil, zevk duyarak belirtmek istiyorum. İdare Heyeti intihabı (seçimi) sırasında beraber çalışma imkânı bulabileceğimiz, arkadaşlarla anlaştık ve namzetliğimizi ferden değil bir grup olarak koyduk. Bizim grup kazandı. Fakat akabinde ve hemen açıkça şöyle bir fikirle (hem de sınıf arkadaşlarımızdan gelen) karşılaştık: “Mektebi temsil edecek arkadaşım diğer vasıflarıyla beraber üst başının da düzgün olması lazımdır.

Bu, benim fakir ve hakikaten giyiniş itibarıyla bir mektebi temsil edemeyecek kadar züğürt buluşumdan kinaye söyleniyordu. Sonraları Allah bana, sade mühendis okulu talebelerini değil; fakat bütün Türk gençliğini şerefle temsil etmek ve omuzlar üzerinde taşımak bahtiyarlığımı tattırdı. Ben bu hatırayı zevk duyarak tespit ediyorum.⁵³

Tevfik İleri, “Yerli Malı Mitingi”nde yaptığı gösteriştten ve edebiyattan uzak konuşmasıyla artık gençliğin “Tevfik Ağabeyi” olmuştu. Organizasyonu, İleri tarafından yapılan ve başarıyla sonuçlanan, “Yerli Malı Mitingi”, Türkiye Cumhuriyeti'nde yüksekokul gençliği arasında milli bilincin ve birliğin oluşması yolunda atılan ilk adımlardan biriydi. Bu miting, yüksek eğitim gören Türk gençliğinin bir araya gelmesini ve kaynaşmasını sağlamıştı.

⁵² Çongur, a.g.m., s. 38.

⁵³ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 9-10; Çongur, a.g.m., s. 38.

Tevfik İleri'nin konferans salonundaki konuşmasından etkilenen CHP İstanbul İl Başkanı Cevdet Kerim Bey, “Arkadaşlarınızla bana gelin ve birliği yeniden kurmaya çalışalım” sözleri ile bu mitingden duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Cevdet Kerim Bey'in sözünü ettiği birlik, bu sıralarda dağınık bir halde olan Milli Türk Talebe Birliği⁵⁴ dir.⁵⁵ Böylece İleri, milli amaçlar doğrultusunda yeniden canlandırmayı düşündüğü birlik için resmi onayı almış oluyordu. Bu birliği, 1933 yılındaki MTTB Kongresi'nde sağlamayı düşünüyordu. Kısa bir süre içerisinde hazırlık toplantıları yapılmış ve Tevfik İleri, kongre başkanı seçilmişti.⁵⁶

İleri, Vagon Li⁵⁷ ortaklığı memurlarının Türklerle ilişkilerinde yabancı dil kullanmalarını, protesto yoluyla engellemek için 25 Şubat 1933 tarihinde Vagon-li Şirketi önünde MTTB gençliğiyle birlikte toplanmışlardı. “Bu memlekette Türk ve Türkçe hâkimdir” diyerek Vagon-li şirketinin üzerine yürümüşlerdi. İleri önderliğindeki Türk gençliği, Türk diline yapılan hakarete karşı sert de olsa böyle bir tepki vermeyi uygun görmüştü.⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde bu hadiseyi değerlendiren Yunus Nadi, Vagon-li şirketi temsilcisinin yaptığı harekete karşı yapılanların az bile olduğunu ifade ederek, bu hareketinden dolayı Türk gençliğini haklı bulmuştu.⁵⁹ Yerli Mallar Mitingi'nden sonra düzenlenen bu eylem, İleri önderliğindeki Türk gençliğinin milli meseleler karşısında sessiz kalmayacağını ve her şeye rağmen tepkisini ortaya koyacağını gözler önüne sermişti. Tevfik İleri, sonraları bu yılları ve olayları “Beyoğlu Vagon-Li

⁵⁴ Milli Türk Talebe Birliği ya da kısaca MTTB, 14 Aralık 1916 tarihinde Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı içerisinde iken Darü'l-Fünun (Üniversite) gençliğini bir araya getirmek amacı ve Türkçü bir düşünce ile İttihat ve Terakki Fırkası tarafından kurulmuştur. Milli Mücadele döneminde sessizliğe bürünse de cumhuriyetin ilk yıllarında yeniden etkin olmuştur. Birlik 1936 yılında Hatay'ın ilhakını destek mitingi nedeniyle kapatıldı. MTTB, Cumhuriyet döneminde etkinliklerini “Türk Ocakları” ile işbirliği içinde yürütmüştür. Bu dönemde “Birlik” adlı bir dergi çıkarılmıştır. Ayrıca “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası bu dönemin önemli faaliyetlerindedir. Daha sonra İTÜ Yüksek Mühendis Okulu talebesi Tevfik İleri, MTTB genel başkanlığı görevini yürütmüştür. MTTB, 1936 yılında kapandıktan sonra, 1946 yılında Edebiyat Derneği Başkanı Reha Köseoğlu tarafından, merkezi İstanbul'da olmak üzere “Türk Talebe Birliği” adıyla tekrar kuruldu ve 12 Eylül 1980 darbesi ile kapatıldı. Bkz.: http://tr.wikipedia.org/Milli_Türk_Talebe_Birliği (26.02.2013 21.57).

⁵⁵ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 17-18.

⁵⁶ “Milli Türk Talebe Birliği Yeniden Kuruldu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Şubat 1933, s. 3.

⁵⁷ Vagon-Li hadisesi (1932) Beyne'l-milel Vagon-Li Şirketi'nin Beyoğlu şubesindeki bir memurun kendisi ile Türkçe konuşan bir memura, Türkçe konuştuğu için hakaret etmesi üzerine çıkmıştır. Tevfik İleri'nin liderliğini yaptığı bir grup öğrenci, olayı sert bir şekilde kınamış akabinde ise mağaza adlarının Türkçe olması gibi birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Bkz.: Serhat Aslaner, “Fikriyattan İcraate Tevfik İleri'ye Dair Bir İnceleme”, **Dem Dergisi**, 1(2), 2011, s. 96.

⁵⁸ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 19.

⁵⁹ Yunus Nadi, “Vagon-li Şirketi'nde Çirkin Bir Hadise”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1933, s. 1-2.

şubesinin perişan hali uzun zaman Türk yurdunda Türklüğe hakaret etme küstahlığında bulunanlar için müessir ve ibretli bir levha halinde kaldı” diyerek anacaktı.⁶⁰

Vagon-li hadisesinin yaşandığı yıl, İleri önderliğindeki Türk gençliği, başka bir etkili ve ses getirici eylem olan “Türkçe Konuş” Mitingi’ni düzenlemişlerdi. İleri, bu mitingde yaptığı konuşmayla yabancı şirket isimlerinin değiştirilmesi gibi Türkçeyi hâkim kılmak için yaptığı çalışmalara yeni bir boyut ve şuur kazandırmıştı.⁶¹

Milli Türk Talebe Birliği’nin 1933 yılı Mart ayında toplanan kongrede birliğin başkanlığına seçilen Tevfik İleri’nin ilk faaliyeti “16 Mart Şehitleri İhtifali” idi.⁶² “Çanakkale Abidesi” fikrinin mimarı olarak da yine O görülmektedir.⁶³ Hatta MTTB Reisi İleri, şehitlere söyle seslenmiştir: “Aziz ölüler!.. Bakınız!.. Türk çocukları sizi, namınızı anmağa geldi. Muhterem ve kutlu ölüler, bakınız Türk kızları karşınızda resimlerinizi başlarında nasıl taşıyorlar...”⁶⁴ Bu yılları yine Tevfik İleri’nin kaleminden takip edelim:

İdare heyetimiz derhal çalışmağa başladı. Aramızda kuvvetli bir samimiyet vardı. Meselelerin münakaşasında birer düşman gibi boğazlaşır, fakat ekseriyetle verilen kararların tatbikinde birer kardeş gibi çalışırdık. İlk iş olarak 16 Mart Şehitleri ihtifali yapmayı kararlaştırdık. 16 Mart’ın bahtsız ve mukaddes şehitlerinin fotoğraflarını bulduk. Bu fotoğraflar onların, kahpece yaralanmış, delik deşik edilmiş ve öldürülmüş haldeki fotoğrafları idi. Bunları büyüttük, siyah tüllerden çerçevelere oturttuk, kız ve erkek, ikişer genç tarafından onar metre aralıkla taşınan bu fotoğraflar ihtifale muazzam ve milli bir cenaze merasimi manzarası veriyordu.⁶⁵

Tevfik İleri önderliğindeki MTTB, 23.03.1933 günü yapılan bir toplantıdan sonra Dil İnkılabı’nda vazife almaya karar vermişti. Bu karara göre MTTB üyeleri, Türkçe bilmeyenler için, Halkevlerinde kurslar açacak, Türkçeye giren yabancı kelimelerin kullanılmamasına özen gösterecek, yazları da köylere giderek İnkılâp ve Cumhuriyet hakkında halkı aydınlatacaklardı. MTTB, kongre çalışmalarına devam ederken, üyelerine

⁶⁰ Çongur, a.g.e., s. 5.

⁶¹ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 20.

⁶² Abdurrahman Bozkurt’un Tevfik İleri Cumhuriyet’in İkinci Mimarı adlı eserinde bu tarihi “18 Mart Şehitleri Anma Töreni” olarak almıştır. Ancak Cahide İleri Aksoy’un Babam Tevfik İleri adlı eserinde bu tarih “16 Mart Şehitleri İhtifali” olarak anılmıştır. Özellikle şunu da belirtmek gerekir ki Aksoy’un bu eseri, Tevfik İleri’nin konuşmalarının anlatıldığı eserdir. Bu nedenle Tevfik İleri’nin de bu tarihi, 16 Mart olarak belirtmiş olması yüksek ihtimaldir.

⁶³ Çongur, a.g.e., s. 5-6; Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 19-22; Aksoy, **Tevfik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri**, s. 28.

⁶⁴ Tevfik İleri’nin konuşmasında Çanakkale kahramanlarına şehitler demek yerine ölüler diye hitap etmesi, dönemin özellikleri bakımından ilginç bir tutumu ortaya koymaktadır. Bkz.: **Birlik Dergisi**, 1(1), 1933, s. 1-3.

⁶⁵ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 22-23.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı gelmişti. Gazi; "Milli ÷lküye ulaştıran, öz dil yolunda durmadan şaşmaz büyük adımlarla yürümeye verdiğiniz değerden dolayı sizi, överim." sözleriyle MTTB'nin bu kararından duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Atatürk'ün, İleri önderliğindeki Türk yüksek tahsil gençliğini öven bu telgrafı, gençlerin milliyetçi çalışmalarını daha da artırmalarını sağlamıştı.⁶⁶

Tevfik İleri'nin MTTB başkanlığı sırasında yaptığı bir diğer önemli girişim, Milli Marşı kitlelere duyurmak konusundaki çalışmaları olmuştu. Milli Marşın halk kitlelerine ulaştırılması bu dönemde bir ihtiyaç haline gelmişti. Çünkü Cumhuriyet'in onuncu yılı yaklaşmasına rağmen, Milli Marş'ın kitlelere mal olmaması basında tepkilere neden olmaktaydı.⁶⁷ Abidin Daver, Milli Marş'ın İstanbul Radyosu'nda çalınması için yazdığı makaleden sonra yüksek öğrenim gençleri de İstanbul Radyosu'nu Milli Marş'ı çalmaya davet etmişlerdi. Bu amaçla Abidin Daver'i ziyaret eden İleri, İstanbul Radyosu'nda Milli Marş'ın plakla değil orkestra tarafından çalınmasını istemişti.⁶⁸ Ancak bu girişimlerden bir sonuç alınamamıştır.⁶⁹ Bütün ısrarlara rağmen İstanbul Radyosu'nun Milli Marş'ı yayınlamaması üzerine İleri başkanlığındaki MTTB, halka ve gençlere Milli Marş'ı öğretmek üzere konservatuarla temas kurmuş, Eminönü, Beşiktaş, Fatih Halkevlerinde marş kursları açılmıştır. Vatandaşların nerede olurlarsa olsunlar Milli Marş'ı duydukları zaman ayağa kalkmalarını ve hürmet vaziyetine geçmelerini istemişlerdi.⁷⁰

İleri, 1933 yılında, Razgrad'ta⁷¹ Türk mezarlığının tecavüze uğraması ile galeyana gelen gençlere, İstanbul'daki Bulgar mezarlığına çelenk koydurarak, milliyetçi yorumlara göre "Türk'e yaraşan asil karşılığı" verenlerin başında bulunmuştu.⁷² Özellikle Razgrad olayı, "Türk gençliğinin en asil jesti" olarak tarihe geçmiştir. Türk gençliğinin, İleri

⁶⁶ Bozkurt, a.g.e., s. 30.

⁶⁷ Ali Arslan, "İstanbul Yüksek Öğretim Gençliğinin İstanbul Radyosu'nda İstiklal Marşı'nın Okunması İçin Yaptığı Mücadele ve İstiklal Marş'ını Öğretme Çabaları(1933)", **Güneyde Kültür**, 7(76), 1995, s. 11.

⁶⁸ Abidin Daver, "Gençlik ve Milli Marş", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mart 1933, s. 1-3.

⁶⁹ Arslan, a.g.m., s. 13.

⁷⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 31-32.

⁷¹ Razgrad Hadisesi, Bulgaristan'ın Razgrad Kasabası'nda Müslüman mezarlığının Bulgarlar tarafından tahrip edilmesi sonucu çıkmıştı. Tevfik İleri'nin önderliğindeki bir grup genç olayı protesto etmek amacı ile İstanbul'daki Bulgar mezarlığına çelenk koymuşlar, bir de yürüyüş tertip etmişlerdi. İleri bu yıllar için şöyle demiştir: "Dikkat ederseniz, hareketlerimizin tek hedefi vardır. Her hadiseden bu hedef uğruna istifade ediyorduk. Bu hedef Türk milliyetçiliği idi". Bkz.: Aslaner, a.g.m. s. 95.

⁷² "Tevfik İleri", **Türk Ansiklopedisi içinde**, 20, Ankara: MEB Yay., 1972, s. 74.

önderliğindeki bu “asil” davranışı, İstanbul halkı tarafından da hayranlıkla karşılanmış ve İstanbul halkı, bu olayı uzun zaman unutamamıştır.⁷³

Tevfik İleri önderliğinde düzenlenen Razgrad olaylarını protesto mitingi, Türkiye Cumhuriyeti’nde vatansever Türk gençliğinin düzenlediği ilk ve en kapsamlı gençlik hareketiydi. Türkiye’ de tek parti idaresinin olduğu bir dönemde, hükümetin izin vermediği bir hareket olarak da dikkati çeken bu eylem, Türk gençliğinin milli meseleler karşısındaki hassasiyetini göstermişti. Bu duyarlılığı gören Gazi Mustafa Kemal Paşa da gençlere, hem ikaz hem de takdir niteliğinde bir telgraf göndermişti.⁷⁴ Tevfik İleri, bu yılları şu şekilde anlatır:

Gençleri etrafıma topladım. Günün manasını, yapılacak işin ne olduğunu anlattım ve kısa zamanda binlerce genci, önlerinde bayraklar dalgalanarak konsoloshanenin önünden mezarlığa doğru hareket ettirdim. Bu hadiseyi burada anlatmaya imkân yok. O ne şuurlu, ne ulvi, ne muazzam hareketti. Yolumuzdaki ihtiyarlar bizi gözyaşlarıyla teşci ediyorlardı. Hareket bir gençlik hareketi olmaktan çıkmış, adeta bir millet hareketi haline gelmişti. Her an biraz daha kabaran, büyüyen ve hiçbir zaman taşkınlık göstermeyen bir kitle halinde mezarlığa gittik, çelenkleri koyduk, İstiklal Marşımızı söyledik ve hiç çözülmeden 23 Nisan için öğrendiğimiz şarkıları gür sesle söyleye söyleye Taksim Abide’sine doğru yola düzeldük.⁷⁵

Türk gençlerinin, ölümlere sadece saygı gösterilmesi gerektiğini cihana gösteren bu “protestosu”, bilinçli bir hareket etme örneği olarak değerlendirilmelidir.

Tevfik İleri’nin başkanı olduğu MTTB, Türk gençliği adına bir ilke daha imza atarak, “Birlik Mecmuası”nı çıkarmayı başarmıştı.⁷⁶ İleri, bu mecmuada yazılar yazmış⁷⁷ ve bu mecmuanın üçüncü sayısının çıkacağı sıralarda okuldan ayrılarak meslek hayatına atılmıştı.⁷⁸ O, okuldan mezun olmadan çok kısa bir süre önce bir mecmua çıkartılması

⁷³ Mustafa Yazıcı, **Tanzimat’tan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları, Başbakanlar ve Atatürk (1839-1973)**, Ankara: Emel Yay., 1973, s. 134; “Tevfik İleri (1911-1961)”, www.risaleinurenstitüsü.org, (15.01.2013 19.59).

⁷⁴ Ali Arslan, **Dârülfunûn’dan Üniversite’ye**, İstanbul: Kitabevi Yay., 1995, s.172-173.

⁷⁵ H. Rıdvan Çongur, “Unutamayacağımız İnsan Tevfik İleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, 26(221), 2006, s. 110; Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 25-38.

⁷⁶ Birlik Mecmuası’nın ilk sayısı 2 Temmuz 1933’te çıkmıştır. Bu ilk sayıyı İleri ve arkadaşları Adnan Cemgil ve Adnan Ötügen ile mecmuanın çıktığı gece satmayı başarmışlardır. Bu mecmua, memleket meselelerine ve milli meselelere oldukça fazla yer vermiştir. Ele aldığı konular yönünden, Türk basın ve demokrasi tarihinde de üzerinde durulacak bir mecmuadır. Bkz.: **Birlik Dergisi**, 1(1), 1933.

⁷⁷ Tevfik İleri’nin bu mecmuadaki yazılarına yeri geldikçe yer verilecektir.

⁷⁸ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 45; Tevfik İleri’nin meslek hayatına atılmasından sonra da Birlik Mecmuası bir süre daha yayınına devam etmiştir. Bkz.: Bozkurt, a.g.e., s. 37.

fikrini hayata geçirerek, Türk yüksek öğrenim gençliğinin millet ve memleket meseleleri hakkındaki fikirlerini, matbuat yoluyla açıklamalarını sağlamıştı.

Tevfik İleri, 1933 yılında MTTB'deki arkadaşlarıyla birlikte Türk şehitlerinin mezarlarını ziyaret etmek amacıyla Çanakkale'ye gitmişti. Ancak gördükleri kötü manzara karşısında çok üzülen İleri ve arkadaşları, buraya “Türk tarihinin en şanlı savaşlarından birini yaratmış olan ölülerimize abide istiyoruz” sözleri olan bir levha koymuşlardı.⁷⁹ Hatta İleri, Çanakkale'deki bu kötü durumu, Birlik Mecmuası'nda şu şekilde kaleme almıştı:

.... Seddülbahir'de ölen oğlunu ziyarete gelen bir İngiliz kadını, Türk şehitlerine de bir çelenk götürmek istiyor. Ve soruyor: Seddülbahir'de Türk abidesi var mıdır? Nerededir? Türk kafalarına ehlam yapılan Seddülbahir'de çelenk konulacak bir Türk abidesi yoktur. Abide büyük kelime... Bir dikili taş bile yok.. Son söz: Abide... Abide istiyoruz.... Ve bu işle uğraşması icap edenleri vazifeye davet ediyoruz.⁸⁰

İleri bu yazısında, Çanakkale'deki içler acısı durumu anlatarak memleketi uğruna canlarını feda eden şehitlerin hatırasına bir abide yapılması fikrinin Türkiye'de ilk defa öncülüğünü yapan ise Tevfik İleri olmuştur.

Tevfik İleri'nin Birlik Mecmuası'ndaki yazısından sonra Çanakkale'de bir abide yapılması için kampanya başlatmıştı. Bu kampanyaya Türk basınından da destek gelmişti. Yunus Nadi; “Binlerce aferin bu gençliğe” sözleri ile Türk gençliğini bu davranışından dolayı tebrik ederken⁸¹, Abidin Daver, Çanakkale'ye abide yapılmasını isteyerek Türk gençliğine destek olmuştu.⁸² Mevcut CHP Hükümeti her nedense Çanakkale'ye abide yapılması fikrini uygulamak için ödenek ayırmamış veya bu işi yapması için MTTB'ye izin vermemişti. Hükümetin bu olumsuz tavrı nedeniyle abide fikri, uzun yıllar sürüncemede kalmış, çok gecikmeli olarak 1958 yılında Çanakkale'ye abide yapılması için DP Hükümeti ödenek ayırabilmişti.⁸³

Tevfik İleri, MTTB reisliğine seçildiği yıl, Mühendis Mektebi'nin son sınıfında bulunuyordu. Yoğun geçen bir yılın ardından İleri'nin MTTB'nin reisliğinden ayrılma ve okuldan mezun olma zamanı gelmişti. Nitekim okuldan mezun olacağı sıralarda Müdür

⁷⁹ İlhan Darendelioglu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul: Toker Yay., 1968, s. 59.

⁸⁰ Tevfik Celal, “Abide İstiyoruz”, **Birlik Dergisi**, 1(1), 1933, s. 6-8.

⁸¹ Yunus Nadi, “Türk Gençliği Doğru Yolda”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Teşrinievvel 1933, s. 1.

⁸² Abidin Daver, “Çanakkale Abidesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Teşrinievvel 1933, s. 1.

⁸³ Bozkurt, a.g.e., s. 38-39.

Muavini Sırrı Bey, Tevfik Bey'i odasına çağırarak "Tevfik anlaşıyor ki sen nereye gitsen rahat durmayacak, cemiyet işleriyle uğraşacak, mücadele edeceksin. Biz bu işlerde senin muvaffak olman için senin İstanbul ya da Ankara'ya tayin ettirilip hukuk tahsili yapmanı uygun görüyoruz." demişti. İleri, bir an önce hayata atılmak istediğinden, bu teklifi kabul etmemiştir. Bu teklifi kabul etmemesinin bir diğer sebebi de, içindeki vatan aşkı ve hizmet hissi idi.⁸⁴

Sonuç olarak; Tevfik İleri, öğrencilik yılları boyunca başında bulunduğu MTTB'nin görüş ve düşüncelerini mükemmel hitabetiyle dile getiren bir halk hatibi olarak dikkatleri çekmişti. Aynı zamanda lideri olduğu aktif milliyetçi öğrenci hareketleriyle Türk kamuoyunun dikkatlerini dönemin bazı sosyal ve kültürel sorunlarına çekmeyi başarmıştı.⁸⁵

1.3. Meslek Hayatı ve Evliliği

Büyük zorluk ve sıkıntılarla geçen günlerden sonra o artık bir mühendis olmuştu ama geleceğe dönük düşünceleri, idealleri vardı. Tevfik İleri, çalışkan, sevilen bir öğrenci olmasından dolayı fakültede kalması mümkün olduğu halde Anadolu'da çalışmayı, milletine hizmet etmeyi tercih etmiş ve Erzurum'a gitmişti. Çünkü ona göre Erzurum'da memleket ve millete hizmet etmekle İstanbul'da kalmak arasında bir fark yoktu. Onun kalbinde bir baştan bir başa Türkiye sevdası vardı. Sevdalısı olduğu toprak ise Anadolu idi.⁸⁶ Tevfik İleri, bu duygularla meslek hayatına atılmıştı. İlk görev yeri, karayolları kontrol mühendisi olarak Erzurum'du. Erzurum'da iken 20 Ekim 1933'te hemşerisi Vasfiye Hanım ile evlenmişti. Eşine mutluluk duygularını "Biz önce vatanımızı ve milletimizi seveceğiz sonra da birbirimizi". demek suretiyle ifade ediyordu. Sağlıklı ve mutlu yuvanın kuruluşunda bu cümle temel taşı olmuştu. Erzurum'da hem kendi işini yapmış, hem de gönüllü öğretmen olarak Erzurum Lisesi'nde çalışmıştı. Eşi Vasfiye İleri'ye göre genç mühendis, öğretmenliği öylesine sevmiş, üstlendiği bu görevi öylesine yürekten yerine getirmişti ki, mühendisliği bırakıp öğretmen olmak istemiş, onu bu

⁸⁴ Aksoy, a.g.e., s. 47.

⁸⁵ Erdoğan Başar, **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatlarının Değerlendirilmesi (1920-1960)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, s. 516.

⁸⁶ Çongur, **Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri**, s. 7.

kararından zorla caydırmışlardı. Kızı Cahide İleri Aksoy, “Babam Tefvik İleri” adlı kitabında, babasının Erzurum’da geçen ilk yıllarını şöyle anlatıyor:

Annemle Erzurum’da evleniyorlar. Annemde Hemşinli. Evlilikleri 28 sene aşk içinde devam ediyor. Burada ilk çocukları İlker dünyaya geliyor. Bu ilk evladın heyecanı içindeyken Allah, bebek henüz kırk günlük iken onlara acının en büyüğünü tattırıyor. İlker’i Erzurum toprakların da bırakıyorlar. Erzurum’da, o sırada mühendislere fazla iş olmadığı için boş zamanlarında gönüllü öğretmenlik yapıyor. Hatta mühendisliği bırakıp Erzurum’un bir köyünde devamlı öğretmenlik yapmayı istiyor. Annemin de rızasını aldıktan sonra Milli Eğitim Müdürlüğüne bu arzusundan bahsediyor.

Erzurum’da dört sene kaldıktan sonra 1937’de Çanakkale’ye tayin ediliyorlar. Bu onun Çanakkale’ye ikinci gidişidir. 1933 yılında talebe iken gittiği Çanakkale’de şehitliği ziyaret etmiş ve çok acı intibalarla ayrılmıştır.⁸⁷

Tefvik İleri, Anadolu’nun Doğu’daki serhat şehrinden sonra, Çanakkale karayolları mühendisliği, ardından Samsun Bayındırlık Müdürlüğü yaptı. Samsun Karayolları 7. Bölgenin ilk müdürü oldu.⁸⁸ Burada belirtmekte fayda vardır ki Tefvik İleri, meslek hayatı boyunca, gittiği her yerde Halkevlerindeki toplantılara katılmış, buralarda konuşmalar yapmış ve halk tarafından olağanüstü bir ilgiyle karşılanmıştı.⁸⁹

Kızlarının belirttiği üzere Tefvik-Vasfiye İleri çiftinin Erzurum’da bir çocukları dünyaya gelmişti. Ancak aile, İlker adlı bu çocuklarını kırk günlükken kaybetmişti. Erzurum’da dört yıl kaldıktan sonra İleri, 1937 yılında Çanakkale’ye tayin olmuş, 1938 yılında birinci çocuklarının acısı geçmeden, tıbbın o zamanki yetersizliğinden dolayı, ikinci çocukları İlkay’ı da kaybetmişlerdi. Bu durum, özellikle Vasfiye hanımda derin bir üzüntü yaratmıştı. Evlat acısıyla içi yanan İleri çifti, 1941 yılında üçüncü çocukları olan Cahide İleri doğduktan sonra onu dikkatli bir şekilde yetiştirmeye adanmışlardı. Sonradan 1943’te kızları Ayşe ve 1945’de oğulları Cahit dünyaya geldi.⁹⁰

1942 yılında Samsun Nafia Müdürlüğü’ne atanan Tefvik İleri, 1946 yılına kadar bu görevde kalmıştı. İleri, 1946 yılında Samsun Karayolları Yedinci Bölge Müdürlüğü’nü

⁸⁷ Aksoy, **Babam Tefvik İleri**, s. 61; Sadık Yalsızuçanlar, **Vefa Apartmanı**, İstanbul: Timaş Yay., 2011, s. 32-34.

⁸⁸ Hacıfazlıoğlu, a.g.m., s. 24; Yazıcı, a.g.e., s. 134; Ahmet Belada, “Ahmet Tefvik İleri”, **İlkadım Aylık Düşünce ve Kültür Dergisi**, (263), 2010, s. 32.

⁸⁹ “Vasfiye İleri’nin Dilinden Tefvik İleri”, **Her Yönüyle Tefvik İleri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 159-160.

⁹⁰ Cahide İleri Aksoy, **Yassıada’dan Mektup Var**, İstanbul: Timaş Yay., 2012, s. 14-15; Fatih Sultan Kar, “Ahmet Tefvik İleri”, www.hemsinturk.wordpress.com, (15 Ocak 2013 22.57); Rasim Cinisli, “Tefvik İleri”, **Kitabın Ortasından**, www.cetinboydar.blogspot.com, (15 Ocak 2013 23.04).

kurmuştu. İleri'nin kendisi de ilk bölge müdürü olarak görevlendirilmişti. İşlerinin dışındaki boş zamanlarını halkevlerinde geçiren İleri, çalışma hayatı boyunca, öğrencilik yıllarından beri ilgilendiği memleket meseleleriyle alakadar olmaya da devam etmişti. Çok partili hayata geçişle birlikte, ülke sorunlarıyla daha fazla ilgilenebilmek ve bu meselelere çözüm bulabilmek amacıyla siyasete atılacaktı.⁹¹

1.4. Siyasete Atılışı ve Demokrat Parti'ye Girişi

CHP'nin tek başına ülkeyi yönettiği yıllarda meslek hayatına atılan İleri, İnönü liderliğindeki CHP'nin politikalarını ve uygulamalarını beğenmediğinden siyasete atılmayı düşünmemişti. Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinin ardından 1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta CHP ile bağdaşmayan fikirlerini açıklayan İleri, 1950 seçimleri öncesinde dönemin en etkili muhalefet partisi olan Demokrat Parti'den milletvekilliği teklifi almıştı. O yıllarda üç çocuklu bir memur ve muhalif olarak siyasete atılmanın riskli bir iş olduğunu bildiği için İleri, bu konuda eşinin de fikrini sormuştu. Vasfiye Hanım ise “ Bizi Türkiye'den çıkarırlar mı? Bu olmadıkça bizi düşünme ve hiçbir şeyden çekinme.” cevabını vermişti. Vasfiye Hanım, bu sözleriyle her türlü fedakârlığa hazır olduğunu ifade etmekteydi. İleri, eşinden aldığı destekle DP'den milletvekili adayı olmaya karar vermişti.⁹²

1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden de teklifler yapıldığı halde prensiplerine ve fikirlerine uygun bulduğu Demokrat Parti saflarında Samsun adayı olarak Türkiye'de yapılan ilk demokratik seçime katıldı. O zamana kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin kalesi olarak bilinen Samsun'da, Demokrat Parti büyük bir oranla seçimi kazandı ve İleri, Samsun Milletvekili olarak TBMM'ne girdi.⁹³

1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen DP'nin ilk kabinesinin kurulması sırasında, kabineyi kurmakla görevli Adnan Menderes, İleri'ye Ulaştırma Bakanı olması için bir teklifte bulundu. İleri bakanlık için henüz hazır olmadığını, bir yıl milletvekilliği yaptıktan sonra Bakan olmak istediğini ifade etmişse de Adnan Menderes'in ve Celal Bayar'ın ısrarları üzerine bu görevi kabul etti. Böylece DP'nin ilk kabinesinde Ulaştırma Bakanı

⁹¹ Aksoy, **Babam Tefrik İleri**, s. 61-65.

⁹² Bozkurt, a.g.e., s. 47- 48.

⁹³ “TBMM Dün Açıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Mayıs 1950, s. 1-3.

olarak yer aldı. O Ulaştırma Bakanlığı görevini 22 Mayıs–9 Ağustos 1950 tarihleri arasında ifa etmişti.⁹⁴ Tevfik İleri, Ulaştırma Bakanı olduğu günleri şu şekilde anlatıyor:

Siyasi kanaatlerim ta Talebe Birliği reisliğimden başlar. Memur bulunuşum ve tek partinin devam ede gelmesi siyasi hayata atılmama imkân vermemişti. İmkân bulur bulmaz bu mücadeleye girmeyi bir vazife ve zaruret icabı telakki ettim.

Seçimlerin son günü konuşurken Samsun'da şöyle bir şey söylemişim: Evvelce mebusluk yapan arkadaşlara millet sevgisinin ne olduğunu görmedikleri, kavramadıkları için acırım.

Biz bu seçimde hakikaten millet sevgisinin ne olduğunu çok yakından gördük ve hissettik. İhtiyar kadınlar bile ellerini üzerimize deydirmek suretiyle kendilerinin seçtikleri milletvekilini görmek, hissetmek, zevkini çıkarmak istiyorlardı. Bu sevgiye ihanet etmek çok korkunçtur. Buna kaniim ki, bu mustarip ve mübarek millete hizmet edebilmek ibadetlerin en kutsi olanıdır.⁹⁵

Belirtildiği gibi eşi Vasfiye İleri, Tevfik İleri'nin siyasete atılması konusunda ona destek olmuş, onu teşvik etmişti. O, “Allah memleketimiz için hayırlı işler yapmanı nasip etsin” diyerek eşini her zaman desteklemişti.⁹⁶ Vasfiye Hanım'ın bu konudaki görüşleri şöyle idi:

Samsun'da Bölge müdürü olduğu sırada yedi vilayetten sorumluydu. Gittiği yerlere beni de götürüyordu. Yolda gördüğümüz perişan manzaralar, insanların vergi borçlarını ödemek için yaz kış yalınayak, yarı çıplak yol inşaatlarında çalışmaları beni fazlasıyla üzüyordu. Bu yüzden Demokrat Parti saflarında siyasete girmeye karar verince onu yürekten destekledim. Eğer bu insanları, bu sefaletten kurtarabilecekseniz, ben de kendi payıma düşen her türlü fedakârlığa hazırım. Sen kendini tamamen hür hisset, bizi düşünmeden hareket et. Seninle çok mutlu bir 17 sene geçirdim. Bundan sonra bütün zamanımı memlekete hizmette kullanabilmek için bizi yok farz et, rahat ol.⁹⁷

Cahide İleri'ye göre ise Tevfik İleri, siyasete atılmadan önce de, sonra da faaldi; gençliğinden beri siyasete düşkündü. Yine kızı Cahide Aksoy'a göre babası yaşamak istediği hayatı yaşamış ve yapmak istediklerini de yapmıştır.⁹⁸

Tevfik İleri de siyasete girme dönemini de şu şekilde anlatmıştır:

Üniversitede iken çok hararetli bir hatiptim. Talebe cemiyetine reis olmuşum. Arkadaşlarım bu halime bakarak “sen bir gün nasıl olsa mebus olursun” derlerdi. Fakat mektepten çıktıktan sonra benim bir kenarda kaldığımı görünce hepsi “Senin artık

⁹⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 48.

⁹⁵ “Siyaset Ufkumuzun Yeni Simaları”, **Vatan Gazetesi**, 6 Haziran 1950, s. 3-4.

⁹⁶ Aksoy, **Yassıda'dan Mektup Var**, s. 15.

⁹⁷ Rasim Cinisli, “Tevfik İleri”, **Kitabın Ortasından**, <http://cetinbaydar.blogspot.com/2009/01/tevfik-ileri-yazan-rasim-cinisli.html>, (23.02.2013 00.25).

⁹⁸ Cahide İleri Aksoy ile yapılan 27 Ağustos 2013 tarihli mülakattan.

heyecanın sönmüş” diyorlardı. Heyecanım hiç sönmemişti. Fakat mebus hala tayinle olunuyordu. Nihayet 14 Mayıs seçimleri bana bu fırsatı verdi. Mebus olmak aklımdan geçiyordu. Zaten benim için asıl olan da mebusluktur. Bakanlık bir ek vazifedir. Buna rağmen vekil olmayı hiç düşünmemiştim.⁹⁹

İleri, vekilliğin hemen akabinde ve uzun süre bakanlık yapan ender kişilerdendir. Meclisin aktif bir üyesi olarak çalıştı. Ulaştırma Bakanlığı sırasında yolsuzluklarla mücadele ile işe başlayan İleri, denizcilik sektörünü canlandırmak istemiş, ancak Milli Eğitim Bakanlığı’na atanması ile yeni bir alanda faaliyete başlamıştı. Demokrat Parti’nin ilk Milli Eğitim Bakanı Avni Başman’ın kişisel sorunları nedeniyle istifa etmesi üzerine, Başbakan Adnan Menderes’in isteği ile Tefvik İleri, Ulaştırma Bakanlığı’ndan ayrılıp Milli Eğitim Bakanlığı’na atandı. 11 Ağustos 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olarak atanan İleri,¹⁰⁰ 06.04.1953 tarihine kadar bu görevi sürdürdü.¹⁰¹ Milli Eğitim Bakanı tayin edildiği gün, Cumhuriyet Gazetesi’ne şu açıklamayı yapmıştı:

Bu vazifeye getirilmiş olmayı hayatımın en mesut hadisesi olarak telâkki ediyorum. Vazifemiz, istikbal Türkiye’sini hazırlamak gibi şerefli olduğu kadar ağır bir vazifedir. Bugün ekeceğimiz tohumlar yıllarca sonra meyve verecektir. Bunu bilerek çabuk ve ucuz muvaffak olma yollarına hiçbir zaman sapmayarak emin ve kuvvetli adımlarla istikbal Türkiye’sini ellerine tereddütsüz teslim edebileceğimiz ahlaklı ve vatanperver bir gençlik yetiştirmenin yolu üzerinde yürüyeceğiz. Vatan sevgimiz, heyecan ve imanımız ve bu camia içinde mevcut binlerce idealist arkadaşımız muvaffak olmamız için en büyük amil olacaktır. Bu arada şu cihete bilhassa temas etmek isterim. Bu mukaddes çatının altına girmiş bulunan ve kendilerine emanet edilen tertemiz Türk çocuklarını sinsi sinsi zehirlemekte olan bazı vatansız ve yozlaşmış unsurları bu büyük ve hizmet hırslarından ayıklayıp dışarı atmak ve icabında kanunun pençesine teslim etmek de en birinci vazifemiz olacaktır. Bu büyük davanın başarılmasında milliyetçi Türk gençliğini etrafımda göreğeğine inandırmak ve bundan kuvvet ve cesaret alıyorum.¹⁰²

Görüldüğü gibi o, daha bakan olmasının birinci gününde bu vazifenin ne kadar çok önemli olduğunu ve Türk gençliğinin iyi yetiştirilmesi konusunda neler yapacağını söylemişti.

⁹⁹ “Bakan Olmadan Ne Düşünürlermiş”, **Hürriyet Gazetesi**, 20.08.1950, s. 3.

¹⁰⁰ “Tefvik İleri M. Eğitim Bakanı Oldu”, **Vatan Gazetesi**, 11 Ağustos 1950, s. 1; “Tefvik İleri Milli Eğitim Bakanı Oldu”, **Ulus Gazetesi**, 11 Ağustos 1950, s. 1; Ahmet Emin Yalman, “Maarifimizin Başına Bir Yüksek Mühendis Gelirken”, **Vatan Gazetesi**, 15 Ağustos 1950, s. 3.

¹⁰¹ Tefvik İleri’nin Milli Eğitim Bakanlığına getirilmesini skandal olarak değerlendirenler de bulunmaktaydı. Avukat Faik Muzaffer Amaç, “Okuduğu Türkçe bir cümlenin manasını anlamaktan aciz ise, O’nun Milli Eğitim Camiasının başına getirilmesi, benzeri işitilmemiş bir skandaldır” diyerek İleri’nin bu göreve getirilmesini kınamıştı. Bkz.: Faik Muzaffer Amaç, **Cumhurbaşkanı Aldatan Tefvik İleri Hakkında Adnan Menderes’e Açık Mektup**, Ankara: Emek Basımevi, 1952, s. 2.

¹⁰² “Komünizme Karşı Geniş Ölçüde Mücadele Açılıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Ağustos 1950, s. 1.

Milli Eğitim Bakanlığı'na mecliste bulunan bir eğitimcinin değil de, Ulaştırma Bakanlığı görevini başarıyla sürdüren ve asıl görevi mühendislik olan Tevfik İleri'nin atanmasının bazı nedenleri vardı. Öncelikle Tevfik İleri, mühendis olmasına rağmen eğitim işlerini yakından takip eden bir eğitim gönüllüsüydü. Bu özelliği, onun Milli Eğitim Bakanlığı'na atanmasında etkili olmuştu. Ancak, bu atamada daha etkili olan diğer bazı nedenler söz konusuydu. Şöyle ki DP'nin ilk Milli Eğitim Bakanı Avni Başman, kısa süren görevi sırasında milli eğitim alanında DP'nin hedeflerini gerçekleştirme fırsatı bulamamıştı. Bu noktada İleri'ye büyük güven duyuluyor, ondan DP'nin hükümet programında hedeflenen değişiklikleri yapması bekleniyordu. Bunun dışında İleri'den, o dönemlerde ortaya çıkan Komünizm söylentilerine de son vermesi bekleniyordu.¹⁰³ İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na atanması üzerine Vatan Gazetesi yazarlarından Ahmet Emin Yalman ve Ulus Gazetesi yazarlarından Feridun Osman Menteşeoğlu bu duruma dikkat çekerek, İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na atanmasını, Türk milli eğitimi ve komünizm ile mücadele açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmişlerdi.¹⁰⁴ Böylece İleri, başlangıçta Türk basınının desteğini almış oluyordu. İleri'den hem Demokrat Parti programı çerçevesinde eğitimi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarması, hem de Komünizm'i milli eğitim camiasından uzak tutması bekleniyordu.

1954 yılı milletvekili genel seçimlerinde DP'den tekrar milletvekili seçilen İleri, 1953-1955 yılları arasında ise TBMM Başkan vekilliği görevini yürüttü. İleri, 13.04.1957 tarihinde, ikinci defa Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirildi. 22.11.1957 tarihinde bu görevinden ayrıldıktan sonra Kasım 1957 – Ocak 1958 tarihleri arasında Devlet Başkanı ve Başbakan Yardımcısı olarak Adnan Menderes'in kabinesinde yer aldı. 23 Mayıs 1959 tarihinde, üçüncü defa Milli Eğitim Bakanlığı vekâlet görevine getirildi. Bu vekâlet görevi, 8 Aralık 1959 tarihinde sona erdi. İleri'nin üç dönemdeki toplam Milli Eğitim Bakanlığı süresi 3 yıl, 9 ay, 26 gün sürmüştür.¹⁰⁵

¹⁰³ Bozkurt, a.g.e., s. 50-51.

¹⁰⁴ Ahmet Emin Yalman, "Maarifimizin Başına Bir Yüksek Mühendis Gelirken", **Vatan Gazetesi**, 15 Ağustos 1950, s. 1; Feridun Osman Menteşeoğlu, "Komünistlerle Mücadele", **Ulus Gazetesi**, 16 Ağustos 1950, s. 1.

¹⁰⁵ Bahir Sorguç, **1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı**, İstanbul: İletişim Yay., 1982, s. 58; Yazıcı, a.g.e., s. 134-135.

1.5. Tefvik İleri'nin Son Günleri

Tefvik İleri, 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbenin acılarını derinden yaşamış ve bunun sonucu olarak hayata gözlerini kapamıştı. İleri, darbe yapıldığı sırada yürütmekte bulunduğu Bayındırlık Bakanlığı görevinden alınarak diğer DP mensuplarıyla birlikte Yassıada'ya götürülmüş ve burada yargılanmıştır. 1961'in Eylül ayında idam olan cezası müebbede çevrilir, cezasını çekmek üzere İmralı'ya, oradan Kayseri Cezaevine nakledildi ve burada hastalandıktan sonra Ankara'ya getirildi. Ankara hastanesinde tedavi görürken 1961 yılının son gecesi hayata veda etti.¹⁰⁶

İleri, Yassıada mahkemesinde yargılanırken “Ölüm belki de kurtuluştur. Memleketin huzuru benim ölümüne ve hapisanelerde çürümeme bağlıysa kararınızı verin. Memleketimin hayrı için buna da razıyım.” diyerek kendini savunmuş ve ülkesi ve milletinin hayrı kendisinin terk-i dünya etmesine bağlı ise bunu da seve seve kabul edeceğini ifade etmiş, ayrıca yaşanan trajediyi çok net bir şekilde ortaya koymuştu. O askeri mahkemedeki duruşunu, savunması sırasında “Başsavcı başımızla oynamakla hoşlanıyor. Varsın oynasın. Onun peşinde değiliz ama şeref ve namusumuzla oynamasına asla müsaade etmeyeceğiz. Son nefesimizde dahi namuslu olduğumuzu iddia edeceğiz ve ispat edeceğiz.” demek suretiyle ortaya koymaktaydı.¹⁰⁷

Tefvik İleri, yine bu yıllarda Kayseri'den yazdığı mektuplardan birinde: “...Allah var. Büyük Allah var. Her şeyi görüyor, biliyor. Gördüğüne ve bildiğine inanıyorum. Gerisi laf'u güzaf... Yapılacak tek şey tebessüm etmektir. Size mal, mülk, servet bırakmadım. Yalnız, size şerefli, namuslu, erkek bir adı bırakabildim. Hiç bir zaman başınız yere bakmayacaktır. Bununla müteselliyim, siz de bununla iftihar edeceksiniz.” diyordu.¹⁰⁸ Bu sözleri yaptığı işlerden, dolayısıyla kendinden emin, kişiliğini para, mal, mülk gibi maddi varlıklara değil; namus, şeref, haysiyet gibi insanı gerçek insan yapan değerlere bağlamış bir insanın yaşadığı mağduriyet hissini ve içinde kibir olmayan mağrurluğunun delili olarak değerlendirmek mümkündür.

¹⁰⁶ Yazıcı, a.g.e., s. 135; Hacıfazlıoğlu, a.g.m., s. 24; **Türk Ansiklopedisi**, s. 20-74; “Ahmet Tefvik İleri”, www.wikipedia.org/wiki. (10.01.2013 14.24); Ercüment Kuran, “Tefvik İleri'nin Türk Milli Eğitimine Hizmetleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, 15(89), 1995, s. 55.

¹⁰⁷ Kar, “Ahmet Tefvik İleri”, www.hemsinturk.word-press.com, (16.01.2013 14.46).

¹⁰⁸ “Tefvik İleri'den Eşi Vasfiye Hanıma Mektuplar”, <http://www.timas.com.tr>. (22. 02. 2013 23.01); “Tefvik İleri'nin Yassıada Mektupları”, <http://www.aktifhaber.com>. (22. 02. 2013 23.15).

Kızı Cahide İleri “Babamın Yassıada’daki en büyük arzusu, hastalanmadan müdafaasını yapabilmektir, en büyük duası buydu. Nitekim Allah dualarını kabul etti ve Yassıada’da kendisine verilen çok kısıtlı imkânlar nispetinde müdafaasını yapabildi.” diyerek Tefvik İleri’nin suçsuzluğunu, başı açık, alını temiz bir insan olduğunu mahkemeye ve tarihe kaydettirmek suretiyle ailesine tertemiz bir miras bırakma arzu ve düşüncesinde olduğunu ortaya koymaktadır. Cahide İleri, sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

Babamın hastalığı daha da ilerleyince Ankara Hastanesine nakledildi. Celal Yardımcı 1965’de Yeni İstanbul Gazetesi’nde yayınlanan hatıralarında: ...”Karlı, soğuk bir kış akşamının karanlığında Tefvik’i kıymetli eşi Vasfiye hanımefendinin ve çocuklarının refakatinde hastaneden yolcu ettik. O gün Tefvik’in son ve ebediyet yoluna çıktığını bildiğimiz için gözyaşlarımızı tutamadık. İlk defa O’nu da ağlar gördük. Gitti ve bir daha dönemedi. Aramızda bulunan, Tefvik’e yardım edip uğurlayan vefakâr bir hastane hemşiresinin onun arkasından ağladığı için sonradan sorguya çekilmesi hiçbir zaman unutulmayacak hazin hatıra serisinin bir halkasını teşkil eder. Hemşirenin verdiği cevap da şöyledir: “Ben mesaim ile İdare’ye bağlıyım hislerimle değil.

Cahide İleri’nin kendi anlatımına devam edilirse, babasının öldüğü geceyi şu şekilde anlatmıştır:

Babamı 1961’i 1962’ye bağlayan yılbaşı gecesi kaybettik. Bütün aile onunla beraber olmak için ordaydık. Daha önce yeni bir ameliyat yapılacağı söylendiği halde, o gece gelen doktoru ameliyattan vazgeçtiklerini söyledi. Bu bir bakıma yapılacak bir şeyin olmadığını söylemek gibi bir şeydi. Babam arkasını döndü ve sanki her şeye, sırtını döndü ve gitti. Onun hayatı hep sevgi, hep sevgi, hep sevgi ile geçti.¹⁰⁹

Cahide İleri, bir kız evladın babasına duyduğu sevgi, saygı ve hasreti, “Babam öldü ama her an beraberiz hiç uzaklaşmış değiliz ve evde babamdan bahsedilmediği hiçbir saat olmadı.” diyerek dile getirmektedir.¹¹⁰

1.6. Tefvik İleri’nin Kişiliği

Siyaseti millet yolunda hizmet olarak gören büyük bir devlet adamı olan Tefvik İleri’nin ilk bakanlık görevini Ulaştırma Bakanı olarak yapmıştı. Koltuğa oturur oturmaz ilk genelgesini memurlardan halka insan gibi muamele etmelerini istemek olmuştu. Halka o kadar yakındı ki, Tek Parti devrinde milletvekilliği yapanlara “millet sevgisini tadamadıkları” için acı maktaydı. Millete olan bağlılığını “Bu mustarip ve mübarek millete

¹⁰⁹ Aksoy, *Tefvik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri*, s. 42-45; www.milatgazetesi.com/yenikategori.asp (23. 02. 2013 22.56).

¹¹⁰ Cahide İleri Aksoy ile yapılan 27 Ağustos 2013 tarihli mülakattan.

hizmet edebilmek, ibadetlerin en kutsi olanıdır.” demek suretiyle ifade ediyordu.¹¹¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Tefvik İleri'nin milletine olan düşkünlüğünü açıkça görüyoruz.

Tefvik İleri, milletinin çilesini yüreğinde taşıyan büyük bir vatansever olarak tanımlanmaktadır. Tanıdıkları onu dosdoğru bir adam diye nitelemekteydi. Milli Eğitim Bakanlığında, Bayındırlık Bakanlığında, Devlet bakanlığında, Meclis Reis Vekilliğinde ve Başbakan Yardımcılığında hep ciddi, ağırbaşlı, çalışkan, dürüst ve üstün bir devlet adamı olarak gönüllerde taht kurmuştu.¹¹² Vasfiye İleri, eşinin ne kadar dürüst ve çalışkan olduğunu “İlk görev yerimiz olan Erzurum’da bir Pazar günü keşif için gittiği bir fabrikada, kendisine teklif edilen ücreti (ihtiyacı olduğu halde) kabul etmemiştir.” sözleriyle açıklamıştı. O, tayinler, nakiller sırasında devletin verdiği ve hakkı olan harcırahları da almamıştı. İlk memuriyetinde başlattığı bu prensibi hayatının sonuna kadar devam ettirmişti.¹¹³

Tefvik İleri'nin aktivist ve milliyetçi yönü çok erken yaşlarda başlamıştı. Örneğin; Yüksek Mühendis Mektebinde faaliyetlerine katılmaya başladığı Muhasebe Kulübü, ilk defa onun katılımından sonra felsefî tartışmaları bırakarak sosyal meseleleri konuşmaya başlamıştı. Öte yandan onun iyi bir hatip olması hem aktivizmini besleyen hem de bu hareketlilikten beslenerek önüne yeni gelecekler açan bir unsur olmuştur.¹¹⁴ Tefvik İleri'nin aktivist tutumu şu sözlerinden anlaşılabilir: “Kendimizi 19-20 yaşlarında çocuklar değil, bu memleketin bin bir derdine çare bularak, yaralarına merhem olacak ateşli, bilgili delikanlı vatandaşlar sayıyorduk.”¹¹⁵ Onun bu yorumu bir yandan aslında bu aktivist milliyetçi tutumun yalnız kendisine değil bir nesle ait olduğunu ortaya koymakta, öte yandan Tefvik İleri'nin içinde taşıdığı alçak gönüllülüğe işaret etmekteydi. Zira o, bu cümlesiyle sadece kendini değil mensup olduğu bütün bir nesli öne çıkararak bir kadirşinaslık göstermekteydi.

¹¹¹ “Bir Memleket Sevdalısı Tefvik İleri”, <http://www.mustafaarmağan.com.tr>. (16.01.2013 19.58).

¹¹² Belada, a.g.m., s. 33.

¹¹³ Cahide İleri Aksoy ile yapılan 27 Ağustos 2013 tarihli mülakattan.

¹¹⁴ Bu çerçevede yine talebelik yıllarında yerli mallarının tüketilmesini teşvik etmek amacı ile tertip edilen miting ve bu mitingde yaptığı konuşma onun akranları arasında sivrilmesini sağlamıştır.

¹¹⁵ Aksoy, **Babam Tefvik İleri**, s. 49. Mebusluk teklifini kabul ederek siyasete atılmasında da bu düşüncelerin etkisi vardır. Bkz.: **Her Yönüyle Tefvik İleri**, Ankara: TDV Yay., 1995, s. 57.

Tevfik İleri'nin aktivizminden daha önemli ve etkili vasfı, milliyetçiliği ve bir süre sonra bu milliyetçilikle birleşen anti-komünistliği idi. Bu milliyetçilik fikrini kazanmasında Yüksek Mühendis Mektebindeki milliyetçi hocalar etkili olmuştu. Özellikle musiki hocasının derslerde vatan ve millet sevgisini aşılmasının Tevfik İleri'nin milliyetçi fikirleri benimsemesinde katkısı büyüktür.¹¹⁶

Kendisini idealist bir milliyetçi, milliyetçiliğin bir neferi olarak gören İleri, 1950'den sonra bu milliyetçilik duygusunu "bir bayrak gibi taşıyan bir nesil", Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin örnek ve önderi olduğu yeni bir nesildi. 1950 sonrası milliyetçiliği ağırlıklı olarak anti-komünizm üzerinden inşa edilmişti. Kuşkusuz, bunda Tevfik İleri'nin şahsi duygu ve düşüncelerinin, iç siyasi şartların etkisi olduğu kadar, uluslararası siyasi durumun etkisi de bulunmaktadır. Diğer yandan kuvvetli bir hatip oluşuyla birlikte CHP-DP kavgasına dönüşen Milliyetçi-Komünist tartışmaları onun milliyetçiliğe yönelmesinde etkili olmuştu.¹¹⁷ Hayatının her dönemini vatanına ve milletine adanmış gerçek bir vatansever olarak tanımlanmaktaydı. Bir dostu onun için şöyle demiştir:

O, bulunduğu her makamda oturduğu her koltukta menşeyini, köylü olduğunu, bu topraktan geldiğini ve bu toprağa, bu toprağın insanına hizmetle mükellef bulunduğunu bir saniye bile hatırdan çıkarmayan insandı. O, inanan insandı. Allah'a inanırdı, milletine inanırdı, vatanına inanırdı. Allah, vatan ve millet kelimeleri onun dilinde bir amentü haline gelmişti. Siyasi suçtan müebbet hapse mahkûmdu. Buna rağmen derim ki, tanıdığım nadir vatanseverlerden biriydi.¹¹⁸

Çongur'a göre İleri, hem din, hem millet mücahidiydi. İman sahibi, vatan sahibi, aşk mertebesine yükselmiş bir insandı. Bakan koltuğunda on yıl oturduğu halde, ancak önüne gelen resmi yazılarda adını yanında gördüğü için bakan olduğunu sadece o an hatırlayan insandı.¹¹⁹

¹¹⁶ Aslaner, a.g.m., s. 95-96.

¹¹⁷ Hatipliği konusunda bkz.: **Türk Ansiklopedisi**, s. 74; Demokrat partinin halk hatibi olduğu yönünde ki ifadeler için bkz.: Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 366; Tevfik İleri ne yazık ki arkasından, cezaevi günlükleri dışında her hangi bir yazılı eser bırakmamıştır. Kuvvetli bir hatip oluşunun da etkisiyle daha ziyade konuşmalar yapmış ancak fikirlerini yazıya geçirmemiştir. Bununla beraber kızı Cahide İleri tarafından hazırlanan "Babam Tevfik İleri" isimli kitap gerek memuriyeti gerekse mebusluğu sırasında verdiği demeçleri ihtiva ettiği için İleri'nin fikriyatı yansıtması bakımından önemli bir kaynaktır. Bkz.: Aksoy, **Babam Tevfik İleri**.

¹¹⁸ Çongur, "Unutamayacağımız İnsan Tevfik İleri", s. 39.

¹¹⁹ Çongur, **Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri**, s. 9.

Tevfik İleri, en büyük ilgiyi, eğitim ve öğretmen meselelerine gösteriyordu. O'nun, mesleği olmadığı halde öğretmenliğe duyduğu bu büyük ilgi ömrünün sonuna kadar artarak devam etmiştir. Türk gençliğinin imanlı, ahlaklı, faziletli milliyetçi vatanına ve milletine bağlı olarak yetişmesini büyük ölçüde arzu eden, Erzurum'da mühendislik yapan ve mesleği olmadığı halde yıllarca öğretmenlik sevdasıyla yanan bir kişiydi. Ancak kızı Cahide İleri'ye göre babası, bakanlığı boyunca öğretmenler için o kadar faaliyet yapmasına karşın Yassıada'da yargılanırken hiçbir öğretmen tarafından hatırlanmadığını dile getirmişti.¹²⁰

Tevfik İleri'nin kişiliğini daha iyi anlayabilmek ve zevkleri hakkında bilgi sahibi olabilmek için kendi ifadelerine de yer vermek gerekmektedir:

Güzel şiire adeta tutkunum, yakından takip ederim. Keza hikâye ve umumiyetle güzel sanatın edebiyat tarafıyla yakından alakadarım. Yeni ve genç şairlerin hemen hemen hepsini çok seviyorum. Hepsinin eseri kütüphanemdedir. Anadolu'da çok gezdiğim için tiyatro zevkinden mahrum kaldım. İnşallah Ankara'da bunu telafi ederim. Sinemayı severim. Tiyatroda dram'ı tercih ederim. Musikide alaturka, alafranga diye bir fark gözetmem.¹²¹

Kızı Cahide İleri, babasının her türlü müzikten hoşlandığını ve dans etmeyi çok sevdiğini ifade etmişti. Babasının tiyatroyu ve sinemayı çok sevdiğini, sinemaya bilet alındığı zaman çocuklar gibi sevindiğini, her şeyin tadını yaşayan bir kişi olduğunu söylemektedir.¹²²

Tevfik İleri, komünistliğin ahlaksızlık ve sefaletle beraber yürüdüğüne inanmaktaydı. Ancak, kimsenin haksız yere töhmet altında kalmasını istemiyordu. Örneğin yeni Milli Eğitim Bakanı İleri'ye; okul açılmadan komünist fikirli hocaların hemen görevlerinden atılmaları tavsiye edilmişti. Buna karşılık bakan, kanunun hassasiyetine binaen çok dikkatli çalışması, iyice tetkik edilmesi, haksız yere hiçbir hocanın itham edilmemesi gerektiği cevabını vermişti. Yine parti toplantılarının birinde Trabzon ve Samsun'da bölge müdürlüklerinde bulunmuş birisinin CHP'li olmakla suçlanması üzerine İleri: "Beyefendi, şimdi aleyhinde konuştuğunuz zat benim mühendislik okulundan arkadaşım ve karakterini, ahlakını çok iyi tanıdığım mert ve bilgili bir insandır. CHP'ye

¹²⁰ Cahide İleri Aksoy ile yapılan 27 Ağustos 2013 tarihli mülakattan.

¹²¹ "Siyaset Ufkumuzun Yeni Sımaları", **Vatan Gazetesi**, 06 Haziran 1950, s. 3.

¹²² Cahide İleri Aksoy ile yapılan 27 Ağustos 2013 tarihli mülakattan.

mensup olabilir. Fakat resmi hizmet ve vazifesinde taraf tutmaz. Doğruluktan şaşmaz, değerli bir vatan evladıdır. Rica ederim bir daha benim yanımda onun aleyhinde konuşmanızı istemem.” demek suretiyle partiliye kızgınlığını belirtmişti. Bu anısından da anlaşılacağı üzere Tefik İleri, bakanlık görevleri sırasında siyasi görüş farklılığından dolayı kimseye haksızlık yapmamaya çalışmıştı.

İleri, batıl inanç ve itikatlara karşı olduğu gibi, dindar insanlara olan samimiyetini ve alakasını hiçbir zaman esirgemeyen bir insandı. İnsanların en temel hakkı olan inancını öğrenme ve yaşamasına hep saygılı olunması gerektiğini savundu. Özellikle İslamiyet’e yönelik haksız eleştirilere karşı çıktı. O, din ve vicdan özgürlüğünü anayasa ile teminat altına alınırken, fiiliyatta dini özgürlüklerin kısıtlanması şeklindeki tezatlarla dikkat çekmişti.¹²³

¹²³ “Tefik İleri (1911-1961)”, www.risalenurenstitüsü.org, (22.01.2013 23.24).

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİ'NİN EĞİTİM POLİTİKALARI VE BU DÖNEMDE YAPILAN MİLLİ EĞİTİM ŞURASI, HAZIRLATILAN RAPORLAR

Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında, Türk milli eğitim sisteminin oluşturulmasında şüphesiz en önemli görevi, bu dönemde Milli Eğitim bakanlığı koltuğuna oturan bakanlar üstlenmiştir. Ancak alınan her karar ve uygulama hükümet politikası olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Demokrat Parti'nin ortaya çıkış süreci, siyasi kimliği ve eğitim ile ilgili görüş ve düşünceleri anlaşılardan Tefvik İleri'nin politikalarını yerli yerince değerlendirmek pek olanaklı değildir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde genelde Demokrat Parti'nin özelde ise dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı olan Celal Bayar ile Adnan Menderes'in eğitim ile ilgili düşünceleri kısaca izah edilecektir.

2.1. Demokrat Partinin Faaliyete Geçmesi

Türkiye'nin yakın tarihinin en ilginç olaylarından biri de Demokrat Parti'nin geniş halk kitlelerinin desteğiyle iktidara gelmiş olmasıdır. Bu durum, gerek dünyada gerekse de Türkiye'nin içinde yaşanan toplumsal, siyasal ve askeri gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeyi hızlandıran bir diğer etkense, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ve bu savaşa katılan katılmayan bütün devletleri ilgilendiren siyasi bir durumdur. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın ilk yılları aynı zamanda savaş yılları olduğu için tüm ekonomik ve siyasi girişimler savaşın olumsuz etkilerinden ülkeyi uzak tutmak için gerçekleştirilmişti.¹²⁴ Savaşın bozucu etkilerine karşı Türk Hükümeti, 19 Kasım 1939'da İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım, 18 Haziran 1941'de Almanya ile Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalamış, Sovyetler Birliğini kendi üzerinden müttefikleri ile bağlama girişiminde ise başarısızlığa uğramıştı.¹²⁵ Savaşa bu haliyle girmeyen Türkiye,

¹²⁴ Davut Dursun, **Demokrasi Sorunu ve Türkiye'de Demokrasi**, İstanbul: Şehir Yay., 2001, s. 125.

¹²⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, İstanbul: Alkım Yay., 2007, s. 407-408.

bunların yanında dengeli bir ticari politika izlemiş ve bu dönemde Almanya, İngiltere ve ABD'ye krom satışı yaparak önemli bir döviz girdisi sağlanmıştı.¹²⁶

Bütün bunların yanında iç politikada işler, pek de iyi gitmemiş; ne zaman sonuçlanacağı bilinmeyen savaş yüzünden gençlerin birçoğu askere alınmıştı. Ayrıca ekonomik sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1940 yılında “Milli Koruma Kanunu” kabul edilmişti. Bu kanun ekonomide devlete geniş yetkiler sağlıyordu ve özel teşebbüsü yok sayıyordu. Bu kanun ile birlikte vatandaşın “Varlık Vergisi”, köylerdeki savaş zenginlerinden ise “Toprak Mahsulleri Vergisi” alınacaktı; fakat vergi oranları çok yüksek tutuldu.¹²⁷ Savaşın getirdiği yoksulluk, hem vatandaşın ekonomik olarak vurmuş, hem de halk içinde savaş zenginleri, vurguncu, tefeci ve ağa gibi zümreleri ortaya çıkarmıştı. Bu gibi kişilerin yönetimden bazılarıyla ilişki içinde olması da vatandaşın hükümete olan güvenini sarstı.¹²⁸ Bu dönemde dikkat çeken bir uygulamada, pul ve paraların üzerinden Atatürk'ün resimlerinin kaldırılıp yerine İnönü'nün resimleri bulunanların piyasaya sürülmesidir. Türk Halkı'nda derin tepkiler uyandıran bu uygulamada siyasi bir otoriterliğin hissettirildiği de açıktır.¹²⁹ Tüm bunların sonucunda iktidar karşısında muhalif partilerin geniş kitlelerce rağbet görmesine sebep olmuştu.

II. Dünya Savaşı sonrasında Cumhuriyet rejiminin doğal bir sonucu olarak demokrasiye ve çok partili hayata geçilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak bu değişimde sadece İkinci Dünya Savaşı etkili olmamıştı. Türkiye'de uzun yıllardan beri süregelen tek parti yönetiminin ve halkın yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntıların payı da önemli yer tutmaktaydı. Bu sıkıntılar Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bir muhalefetin doğmasına sebep olmuştu. Bu muhalefet iki kaynaktan beslenmekteydi ki; bunlardan birincisi, toplum içindeki geleneksel egemen sınıfın iktidar olma isteği, diğeri ise halkın mevcut yönetimden memnun olmamasıydı.¹³⁰

¹²⁶ Mete Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde**, 8, İstanbul: İletişim Yay., 1983, s. 2023.

¹²⁷ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih”, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye Tarihi Ansiklopedisi (1908-1980) içinde**, 4, İstanbul: Cem Yay., 2007, s. 38.

¹²⁸ Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 32.

¹²⁹ Yalçın Kaya, **Bozkırdan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri “Antigone'den Mızraklı İlmihal'e”**, 1, İstanbul: Tıglat Yay., 2001, s. 30.

¹³⁰ Zafer Tangülü, **Demokrat Parti Dönemi'nin İlköğretim Politikaları(1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 39.

Toprak Kanunu'nun TBMM'de görüşülmesi sırasında, CHP içinde Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar'ın öncülüğünü yaptığı bir grup milletvekili yasaya karşı çıkmıştı. Bu milletvekilleri toprak kanununa muhalefet etmekle kalmamış Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan, Kars milletvekili Fuat Köprülü'den oluşan bu dört kişi Türk siyasi tarihinde "Dörtlü Takrir" olarak bilinen bir belge ile Toprak Kanunu'na karşı olduklarını kamuoyuna da açıklamışlardı. Bu arada hareketin öncülüğünü yapan Celal Bayar partisinden istifa etmişti. Bu gelişmeleri dikkate alan parti meclisi de Dörtlü Takrir'e imza atan diğer milletvekillerinin parti ile ilişkisini kesmişti. İşte bu grup, 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar'ın önderliğinde "Demokrat Parti" adını taşıyan yeni bir siyasi partiyi kurmuştu. Böylece Türk siyasi tarihinde yeni bir döneme, "çok partili demokratik hayata" resmen geçilmişti.¹³¹ Aynı yıl yapılan çok partili ilk seçimi yine CHP kazanmıştı. Fakat CHP'nin sürdürdüğü politikalar halkı tatmin etmekten uzak görünüyordu. Bu durum DP'ye olan ilginin giderek artmasına sebep oldu. Böylece 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP halkın ezici bir çoğunluğunun oyunu alarak iktidara gelmeyi başardı. Bu seçimde DP oyların %53,35'ini alarak meclisteki 434 sandalyenin sahibi olurken, CHP %39 oy alarak meclisteki sandalyelerin ancak 69'unu kazanabildi.¹³² DP iktidarıyla birlikte Türkiye önemli bir değişim yaşadı. Hiç kuşkusuz yaşanan bu değişim, izlenen Milli Eğitim Politikasına da yansdı.

Türk siyasi tarihinde ilk kez halkın özgür iradesiyle ve demokratik bir biçimde seçimlerle yönetimin el değiştirmesi olayı, DP çevrelerinde "Beyaz İhtilal" olarak adlandırılmıştı. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti milletvekili seçilen Salim Burçak, seçim sonuçlarını şöyle yorumlamaktadır:

Türkiye'yi 27 yıldan beri yöneten ve devletle iç içe girmiş olan bir parti, başındaki tarihi şahsiyetiyle birlikte Türk halkının sandığa attığı oylarla iktidardan uzaklaştırılmıştır. Böylece milletimiz yıllarca sürdürdüğü demokrasi mücadelesinde ilk zafere ulaşıyordu. Devleti idare eden gücün artık kendisine ait olduğuna inanarak, bunun sevincini ve mutluluğunu duymaya başlıyordu.¹³³

¹³¹ Erdoğan Başar, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri", **Eğitim Üç Aylık İlmî Dergi**, (1), 1992, s. 89.

¹³² "Demokrat Parti 434 Milletvekili ile Kat'i ve Eşsiz Bir Zafer Kazandı", **Zafer Gazetesi**, 17 Mayıs 1950, s. 3; Ali Nejat Ölçen, "Demokratikleşme Sürecinde 1946'dan 1960'a Olaylar, Olanlar", **İlk Hedef Dergisi**, (18), 2003, s. 11.

¹³³ Akbaba, a.g.e., s. 33.

İlk DP hükümeti Adnan Menderes başkanlığında 22.05.1950 tarihinde kuruldu. 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar süren DP iktidarında toplumu ilgilendiren birçok konu ve kurumda olduğu gibi eğitimde büyük değişim ve gelişim yaşadı.

2.2. Demokrat Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim

2.2.1. Demokrat Parti Programında Eğitim

Demokrat Parti, 1946 yılında yayınlanan parti programında eğitim sistemi hakkındaki fikirlerini açıklamıştı. Parti programı Türk kültürünü esas almış, ahlaki ön planda tutmuştu. Parti programındaki eğitim ilkeleri şu şekilde açıklanmıştı.¹³⁴

Madde 13- “Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayüllerini reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz, bütün yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözüyle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına çalışacağız. Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız”.¹³⁵

Bu maddede bütün Türk halkı, eşit olarak gösterilmiş ve kanuni görevlerini yerine getiren her Türk vatandaşı, iyi bir yurttaş olarak görülmüştü. Aynı zamanda eğitim ve öğretim alanında da bütün Türk halkının eşit olduğu söylenmiştir.

Madde 14- “Partimiz laikliği devletin din ile hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve tesanütü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete geçirmesine asla müsamaha olunmamalıdır”.¹³⁶

¹³⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul: Arba Yay., 1995, s. 664-667.

¹³⁵ Yüce, a.g.t., s. 35.

¹³⁶ A.g.t., s. 35; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Ankara: Doğuş Yay., 1946, s. 25.

Bu madde ile din ile devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması gerektiği belirtilmiş, din ve vicdan özgürlüğünün garanti altına alınması gerektiği vurgulanmış ve dinin siyaset aleti olarak kullanıl(a)mayacağı beyan edilmişti.

Madde 34- “Maarif sistemimizde, milli eğitim ve öğretimin vahdeti prensibinin taraftarıyız.”

Öğretim birliği alanında DP programında Atatürkçü eğitim sisteminin en temel ilkesi olarak kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanununun” benimsendiği belirtilmiştir.

Madde 35- “Umumi ve mesleki eğitim ve yurt ihtiyaçlarını karşılayarak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli ve insani bir bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışılmalıdır.”

Eğitim planlaması alanında DP, toplumun değişen şartlarına uygun olarak eğitimin yeniden planlanması gerektiğini ve eğitimin maddi manevi öğeleri ile bütün olarak ele alınması icap ettiğine parti programında yer verildi.

Madde 36- “İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esaslarının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.”¹³⁷

Öğretmen yetiştirme alanında DP, öğretmenlerin farklı kaynaklardan ve farklı anlayışlara göre yetiştirilmelerine karşıydı. Bu nedenle öğretmenlerin, tek kaynaktan ve aynı anlayışlara göre yetiştirilmeleri gerektiğini de parti programına almıştır.

Madde 37- “Orta tahsil kurumlarını, gerek program ve talimatname, gerek laboratuvar ve kütüphane gibi öğrenim vasıtaları bakımından ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz.

¹³⁷ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı(15.10.1951)**, Ankara: Güneş Yay., 1953, s. 56-57; **Türkiye’de Siyasi Dernekler II**, Ankara: Devlet Matbaası, 1950, s. 174.

Yükseköğretime basamak olan liselerin, bu maksadı sağlayacak duruma getirilmeleri lazımdı.

Madde 38- “Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurumlarını yurdun her tarafına yaymak yönünde ki çalışmaları, eğitim ve öğretim ihtiyacımızın ekonomik kalkınmada da vazife olması bakımından, yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlamasını lüzumlu görüyoruz.”

Mesleki ve teknik öğretim alanında, toplumun ekonomik kalkınmasını sağlamak ve gerekli iş gücünü temin edebilmek için mesleki ve teknik öğretime gereken önemin verilmesi gerektiği de DP programında yer alınmıştı.

Madde 39- “Yükseköğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yükseköğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve Garp’taki benzerleri seviyesine erişilmesini istiyoruz.”¹³⁸

Yükseköğretim alanında üniversitelerin, nitelik ve nicelik olarak geliştirilmeleri yanında özerk olması gerektiği de parti programında yer almıştır. Aynı zamanda üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıydı. Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde araştırma enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesi konusunda önemle durulmaktaydı.

Madde 40- “İlmin, tekniğin, güzel sanatların süratle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar ve konservatuarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin, milli bünyesine uygun olarak, süratle gelişmesi yolundaki ilmi çalışmalara yardım etmek, kısaca, yurdumuzun da milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce, devletin başlıca vazifelerindendir. Ancak dilini ilmin, sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerin siyasi

¹³⁸ Akbaba, a.g.e., s. 18-19.

ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.”¹³⁹

Türk dili alanında, Türk dilinin gelişmesi için ve kültürel değerlerden daha fazla faydalanılması gerektiği ve bilim hayatının ancak demokratik bir ortamda gelişebileceği de DP parti programında ön görülmüştü.

Madde 41- “Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu takdirde, bir ilkokul öğretmeninin, öğretim derecelerini tamamlayarak, Üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkân sağlanmaktadır.”

Öğretmen yükseltilmesi alanında DP, ilkokul öğretmenlerinin şahsi yeteneklerinin elverdiği ölçüde ulaşabilecekleri en üst seviyeye kadar desteklenmeleri gerektiğini de parti programına almıştı.

Madde 42- “Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleri ile bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz.”

Bölgeler arası fırsat eşitliğinin sağlanmasına ve doğu bölgesinin kültürel kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla; Doğu Anadolu’da bir üniversite kurulması gerektiği parti programında öngörülmüştü.

Bu maddelerden anlaşılacağı üzere DP’nin parti programında benimsenen eğitim ilkeleri Milliyetçilik, maneviyatçılık, eğitim-öğretim birliği, demokratlık, fırsat eşitliği, laiklik, üniversite özerkliği, din ve vicdan hürriyeti gibi temel hususları içermekteydi.¹⁴⁰

¹³⁹ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı(15.10.1951)**, s. 38; A.g.e., s. 26; **Türkiye’de Siyasi Dernekler II**, s. 175.

¹⁴⁰ Akbaba, a.g.e., s. 19-20; **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, s. 27; İsmail Şahin, **Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde Eğitim –Kültür Politikaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 25.

2.2.2. Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Görüşleri

DP, 1950 seçimleri ile iktidara gelmesinin ardından 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar devam eden 10 yıllık süreçte Adnan Menderes başkanlığında beş hükümet kurulmuştur. DP'nin iktidarda olduğu 7 yılda, 7 ayrı bakan 10 kez Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bakanların göreve geliş, ayrılış tarihleri ve görevde kalma süreleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: DP Döneminde Milli Eğitim Bakanları

Bakanın İsmi	Başlama ve Bitiş Tarihi	Görevde Kalma Süresi
Avni Başman	22 Mayıs 1950- 2 Ağustos 1950	2 ay, 2 gün
Nuri Özhan (Vekil)	3 Ağustos 1950-10 Ağustos 1950	8 gün
Tevfik İleri	11 Ağustos 1950-6 Nisan 1953	2 yıl, 7 ay, 27 gün
R. Salim Burçak	9 Nisan 1953-17 Mayıs 1954	1 yıl, 1 ay, 8 gün
Celal Yardımcı	17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955	1 yıl, 6 ay, 9 gün
Ahmet Özel	9 Aralık 1955-13 Nisan 1957	1 yıl, 6 gün
Tevfik İleri (2. Defa)	13 Nisan 1957-25 Kasım 1957	7 ay, 12 gün
Celal Yardımcı (2. Defa)	26 Kasım 1957-22 Mayıs 1959	1 yıl, 5 ay, 27 gün
Tevfik İleri (3. Defa)	23 Mayıs 1959-8 Aralık 1959	6 ay, 17 gün
Atıf Benderlioğlu	9 Aralık 1959-27 Mayıs 1960	5 ay, 20 gün

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, İstanbul: MEB Yay., 1973, s. LV-LVI; Hükümet Programlarında Eğitim, Ankara: MEB Yay., 1993, s. 23-26; İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde, 3, İstanbul: İletişim Yay., 2003, s. 665.

2.2.2.1. Birinci Menderes Hükümetinde Eğitim (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951)

DP'nin ilk iktidarı olan Birinci Menderes Hükümeti, 22 Mayıs 1950'de kurularak¹⁴¹ yaklaşık 10 ay görev yapmıştır. Bu hükümetin ilk Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'dır. Onun istifasının ardından Nuri Özhan bir hafta bu göreve vekâlet etmiş, ardından da Tevfik İleri Milli Eğitim Bakanlığı görevini devralmıştır.

Birinci Adnan Menderes Hükümeti, parti programıyla tam bir uyum içinde olmuştur.¹⁴² Programda en dikkat çekici nokta, "Kanunlarımızla, ihtiyatımızla ve

¹⁴¹ "Menderes Hükümeti Kuruldu", *Zafer Gazetesi*, 22 Mayıs 1950, s. 1.

¹⁴² Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yay., 2004, s. 189.

telakkilerimizle tek partili devirden arta kalan ne varsa tavsiye edeceğiz.” maddesi olmuştur. Bu vaat, ileride eğitimde köy enstitülerinin ve halkevlerinin kapatılmasıyla kendini gösterecektir. Ancak İsmail Kaplan, DP dönemindeki politikaların geçmişten kopma yerine, geçmişi sürdürme, devamlılığı sağlama yönünde olduğunu belirtmişti.¹⁴³ Program, inkılâpların korunmasını hedeflemişti. İnkılâpları korumak için ise açıkça kominizim ile mücadele edileceğini, siyasal eleştiriler ve mizah yazılarının aşırı sol olarak değerlendirileceği belirtilmişti. Bu dönemde soğuk savaşın varlığı ve DP hükümetinin yönünü Batı’ya yani ABD’ye çevirdiği bir devirde komünizm ile mücadele edileceğinin belirtilmesi doğaldır. Programda ABD ile sıkı işbirliği ve dostluk vurgulandı. Bu dönemde Türkiye’ye gelerek rapor veren pek çok ABD’li eğitimcinin varlığı, bu ülke ile olan iş birliği ve dostluğun eğitime yansımalarıdır.¹⁴⁴

Birinci Menderes Hükümeti, eğitim konusunun üzerinde önemle durmuş ve demokratik bir sisteme göre hazırlanmış bir plan ile eğitim sistemini memleketin her tarafına yaymaya çalışmıştı.¹⁴⁵ Bu hükümete göre, eğitimde manevi değerlere daha fazla önem verilmesi görüşü ağırlıktadır. Ancak programda eğitim kademelerinin durumu, problemleri ve yapılması gereken işler için bir görüş bildirilmemiştir. Hükümete göre, toplumun kötü sonuçlarla karşılaşmamasının, ulusun özgür ve bağımsız olarak yaşamasının çaresi, gençliğe milli karakter ve geleneklere uygun bir milli eğitim verilmesinden kaynaklanmaktaydı. DP’ye göre eğitimin temel amacı, gençleri Türkiye’yi kalkındırmak üzere kendilerine verilecek görevlere ilmin ve tekniğin, son verilerine göre hazırlamak olmalıdır.. DP hükümetlerinin ilk programı, kendilerinden önceki hükümetleri eleştirmişti. Onları açık olmakla, plansızlıkla, verimsizlikle suçlayarak eğitimi sarsıntılara uğrattığı savunulmuştu. Özetle programın esasları ilmi değerler, milli ve manevi kıymetler ve eğitimin yaygınlaştırılması temelinde oluşturulmuştu. Okullarda din eğitimi başlatılmış, din eğitimi veren okullar açılmıştı. Eğitimde yabancı uzmanlardan faydalanılmış,

¹⁴³ İsmail Kaplan, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumlaşma Üzerindeki Etkisi**, İstanbul: İletişim Yay., 1999, s. 216.

¹⁴⁴ Yüce, a.g.t., s. 39-40.

¹⁴⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, 2 , Ankara: T.C. Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı Yay., 1978, s. 11; Nurdan Kalaycı, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar**, İstanbul: MEB Yay., 2004, s. 58; Zarife Kerimoğlu, **1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 27-28; Yüce, a.g.t., s. 40-41; **Hükümet Programlarında Eğitim**, Ankara:MEB Yay., s. 23; “Menderes Hükümeti Toplandı”, **Milliyet Gazetesi**, 30.05.1950, s. 5.

komünizm ile mücadele amaç edinilmişti. Öğretmen yetiştirmeye yönelik çalışmalar da yapılmıştı.¹⁴⁶

Birinci Menderes Hükümeti programı, 10 yıl sürecek DP iktidarının alt yapısını oluşturması ve diğer programlara geçiş dönemi olması açısından önemlidir. Bu dönemde eğitim alanındaki faaliyetler, daha sonraki çalışmalara kaynaklık yapmıştı. Program, Türkiye Cumhuriyetinde CHP dışındaki bir partinin ilk hükümet programıydı. Birinci Menderes Hükümeti, yeni okul yapmaktan çok, var olan okulların bakım ve onarımıyla uğraşmıştı.

2.2.2.2. İkinci Menderes Hükümetinde Eğitim (9 Mart 1951-17 Mayıs 1960)

İkinci Menderes Hükümeti 9 Mart 1951’de kuruldu ve 3 yıl görev yapmıştı. Bu dönemde iki farklı Milli Eğitim Bakanı görev yaptı. İlk olarak Tefvik İleri iş başına gelmiş, onun istifasının ardından Salim Burçak göreve gelmişti. Ayrıca bu program, Menderes Hükümetleri içinde eğitime en geniş ölçüde yer veren program oldu. Programın, parti programıyla da uyumlu olduğu görülmektedir. Başbakan Adnan Menderes, yurt genelindeki ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin tek elden idare edilmesi yoluna gidilmesini öngörmüş ve teknik öğretim veren okullarda usta yetiştirmek için kurslar ve şubeler kurulacaktır demişti. Aynı zamanda köylü vatandaşlara okul yaptırmaya zorunluluğunun kaldırılacağını ve doğuda bir üniversite kurulacağını da söylemiştir.¹⁴⁷

DP’nin ilk hükümet programında olduğu gibi milli ve manevi değerlerin üzerinde önemle durulmuştu. Programda gençliğimizin “Vatan İdeali” çerçevesinde şekillenmesi gerektiği belirtilmişti. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanacağı ve geri kalmış illere öncelik tanınacağı, köylü vatandaşların üzerinden eğitim yükünün kaldırılacağı da ifade edilmekteydi. Köy enstitülerinin kapatılacağı bu programda ifade edilmişti. Açılacak olan

¹⁴⁶ Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, a.g.e., s. 66; Savaş Keleş, **Demokrat Parti Döneminde Emin Oktay’ın Ortaokul 1. 2. 3. Sınıflarda Okutulan Tarih Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 85-86.

¹⁴⁷ **Hükümet Programlarında Eğitim**, s. 30; Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Baha Yay., 1968, s. 383-384; İsmail Arar, **Hükümet Programları (1920-1965)**, İstanbul: Burçak Yay., 1965, s. 240-241; Yusuf Ekinci, **Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920-1944)**, Ankara: WEB Ofset Yay., 1944, s. 11-12; Tunay Karakök, “Menderes Döneminde(1950-1960) Türkiye’de Eğitim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, 1(2), 2011, s. 91.

kurslar ve şubeler, kapatılacak olan köy enstitülerinin yerini doldurmaya yönelik olmuştu.¹⁴⁸ Programda ilkokul öğretmenlerinin aynı kökenden (Öğretmen yetiştiren tek bir kurumdan) gelmelerine ve iyi vasıfta yetişmelerine önem verileceği belirtilmişti. Aynı zamanda Doğu Anadolu’da bir üniversitenin kurulacağı da açıklanmıştı. Hükümetin eğitim alanındaki bir diğer girişimi ise, Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nı toplaması oldu. İkinci Menderes Hükümeti, genel olarak fırsat eşitliği, teknik insan gücünün yetiştirilmesi, eğitime ayrılan kaynağın artırılması, ilköğretime tek kaynaktan öğretmen yetiştirilmesi, milli ve manevi değerler ve doğuda açılacak yeni bir üniversite fikirlerine dayanmaktaydı.¹⁴⁹

2.2.2.3. Üçüncü Menderes Hükümetinde Eğitim (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955)

Üçüncü Menderes Hükümeti, genel seçimler sonrasında 15 Mayıs 1954 tarihinde kuruldu.¹⁵⁰ Bu dönemde sadece Celal Yardımcı, Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştı. Adnan Menderes tarafından kurulan bu üçüncü hükümet döneminde, Başbakanın, “Huzurunuzda yeni bir programla gelmiş değiliz”¹⁵¹ ifadesi eğitim alanına da yansımıştı. İlk iki hükümetten farklı bir şey ortaya konulmamıştı.

Üçüncü Menderes Hükümeti Programı, ilk iki programda olduğu gibi halkın ve gençliğin manevi değerlerle donatılması, ulusun özgür ve bağımsız yaşaması ifadelerine yer vermişti.¹⁵² Eğitim ve öğretim alanında milli karakter, insani kıymetlerden öte yalnızca manevi değerleri ön plana çıkarmıştı. Bu dönemde mali kaynaklar artırılmış, yeni dönemde hızla çalışılarak hedeflere ulaşılabileceği, ilk iki hükümet döneminde başlatılan çalışmalara devam edileceği vurgulanmıştı. Hükümet, ortaya koyduğu programda üniversite özerkliğinin çığnendiği iddialarına karşı kendini savundu. Önceki hükümetin baskıcı ve totaliter yönetimine karşın kendi dönemlerinde üniversite özerkliğine önem verildiği belirtildi.¹⁵³

¹⁴⁸ **Hükümet Programlarında Eğitim**, s. 30.

¹⁴⁹ Kaplan, a.g.e., s. 18; Kalaycı, a.g.e., s. 61-62; Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, a.g.e., s. 66-67; Keleş a.g.t., s. 86.

¹⁵⁰ “Üçüncü Menderes Hükümeti Kuruldu”, **Zafer Gazetesi**, 16 Mayıs 1954, s. 1.

¹⁵¹ Yüce, a.g.t., s. 44.

¹⁵² **Hükümet Programlarında Eğitim**, s. 30; Ekinci, a.g.e., s. 12; Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, a.g.e., s. 67; Karakök, a.g.m., s. 91; Keleş, a.g.t., s. 86.

¹⁵³ Kaplan, a.g.e., s. 49; Kalaycı, a.g.e., s. 65.

Celal Yardımcı bu dönemde, daha önce başlatılan ancak bitirilemeyen çalışmalara devam etmeyi amaçlamıştı. Doğu üniversitesinin kuruluş çalışmalarına hız verilmesini sağladı. İlköğretim kanunu, öğretmenlerin disiplin işlerinin düzenlenmesi ve okullarda sağlık meselelerinin bir an önce ele alınması gerektiğini belirten Yardımcı, bu dönemde ki okulların sayısını artırmış, yabancı dilde eğitim veren okullar açmıştı. Ayrıca bu dönemde İmam hatip okullarının lise kısımları da eğitime başlamıştı. Teknik ve yüksek öğretime önem verilmiş ve Doğu Üniversitesinin kuruluş çalışmaları da devam etmişti. ODTÜ ve Ege Üniversitelerinin kuruluşu için hazırlık çalışmaları bu dönemde başlamıştı.¹⁵⁴

2.2.2.4. Dördüncü Menderes Hükümetinde Eğitim (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957)

Dördüncü Menderes Hükümeti, 9 Aralık 1955'te kuruldu¹⁵⁵ Bu dönemde Ahmet Özel, Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlendi. Daha sonra tekrardan Tefik İleri, bakanlık görevine getirildi. Adnan Menderes, DP hükümetlerinin birbirini tamamlayan bir bütün olduğunu belirterek başlatılan çalışmaların devam ettirileceğini belirtmişti. Programda eğitim konularına değinilmemiş sadece yeni ihtiyaçların tedbirlerini alacakları belirtilmekle yetinilmişti. Her ne kadar eğitim konularına değinilmese de “Altıncı Milli Eğitim Şûrası” bu dönemde toplanmıştı.

Altıncı Milli Eğitim Şûrası, Ahmet Özel Başkanlığında 18-23 Mart 1957'de toplandı.¹⁵⁶ Şuraya hazırlık aşamasında ilköğretim meselesi üzerinde durulacağı, ilköğretimle ilgili bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kanunların değiştirilmesi yerine bütün ilköğretim müesseselerini içine alacak bir “İlköğretim Kanunu Tasarısının” hazırlanacağı açıklanmıştı.¹⁵⁷ Ancak Altıncı Milli Eğitim Şûrasının gündemini mesleki ve teknik öğretim ile halk eğitimi konuları oluşturdu. Kız Enstitülerinin iki devreye ayrılıp; ikinci devrede daha çok sanat ve meslek öğretiminin yapılması, ticaret liselerinde daha

¹⁵⁴ Kerimoğlu, a.g.t., s. 32; Yüce, a.g.t., s. 45.

¹⁵⁵ Dördüncü Menderes Hükümeti Kuruldu”, *Zafer Gazetesi*, 10 Aralık 1955, s. 1.

¹⁵⁶ Rıza Zelyut, “Milli Eğitim Şuraları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde*, 3, İstanbul: İletişim Yay., 1983, s. 678.

¹⁵⁷ *İstanbul Öğretmenler Derneği VI. Milli Eğitim Şurası Hakkında Broşür*, İstanbul: Ülkü Yay., 1952, s. 3.

fazla uygulamalı meslek bilgisi verilmesi, yabancı dil saatlerinin artırılması şurada görüşülen konular olmuştur.¹⁵⁸

2.2.2.5. Beşinci Adnan Menderes Hükümetinde Eğitim (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960)

DP'nin beşinci ve son hükümetinde Celal Yardımcı, Tevfik İleri ve Atıf Benderlioğlu bakanlık yapmışlardı. Bu programda da dördüncü programda olduğu gibi eğitim konularına yer verilmemişti. Bir önceki hükümet programında olduğu gibi başlanan çalışmalara devam edileceği bildirilmişti. Bu dönemde ilk hükümet döneminde yer alan Doğu Üniversitesi, Erzurum'da "Atatürk Üniversitesi" adında açılmış ve öğretime başlamıştı. Ankara'da "Yüksek Öğretmen Okulu", İstanbul'da "Yüksek İslam Enstitüsü", İzmir'de "Buca Eğitim Enstitüsü" faaliyete geçmişti.¹⁵⁹

Beşinci Adnan Menderes Hükümeti Programında eğitim ve öğretim işlerine genel bir yaklaşım sunulmuştu: "Mekteplerden, aziz milletimizin ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere mali ve maddi her türlü imkânlardan faydalanılarak geliştirilmesine çalışılmıştır."¹⁶⁰

2.3. Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın Eğitim Hakkındaki Görüşleri

22.05.1950 tarihinde başlayıp, 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar devam eden on yıllık Demokrat Parti döneminde beş hükümet kurulmuş, bu hükümetlerin tamamına da Adnan Menderes başkanlık etti. Menderes'in eğitim ile ilgili görüşlerini, Hükümet Programlarındaki açıklamaları ele alınarak belirlenebilir.

29 Mayıs 1950'de Birinci Menderes hükümeti programından anlaşılacağı üzere; Menderes'e göre eğitim politikası, eğitimi ve oluşturulacak eğitim sisteminin muhakkak milli ve manevi değerler üzerine inşa edileceğini belirtmişti. Menderes'e göre eğitimin temel amacı, gençleri Türkiye'yi kalkındırmak ve geliştirmek üzere, kendilerine verilecek görevlere ilmin ve tekniğin son verilerine göre hazırlamaktır. Ona göre, ulusun özgür ve

¹⁵⁸ İstanbul Ticaret Odası "Orta Öğretimde Yenileşmeye Dönük Siyasalların Gelişimi", **Türkiye'nin Eğitim Politikası**, İstanbul: Hilal Yay., 1990, s. 11.

¹⁵⁹ Yüce, a.g.t., s. 45-46.

¹⁶⁰ **Hükümet Programlarında Eğitim**, s. 26

bağımsız yaşamasının çaresi gençliğe milli karakter ve geleneğe uygun bir milli eğitim verilmesidir. Eğitim hizmetlerinin tüm gençlere imkân sağlayacak şekilde planlanması ve din eğitiminin de¹⁶¹ temin edilmesi Menderes'in eğitim amaçlarıydı.¹⁶²

İkinci Menderes hükümetinde Menderes, eğitim görüşlerini şu şekilde açıklamıştı: Bütün Türk halkına fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Teknik insan gücünün yetiştirilmesi gerekir ve eğitime daha çok kaynak ayrılmalıdır. Aynı zamanda ilköğretime öğretmen yetiştirmenin tek kaynaktan yapılması, milli ve manevi değerlere önem verilmesi gerekmektedir.¹⁶³ Menderes, Doğu'da bir üniversite kurulması üzerinde de önemle durmuştu. Özellikle üniversiteler ve üniversite öğrencilerine ayrı bir önem vermişti. Üniversite gençliği temsilcilerinin Adnan Menderes ile görüşmeleri sırasında Menderes bu konuyu şu şekilde açıklamıştı:

Arkadaşlarım, hayırlı temennilerinize pek çok teşekkürler ederim. Gençlik ve üniversite mes'elelerinin değerini bütün kemâliyle takdir ediyoruz. En yakın zamanda üniversite ve mekteplerimize geleceğim. Mes'eleleri hocalarınızla ve sizlerin de huzurunuzda inceleyeceğiz. Pek çok mektebe ve yeni üniversitelere ihtiyaç vardır. Yurtlar mevzu da ele alınacaktır. Üniversite ve yüksekokullarımızın bütçe tahsisleri yüzde 100 artırmadan başlanılarak yüzde 500 seviyelerine çıkarılacaktır.¹⁶⁴

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Menderes, üniversiteler konusuna çok önem vermiş ve üniversite öğrencileriyle konuşup onların dertlerini dinlemekteydi. Ancak daha sonralardan yine de üniversite olayları meydana gelmiş ve üniversite öğrencileri hükümete karşı gelmişlerdir. Hatta Adnan Menderes, İstanbul'da meydana gelen bir üniversite hadisesi sonrasında Anadolu Ajansına şu sözleri söylemişti: "Talebe, üniversiteli bizim kendileriyle her zamandan fazla dikkat ve sevgi ile meşgul olacağımız vatan çocuklarıdır. Onları yarının mesuliyetlerini liyakatle deruhde edebilecek şekilde yetiştirmek için artan bir gayret ve dikkat sarf edeceğimize şüphe yoktur."¹⁶⁵

¹⁶¹ Adnan Menderes'e göre dini özgürlüğün ne kadar önemli olduğunu BCA, BÖKMEK, 030.01.13.76.2 no'lu fon belgesinden görebilirsiniz.

¹⁶² **Hükümetler ve Programları I (1920- 1960)**, Ankara : Türkiye Büyük Millet Meclisi Yay., 1988, s. 161-164; Mustafa Doğan, **Adnan Menderes'in Konuşmaları (29 Mayıs – 4 Mart 1954)**, İstanbul: Ekiciğil Yay., 1957, s. 13.

¹⁶³ Akbaba, a.g.e., s. 24; **T.C. Hükümet Programlarında Kültür Politikaları**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yay., No:2, 1990, s. 78.

¹⁶⁴ Orhan Cemal Fersoy, **Adnan Menderes**, İstanbul: Garanti Yay., 1971, s. 258.

¹⁶⁵ BCA, BÖKMEK, 030.01.13.76.4.

Üçüncü Menderes Hükümetinde Menderes, 1954 yılına kadar olan eğitim faaliyetlerini değerlendirmişti. Menderes, eğitimi bağımsızlığın temel ilkesi olarak kabul etmiş ve manevi değerlere dayandığını belirtmişti. Hükümet programlarından yola çıkılarak Adnan Menderes'in eğitim görüşünün dayandığı temel ilkeleri şu şekilde belirlenebilir: Milliyetçilik, maneviyatçılık, bilimsellik, demokratlık, ilerlemecilik, fırsat eşitliği, laiklik, iş eğitimi.¹⁶⁶

Demokrat Parti dönemi politikalarının oluşmasında, bir diğer belirleyici kimliği Celal Bayar temsil etmekteydi. Onun milli eğitime bakış açısı ve eğitim politikalarında güdüldüğü hedeflenen amaçların ne olacağı konusundaki düşünceleri de dönemin ve Tefvik İleri'nin eğitim politikalarının özelliklerini anlama hususunda çalışmamıza katkı sağlayacaktır. Bu nedenle onun konuyla ilgili görüşleri kısaca değerlendirilecektir.

DP'nin kurucularından olan ve biraz liberal görüşlere sahip olduğu bilinen Celal Bayar, DP iktidarı zamanında Cumhurbaşkanı olarak görev aldı. Celal Bayar, Cumhurbaşkanı sıfatı ile Meclis açılışlarında yaptığı konuşmalarda, eğitimle ilgili özellikle de ilköğretimin yaygınlaştırılmasının önemi ve gerekliliği konuları üzerinde durulmuştu.

Celal Bayar, ilköğretime verdiği önemi 1950 yılında, meclisi açarken yaptığı şu konuşma ile ifade etmiştir:

İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder. Herkesçe bilindiği gibi, aile ocağından sonra hayat ile teması ilkokulda başlar. Genç yavrularımızın, her şeyi benimseyen taze zekâlarıyla en iyiyi ve en doğruyu, milli ve insani bütün manevi kıymetlere istinat eden bir terbiye sistemi için burada bulunmaları iktiza eder .¹⁶⁷

Celal Bayar 1953 yılında Meclis'in açılış konuşmasını yaparken eğitim alanında nicelik olarak gelişirken, nitelik olarak da gelişmenin gerekliliği üzerinde durmuş ve İlköğretimin gelişmesine çok önem vererek bu uğurda para ve emek sarfından asla kaçınılmaması gerektiğini belirtmişti.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Akbaba, a.g.e., s. 25.

¹⁶⁷ Kazım Öztürk, **Cumhurbaşkanlarının TBMM Açılış Nutukları**, İstanbul: Barış Yay., 1969, s. 423.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 524.

Bayar, öğretmenlerin sorunlarının çözülmesi için öğretmenlere, öncelikle kendilerini geliştirmeleri için özel imkânlar sağlanması gerektiğine işaret etmişti. O Milli Eğitim Teşkilat Kanunu'nun yenilenmesi gerektiğini ifade etmiş ve ayrıca öğretmenlerin tayin ve nakil işlerinin şahsi çalışmalara değer verecek surette ele alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştu. Aynı zamanda öğretmenlerin, öğrenim derecelerini yükseltebileceğini de söylemişti.¹⁶⁹

Bayar'a göre; ilkokul öğretmenlerinin aynı ruhla yetiştirilmeleri için öğretmen yetiştiren kurumlar birleştirilmelidirler. Bu nedenle bugüne kadar, köy enstitüleriyle öğretmen okullarında, ayrı programlarda tahsil gören ilkokul öğretmenlerinin bundan böyle tek programa göre yetiştirileceklerini belirtmişti.¹⁷⁰

Bayar, ilkokulların açılmasıyla birlikte ortaokulların da açılması gereğini de 1953 yılında meclisin açılışında yaptığı konuşmasında yer vermiş ve hükümetin her kazada bir ortaokul ve her vilayette de askeri bir lise açma kararı aldığını belirtmişti.¹⁷¹ Bayar, Türkiye'nin teknik alanda gelişmesini sağlayabilmek için ara teknik insan gücü yetiştirme gerekliliğini de işaret etmekteydi.¹⁷²

Bayar, 1955 yılında meclisi açarken yaptığı konuşmada da Türkiye'nin uluslararası alanda gelişen ilişkilerini dikkate alarak yabancı dil öğretimine önem verilmesi gerektiğini ifade etmiş ve gençlerin yabancı dil öğrenmeleri için çalışmalara başlanılacağını belirtmişti.¹⁷³

Bayar, yükseköğretimin gelişmesinin diğer öğretim alanlarının gelişmesiyle birlikte ele alınması gereğine de konuşmalarında yer vermişti.¹⁷⁴ Mevcut üniversitelerin ihtiyaçlarının giderilmesiyle birlikte yeni üniversitelerin de kurulmasını gerekli gördüklerini şu şekilde belirtmişti:

¹⁶⁹ Özel Şahin Giray, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1920-1953)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1999, s. 410.

¹⁷⁰ Giray, a.g.e., s. 411.

¹⁷¹ Öztürk, **Cumhurbaşkanlarının TBMM Açılış Nutukları**, s. 525.

¹⁷² A.g.e., s. 488.

¹⁷³ A.g.e., s. 586.

¹⁷⁴ Giray, a.g.e., s. 410.

Yükseköğretim sahasında, mevcut üniversitemizin esaslı şekilde genişletilmekte olduğu ve yeni üniversiteler kurulmakta bulunduğu malumdur. Geçen yıl zarfında İstanbul, İstanbul Teknik, Ankara Üniversitemizin yanı başında, Ege Üniversitemizde muvaffakiyetle faaliyetlerine devam etmiştir. Erzurum Atatürk Üniversitesi ile Karadeniz Teknik Üniversitesinin hazırlıkları yapılmaktadır. Ankara’da bir Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nin açılması için gayret gösterilmiştir. Bu müessese, sanayileşme ve imar devrimizde muhtaç olduğumuz yüksek vasıflı teknik elemanların çoğalmasına hizmet edecektir.¹⁷⁵

2.4. Beşinci Milli Eğitim Şûrası ve Kararları

Türk Eğitim sisteminin oluşmasında belirtildiği gibi milli eğitim şuralarının çok önemli bir yeri vardır. Milli Eğitim Şuraları, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilmekle birlikte, ortaya çıkan sonuçlar ve alınan kararlar daha sonra hükümet politikasına dönüştürülüp ve uygulamaya konulmaktadır. Bu bağlamda Tefvik İleri’nin bakanlığı sırasında gerçekleştirilen 5. Milli Eğitim Şurası ilk bakışta Tefvik İleri’nin eğitim politikalarını belirlemiş gibi görünse de gerçekte bu politikalar, hükümetin eğitim konusunda atacağı adımların zeminini hazırlamıştır. Bu nedenle tıpkı yabancı, özellikle Amerikalı uzmanlar tarafından hazırlatılan raporlar gibi 5. Milli Eğitim Şurası’nı ve aldığı kararları da Demokrat Parti hükümetlerinin eğitim politikalarının değerlendirildiği bu bölümde tartışılmasının uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Beşinci Milli Eğitim Şûrası, Türkiye’nin yeni bir döneme girdiği, sosyal ve ekonomik açıdan yeni modellere açıldığı bir zamanda yapılmış olup, aynı zamanda Demokrat Parti döneminin ve Tefvik İleri’nin başkanlık ettiği ilk şûradır.¹⁷⁶ Beşinci Milli Eğitim Şûrası, 5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında Tefvik İleri başkanlığında toplanmıştı. Gazi Eğitim Enstitüsü’nde toplanan şûra 10 gün sürmüştü ve 326 üyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁷

2.4.1. Beşinci Milli Eğitim Şûrasının Amacı

V. Milli Eğitim Şûrası, Tefvik İleri döneminde gerek milli eğitimin zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması gerekse eğitim ve öğretim sorunlarına çözüm

¹⁷⁵ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s. 629-631.

¹⁷⁶ Sait Dinç, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihinde V. Milli Eğitim Şûrası ve Uygulamaları (5-14 Şubat 1953)”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/ataturk_aras..php (24.06.2013 23.22)

¹⁷⁷ Yüce, a.g.e., s. 47; BCA, BKKK, 030.18.01.132.32.20.

yolları bulunması amacıyla toplanmıştı. Genel olarak ilköğretimin sorunları, okul öncesi eğitim, özel eğitim, ilkokul öğretmeni yetiştirilmesi, bunlara yönelik program ve yönetmelikler hazırlanması konularında ortak kararlar almak amaçlanmıştı.¹⁷⁸ Bu genel amacın yanına eklenebilecek diğer amaçlar ise şunlardır:

- İlköğretim Kanun Tasarısı hazırlamak,
- İlköğretimi ülkenin en uzak köşelerine yaymak,
- Okul çağında olup da okul dışında kalan çocukları okula kavuşturmak,¹⁷⁹ çiftli öğretim ve kalabalık sınıf mevcutları için çözüm üretmek, öğretmen açığını kapatmak için gereken önlemlerle ilgili önerilerde bulunmak,¹⁸⁰
- İlkokul öğretmenlerinin şehir öğretmen okulları ile köy enstitüleri gibi iki ayrı kaynaktan yetişmesini önlemek gerekçesiyle köy enstitülerini kapatıp öğretmen okullarına çevirmek, öğretmen okullarını da kendi aralarında köy kız, köy erkek, şehir kız, şehir erkek, müzik ve resim-iş olarak farklı tiplere ayırmak,¹⁸¹
- Köydeki eğitim-öğretimi, Amerika'dan çağrılıp rapor hazırlatan köy eğitim uzmanı Kate Wofford'un önerileri doğrultusunda düzenlemek,
- Anaokulu yönetmeliğine şûrada son şeklini vermektir.¹⁸²

Beşinci Milli Eğitim şûrasının diğer şûralardan farkı, tek bir eğitim konusunun çeşitli açılardan ele alınmasıdır. İleri, 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şûrası'nın açılış konuşmasında, geçirdikleri tecrübeler neticesinde “Şûraları mümkün olduğu kadar bir tek Milli Eğitim mevzunun türlü cephelerini tetkike hasretmeyi” uygun gördüklerini söylemişti.¹⁸³

¹⁷⁸ “Beşinci Maarif Şûrası Hazırlıkları”, **Vakit Gazetesi**, 24 Ocak 1953, s. 1.

¹⁷⁹ Şûranın yapıldığı yıl, il ve ilçelerde okul çağındaki 704.000 çocuktan 186.894 yani % 27'si, köylerde okul çağındaki 2.090.000 çocuktan 896.682'si yani % 43'ü okul dışındadır. Bkz.: Deniz, a.g.t., s. 31.

¹⁸⁰ İl ve İlçelerde okulların ihtiyaçları ile bütün köylerin okula kavuşması için 1952'de gerekli öğretmen kadrosu 71.000 olmasına rağmen mevcut kadro 42.874 olup 28.126 öğretmene ihtiyaç vardır. Yani, mevcut kadro ihtiyacın ancak % 35'ini karşılamaktadır. Bkz.: Deniz, a.g.t., s. 31.

¹⁸¹ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, İstanbul: MEB Yay., 1991, s. 60-69.

¹⁸² “Milli Eğitim Şûrası, Son Baharda Toplanacak”, **Vatan Gazetesi**, 5 Temmuz 1952, s. 1.

¹⁸³ Özalp ve Ataunal, a.g.m., s. 270; “Beşinci Maarif Şûrası”, **Vakit Gazetesi**, 6 Şubat 1953, s. 1.

2.4.2. Şûranın Gündemi ve Çalışma Esasları

Beşinci Milli Eğitim Şûrası, 5-14 Şubat 1953'de Bakan Tefik İleri'nin başkanlığında toplandı.¹⁸⁴ Şûra'nın gündemini okul öncesi eğitim ve öğretim, ilkokullarda sağlık konusunda alınması gereken önlemler, özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi, ilköğretim ve eğitim yasa tasarısı, ilköğretimin planlanması, ilkokul programı ve ilkokula öğretmen yetiştirme teşkil etmiştir. Şûra'nın en önemli özelliği; şûrada görüşülüp ancak sekiz yıl sonra uygulanma olanağı bulan 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı ilköğretim ve Eğitim Kanunu'nun hazırlanmasıdır.¹⁸⁵

Şûranın gündeminin ana merkezini ağırlıklı olarak ilköğretim konusu oluşturmuştu. Şûrada ilköğretim kanunu, yönetmelik ve mevzuat olarak okul öncesinden beslenmeye kadar eğitimciler dâhil her yönüyle ele alınmıştı.¹⁸⁶

Şûranın gündeminde ilköğretimle ilgili sekiz konu ele alınmıştı. Bu konular:

- Okul öncesi eğitim ve öğretimin; anaokulları için hazırlanmış olan okul program ve yönetmeliğinin incelenmesi,
- İkokullarda sağlık konusu ile ilgili alınması gereken tedbirlerin tespiti,
- Özel eğitime muhtaç çocuklar için hazırlanmış olan raporun, yetiştirme yurtlarına ait yönetmeliklerin incelenmesi ve korumaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanunun gözden geçirilerek değişiklik gerektiren kısımlarının araştırılması,
- İlköğretim kanunu tasarısının incelenmesi ve mecburi ilköğretimin planlanması,
- İlkokul programının yeniden gözden geçirilmesi,
- Yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi,
- İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okulları ile köy enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularının incelenmesi,

¹⁸⁴ “Eğitim Şûrası Bu Sabah Toplanıyor”, **Ulus Gazetesi**, 5 Şubat 1953, s. 1.

¹⁸⁵ Hüseyin Hüsnü Tekişik ve Erol Ünal Karabıyık, **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, Ankara: Üner Yay., 1990, s. 30; “Maarif Şûrasında Neler Konuşulacak?”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1953, s. 1; “Beşinci Milli Eğitim Şûrası Çalışmalara Başladı”, **Ulus Gazetesi**, 6 Şubat 1953, s. 1.

¹⁸⁶ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. IX.

- İlkokul öğretmenlerini ilgilendiren diğer konular ve genel olarak ilköğretim sorunları hakkında şûra üyelerinin tekliflerinin incelenmesidir.¹⁸⁷

Belirlenen bu konuların incelenmesi için komisyonlar oluşturuldu. Her komisyon çalışmasını tamamlayarak hazırladığı raporu Şûra'ya sundu. Raporların incelenmesinden sonra her komisyonun incelediği konularda belirli kararlar aldı.¹⁸⁸

2.4.3. Alınan Kararlar

Şûra'nın en önemli konusu, yeni İlköğretim Kanunu tasarısıydı. Tasarıyı incelemek ve mecburi ilköğretimin planlanmak için kurulan komisyon, kanun tasarısını inceleyerek bazı değişiklikler yaptı. Komisyon, henüz ilkokul açılmamış nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu ve yatılı ya da gündüzlü bölge okullarının kurulmasını önerdi. Ancak kanun tüm çalışmalara rağmen Bakan İleri döneminde çıkarılmadı.¹⁸⁹

İlkokul programının gözden geçirilmesi için kurulan komisyon yaptığı çalışmalar neticesinde bütün ilkokullarda haftalık ders saatine uyulması konusunda esnek davranılmasını kararlaştırdı. İlkokullardaki din eğitimi de inceleyen komisyon, bu kademedeki din dersinin okutulması kararını aldı. Ayrıca din dersinin sınıf geçmede etkili olması kararlaştırıldı. Resim, müzik ve beden eğitimi derslerinin ise notla değerlendirilmekle birlikte sınıf geçmede dikkate alınmaması kabul edildi.¹⁹⁰ İlkokul programını gözden geçiren komisyon, köy okullarıyla ilgili olarak Amerika'dan gelen Prof. Kate V. Wofford'un hazırladığı raporu da inceledi.¹⁹¹ Komisyon, Prof. Dr. Kate V. Wofford'un önerdiği köy ilkokullarının sınıflarının guruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde senelere göre sırasıyla işlenmesi yönteminin uygulanmasını önerdi ve öneri kabul edildi.¹⁹²

¹⁸⁷ **Milli Eğitim Şûraları (1921-2006)**, Ankara: MEB Basımevi, 2006, s. 22-23; **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. IX.

¹⁸⁸ Dinç, a.g.m., s. 16.

¹⁸⁹ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. 215-254.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 255-317; "Dini Tedrisada Dair Tartışmalar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1; "Din Dersleri Konusu Tartışmalara Yol Açtı", **Ulus Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1-3; "Maarif Şûrasında Din Dersleri İçin Tartışmalar", **Vakit Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1.

¹⁹¹ Prof. Wofford'un hazırladığı rapor ilköğretim başlığı altında ayrıntılı olarak incelendiği için burada sadece komisyonun rapor hakkında görüşüne yer verilmiştir.

¹⁹² **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. 354-355.

Komasyon, ilkokul öğretmeni yetiştiren okulların, iki ya da üç yıllık yüksek derecede okullar haline getirilmesine¹⁹³ gerek olmadığına; ancak öğretmen okullarının öğrenim süresinin ileride yedi yıla çıkarılmasının uygun olacağını belirtmiştir.¹⁹⁴

Okul öncesi eğitim için kurulan komisyon, anaokulu yönetmeliği ile anaokulu eğitim ve öğretim programını inceleyerek bazı değişiklikler yaptı. Anaokulu yönetmeliği, eğitim ve öğretim programını günün şartlarına göre hazırladı. Ayrıca ideal bir anaokulunun nasıl olması gerektiğine ilişkin bazı ölçütler belirledi.¹⁹⁵

İlkokulların sağlık sorunlarını inceleyen komisyon, anaokulu ve ilkokullarda okul hijyeni ve öğrenci sağlığı teşkilatı hakkında kanun ve yönetmelik tasarısı hazırladı.¹⁹⁶

Özel eğitime muhtaç çocuklarla ilgili komisyon, korunmaya muhtaç çocuklar için yeni bir kanun hazırladı. Bu kanunla bakanlık bünyesinde diğer bakanlıklarla işbirliği yapacak bir genel müdürlük ve İl Milli Eğitim Müdürlüklerinde de çocuk koruma bürosu kurulması kararı alındı ve Yetiştirme Yurtları İç Yönetmeliği hazırlandı.¹⁹⁷

2.4.4. şûra Kararlarından Çıkan Sonuçlar

Beşinci Milli Eğitim şûrası'nda, komisyon raporları ile ilgili değişiklikler yapılması için verilen önerilerin çoğu ya şûra üyelerince reddedilmiş ya da şûra başkanınca oylamaya sunulmaya gerek olmadığı gerekçesiyle gündeme alınmamıştı.

Anaokullarını yaygınlaştırmak için bazı önlemler alınması, bu bağlamda özel anaokullarını teşvik için devlet tarafından bazı önemli ekonomik destekler ve vergi bağışıklıkları sağlanması yönünde kararlar alınmıştı. İlk defa okullarda, hastalık ve kazalara karşı Okullararası Sigorta Kurumu hakkında bir kanun çıkarılması düşüncesinin işlenmesi, dikkat çeken bir çaba olarak Türk eğitim tarihinde yerini almıştı. Özel eğitime

¹⁹³ şehir ilk öğretmen okulları ortaokula dayalı üç yıllık, köy ilk öğretmen okulları ilkokula dayalı altı yıllık okullardır.

¹⁹⁴ **Beşinci Milli Eğitim şûrası**, s. 202-203.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 60-85; "Maarif şûrası Çalışmalarına Devam Ediyor", **Vakit Gazetesi**, 7 şubat 1953, s. 1-3.

¹⁹⁶ **Beşinci Milli Eğitim şûrası**, s. 88-89.

¹⁹⁷ A.g.e., s. 144-147; "Maarif şûrası Dün Tefvik İleri'nin Nutku ile Kapandı", **Vakit Gazetesi**, 17 şubat 1953, s. 1-4.

muhtaç çocuklarla ilgili komisyon raporunda, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı törenlerinin, halka para karşılığında izlettirilmesi yönündeki ilginç talep, şûra üyelerince kabul edilmemişti.¹⁹⁸

İlköğretim Kanunu Tasarısı'nda kabul edilen dikkat çekici bir madde, "Köyüne en yakın okul 3 km'ye kadar uzaklıkta ise ilköğretime devam zorunluluğu vardır, bundan uzak mesafede olduğu takdirde devam zorunluluğu olmayıp serbesttir." hükmüyle kendini göstermektedir. İlköğretim müfettişliğine atanmak için eğitim enstitüsü bitirenlere verilen hakkın yüksek köy enstitüsünü bitirenlere de verilmesi ile ilgili bir öneri reddedilmiştir. Aynı zamanda ilkokul yöneticilerine başöğretmen yerine müdür denmesi de bu şûrada kararlaştırılmıştı.¹⁹⁹

İlkokullardaki din dersi, şehir ilkokullarında 1930, köy ilkokullarında 1939 yılına kadar devam etmiş ve 1939'da kaldırılmıştı. İlkokullarda (isteğe bağlı) din dersinin okutulması ile ilgili ilk karar 1949'da çıkmıştı. Bu şûrada ise ilkokullarda din dersinin okutulup okutulmaması konusunda uzun tartışmalar olmuş ve sonuçta şûra üyelerinin büyük çoğunluğunun oylarıyla din derslerinin okutulması yönünde düşünceler ileri sürülmüştü.²⁰⁰

Şûra kararlarından uygulanma olanağı bulanlar ise şunlardır:

- Köy enstitüleri ile ilk öğretmen okullarının birleştirilmesi hakkındaki 6734 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Böylece köy enstitüleri öğretmen okuluna dönüştürülmüştür (1954).
- Liselerin eğitim süresi tekrar üç yıla indirilmiştir (1953-1954 öğretim yılı başı).
- Din dersinin ortaokullarda da okutulması kararlaştırılmıştır.
- Yetiştirme Yurtları ve Anaokulları Yönetmeliği oluşturulmuştur.²⁰¹

¹⁹⁸ Beşinci Milli Eğitim Şûrası, s. 148.

¹⁹⁹ A.g.e., s. 150-161.

²⁰⁰ Özel Şahingiray, "Milli Eğitim Şûrasının Verdiği Acı Neticeler", **Vatan Gazetesi**, 21 Şubat 1953, s. 2.

²⁰¹ Deniz, a.g.t., s. 33.

Demokrat Parti dönemi Türk eğitim sisteminin oluşumunu, 5. Milli Eğitim Şurası kararları kadar, belki ondan daha fazla etkileyen ve hatta şura kararlarını da belirli oranda belirleyen unsurlardan biri de yabancı uzmanların hazırladıkları raporlardı. Bu raporların hazırlanış biçimi, içeriği ve Demokrat Parti dönemi eğitim politikalarının oluşturulmasında oynadığı rolün ortaya çıkarılması, Tevfik İleri'nin içinde bulunduğu şartların ve eğitim anlayışının tespitinde yol gösterici olacaktır. Bu nedenle bundan sonraki kısımda, Türkiye'nin uluslar arası sistemdeki yerini Batı bloku olarak seçmesi sonucu olarak Amerika'dan gelen bu uzmanların, Türk Eğitim Sistemi'ne vermek istedikleri renk, onların hazırlayıp ilgili kurumlara verdikleri raporlar ışığında araştırılacaktır.

2.5. Amerikalı Uzmanların Eğitim ile İlgili Raporları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eğitim tarihinde yabancı uzman raporları, önemli yer tutmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilanından sonra birçok yabancı uzman tarafından eğitimin aksayan yönlerini tespit eden ve alınması gereken tedbirleri öneren raporlar hazırlanmıştı. İleri döneminde ABD ile Türkiye her alanda birbirine yaklaşmıştı ve iki ülke arasında sıcak rüzgârlar esiyordu. Dönemin iki ülke arasındaki olumlu ilişkileri kendini eğitim alanında da hissettirmiş, Türk Eğitim Sistemi'nin sorunlarının tespit edilip giderilmesi çalışmalarında ABD'li pek çok uzmandan faydalanılmıştı.²⁰²

2.5.1. İlköğretim İle İlgili Raporlar

2.5.1.1. Prof. Dr. Kate V. Wofford'un Türkiye İlkokulları Hakkında Raporu ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de Atatürk zamanından başlayarak Demokrat Parti Dönemi'ni de içine alan süreçte birçok yabancı uzman ülkeye davet edilerek eğitim sistemi hakkında rapor hazırlamaları istenmişti. Bu süreç içinde Türkiye'den de çok sayıda eğitimci yurt dışına eğitime gönderilmişti. Tevfik İleri Dönemi'nde eğitime yön verilmesi açısından çok sayıda yabancı eğitimci Türkiye'ye çağırılmıştı. Ancak bu eğitimcilerin hepsinin ülkesi ABD'dir ve Türk eğitiminin DP Dönemi'nden itibaren Amerikan eğitim sistemi çerçevesine

²⁰² Kılıç, a.g.t., s. 107.

oturtulmak istendiği gayet açıktı.²⁰³ Bu Amerikalı uzmanlardan biri de Prof. Dr. Kate V. Wofford'dur.

ABD Florida Üniversitesi Eğitim Koleji İlkokul Bölümü Başkanı Prof. Dr. Wofford, Maarif tarafından Köy eğitim ve öğretimi meselelerini incelemek amacıyla Türkiye'ye davet edilmişti. 5 Ekim 1951 tarihinde çalışmalarına başlayan Wofford, 1 Şubat 1952 tarihine kadar İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Erzurum, Trabzon, Diyarbakır ve Kırklareli'ndeki öğretmen okulları ve köy enstitülerinde incelemelerde bulunmuştur. Yaklaşık 800 öğretmen, müdür, müfettiş, milli eğitim müdürü, köy enstitüsü ve öğretmen okulu müdürünün katıldığı toplantılar düzenlemiş, 38 köy okulunu ziyaret etmiştir. 22 konferans vermiştir. Köy öğretmeni, müfettiş, köy enstitüsü ve öğretmen okulu öğretmenlerine anketler uygulamış ve gittiği köylerde muhtarlarla görüşmüştü.²⁰⁴ Verdiği seminerler daha çok Amerika'nın küçük okullarında uygulanan "Proje Yöntemi ve Grupla Çalışma Yöntemiyle" ilgili olmuştur.

Prof. Wofford, 5 Ekim 1951-1 Şubat 1952 tarihleri arasında çeşitli yerlerdeki ilkokulları ve öğretmen okullarını gezerek incelemelerde bulundu ve Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrıntılı bir rapor sundu. Prof. Wofford raporunda 1948 ilkokul programı ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur:

- Program, bir köy öğretmenin beş sınıfa birden ders vermede başarılı eğitimini engelleyici konularla yüklüdür.
- Konuların pek çoğu normal öğrenen bir köy çocuğunun anlayamayacağı kavramlar içermektedir.
- Köy okullarında öğrencileri, sınıflara ayırarak yapılan gruplandırma doğru değildir.²⁰⁵

Prof. Wofford programın eksikliklerini belirledikten sonra yaptığı önerileri şöyle özetlemektedir:

²⁰³ "Eğitim Sistemimize Dair Amerikalıların Bir Raporu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Ocak 1953, s. 1-4.

²⁰⁴ "Milli Eğitim Bakanının Beyanata", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1951, s. 1-4.

²⁰⁵ Kalaycı, a.g.e, s. 59-60; Prof. Wofford'un raporunun tam metni için bkz.: Kate V. Wofford, **Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor**, (Çev. Fatma Varış), Ankara: MEB Yay., 1952; Kate V. Wofford, **Köy Okullarında Öğretim**, (Çev. Ali Rıza Tükel), Ankara: MEB Yay., 1951, s. 2-3.

- Ders konuları, yeniden gruplandırılmalıdır. Sosyal bilgiler 1. sınıftan 6. sınıfa kadar okutulmalıdır. Köy ilkokullarının süresi önce beş yıldan altı yıla, daha sonra da sekiz yıla çıkarılmalıdır. Yazı dersi Türkçe dersini tamamlayıcı olarak ele almalı, fen ve tabiat bilgisi dersleri arasında gereken ilişki kurulmalıdır.
- Öğretim programında yer alan üniteler yeniden gözden geçirilerek çocukların yaşı, gelişim düzeyleri ve çevre özellikleri dikkate alınarak bazı konular çıkartılmalı, bazıları da eklenmelidir.²⁰⁶

Prof. Wofford'un raporu sunmasından sonra, yine onun önerisi üzerine 25 kişilik bir öğretmen gurubu, ilköğretim alanında çalışmak üzere Amerika'nın Florida Üniversitesi'ne gönderilmişti.²⁰⁷ Wofford'un girişimleri ve Beynelmillel Eğitim Enstitüsü Genel Müdürü Yuan Trippe'nin katkılarıyla sağlanan bursla Wofford'un öncülüğünde 19.10.1952 tarihinde ABD'ye inceleme ve araştırmalar yapmak üzere Program taslakları hazırlanarak Wofford'un yanında ilköğretim müfettişleri, köy enstitüsü ve köy öğretmenlerinden oluşan 25 kişilik bir heyet gitmiştir.²⁰⁸ ABD'ye gönderilen bu grup, "Leaders Program" adlı bir eğitime tabi tutularak incelemelerde bulunmuşlardır.²⁰⁹

Prof. Wofford'un Bakanlığa sunduğu rapor, Beşinci Milli Eğitim Şurası'nda incelendi. Yapılan inceleme sonucunda Prof. Wofford'un köy ilkokulları sınıflarının, gruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde senelere göre sırasıyla işlenmesi yöntemi kabul edildi.²¹⁰

1954 yılında Amerika'dan dönen 25 kişilik öğretmen grubu, 1948 programı üzerinde yurdun çeşitli bölgelerinde çalışmalar yaparak Bolu "Köy Deneme Okulları Program Taslağı"nı hazırladı.²¹¹ Hazırlanan taslak, Talim ve Terbiye Kurulu'nca da uygun görülerek 1954-1955 öğretim yılından itibaren Bolu deneme okullarında uygulamaya

²⁰⁶ Kalaycı, a.g.e., s. 60; Kılıç, a.g.t., s. 95.

²⁰⁷ "Milli Eğitim Bakanlığının Beyanatı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1951, s. 4; Cicioğlu, a.g.e., s. 100.

²⁰⁸ Yüce, a.g.t., s. 72; Wofford, **Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor**, s. 104.

²⁰⁹ İskender, Okudan, **Maarif Vekili Tefik İleri**, Ankara: Nobel Yay., 2011, s. 101; Amerika'ya giden öğretmenlerin özgeçmişlerini ayrıntılı incelemek için bkz.: Okudan, a.g.e., s. 101-103.

²¹⁰ **Beşinci Milli Eğitim Şurası**, s. 354-355.

²¹¹ Cicioğlu, a.g.e., s. 101; **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 969.

başlanmıştı.²¹² Kate Wofford'un bu raporuna göre yapılan diğer bir yenilik ise 4. ve 5. sınıflarda Coğrafya, Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin “toplum ve ülke incelemeleri”; Tabiat Bilgisi, Tarım, Aile bilgisi derslerinin ise “Fen ve Tabiat Bilgileri” adı altında birleştirilmesi olmuştu.²¹³

Wofford, hazırladığı raporda şu ana konular üzerinde durmuştur:

- Köy eğitimi ve okulları,
- Demokrasi eğitimi,
- Öğretim metotları,
- Öğretmenlerin eğitimi.²¹⁴

Raporun birinci bölümünde, köy eğitim ve öğretimi hakkında bilgi verildikten sonra “Demokraside Eğitim ve Öğretim” konusu ele alınmıştır. Demokraside eğitim ve öğretimin totaliter devletlerinkinden farklı olduğunu belirten Wofford, “Dünyadaki demokratik ülkelerde eğitim ve öğretim önderleri, demokraside eğitim ve öğretimin amaçları üzerinde bir anlaşmaya varmışlardır” demektedir.²¹⁵

Raporun esas eleştirdiği konu ise, mevcut ilkokul programıydı. Beşinci Milli Eğitim Şurası'nda ve daha sonrasında yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı, komisyon raporunda açıkça ortaya konulmaktadır. Raporda, 1948 ilkokul Programı hakkında şu eleştiriler yapılmaktadır:

Mevcut ilkokul müfredat programınız baş tarafında esas amaç ve prensiplere yer verilmiş olmasına rağmen çocukların içinde yaşadıkları çeşitli tabiri, sosyal ve ekonomik çevrelerin özelliklerini dikkate almaması, kâfi derecede elastikiyete sahip bulunmaması muhteva bakımından çok yüklü olması, bilhassa köy okullarındaki birleşik sınıflarda her sınıf için ayrı ünite, konu ve müfredatı ihtiva etmesi gibi yönlerden kifayetsiz olduğu kanaatindeyiz. İllkokul programının yeniden ele alınması gerekir. Bu maksatla Maarif Vekâletince,

²¹² Cicioğlu, a.g.e., s. 101; Başar, a.g.m., s. 94.

²¹³ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003, s. 263.

²¹⁴ Cavit Binbaşoğlu, **Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: MEB Yay., 1995, s. 285-286; Wofford, **Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor**, s. 20.

²¹⁵ A.g.e., s. 358; Kanbolat, a.g.t., s. 121; Wofford, **Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor**, s. 22; Ayşegül Ekizceli, **Yabancı Uzmanların Türk Eğitim Sistemi Hakkında Verdikleri Raporlar(1924-1960) Üzerine Bir Analiz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 87.

mühassıslarda tecrübeli öğretmenlerden müteşekkil bir komisyonun kurulmasını ve bu komisyonun, ilkokul programını tetkik ederek tavsiyelerde bulunmakla vazifelendirilmesini gerekli buluyoruz.²¹⁶

Wofford raporunda, ilk olarak köy okullarının yetersizliğine değinmişti. Bu okullardaki sorunun mevcut müfredat programından kaynaklandığını ve programın köyün ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini, bu programın şehir okullarını düşünerek yazılmasından dolayı köy okulları için geçerli olmadığı belirtilmişti.²¹⁷ Ona göre bu sıkıntı şöyle düzelecekti: “Köy okullarında bütün sınıflar iki grup halinde birleştirilmeli ve müfredat bu gruplara uygun bir şekilde düzenlenmelidir. Farklı konular arasında da bir ilgileşim kurulabilmelidir.”²¹⁸ ABD’li uzman, müfredat programındaki bazı konuların çıkarılmasını, bazı konuların eklenmesini, bütün sınıfların iki grupta toplanmasını, konuların birbiriyle ilişkili olmasını öneri olarak sunmuştu. Wofford, raporunda köy okullarına öğretmen yetiştiren köy enstitülerini ise eğitim öğretim için faydalı görmüştü. Wofford, “... Türkiye’nin köy enstitüleri eğitim ve öğretime hizmet sağladı. O, ihtiyaçtan doğan köy enstitüleri memleketin her köyüne okul kurulması hususundaki azmin ifadesidir”²¹⁹ sözleriyle bu kurumları savunmuştu. Buna rağmen, köy enstitüsü mezunlarının kendilerini öğretmen okullarından daha düşük seviyede algılayarak okulların durumunun düzeltilmesi için öğretmen okulları ile eşit konuma getirilmelerini tavsiye etmişti. “...Köy Enstitüsü mezunları da öğretmen okulları mezunları kadar tahsil görmeli ve bu kadarla kalmayıp, maaş terfi imkânı bakımından da avantajları müsavi olmalıdır”²²⁰ şeklinde görüş belirtmişti. Köy enstitülerine yönelik komünizm iddialarının olduğu dönemde, Wofford’un Türkiye’ye ABD’li bir eğitimci olarak, köy enstitüleri hakkında rapor sunması tesadüf değildir. Bu iddialar komünizm karşıtı çizgide yürüyen DP’yi rahatsız etmiş ve İleri, açıkça komünizme savaş açtıklarını açıklamıştı.²²¹

Wofford’un verdiği rapor doğrultusunda, köy enstitüleri ile öğretmen okulları birleştirilerek derslerde ve içeriklerde değişiklikler yapıldı. Pedagoji dersi yerine, eğitim

²¹⁶ Türkiye Eğitim Milli Komisyon Raporu İstanbul: MEB Yay, 1960, s. 44.

²¹⁷ Ekizceli, a.g.t., s. 83; Wofford, Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor, s. 56.

²¹⁸ Akbaba, a.g.e, s. 51.

²¹⁹ Wofford, Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor, s. 88.

²²⁰ Ekizceli, a.g.t., s. 84; Wofford, Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor, s. 104.

²²¹ Wofford, Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor, s. 104.

psikolojisi dersi konuldu ve pedagoji dersleri ile özel öğretim dersleri müfredattan çıkarıldı.²²²

Raporda köy okulları, bunlara öğretmen yetiştiren Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri incelendikten sonra şu önerilerde bulunulmuştur:

- Kız çocuklarının okullara gönderilmesi için geniş kapsamlı bir propaganda gereklidir.
- Her ilde devamsızlık sorunu ile uğraşacak bir komite kurulmalıdır.
- İlkokulda öğrenim süresi, zaman içinde 6, 7 ve 8 yıla çıkarılmalıdır.
- Ders konuları yeniden gruplandırılmalıdır. Sosyal Bilgiler 1. sınıftan 6. sınıfa kadar okutulmalıdır. Yazı dersi, Türkçe dersini tamamlayıcı olarak ele alınmalı Fen ve Tabiat Bilgisi dersleri arasında gereken ilgi kurulmalıdır.
- Öğretim programında yer alan üniteler yeniden gözden geçirilerek, çocukların yaşı, gelişim düzeyleri ve çevre özellikleri dikkate alınarak bazı konular çıkarılmalıdır.²²³
- Köy okullarındaki öğrencilerin, orta öğretim yapabilmesi için bölgelerde okul açılmalıdır.
- Köy çocukları için, bakanlık tarafından kent ve kasabalarda yurtlar açılmalıdır.
- Öğretim programları demokratik esaslara göre, yeniden öğretmenlere hazır program vermek yerine, öğretmenler kendi programlarını çevre ve ihtiyaçlarına göre kendileri yapacak bir hale getirmelidir ve programlar tekdüzelikten kurtulmalıdır.
- Köy okullarında kendilerine güvenen disiplinli çocuklar, yetiştirmek gerekir. Bu kısmen çocuklara iş ve sorumluluk verilerek sağlanabilir.²²⁴

1948 Programı'nın ele alınmasında ve uygulamasında yaşanan önemli bir gelişme de deneme okullarının açılmasıydı. Bu amaçla, 1953-1954 yıllarında Bolu ve İstanbul'da deneme okulları açılmıştır.²²⁵

²²² Cavit Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Anı Yay., 2009, s. 364.

²²³ Kalaycı, a.g.e., s. 57.

²²⁴ **Türkiye'de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını)**, İstanbul: MEB Yay., 2003, s. 67-68.

²²⁵ Sakaoglu, a.g.e., s. 262; Tangülü, a.g.t., s. 61.

Ancak, 1948 ilköğretim programında yapılan kısmi düzenleme ve iyileştirmelerin yeterli olmadığı görülmektedir. Programda yapılan düzenlemelere rağmen, istenilen verimin sağlanamadığı ve programın mevcut haliyle öğrenciler için ağır olduğu, 1959 yılında MEB'e sunulan Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda vurgulanmıştı. Bu rapor, Türkiye'de faaliyet gösteren en etkin Amerikan vakıflarının başında gelen Ford Vakfı'nın desteğiyle hazırlanmıştı. Ford Vakfı, 4 Aralık 1957 tarihinde hazırladığı bir raporla, Türk eğitim sistemini tüm yönleriyle inceleyerek MEB tarafından oluşturulacak tecrübeli eğitimcilerden oluşacak bir heyetin yurt içinde ve yurt dışında eğitimle ilgili araştırma yapmalarını önerdi. Bu öneri üzerine deneyimli eğitimcilerden oluşan bir heyet yurt içinde ve yurt dışında çalışmalarını tamamlayıp, 18 Temmuz 1959 tarihinde MEB'e bir rapor sundu.²²⁶ Rapor, tüm siyasi kaygılardan uzak, Türk eğitim sisteminin içinde bulunduğu durumu tüm çıplaklığıyla gösteren önemli bir belgedir. Muhalefet, Bakanlığın raporu gizlemeye çalıştığını iddia etmiştir. Raporun basın tarafından ortaya çıkarılması²²⁷ muhalefetin eleştirilerinin artmasına sebep oldu. Ancak İleri, Ege Üniversitesi'nin açılışında komisyonun oluşturulduğunu ve komisyonun çalışmalarını tamamlayıp raporunu sunmasından sonra eğitim çevrelerinin tetkik ve tenkitlerine sunulacağını açıkladı.²²⁸ Milli Eğitim Komisyon Raporu'nda, mevcut ilköğretim sistemine ve 1948 İlkokul Programı'na çarpıcı eleştiriler vardır. Komisyon raporunda, ilköğretilerin yıllık çalışma sürelerinin az olması eleştirilmektedir. İncelenilen yabancı memleketlerde ilköğretilerin, Eylül'ün ilk haftasında açılıp Haziran'ın sonuna kadar eğitim yapıldığı, Türkiye de ise köy okullarının genellikle 23 Nisan'dan sonra kapanıp, beş aylık bir tatilden sonra Ekim başında açıldığı, şehir ve kasabalarda ise Mayıs sonundan Ekim başına kadar tatil yapıldığı belirtilmektedir. Bu nedenle, ilköğretilerin veriminin artması için yıllık çalışma süresinin çoğaltılması önerilmektedir.²²⁹

İleri döneminde Amerika'dan getirilen Kate Wofford'un yaptığı tespitler dikkate alındığı zaman, ilköğretim alanında özellikle şehir ve köyün ihtiyaçlarına cevap verebilecek çözümleri üretmekte yetersiz kaldığı görülse de dönemin şartlarına göre ilköğretim alanındaki sorunları gidermeye yönelik önemli öneriler getirmişti.

²²⁶ Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, s. 1.

²²⁷ Kılıç, a.g.t., s. 96.

²²⁸ Tefik İleri, *Maarif Çalışmaları (1950-1959)*, Ankara: MEB Yay., 1960, s. 7.

²²⁹ Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, s. 44.

2.5.1.2. Ord. Prof. Roben J. Maaske'nin Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Raporu

Milli Eğitimin tüm kademelerinde olduğu gibi daha iyi öğretmenler yetiştirmek için de Bakan İleri tarafından Amerika'dan yine bir uzman çağırılmıştı. Oregon Öğretmen Koleji rektör ve Ordinaryüs Profesörü Roben J. Maaske, öğretmen yetiştirme programını incelemek amacıyla 1953 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarını Türkiye'de geçirdi. Bu süre içerisinde Ankara, Konya, Bolu, Adana, İzmir, Balıkesir, İstanbul ve Eskişehir'de "Öğretmen Yetiştirme" ve "İş Başında Yetiştirme" konularında konuşmalar yapıp, seminerler ve konferanslar verdi ve üç makale hazırlayıp 63 okulu ziyaret etti. Prof. Maaske 4 öğretmen okulu, 6 köy enstitüsü, 2 eğitim enstitüsü, 2 yüksek öğretmen okulu, 2 üniversite ve 38 ilk ve orta dereceli okulu gezdi ve bu faaliyetlerindeki izlenimlerine dayanarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bir rapor hazırladı. Aynı zamanda çeşitli illerde öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri hakkında konferanslar verdi.²³⁰

Prof. Maaske, raporunda konuyu sadece öğretmenler açısından ele almamış, öğretmen yetiştiren okullar, idari teşkilat, öğrenci, personel, eğitim kadrosu, eğitim programı, öğrenci seçme, fiziki kapasite, malzeme gibi konuları bir bütün olarak incelemiş ve öneriler sunmuştu.²³¹ Maaske'nin raporundaki en dikkat çekici hususlardan biri öğretmen yetiştiren kurumlardaki ikiliğe son verilmesi gerektiğini vurgulaması ve bu amaçla köy enstitüleri ile öğretmen okulları programlarının yeniden düzenlenmesini, kaliteli öğretmen yetiştirmek için şart görerek savunmasıydı.²³² Maaske'nin raporuna göre ilk öğretmen okulları ve köy enstitülerinde öğrenciler sadece kompozisyon tarzı sınavla seçilmekteydi. Seçme sınavında derslerdeki başarının yanı sıra bir öğretmende olması gereken niteliklere de bakılmalıydı. Bu bağlamda öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alınırken, adayın bilgisi yanında, öğretmende olması gereken niteliklere önem verilmesi, öğretmen okullarında yetişen öğrencilerin kütüphane olanaklarının artırılması, kitaplıkların geliştirilmesi ve buralarda görev yapan öğretmenlerin seçiminde titiz

²³⁰ Roben J. Maaske, **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor**, Ankara: MEB Yay., 1955, s. 9; **Eğitim Postası**, (1), Ankara, 1954, s. 5.

²³¹ Maaske, a.g.e., s. 10-11.

²³² A.g.e., s. 10-12.

davranılması ve bunlara özel eğitim verilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.²³³ Dolayısıyla ilk öğretmen okulları ve köy enstitülerinde görev yapacak öğretmenlerin seçimine özen gösterilmeli ve iyi vasıfla öğretmen seçilmeliydi.²³⁴

Prof. Maaske'ye göre ilkokul öğretmeni yetiştirme süresi 11 yıldan 12 yıla çıkarılmalı ve ilk öğretmen okullarında toplantı ve beden eğitimi salonları bulunmalıdır. Aynı zamanda öğretmen kuruluşlarınca öğretmenlik mesleğinin özendirilmesi ve sevdirilmesi için çalışmalara başlanmalı ve üniversiteler ile öğretmen yetiştiren kurumlar işbirliği yapmaları suretiyle öğretmenlerin mesleki performanslarını yükseltici kurslar açılmalıdır.²³⁵

Prof. Maaske'nin raporundaki tespitler ve öneriler Bakanlıkça dikkate alındı ve bu öneriler sonraki yıllarda da göz önünde bulunduruldu. Maaske'nin hazırlamış olduğu bu rapor, DP yöneticilerinin köy enstitülerini, ilk öğretmen okulları ile birleştirme sürecinde dikkate aldığı en önemli rapordur. Ancak İleri döneminde Türkiye'ye gelen yabancı uzmanların raporları doğrultusunda şekillenen eğitim politikaları ve bu raporların intibak süreci ülke eğitimi açısından sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bunun nedeni adaptasyon ve altyapı problemleridir. Geleneksel temellere dayanan Türk eğitim sistemi bu düzenlemeleri hemen sindirememiştir. Kaldı ki bu düzenlemeler Amerikan ve Batı tarzı toplumların ihtiyaçları düşünülerek hazırlanmıştı ve Türk toplumuna yabancı gelmekteydi. Ayrıca bu dönem içinde Türk eğitim sistemine sokulan kolej kavramı da yabancı dille eğitimin Türkiye'ye gelmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur.

2.5.2. Ortaöğretim İle İlgili Raporlar

Tevfik İleri, Türk ortaöğretim sisteminin özellikle ABD ortaöğretim sisteminin temel alınması yoluyla yeniden düzenlenmesine yönelik ciddi çalışmalar yapmıştı. O, ortaöğretimde yaşanan sorunların ortadan kalkması, eksikliklerin giderilmesi ve ihtiyaç duyulan alanlarda gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için 1951-1953 yılları arasında üç Amerikalı uzmanı ülkeye davet etmişti. Bu uzmanlar Prof. Dr. Jufi, E. Tompkins, Prof. L.

²³³ **Eğitim Postası**, (2), 15 Mayıs 1953, s. 2-3.

²³⁴ A.g.e., s. 11.

²³⁵ Maaske, a.g.e., s. 16.

Beals'tı. Amerikalı uzmanlar, Türkiye'de belirli bir süre kalarak ortaöğretim hakkında incelemeler yapıp, izlenimlerini birer rapor halinde Milli Eğitim Bakanlığı'na sunmuşlardı.

2.5.2.1. Prof. Dr. John Rufi'nin Raporu

ABD Columbia Missoiri Üniversitesi öğretim üyelerinden olan Rufi, 1951 yılının ekim ayında Maarif Vekili Tevfik İleri'nin daveti üzerine Türkiye'ye geldi. Haziran 1952'ye kadar Türkiye'nin çeşitli orta dereceli okullarını gezerek incelemelerde bulunan Rufi, daha sonra gözlem ve düşünceleri ile önerilerini kapsayan bir raporu bakanlığa sundu.²³⁶ 92 sayfa ve iki bölümden oluşan bu raporun birinci bölümü, Rufi'nin Türkiye'de yaptığı çalışmalar, inceleme sonuçları ve mevcut problemlerle yönelik tavsiyeleri, ikinci bölümü ise Türkiye'de katıldığı konferansları içermektedir. Rufi, Adana, Konya, İzmir, Tire, Urfa, Menemen, Bergama, Kuşadası, İstanbul, Bursa ve Ankara'da ortaöğretim kurumlarında incelemelerde bulunup, öğretmen ve yöneticilerle görüşmüş ve toplantılara katılmıştır. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü ile İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü'nde dersler vermiştir.²³⁷

Türkiye Cumhuriyet'inde gençlerin gelişimi için en iyi yol hangisidir? Sorusunun cevabını esas alarak tavsiyelerde bulunacağını belirten Rufi, konferansçı sıfatıyla üstlendiği bu çalışma raporunun Türkiye'nin orta dereceli okulları için teferruatlı bir plan olmadığını hatırlatmıştı. Rufi raporunda, Türkiye'nin eğitim alanında, son otuz yıl içerisinde üstün başarılar gösterdiğini sık sık dile getirmektedir.²³⁸ Prof. Rufi'ye göre Türkiye'de birçok öğretmen ve okul müdürünün ortaöğretimde görev yapabilecek seviyede hazırlığı ve bilgisi yoktu.²³⁹ Ders yükünün oldukça ağır olması sebebiyle, aynı anda on iki-on üç dersi takip etmek zorunda kalan öğrenciler derslere katılmaya vakit bulamamaktaydı. Günlük programlar öğrencilerin katılabilecekleri, zevk alabilecekleri mahiyette değildi.²⁴⁰ Türkiye'de ortaöğretimin en büyük eksiği, demokratik ülkelerde kabul edilmiş olan her

²³⁶ Başar, a.g.m., s. 98-99.

²³⁷ John Rufi, **Türkiye'de Ortaöğretim Müşahedeler, Problem ve Tavsiyeler**, Ankara: MEB Yay., 1953, s. 1.

²³⁸ A.g.e., s. 12-13; Ekizceli, a.g.t., s. 74.

²³⁹ Rufi, a.g.e., s. 11.

²⁴⁰ A.g.e., s. 12; "Orta Öğretim Programı Çok Ağır Gözüküyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1952, s. 1-4.

öğrencinin farklı bireysel karakterinin olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesi idi. Öğrencilere ortaokuldan itibaren gitmek istedikleri okulu seçme hakkının tanınması gerekmekteydi.²⁴¹

Prof. Rufi, ortaöğretim öğrencilerinin seçme hakkına sahip olmalarını ve bu hakkı doğru kullanabilmeleri için ortaöğretim kurumlarında güçlü ve etkin bir rehberlik sisteminin varlığının gerekli olduğunu belirtmekteydi.²⁴² Güçlü rehberlik sistemiyle yapılacak testlerle, öğrencinin güçlü ve zayıf yanlarının belirleneceğini belirten Prof. Rufi, böylece öğrencinin gelecekte yapmak istediği mesleği seçmede daha başarılı olacağını söylemekteydi.²⁴³ Prof. Rufi, ortaöğretim kurumlarındaki en önemli eksikliklerden birinin kütüphanesizlik olduğunu düşünmekteydi. Prof. Rufi'ye göre, Türkiye'deki ortaöğretim kurumlarında bulunan kütüphaneler, oldukça eksik ve yetersizdi. Hâlbuki iyi donatılmış ve öğrencilerin düzenli olarak kullanabildiği bir kütüphane orta dereceli bir okulun ayrılmaz bir parçasıydı. Bu nedenle orta dereceli okullardaki kütüphanelerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmekteydi.²⁴⁴ Prof. Rufi, Türkiye'deki sınav sisteminin öğrencilerin bilgi düzeyini ölçmede yetersiz olduğunu belirterek yeni bir sınav sisteminin uygulanmasını istemekteydi.²⁴⁵ Prof. Rufi, ortaöğretimde var olan personelin yetersiz olduğunu belirtip, ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmen ve müdürlerin yetiştirilmesi için yeni bir programın hazırlanmasını önerdi.²⁴⁶ Prof. Rufi'nin önerilerinin bir kısmı, eğitime yeteri kadar bütçe ayrılamamasından bir kısmı da ortaöğretime ilköğretim kadar önem verilmemesi yüzünden gerçekleştirilmemiştir.

2.5.2.2. Ellswort Tompkins'in Raporu

1952 yılı ortalarında Tevfik İleri'nin isteği doğrultusunda Türkiye Dış İşleri Bakanlığı ABD'den Türk ortaöğretim sistemini incelemesi için bir uzman istedi. Bu isteği dikkate alan ABD Eğitim Dairesi Direktörü Earl James MC. Grath, Ellswort Tompkins'in Türkiye'ye gönderilmesini uygun buldu. Türkiye'ye 23 Ekim 1952 tarihinde gelen Tompkins, burada 125 gün kaldı. O, 125 günlük kısa ziyaretinde orta öğretimde organizasyon, idare ve teftiş konularında incelemelerde bulundu. Tompkins çalışmaları

²⁴¹ Rufi, a.g.e., s. 13.

²⁴² A.g.e., s. 14.

²⁴³ A.g.e., s. 14.

²⁴⁴ A.g.e., s. 15.

²⁴⁵ A.g.e., s. 17.

²⁴⁶ A.g.e., s. 20-24.

sırasında Ankara, Adana, İzmir, Bursa, İstanbul, Samsun, Sivas ve Konya’da 97 okul ve eğitim kurumunu ziyaret etmiş, Bakanlık üyelerine konferanslar vermiş, öğretmen ve müdürlerle görüşmeler yapmıştır. Çalışmalarını da “Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare, Teftiş” adlı bir raporla sunmuştur.²⁴⁷

Tompkins’in raporunda, ortaöğretim sistemiyle ilgili oldukça dikkat çekici saptamalar bulunmaktaydı. Tompkins, Türkiye ile Amerika’yı karşılaştırarak Amerika’da ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısının 6 milyona yakın olduğunu, Türkiye’de ise ortaöğretime kayıtlı yaklaşık 91 bin öğrenci bulunduğunu belirtmektedir.²⁴⁸ Ancak Türkiye ve Amerika’da ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayılarının nüfusa oranları aynı olsaydı, Türkiye’de ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısının yaklaşık 1 milyon olması gerekmektedir. Tompkins raporunda “Ancak aradaki fark, Türk ortaokul ve liselerine giden öğrencilerin umumi gruptan ziyade seçkin bir grubu teşkil ettiğini ortaya koyuyor. Şu halde Maarif Vekâleti tarafından şu soru sorulmalıdır: Türkiye’de ortaöğretimin gayesi elit mi yoksa vatandaş mı yetiştirmektir?” demek suretiyle mevcut durumun değerlendirmesini yapıyordu.²⁴⁹ Tompkins’e göre eğer sorun iyi bir vatandaş yetiştirmek ise o zaman eğitimin menfaat ve faydalarının ortaöğretime devam edebilen gençliğe uygun olması gerekmektedir.²⁵⁰

O, yaptığı incelemelerle kişisel yetenek bakımından Türk öğretmenlerinin Amerikalı öğretmenlerden üstün; ancak pedagojik eğitim açısından daha geri olduklarını belirtmekteydi.²⁵¹ Gittiği şehirlerde konferans veren Tompkins, Türkiye’deki orta dereceli okulları, öğretmen, öğrenci ilişkilerini, okul müdürlerini, ilköğretim programlarını, ortaöğretimin amaçlarıyla teftiş ve terfi gibi konuları değerlendirmişti. O, ilköğretime devam eden öğrenci sayısı ile ortaöğretime devam eden öğrenci sayısının oranları karşılaştırıldığında ortaöğretime devamın çok düşük kaldığını,²⁵² birçok üniversite öğrencisinin, öğretim yöntemlerini öğrenmeden mezun olduğunu, öğretmen-öğrenci

²⁴⁷ Ekizceli, a.g.t., s. 106-107.

²⁴⁸ Ellswort Tompkins, **Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş**, İstanbul: MEB Yay., 1954, s. 3.

²⁴⁹ A.g.e., s. 3.

²⁵⁰ A.g.e., s. 3.

²⁵¹ A.g.e., s. 3.

²⁵² Tompkins’in bu saptaması doğrudur. Çünkü İleri döneminde ilköğretime çok daha fazla önem verilmiş ve dolayısıyla ilköğretime devam eden öğrenci sayısı, ortaöğretime devam eden öğrenci sayısından fazladır.

ilişkilerinin öğrenci açısından olumsuz bir durum yarattığını ve öğretmenlerin asık suratlı oldukları belirtmişti. Öğretmenlerin, öğrencilere karşı daha nazik ve şefkatli olabileceklerini oysa Türkiye’de pek çok öğretmenin bunun aksine sınıfa girince öğrencilere karşı sert tavırlar takındıklarını belirtiyordu. Milli eğitim müdürlerinin ücretli derse girmesinin eğitim yöntemi açısından sıkıntılar yarattığını ve istenilen sonuçlar alınmasını engellediğini söyleyip, bakanlığın bu soruna çare bulmasını istemişti. Tompkins’in eleştirdiği bir diğer konuda teftiş sistemi olmuştu. Yüzlerce öğretmen ve müdüre “Okulunuza gelen müfettiş size faydalı oluyor mu?” sorusuna bir kez bile “evet” cevabı almadığını açıkladıktan sonra, teftişin rehberlik yaklaşımı ile yapılması gerektiğine dikkatleri çekmişti.²⁵³

Sonuç olarak Tompkins’in raporunda yer alan tespitler, ortaöğretimin içinde bulunduğu kararsızlık ve belirsizliği ortaya koymaktaydı. Ortaöğretimin amacının ne olması gerektiği, yukarıda belirtildiği üzere İleri döneminde tartışma konusu olmuştu. Ancak bu tartışmadan net bir cevap ve bu cevaba bağlı bir hedef ve düzenleme ortaya çıkmamıştır.

2.5.2.3. Prof. Dr. Lester Beals’in Raporu

Tevfik İleri’nin getirmiş olduğu bir başka ABD’li ortaöğretim uzmanı da Trinit College Eğitim Profesörlerinden Lester Beals’tır. Resmi okullarda rehberlik çalışma programının geliştirilmesine yardım etmek amacıyla Türkiye’ye davet edilmişti. Ekim 1952’den, Ağustos 1953’e kadar MEB’de danışman olarak çalışan Beals, Türkiye’de kaldığı on bir ay içerisinde İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Konya ve Samsun’dan oluşan altı ilde rehberlik programına ihtiyaç duyulan konularda araştırmalar yapmıştır. Bu merkezlerde doktor, avukat, mühendis, bankacı, fabrika işçisi ve birçok meslek temsilcisi ile temaslarda bulunmuştu. Orta, lise, ticaret lisesi, kız ve erkek teknik okulları gibi her çeşit okulu ziyaret etmiş, yönetici ve öğretmenlerle görüşmüştü.²⁵⁴ Bakanlıktaki görevi sırasında resmi okullardaki “Rehberlik ve Sosyal Bilgiler” dersinin programlarını hazırlamıştı.²⁵⁵

²⁵³ Tompkins, a.g.e., s. 6-12.

²⁵⁴ Ekizceli, a.g.t., s. 99; Başar a.g.t., s. 543.

²⁵⁵ A.g.t., s. 544.

Prof. Beals, Türkiye ve rehberlik hizmetlerini başlatmak üzere Adana, Ankara, İzmir, Konya ve Samsun’u pilot bölge olarak seçerek bu illerde rehberlik kurullarını oluşturdu ve bu kurullara önemli çalışmalar yaptırdı.²⁵⁶ Prof. Beals “Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor” isimli bir de rapor hazırladı. Hazırladığı raporda Türkiye’de orta dereceli okullarda okumakta olan öğrencilerin rehberliğe ihtiyaçları olduğunu belirtiyordu.²⁵⁷ Beals’e göre Türkiye’de sınıfta kalma oranının yüksekliğinin nedeni rehberlik hizmetlerinin yeteri kadar verilmemesiydi. Rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi için iller bazında komisyon kurulmasını, rehberlik programlarının hazırlanmasında mahalli ihtiyaçların tespit edilip uygulanmasını, rehberlik programlarının eğitim programları ile iç içe ele alınmasını istemişti.²⁵⁸

Beals, Türkiye’de rehberlik hizmetlerinin oluşmasında ve yerleştirilmesinde, çalışmaları ile çok önemli bir rol oynamıştı. Bu rapor, Tefik İleri döneminde Türkiye’de ilk defa rehberlik anlayışının yerleşmesini sağlamıştı.

Sonuç olarak İleri, Türk ortaöğretim sisteminin özellikle ABD ortaöğretim sistemi temel alınarak yeniden düzenlenmesine önem vermiş ve ABD’den konunun uzmanlarını Türkiye’ye çağırarak kendilerinden raporlar istemişti. İleri, uzmanlardan gelen raporlar doğrultusunda öncelikle ortaöğretim kurumlarının öğretmen sorunlarına el atmıştı. Bu amaçla CHP döneminde kapatılan İstanbul Eğitim Enstitüsü ile Yüksek Öğretmen Okulu’nu yeniden eğitim öğretime açmıştı. O, bu uzmanlara ortaöğretim alanındaki yaraları tespit ettirmiş ancak bu yaralara neşter vurmadan görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı.

²⁵⁶ A.g.t., s. 544.

²⁵⁷ A.g.t., s. 544; Lester Beals, **Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor**, Ankara: Maarif Basımevi, 1956, s. 9.

²⁵⁸ A.g.e., s. 99-10; Hasan Tan, **Psikolojik Dayanışma ve Rehberlik Teori ve Uygulama**, İstanbul: MEB Yay., 1986, s. 35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEVFİK İLERİ’NİN EĞİTİM ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

Türk Milli Eğitiminin çok önemli bir döneminde Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenen Tevfik İleri’nin Milli Eğitime hizmetleri çok büyüktür. İleri, iyi insan yetiştirmenin temelini eğitimde görüyordu. Bu yüzden eğitimin üzerinde hassasiyetle durmuştu. Kendisini eğitime adayan İleri’nin, örgün eğitim alanındaki çalışmalarını anlatmadan önce, konuyu daha iyi anlayabilmek için “örgün eğitim”in ne demek olduğu anlatılmalıdır.

Örgün eğitim, belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimidir. Kişilerin yaşama atılmadan, iş ve meslek kollarında çalışmaya başlamadan önce, okul ya da okul niteliği taşıyan yerlerde, genel ve özel bilgiler bakımından yetiştirmelerini sağlamak amacıyla belli yasalara göre düzenlenen ve düzenli, planlı, yöntemli bir biçimde verilen eğitimidir. Örgün eğitim, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır.²⁵⁹ Bu bölümde İleri’nin, örgün eğitim tanımında belirtildiği gibi, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim alanlarında yaptığı faaliyetler anlatılacaktır.

3.1. Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilatı ile İlgili Çalışmaları

Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanlığı görevini ifa ederken 09.03.1951 tarihinde Adnan Menderes’in başbakanlığında yeni bir kabine kurulmuş ve o bu kabinede de yerini korumuştur. İkinci bölümde de belirtildiği gibi yeni kabine programında, teknik okulların

²⁵⁹ **National Education Statistics: Formal Education 2010-2011**, Ankara: Republic of Turkey Ministry of National Education Strategy Development Presidency, 2011, s. XI.

yapımında doğu illerine ve bu iller kadar geri kalmış illere öncelik verilmesine ve doğuda bir üniversitenin temelini atılmasına yer verilmiştir.²⁶⁰

Hükümet programında altı çizilen hususların uygulanabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı'nın tüm organlarının koordineli bir biçimde çalışması gerekiyordu. İleri, bu koordinasyonu Milli Eğitim Şûrası'na²⁶¹ yeni bir statü vererek başaracağına inanıyordu. O, bu amaçla, Milli Eğitim Şûrası'nı Eğitim Bakanlığı'nın ana organlarından biri haline getirmeyi düşünmüştü. Milli Eğitim Şûrası'nda sadece bakanlık merkezinden yetkililer olmayacak bakanlık merkezi dışından da yetkililer bulunacak ve bunlar milli eğitimle ilgili sorunları tartışıp karara vordıracaktı.²⁶² Bu sistem sayesinde, Milli Eğitim Bakanlarının ve bakanlığın milli eğitime olan tesirlerini en aza indirmeyi planlayan İleri, Milli Eğitim Şûrası'nı bir meclise çevirmeyi ve bu mecliste yapılacak istişare neticesinde milli eğitimle ilgili sorunları en doğru şekilde çözmeyi hedeflemiştir.

Tevfik İleri, Türk milletinin geleceğini belirleyen bir konuda, tek başına karar almak istemiyordu. İleri döneminde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın etkili olmadığı eğitim yönetimi hizmetlerini daha işler hale getirebilmek amacıyla il ve ilçe düzeyinde “Milli Eğitim Danışma Kurulları” kurulmuştu. İllerde Milli Eğitim Müdürü'nün, ilçelerde ise sırasıyla Sanat Enstitüsü, Ortaokul veya Milli Eğitim Memuru'nun başkanlığında toplanacak olan bu kurullar, eğitimle ilgili yerel meseleleri araştırıp karara vordıracaktı; aldıkları kararları uygulayabilecekler; anlaşılmadıkları konularda ise Milli Eğitim Bakanlığı'na başvuracaklardı.²⁶³ Böylece, milli eğitim ile ilgili meseleler hem yerinde ve zamanında çözümlenebilecek, hem de bu sayede Milli Eğitim Teşkilatı daha demokratik bir yönetime kavuşturulacaktır.

Tevfik İleri'nin bakanlığı sırasında Milli Eğitim Bakanlığı'nın adı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişikliklerle “Maarif Vekâleti” olarak değiştirildiğinden,

²⁶⁰ Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, s. 383-384.

²⁶¹ Bu konuda ayrıntılı bilgiyi daha sonra vereceğiz.

²⁶² “Milli Eğitimde Tutulan Yol”, **Zafer Gazetesi**, 14 Ekim 1951, s. 1.

²⁶³ **TBMM ZC**, Devre 9, Cilt 20, Birleşim 53, 25.02.1953, s. 970; “Milli Eğitim Bakanlığı Yeni Teşkilat Tasarısı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Ağustos 1952, s. 1-6; “Milli Eğitim Yeni Teşkilat Kanunu”, **Zafer Gazetesi**, 8 Ekim 1951, s. 4; Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat Tasarısı Hakkında Rapor**, İstanbul: MEB Yay., 1952.

bakanlığın adı kimi zaman Maarif Vekâleti, kimi zaman da Milli Eğitim Vekâleti olarak kullanılmıştır.²⁶⁴

Tevfik İleri, Talim ve Terbiye Heyeti'ne de yeni bir şekil verebilmek ve bu kurumu da siyasilere tesirinden kurtarabilmek amacıyla bazı çalışmalar yapmıştı. Onun hedefi, Talim ve Terbiye Heyeti'ni bütün eğitim meselelerinin incelendiği veya inceleme işlerinin organize edildiği bir kuruluş haline getirmektir.²⁶⁵ Görüldüğü gibi İleri, bakanlığı sırasında Milli Eğitim Teşkilatı içerisinde yetkilerini artırmaya çalışmamış, tam tersine yetkilerini uzmanlarla paylaşarak başarıyı artırmaya çalışmıştı.

3.2. Okul Öncesi Eğitim²⁶⁶ Alanında Yapılan Çalışmalar

Çocuğun eğitimi aile ile başlar. Çocukluğun ilk beş yılı ile ilgili olan eğitimin, hemen her tür insan topluluklarında ailenin ilk görevi olarak düşünüldüğü görülmektedir. Aile, ilk beş- altı yılda çocuğun gelişmesi konusunda hemen hemen tek sorumlu sayılır. Aile içinde yetişen çocuk okuma, yazma, aritmetik gibi beceriler kazandığı ilköğretim sistemine dâhil olur. Ancak eğitim anlayışı geliştikçe aile eğitimi ve ilköğretim arasında boşluk olduğu ve bu boşluğun doldurulması fikri gelişmiştir. Bunun yanında çocukları daha erken yaşlarda öğrenim kurumlarına çekme düşüncesi, endüstrileşme ile kadının iş hayatına dâhil olması, okul öncesi eğitimi doğurmuştur.²⁶⁷

Türkiye'de, Cumhuriyetin ilk yıllarında okul öncesi eğitim, yeteri kadar gelişmemişti. Okul öncesi eğitim, Türk Eğitim sisteminde en az gelişme kaydeden bir aşamadır. Bunun nedenleri arasında ilköğretime daha çok önem verilmesi, kamu kaynaklarının sınırlılığı, özel girişimciliğin özendirilmesi belirtilebilir. 1927- 1928 eğitim öğretim yılında, 1919'da kapatılan iki ana sınıfı öğretmen okulu Ankara'da tekrar

²⁶⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 56; Yalnız biz burada bütünlüğü bozmamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı adını kullanmayı tercih ettik.

²⁶⁵ **TBMM ZC**, Devre 9, Cilt 5, Birleşim 51, 25.02.1951, s. 841; **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, Ankara: MEB Yay., 1951, s. 3-4; "Maarif Davası Yeni Esaslarla Yürütülecek", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1951, s. 1; **Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat Tasarısı Hakkında Rapor**, s. 5-6.

²⁶⁶ Türkiye'de okul öncesi eğitim kurumları, ilk kez 1914-1915 yıllarında kurulmuş ancak ülkenin içinde bulunduğu durum ve savaş koşulları, tüm eğitim kurumları gibi bu kurumun da gelişmesini engellemiştir. Bkz.: Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, IV, İstanbul: Osmanbey Yay., 1943, s. 172.

²⁶⁷ Mahmut Tezcan, "Cumhuriyetimizin 75. Yılında Eğitimdeki Gelişmelerin Bir Değerlendirilmesi", (Haz.), Necla Tural, **75. Yılında Toplumumuz ve Eğitim Sempozyum Bildirileri ve Panel Tartışmaları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1999, s. 11.

açılmıştı. Öğrenim süresi iki yıl olan bu okul, 1930- 1931 eğitim-öğretim yılında İstanbul Kız Öğretmen Okuluna dâhil edilmişti. Sadece üç yıl faaliyet gösteren okul, 1933'te kapatılmıştı. Türkiye'de resmi anaokulları çalışmaları, bu iki okulla sınırlı kalmıştır.²⁶⁸

Tevfik İleri ve kendinden önceki Milli Eğitim Bakanları dönemlerinde okul öncesi eğitime yeterince önem verilmemişti. Daha doğrusu DP hükümetleri kendilerinden önceki iktidarlar gibi okul öncesi eğitime önem vermemişlerdi. Genellikle okul öncesi eğitimi devlet eliyle yapılması yerine, bu işin özel girişimler tarafından yüklenilerek yürütülmesi istenmiştir. Tevfik İleri'den sonra Milli Eğitim Bakanı olan Rıfki Salim Burçak,²⁶⁹ TBMM'de yaptığı bir konuşmada, “Ana mekteplerini şimdilik vekâletimiz açmamaktadır. İlkokul davası büyük ölçüde ehemmiyet verdiği cihetle ana mekteplerimizde henüz uğraşmamaktadır. Bu müesseseler hususi teşebbüslere terk edilmiştir.”²⁷⁰ sözleriyle partisinin okul öncesi eğitime bakışını özetlemiş ve hükümetinin anaokulları konusundaki yetersizliğini kabul etmişti.

Türkiye Eğitim Sisteminin durumunu tespit etmek üzere hazırlanan Türkiye Eğitim Milli Komisyonu, okul öncesi eğitimin batıda gelişen bir dal olduğuna dikkat çekmiş ve tespitlerini şu şekilde anlatmıştır:

Eğitim sistemlerini incelediğimiz memleketlerdeki müşahedelerimize göre, okul öncesi eğitimine büyük bir önem veriliyor; bir buçuk yaşından altı yaşına kadar olan çocuklar, ilkokul binalarındaki ayrı dersanelerde veya ayrı okullarda özel bir programla geliştiriyorlar. Çocuklar buralarda bol oyuncak ve malzeme içinde, daha ziyade oyun, müzik, hikâye ve masal dinleme, filim seyretme, resim yapma gibi işlerle meşgul ediliyorlar. Bazı memleketlerde beş yaşındaki çocuklara mahsus anaokulu veya sınıflarının kanunla mecburi tahsil çağı içine alındığı görülmüştür. Bu memleketlerde, bilhassa sanayinin ve ziraatın çok geliştiği bölgelerdeki şehir ve kasabalarda, anneleri çalışma zorunda olan çocukların sokağa ve tesadüflere bırakılmaması için anaokullarına önem veriliyor ve bu müesseselerin sayıları her gün biraz daha artıyor. Buralarda çocuklar, bu işe hazırlıklı öğretmenler vasıtasıyla çok küçük yaştan itibaren yetiştiriliyor.

²⁶⁸ Feyzi Öz, “Okul Öncesi Eğitim”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 240.

²⁶⁹ Rıfki Salim Burçak, Türk akademisyen, siyasetçi olup Erzurum'da doğmuştur. Mülkiye Mektebi'ni bitirip aynı okuldan siyasal tarih kürsüsüne asistan, doçent ve profesör olmuştur. Daha sonra siyasi hayata atılarak Demokrat Parti'den milletvekili seçilmiştir. Daha sonra Gümrük Tekel ve Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. 27 Mayıs İhtilâli'ndan sonra yargılanarak mahkûm edilmiştir. 1963 affından yararlandıktan sonra Gazi üniversitesine öğretim üyeliğine atanmıştır. 1974 yılında emekliye ayrılmıştır. 1988 yılında vefat etmiştir. Erzurum'a önemli hizmetler vermiş ve Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunda büyük emekleri olmuştur. Bkz.: “Rıfki Salim Burçak”, http://www.tr.wikipedia.org/wiki/27.02.2013_20.35.

²⁷⁰ **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 28, Birleşim 49, 24.02.1954, s. 854.

Görüldüğü gibi bu rapor, yabancı ülkelerde devlet, mahalli idareler ve belediyeler tarafından anaokulları açıldığını ifade etmiş ve sanayileşen yerlerde çocukların eğitiminin rastlantılara bırakılmaması gerektiğini belirterek şu önerilerde bulunmuştur:

- Özel teşebbüslere bırakılan anaokullarının bina, alet, malzeme, eşya ve eleman bakımından denetlenmesi ve desteklenmesi,
- Özellikle sanayileşen bölgelerde bakanlığın ve devletin gözetiminde özel girişim teşvik edilmesi,
- Okul öncesi eğitimin henüz zorunlu eğitime dâhil edilmesinin mümkün olmadığından, uygun yerlere anaokullarının açılması.²⁷¹

Tevfik İleri, bu öneriler doğrultusunda okul öncesi eğitimle ilgili bazı faaliyetler yapmıştı. 1952 yılında “Ana Okulları Programı ve Yönetmeliği”ni hazırlayarak uygulamaya koymuştu.²⁷² Bu yasayla okul öncesi eğitimin önemi ve gereği vurgulanmıştı. Ayrıca İleri’nin başkanlık ettiği 5. Milli Eğitim Şurası’nda da okul öncesi eğitim ele alınmış oluşturulan komisyon, bu konuda çalışmalar yapmıştı. Komisyon anaokulları yönetmeliği, anaokulların programının yeniden düzenlenmesi ve anaokullarına öğretmen yetiştirme konularını ele almıştı.²⁷³ Bu şûradaki Anaokulları Eğitim Programına göre şu kararlar alınmıştır: Anaokulu programında yer alan “öğretim” kavramının, eğitim kavramı içinde yer almasından dolayı bu kavram kaldırılmıştı. Sıhhatli, neşeli ve başarılı iyi alışkanlıklara ve davranışlara sahip insanların çoğalma temeli anaokullarında atıldığı için bu eğitim kurumlarının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca günlük faaliyet şemasında (günlük plan) bir gün içinde anaokulunda yapılacak tüm faaliyetlere (okula geliş, serbest oyun, ikinci kahvaltısı, yıkanma dinlenme, uyku, eve gidiş....) ayrıntılı bir şekilde yer verilmişti. Öğretmenin çocuğa nasıl davranması gerektiği konusu üzerinde önemle durulmuş ve öğretmenlerin çocuklara eğitsel oyunları öğretmeleri gerektiği söylenmişti. Çocuğa anaokulunda okuma yazma öğretilmez ve kitap kullanılmaz; ancak yazısız resimli kitaplar bulundurulması gerekir denilmişti. Gün boyunca çocuğa kazandırılacak alışkanlıklar konusuna da ayrıntılı bir şekilde değinilmişti. Anaokulunda bulunması gereken eğitim

²⁷¹ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, İstanbul: MEB Yay., 1960, s. 39-40; Aydın Üst(Ed.), **Türk Dünyası Kültür Atlası**, 1, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., 2006, s. 470.

²⁷² Öz, a.g.m., s. 241. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Ana Okulları Programı ve Yönetmeliği**, Ankara: MEB Yay., 1952.

²⁷³ Karakök, a.g.m., s. 92.

araçları tek tek sayılmıştı. Ayrıca bu Şura'da anaokulunda çocuklara verilecek yemeklerin hazırlanmasına da dikkat edilerek yemek adları bile ayrıntılı şekilde ele alınmıştı.²⁷⁴ Bunların yanı sıra velilerle ilişkilere değinilmiş ve veli-okul ilişkisinin önemi şu şekilde anlatılmıştır:

Çocuğun hür olarak yetişmesi, ancak öğretmenle ailenin birlikte çalışmasıyla mümkündür. Bunun içinde öğretmenin aileye, ailenin de öğretmene karşı tam bir anlayış ve inançla hareket etmesi, bu suretle iyi bir iş birliği yapması icap eder. Velilerle görüşürken onlardan istenecek olan şeyler, kendilerine iyice anlatılmalıdır. Bunları yaparken de velilerle nazik bir lisan kullanarak lüzumsuz münakaşalara yol açmaksızın görüşmek lazımdır. Çocuğun evvela memnun olduğunuz iyi taraflarından başlayarak konuşmalı, sonra istekler belirtilmelidir.

Ayrıca, bu şurada, ailelere çocuk eğitimi ile ilgili verilecek bilgiler tek tek sıralanmıştı.²⁷⁵

Okul öncesi eğitim kurumlarını açılması konusunda ise şöyle bir hüküm yer almaktadır: “Yer ile vasıta temini şimdilik ferdi teşebbüslere, mahalli idarelerin yardımlarına bağlı olmakla beraber, Vekâlet, bu hususta elinden geleni yapacaktır.” Yani anaokulu yaptıracak kişilere devlet arsalarının parasız verilmesi, özel fabrika ve işletmelere bağlı yuvaların da aynı yönetmelik hükümlerine göre idare edilmesi hususunda da önemle durulmuştu. Buna ek olarak okul öncesi eğitime yönelik yayınlar yapılması gerektiği de belirtilmişti.²⁷⁶ İleri'nin, 5. Milli Eğitim Şûrası'nda okul öncesi eğitim ile ilgili konuşulan konular, ileri sürülen fikirler ve aldığı kararların büyük çoğunluğunun bugün de geçerli olduğu görülmektedir.

²⁷⁴ Servet Özdemir ve diğerleri (Ed.), **Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yay., 2007, s. 22.

²⁷⁵ **Beşinci Milli Eğitim Şurası**, s. 64-74.

²⁷⁶ Ayla Oktay, “Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim Sorunları”, **Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi Bilimsel Toplantı(18-20 Kasım 1981)**, Ankara: Tubitak Yay., 1983, s. 211; **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 13; BCA, BÖKMEK, 030.01.95.596.1.

Tablo 2: Resmi ve Özel Anaokullarında (Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarında) Görülen Gelişmeler²⁷⁷

Yıllar	Okul		Öğrenci				Öğretmen	
	Resmi	Özel	Resmi	Özel		Toplam	Resmi	Özel
				E	K			
1950-51	-	52	-	941	819	1760	-	71
1951-52	-	53	-	1111	878	1989	-	74
1952-53	-	53	-	1224	959	2183	-	74
1953-54	-	52	-	1197	980	2177	-	77
1957-58	-	59	-	1523	1273	2796	-	95
1959-60	-	63	-	1612	1235	2847	-	111

Kaynak: Milli Eğitim Hareketleri, s. 90; Yüce, a.g.t., s. 142; İsmail Güven, Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Naturel Yay., 2010, s. 222; Karakök, a.g.m., s. 93; Akbaba, a.g.e., s. 55.

Tablodan da anlaşılacağı üzere; gösterilen yılların hiç birisinde devletin açtığı resmi okul yoktur. Bütün anaokulları, özel teşebbüs ile açılmıştır. İleri'nin de desteğiyle birlikte öğrenci, öğretmen sayılarında biraz artış görülse de bu sayı hiçbir zaman yeterli seviyeye ulaşamamıştır.

Tevfik İleri, Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nda anaokullarına öğretmen yetiştirilmesi konusunda da önemle üzerinde durmuştur ve bu konu hakkında Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nın açılış nutkunda şunları söylemişti:

Okul öncesi eğitim ve öğretim kurumlarında öğretmen okullarından veya bu maksatla açılarak özel şubelerden mezun olanlarla lise ve kız enstitüsü mezunlarında özel kursları başarı ile bitirmiş olanlar çalışabileceklerdir. Bütün ilköğrenim müesseselerinde ilk mercileri olmak üzere ilçe ilköğretim müdürlükleri ihdas olunmuştur.²⁷⁸

İleri'nin de konuşmasından anlaşılacağı üzere, okul öncesi öğretimi için memlekette mevcut bazı imkânlardan faydalanılarak özel anaokulları açılacak ve Kız Enstitülerinden, liselerden, ilk öğretmen okullarından mezun olup da çalışma zemini bulamayan kızların bir kurs gördükten sonra, müsait mahallelerde anaokulları açmalarına izin verilecekti. Bazı sebeplerle çocuklarıyla meşgul olamayan aileler, yedi yaşından küçük

²⁷⁷ Bu tabloda, sadece Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı yıllardaki anaokullarında görülen gelişmelerle ilgili bilgiler kullanılmıştır.

²⁷⁸ Tevfik İleri, V. Milli Eğitim Şûrası Açış Nutku (5.11.1953), Ankara: MEB Yay., 1953, s. 8.

çocuklarını, bu okullara gönderebileceklerdi.²⁷⁹ Diğer yandan ise, anaokullarına öğretmen yetiştirme vazifesini Vekâlet üzerine almıştı. Vekâlet, eğitim ve öğretim meselelerinde anaokulu öğretmenlerine yardım edecektir. Ayrıca, diğer öğretmenlere tanınan haklardan anaokulu öğretmenleri de faydalanacaktı.²⁸⁰

Sonuç olarak İleri'nin, anaokulları konusunda bu kadar önemli kararlar almasına karşın anaokullarının devlet eliyle açılması yerine özel girişim yoluyla açılması, okul öncesi eğitimin pek fazla gelişmemesine neden olmuştu. Her ne kadar bu dönemde öğretmen ve öğrenci sayıları, diğer dönemlere göre az da olsa artış gösterse de bu artış yeterli düzeyde olmamıştı. İleri döneminde okul öncesi eğitime, ilköğretime verildiği oranda önem verilmemesine karşın okul öncesi eğitimin geliştirilmesi yönünde ciddi adımlar atılmıştı. İleri, okul öncesi bir terbiyenin lüzumu üzerinde durarak okul öncesi eğitimi, eğitim basamaklarının temeli olarak kabul etmiştir. Zaman içerisinde okul öncesi eğitiminin, Türk Eğitim Sistemi'ne yerleşmesiyle ilgili kararlar alınmıştı ve hedefler tespit etmişti.

3.3. İlköğretim Alanında Yapılan Çalışmalar

İlköğretim kurumları, eğitim sisteminin ilk basamağını oluşturmaktadır. Diğer eğitim kurumlarının ilköğretime dayandığı gerçeği göz önüne alınırsa toplumun bütünü ilköğretim sisteminden etkilenmektedir. Tüm eğitim birimlerinin en can alıcı noktasını oluşturan ilköğretim, çocuğa sosyal bir kişilik olarak toplumdaki varlığını hissettirmekte ve onu düşünmeye sevk etmektedir. Hükümetlerin, eğitim politikasındaki başarılarının en önemli kısmı, ilköğretimden geçmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ilköğretimi yaygınlaştırma düşüncesi, hükümetlerin ortak politikası olmuştur. Onlar, ilköğretimi yalnızca milli gelenek ve ahlaki değerleri ileten bir araç olarak görmemişler, ona yenileşmenin işlevleşmesinde önemli bir

²⁷⁹ **Demokrat Parti Çalışma Raporu II Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor: Yeni İktidarın Çalışmaları (22.05.1950-22.05.1952)**, İstanbul: Orhan Mete Yay., 1952, s. 51.

²⁸⁰ İleri, V. **Milli Eğitim Şûrası Açış Nutku (5.11.1953)**, s. 16-17; Yusuf Ekinci, "Tevfik İleri'nin Türk Milli Eğitimine Hizmetleri", **Her Yönüyle Tevfik İleri**, Ankara: TDV Yay., 1997, s. 77.

görev yüklemişlerdir. İlköğretim, Cumhuriyet devrimlerini yeni kuşaklara benimsetmek ve laik düşüncüyü geliştirmek bakımından ayrı bir önem arz etmiştir.

İlköğretim, demokratik bir toplumda vatandaşın medeni vazifelerini yapabilmesinde, sosyal bir varlık haline gelebilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.²⁸¹ Çok partili dönemde benimsenen demokratik esaslar, ilköğretime yüklenen sorumlulukları artırmıştır. İlköğretimin üstlendiği sorumluluklar kabul edilen programlarla belirlenmiştir. Değişen ve gelişen dünya şartları, öğrenilmesi gereken davranış sayısını artırmıştır. Bazı kavramlar, ilkeler ve uygulamalar zamanla değişikliğe uğramış, bu değişiklikler eğitim programları aracılığıyla bireylere sunulmuştur.²⁸² İlköğretimde uygulanan programlar zaman zaman yenileştirilmiştir. Programlarda çocuğun kişisel, toplumsal ve ekonomik hayat bakımından nasıl yetiştirileceği, eğitim ve öğretimin amaçları, bu amaçları gerçekleştirmek için öğretmenlerin dayanacağı ilkeler açıklanmıştır.²⁸³ Çok partili dönemde kabul edilen İlköğretim Programı “1948 İlkokul Programı”²⁸⁴ olmuştur. Bu programda, ilköğretimin amaçları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle ve Tefik İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilmesiyle birlikte ilköğretim faaliyetleri artmıştı. DP iktidarı devir aldıktan sonra cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, mecliste yaptığı ilk konuşmasında ilköğretime verdiği önemi şu sözlerle açıklamıştı: “İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder, bu itibar üzerinde ehemmiyetle durulması lazım gelir.”²⁸⁵ Aynı zamanda ilköğretime verilen önemin en somut örneği, Tefik İleri döneminde toplanan Milli Eğitim Şurası'nın ilköğretim gündemiyle toplanmasıdır. Şuranın açılış konuşmasını yapan İleri, ilköğretime verdikleri önemi şu sözlerle ifade etmişti: “Milli Eğitim'imizin türlü meseleleri arasında ilköğretim, birinci derecede ehemmiyeti bulunmaktadır. Bu öğretimi kemiyet ve keyfiyet bakımından bir an evvel en ileri şekilde memleketin en uzak

²⁸¹ Refia Şemin, “Eğitimin Sosyal ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü” **Tecrübî Pedagojik ve Çocuk Psikolojisi Bülteni**,1(2), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972, s. 3.

²⁸² Mehmet Arslan, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Başlı Özellikleri”, **Milli Eğitim Dergisi**, “İlköğretim Programları”, <http://www.geocities.com>. (09.02.2013 15.46).

²⁸³ “İlkokul Programı”, **Ulus Gazetesi**, 29 Ekim 1948, s. 1-3; Cicioğlu, a.g.e., s. 341.

²⁸⁴ 1948 programı hakkında daha geniş bilgi için bkz.: A. Bedri Edis, **Milli Eğitim Düsturu Programlar (İlköğretim Bölümü)**, İstanbul: Güven Basımevi, 1947, s. 11-94; Cavit Binbaşıoğlu, “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, Fatma Gök (Ed.), **75. Yılda Eğitim**, İstanbul:Türkiye İş Bankası Yay., 1999, s. 153.

²⁸⁵ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 2, Cilt 2, 6 Kasım 1950, s. 4.

köşelerine kadar yaymak mecburiyetindeyiz”²⁸⁶ İleri’nin Milli Eğitim politikasında ilköğretime öncelik vermesinin sebebi, ilköğretimin DP iktidara geldiği 1950 yılında hala ülke geneline özellikle de köylere ulaşamamış olmasıdır. İleri, 26 Aralık 1952 tarihinde mecliste yaptığı bir konuşmada ülkedeki 33.094 köyün 18.986’nda hala okul olmadığını belirterek en kısa zamanda bu köyleri de okula ve öğretime kavuşturmak istediklerini söylemişti.²⁸⁷ İleri’nin ilköğretimde belirlediği en önemli hedef, ilköğretimi tüm ülkeye özellikle de okulu olmayan köylere götürebilmek, ilköğretimin kalitesini yükseltmek ve yeni bir ilköğretim kanunu hazırlamaktı. Aynı zamanda okul binası, öğretmen yetiştirme işi, mevcut öğretmenleri mesleklerinde daha kaliteli hale getirilmesi için tedbirlerin alınması, İleri’nin öncelikli hedefleri olmuştu.²⁸⁸

Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanlığı’na gelir gelmez memleketin ilköğretim açısından ne halde olduğunu tespit etmek amacıyla çalışmalar yaptırmış ve 13.11.1950 tarihinde yaptırdığı araştırmaların sonucunu, TBMM’ndeki bir konuşmasında gözler önüne sermişti. Raporu göre şehir ve kasabalarda toplam 1.472 okul bulunmaktayken, memlekette bulunan 33.094 köyün sadece 15.553 tanesinde okul vardı. 18.386 köyün okulsuz olduğunu ve bu köylerden 10.347’sinin nüfusunun 250’den daha az, 8.039’unun ise 250’den fazla olduğunu belirterek, en kısa zamanda bu köyleri de okul ve öğretmene kavuşturmanın en büyük arzuları olduğunu belirtmişti.²⁸⁹ Ancak bu köylerin okula kavuşturulmasının Meclis’in, Milli Eğitim Bakanlığı’na tahsis edeceği ödeneğe bağlı olduğunu işaret ederek bu işler için önümüzdeki senelerde verilebilecek paraları da rica ederek bir plana bağlamak istediklerini, bunun mümkün olması halinde, hangi senelerde, hangi köye okul yapacaklarını önceden görebileceklerini ifade etmişti.²⁹⁰

DP ana muhalefet partisi iken iktidarda bulunan CHP’ye ilköğretim politikasından dolayı önemli sayılabilecek eleştiriler yöneltmişti. Esasında ilköğretim alanında başlatılmış olan seferberliğe taraftar olmasına rağmen İleri, kırsal alandaki vatandaşlara yüklenen okul yapma sorumluluğunun kaldırılmasını istiyordu. O köylerde ilkokul binaları inşaatlarının

²⁸⁶ **Beşinci Milli Eğitim Şurası**, Ankara: Maarif Vekâleti Yay, 1954, s. 3.

²⁸⁷ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 22, Cilt 18, 26 Aralık 1952, s. 440.

²⁸⁸ “İlkokullardaki Öğrenci Adedi Durmadan Artıyor”, **Zafer Gazetesi**, 29 Eylül 1952, s. 1-3.

²⁸⁹ **TBMM ZC**, Birleşim 5, Cilt 2, Devre 9, 13.11.1950, s. 57; BCA, BÖKMEK, 030.01.91,570,1; Okudan, a.g.e., s. 31; Bozkurt, a.g.e., s. 57; **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, s. 18; **Aynı Tarihi**, (204), 1-30 Kasım 1950, s. 48.

²⁹⁰ **TBMM ZC**, Birleşim 5, Cilt 2, Devre 9, 13.11.1950, s. 52.

1947 yılına kadar büyük zorluklarla köylüye yüklendiğini, 1947'den sonra kısmen devlet yardımıyla uygulamanın devam ettirildiğini, doğrudan veya kısmen köylüye yaptırılan okulların büyük kısmının perişan olduğunu ifade ederek CHP'ye yüklenmişti.²⁹¹ İleri, ilköğretim alanındaki çalışmalarına ilk olarak bu kanunu yürürlükten kaldırmakla başlamıştır. 08.08.1951 tarihli ve 5828 sayılı yasayla “bu inşaat için köy halkına hiçbir mükellefiyet tahmil edilemez” maddesi getirilmiş ve köylülerin 20 gün çalışma yükümlülükleri iptal edilmişti.²⁹² Bu dönemde ilköğretimdeki asıl sorun, yalnız bu değildi; bütün eğitim kademelerinde olduğu gibi ilköğretimde de hem nicelik hem nitelik bakımından büyük eksiklikler mevcuttu. İleri'nin karşı karşıya kaldığı en büyük sorun ise maddi sıkıntılardı.²⁹³

3.3.1. İlköğretim Kanun Tasarısı

Tevfik İleri, ilköğretimdeki sorunları ortadan kaldırabilmek maksadıyla yeni bir İlköğretim Kanun Tasarısı hazırlatmaya karar vermişti. Bu kanun yürürlükte olan eski kanunların günün ihtiyaçlarını karşılayamadığı, yapılmak istenen işlere mevcut kanunlarla ulaşmanın mümkün olmadığı gerekçesiyle hazırlanmıştı. Ona göre ilköğretimi tüm ülkeye yaymak, özellikle okulu olmayan köylere okul yaptırmak, ilköğretimin kalitesini yükseltmek için yeni bir ilköğretim tasarısı hazırlamak gerekiyordu. Dolayısıyla İleri, Milli Eğitim müdürlüklerine, öğretmen birliklerine, bilim adamlarına, danışman kurullarına ve halk temsilcilerine söz konusu kanun tasarısı ile ilgili anketler göndermişti.²⁹⁴ Anketlere gelen cevaplara ilaveten geçmiş tecrübeler, diğer ülkelerin ilköğretim mevzuatı, UNESCO'nun Milletlerarası Eğitim Bürosu ile düzenlediği 14. Milli Eğitim Konferansı'nın tavsiyeleri ve ülkenin mali durumu göz önünde bulundurularak buna uygun yeni bir İlköğretim Kanun Tasarısı hazırlanmıştı.²⁹⁵ Bu tasarıda ilköğretimin genel

²⁹¹ Başar, a.g.t., s. 528-529.

²⁹² Kaplan, a.g.e., s. 225; “Köylüden Okul Yapma Mükellefiyeti Kaldırıldı”, **Zafer Gazetesi**, 5 Ocak 1952, s. 1; Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiyi daha sonra vereceğiz.

²⁹³ Ayşegül Dilek Nakkaş, “**Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Milli Eğitim Politikalarındaki Gelişmeler**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 63.

²⁹⁴ Tangülü, a.g.t., s. 61; Kılıç, a.g.t., s. 93; **Türkiye Eğitim Komisyonu Raporu**, s. 41.

²⁹⁵ “İlköğretim Kanun Tasarısı İncelendi”, **Zafer Gazetesi**, 12 Şubat 1952, s. 1; “İlköğretim Yapı Sandığı Tasfiye Edilecek”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Eylül 1950, s. 1; “İlk Tedrisat Tasarısı”, **Zafer Gazetesi**, 16 Kasım 1952, s. 1-4; **Ayın Tarihi**, (222), 25 Şubat 1951, s. 191.

sorunları²⁹⁶ ele alınmış²⁹⁷ ve tartışılmak üzere 5. Milli Eğitim Şûrası'na sunulmuştu.²⁹⁸ Tasarı bu Şûra'da incelenerek son şeklini almıştır. Şûra'nın açılış konuşmasında Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, hazırlanan kanun taslağıyla ilgili bazı bilgiler verdi. Bakanın verdiği bilgilere göre, Kanun tasarısı Türkiye'deki ilköğretime ait hükümleri ihtiva etmektedir. Taslakta, ilköğretimin süresi 7-14 yaşları arasında tespit edilmiş ve çocukların resmi veya özel Türk okullarında eğitim yapmaları gerektiği belirtilmişti.²⁹⁹

Kanun tasarısında çeşitli sebeplerle okul açılmayan köyler için yatılı ve gündüzlü bölge okullarının yeniden düzenlenerek devam ettirilmesi kararlaştırıldı. İleri'nin verdiği bilgilere göre kanun tasarısının getirdiği en önemli yeniliklerden biri de ilköğretim kurumlarının ilk mercileri olmak üzere “İlçe İlköğretim Müdürlükleri'nin” oluşturulmasıdır. Ayrıca Kanun Tasarısı'na göre Eğitim Enstitüleri sabit olacak; ilkokul başöğretmeni, müdürü veya müdür yardımcılarında, ilçe ilköğretim müdürlüklerinden ve ilkokullardan en az beş yıl öğretmenlik yapmış olanlardan müfettişlik kabiliyet ve yeterliliğine sahip bulunanlardan Bakanlıkça müfettiş atanacaktır.³⁰⁰ İleri, Milli Eğitimin demokratik bir anlayışla yönetilmesine önem verdiklerini belirterek kanun tasarısında köy, bucak, ilçe ve illerde halk temsilcileri ve bakanlık personelinden oluşacak ilköğretim kurullarının oluşturulacağını söylemişti.³⁰¹ Yine bu tasarıda ders saatleri ve tatiller mahallin şartlarına göre tayin edilecekti. Vergilere zam yapılmasına dair bakanlık teklifi kabul edildi ve köy öğretmenlerinden vergi alınmaması kararlaştırıldı.³⁰² Aynı zamanda İlköğretim Kanun Tasarısı'na göre, ilköğretimin beşinci sınıfında okuyan öğrenciler, imtihan ile değil kanaat notu ile mezun olacaklardı. Ulus gazetesinde bu konu şu şekilde yer almıştır:

Komisyonunda bu fikrin kabul edilmesinde imtihanların zaten bir formalitenin yerine getirilmesi maksadıyla yapıldığı, öğrenciyi 5 sene içinde tanıyan öğretmenin kanaatinin

²⁹⁶ İlköğretimin o günkü genel sorunları okul yapımı, öğretmen yetiştirilmesi, köy okullarında köylüyü mağdur etmeden eğitim yapılması, okulların geliştirilmesi, öğrencilerin gerekli olan ihtiyaçlarının temin edilmesi, okumayan öğrencilerin kendilerini geliştirebilmeleri için kurslar açılması, öğretmen ve idarecilerin görev ve sorumluluklarının tespit edilmesi gibi... sorunlardır. Bkz.: Bozkurt, a.g.e. , s. 59.

²⁹⁷ **İlköğretim Kanun Tasarısı Gerekçesi**, Ankara: MEB Yay., 1953, s. 25-28.

²⁹⁸ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. 5-9; “Yeni İlkokul Programı Dün Şûraca Kabul Edildi.”, **Zafer Gazetesi**, 17 Şubat 1953, s. 1-4.

²⁹⁹ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. 6-10; **İlköğretim Kanunu Tasarısı**, Ankara: MEB Basımevi, 1953, s. 33.

³⁰⁰ A.g.e., s. 32; **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. 6-10.

³⁰¹ “Milli Eğitim Bakanlığı Yeni Teşkilat Tasarısı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Ağustos 1952, s. 1-3. “İlkokul ve Yapı Sandığı ve Köy Enstitülerine Dair”, **Yeni Asır Gazetesi**, 11 Eylül 1950, s. 5.

³⁰² “İlköğretim Kanun Tasarısı İncelendi”, **Ulus Gazetesi**, 12 Şubat 1953 , s. 6.

imtihan neticesinde hâkim olduğu ve bunun böyle olması icap edeceği mütala'ası amil olmuştur. Üyeler 4 sene çocuğun terbiyesini tam salahiyet vererek emanet ettikleri öğretmene, 5. sınıfta itimat etmemenin mantıki bir hareket olamayacağı fikrini ileri sürmüşlerdir.³⁰³

İlköğretim Kanun Tasarısı'nın bazı önemli maddelerine değinilecek olunursa;

Madde 1- İlköğretim, kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak yetiştirilmesine, ahlaki, zihni ve bedeni geliştirilmesine hizmet eden ve vatandaşlık eğitiminin temelini kuran öğretimdir.

Madde 2- İlköğretim, İlkokulda verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi ve devlet okullarında parasızdır.

Madde 3- Mecburi İlköğretim çağı, çocuğun altı yaşını bitirdiği yılın Eylül ayında başlar, 14 yaşını bitirip 15 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.

Madde 4- Türk vatandaşı kız ve erkek çocuklar ilköğrenimlerini resmi veya özel Türk ilkokullarında yapmakla mükelleftirler.

Madde 5- Mecburi öğrenim çağında olup da sağlık durumu, memleket dışında bulunmak, oturduğu yerde okul bulunmamak dolayısıyla ilkokula devam edemeyen vatandaşlardan özel olarak öğretim görenler, imtihanla ve yaşlarına göre layık oldukları ilkokul sınıflarına veya mezuniyet imtihanlarına alınırlar.³⁰⁴

Bu tasarının birinci bölümünde, Milli Eğitim Teşkilatlarından, ikinci bölümünde ise ilköğretimdeki vazifelilerden bahsedilmişti. Genel olarak, öğretmenlerin tayin durumları ve kaç saat derse girmeleri gerektiği anlatılmıştı. Üçüncü bölümde, ilköğretim kurumlarının neler olduğu ve bu kurumların görevleri anlatılmıştı. Dördüncü bölümde, ilköğretimin gelir giderleri, beşinci bölümde okul öncesi eğitim ve öğretim kurumları ile ilkokulların açılma kapanma ve öğretime ara verme zamanları, altıncı bölümde öğrenci kayıt ve kabul işleri,³⁰⁵

³⁰³ “Beşinci Sınıftan İmtihan Kalkıyor”, **Ulus Gazetesi**, 13 Şubat 1952, s. 1-5.

³⁰⁴ **İlköğretim Kanunu Tasarısı**, s. 3; Tekişık ve Karabıyık, a.g.e., s. 30.

³⁰⁵ A.g.e., s. 4-16.

yedinci bölümde okula devamlılığını artırmak için yapılan çalışmalar, sekizinci bölümde okul tamirâtı, yapım, onarım, arsa ve arazi işleri ile ilgili çalışmalar anlatılmıştır.³⁰⁶

İlköğretim Kanun Tasarısı'nı genel olarak özetlemek gerekirse; komisyon kanun tasarısını incelemiş ve özellikle ilköğretim görevlileri, öğrenci devam işleri, ilköğretim kurulları, bir sınıftaki öğrenci sayısı ve ilköğretimin gelir ve giderleri konuları üzerinde durmuş; henüz ilkokul açılmamış nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu ya da yatılı veya gündüzlü bölge okulları kurulmasını ve ilköğretim çağında buldukları halde öğrenimlerini zamanında yapmamış çocuklar için gerçek ve tüzel kişilerle belediyeler, özel idareler ve devlet tarafından yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar açılmasını ve ilköğretim planının ve ilköğretim kanununun tespit edilen zamanda başarılı olarak gerçekleştirilebilmesi için bununla ilgili mali kaynakların sağlanması gerektiği hususlarında teklifler getirmiştir.³⁰⁷

İlköğretim Kanun Tasarısının yaptığı bazı tetkikleri tablolar halinde göstermek gerekirse;

Tablo 3: 7-11 Yaşlarında Öğrenim Çağındaki Çocukların Tahmini Sayısı

Yıllar	Şehirlerde	Köylerde	Toplam
1953	704.000	2.090.000	2.794.000
1954	719.000	2.136.000	2.855.000
1955	735.000	2.182.000	2.917.000
1956	752.000	2.211.000	2.963.000
1957	768.000	2.243.000	3.011.000
1958	786.000	2.273.000	3.059.000
1959	803.000	2.305.000	3.108.000

Kaynak: İlköğretim Kanunu Tasarısı, s. 45.

Bu inceleme, ilköğretim çağındaki çocuk sayısı 3 Ocak 1953 tarihinde İstatistik Genel Müdürlüğü Müşaviri Ratip Yüceoğlu tarafından 1945-1950 nüfus artışı temposuna

³⁰⁶ A.g.e., s. 16-26.

³⁰⁷ Beşinci Milli Eğitim Şurası, s. 217-245.

göre, ölüm ve doğum nispetleri göz önünde bulundurularak, Tevfik İleri'nin emriyle yapılmıştı.³⁰⁸

Tablo 4: Mevcut ve Yeniden Açılması Gereken Şehir ve Köy Okulları ve Öğretmen Kadrosunun 12 Yıllık Plana Göre Sayısı

	Adet
Mevcut köy okullarının bugünkü öğretmen ihtiyacı	26. 000
Mevcut köy okullarının kadrolarına 12 yıl içinde ilavesi gereken öğretmen sayısı	7. 000
Okula kavuşacak köylerin 12 yıl içinde öğretmen ihtiyacı	20. 000
Halen faal şehir okullarında çalışan öğrenci sayısı	11. 394
Yeniden açılacak şehir okulları ve sınıfları için	3. 890
Şehir okullarında 12 yıl içinde nüfus artışı bakımından mevcutları artacak okullarda açılacak sınıflar için	2. 716
Toplam	71. 000

Kaynak: İlköğretim Kanunu Tasarısı, s. 45.

Sonuç olarak; Tevfik İleri'nin ilk Milli Eğitim Bakanlığı sırasında, sosyal ekonomik koşullar ve görev süresinin kısalığı nedeniyle, ilköğretim alanında sayısal bakımdan fazla bir gelişme olmamış ancak ilköğretimin nitelik problemlerini çözecek bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. Bu tasarıya, Beşinci Milli Eğitim şûrası son şeklini verecektir. Bu şûrada kabul edilen “İlköğretim Kanunu” bazı değişikliklerden sonra kabul edildi. Ancak bu dönemde DP mecliste büyük bir çoğunlukla temsil edilmesine ve kanunun çıkmasına engel ciddi bir sebep olmamasına rağmen DP bu kanunu meclisten bir türlü geçiremedi. İleri'nin hazırlattığı bu tasarı, ancak 27 Mayıs İhtilali'nden sonra 6 Ocak 1961 tarihinde kabul edildi.³⁰⁹ İlköğretim davasını, 12 senede çözebilecek bir plan olan İlköğretim Kanunu, 1953 yılında şûrada görüşülüp ancak sekiz yıl sonra 1961 yılında 222 sayılı İlköğretim Kanunu olarak kabul edilmiştir. Tasarı halinde kalan İlköğretim Kanunu'ndan başka DP'nin ilköğretimde üstünde durduğu bir konu da ilköğretim programının yeniden gözden geçirilmesiydi. İleri, ilkokul programını gözden geçirerek özellikle köylerde ilköğretimi geliştirmek ve aksayan yönlerini gidermek istiyordu. Bu

³⁰⁸ İlköğretim Kanunu Tasarısı, a.g.e, s. 45; Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlköğretim Kanunu Tasarısı.

³⁰⁹ Reşat Özalp ve Aydoğan Ataünel, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**, İstanbul: MEB Yay., 1977, s. 285.

amaçla atılan ilk adım, köy eğitimi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Amerika'dan, Florida Üniversitesi'nden Prof.Dr. Kate V. Wofford'u çağırarak olmuştur.³¹⁰

3.3.2. Basına Göre İlköğretim Ders Kitapları

Tevfik İleri'nin bakanlık yaptığı dönemde ders kitapları konusu önemli bir sorun olmuştur. "İlkokulların Ders Kitapları Sorunu" basında geniş yer tutmuştur. Dolayısıyla araştırmada bu konuya da yer vermek gerekmektedir.

İleri, ilköğretimin eğitimin temeli olduğunu söyleyerek ilköğretime daha çok önem vermişti. İlköğretime okul yaptırma, ilköğretim atamaları ile ilgilendiği gibi ilköğretim öğrencilerinin, eğitim seviyeleri ile ilgili çalışmalar da yapmıştı. Öğrencilerin eğitime katkı sağlayacak olan ders kitapları konusu üzerinde de ayrıca durmuştu. 1951 yılında ilkokullarda okutulacak ders ve yardımcı ders kitapları hakkında bilgiler, MEB Tebliği Dergisinde bir bildiri ile yayınlanmıştı.

Bu bildiriye göre:

1. 1951-1952 ders yılında ilkokullarda okutulacak ders ve yardımcı ders kitaplarının isimleri, yazarlar, satış yerleri ve fiyatları gösterilmiştir.³¹¹ 20 Ağustos 1951 tarihine kadar Bakanlığa gönderilmemiş kitaplar ayrıca Tebliği Dergisinde verilecektir. Sınıf öğretmenleri bu listede olan yazılı ders kitaplarından birini seçip okutacaktır.
2. Tebliği Dergisinde verilen bu kitaplar dışında hiçbir ders kitabı öğrencilere aldırılmaz.
3. Bu kitaplar hiçbir yerde bu genelge ile ilan edilen fiyatlardan daha yukarı bir fiyata satılamaz.
4. Bu kitaplar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Satış İşleri Yönetmeliği'ne göre belirlenen fiyatlara göre satılacaktır.

³¹⁰ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi daha sonra verilecektir.

³¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Ek 4'e bakınız.

5. Listede gösterilen kitapların, geçen yıllarda basılmış olanları da vardır. Öğrenciler bu kitapları da alabilirler. Ancak Öğretmenler yeni basılan kitapları almalıdırlar ve farklı olan yerleri öğrencilere not ettirmekle ödevlidirler.
6. Esas kitabı bulunmayan dersler için yardımcı kitaplardan faydalanılır. Ancak öğrencilerin esas kitapları varsa yardımcı kitapları almalarına gerek yoktur.
7. Öğrenciler zamanında ders kitaplarını temin edemeyen okullar Bakanlık yayımları için Bakanlık Yayın Müdürlüğüne ve İstanbul'da Sultanahmet'te Devlet Kitapları Müdürlüğüne; şahıslar ve editörler tarafından yayınlanan ders kitapları için de Bakanlık Yayın Müdürlüğüne ve listede kitapların hizalarında yazılı adreslere telefonla durumu bildireceklerdir ve kitapların neden temin edilemediği yazılacaktır.³¹²

İleri, bir yıl sonra yine ilköğretim ders kitapları kanunu hakkında Tebliğler Dergisine bir bildirge yayınlamıştır. Bu bildirgeye göre ise;

1. 1952-1953 öğretim yılı içerisinde ilkokullarda Bakanlığımız tarafından basılan ders kitaplarının adları verilmiştir.³¹³
2. Okul ders kitapları belirtilen fiyatlar dışında kesinlikle satılamaz.
3. Bu belirtilen kitaplar dışında öğrencilere başka kitap aldırılmaz.
4. İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulmakta olan Aile Bilgisi ve Müzik Dersleri ile 5. sınıflarında okutulmakta bulunan Yurttaşlık Bilgisi dersinin esas kitabı bulunmadığından yardımcı kitap alınacaktır.³¹⁴

İleri'nin Tebliğler dergisinde verdiği bu bildirgelerin uygulanma aşaması basında geniş yer tutmuştu. Özellikle kitapların çok pahalı olduğu, velilerin çocuklarına ders kitabı alamadıkları hemen hemen bütün gazetelerde yer almıştı. Zafer gazetesinde bu konuya şu şekilde yer verilmiştir:

Henüz serbest basıma bırakılmamış olan ders kitapları Bakanlığımız tarafından bastırılmış, muhtelif illerdeki yayınevlerine ve bayilere zamanında verilmiş bulunmaktadır. Öğrenciler, veliler ve okul idareleri bu kitapları kitapçılardan arayıp bulabilirler. İlkokulların 4. ve 5.

³¹² T.C. Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi, 14(653), 3 Eylül 1951, s. 69; Ayrıntılı bilgi için Ek 5'e bakınız.

³¹³ Ayrıntılı bilgi için Ek 6'ya bakınız.

³¹⁴ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 15(708), 15 Ağustos 1952, s. 85; Ayrıntılı bilgi için Ek 7'ye bakınız.

sınıf tabiat bilgisi ve matematik kitapları serbest bırakılmıştır. Bütün veliler rahatlıkla bu kitaplara ulaşabileceklerdir.³¹⁵

Görüldüğü gibi Zafer gazetesi 3 Eylül 1951 tarihinde, Tebliğler Dergisi'nde yer alan bildirgenin maddelerine gazetesinde yer vermişti. Zafer Gazetesi bu duruma olumlu bir şekilde yaklaşırken Ulus Gazetesi "Okul kitapları pahalı ve her yerde bulunmuyor" başlıklı haberiyle bildirgeyi yalanlıyordu. Ulus Gazetesi "Tevfik İleri bile yakınlarının çocuklarına ders kitabı bulamıyor ve Tebliğler Dergisi'nde Milli Eğitim Bakanlığı yayınevlerinde satılacağı bildirilen 37 kitap hala ortada yoktur. Millî Eğitim Bakanlığının vaktinde tedbir almaması bazı fırsat düşkünlerine imkân vermiştir." demektedir.³¹⁶ Yani Ulus Gazetesi, Tevfik İleri'yi tedbirsizlikle suçluyor ve bazı fırsat düşkünlerini bir bakıma yayınevlerini kastederek işlerini doğru düzgün yapmadıklarını belirtiyordu.

Kitapların pahalılığı konusuna, Cumhuriyet gazetesi ise şu şekilde yer vermişti: "Bir kısım okul kitapları için satış yeri olarak ev adresi gösterildiği için kitapları tedarik etmekte öğrenciler ve veliler zorluğa uğramışlardır. Aynı zamanda okul ders kitapları arandığı zaman bulunamamıştır."³¹⁷ Yine gazete şöyle bir habere yer vermişti: "Okul kitapları işi tam bir keşmekeş içinde bulunuyor. Aralarında şirket kuran kitapçılar, kendi bastırmadıkları kitapları satmıyorlar ve çocuklar hocaların istedikleri kitaplar için şöyle garip adreslerle karşılaşıyorlar: Yazara müracaat! Şeref sokak numara 20."³¹⁸ Yazılanlara göre; Cumhuriyet gazetesi ders kitaplarının çok pahalı olduğunu belirtmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın acilen bu duruma el koymasını istemişti. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Faruk Fenik "Mektep kitaplarının pahalılığı aile bütçelerini sarsıyor" başlıklı köşe yazısında bu konuya şu şekilde değinmiştir: "Geçen yıl 60 kuruş olan kitap, bu yıl 160 kuruş.... Tanesi 450 kuruş olan kitaplar bile var. Bu şartlar altında küçük bir memur çocuklarını nasıl okutsun?"³¹⁹ Fenik, bu ifadelerle Milli Eğitim Bakanlığı'na tepkisini göstermiştir ve durumun endişe verici olduğunu söylemiştir.

³¹⁵ "Resmi Ders Kitapları", **Zafer Gazetesi**, 12 Eylül 1951, s. 1-2.

³¹⁶ "Okul Kitapları Pahalı ve Her Yerde Bulunmuyor", **Ulus Gazetesi**, 30 Ekim 1951, s. 4.

³¹⁷ "Millî Eğitim Bakanlığının Tebliği", **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Eylül 1951, s. 4.

³¹⁸ "Okul Kitapları İşî Tam Bir Keşmekeş İçinde Bulunuyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Eylül 1951, s. 1-5; "Kitaplar Pahalı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 1951, s. 4.

³¹⁹ Fuat Fenik, "Mektep Kitaplarının Pahalılığı Aile Bütçelerini Sarsıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Eylül 1951, s. 1-5.

Tevfik İleri ise gazetelerde yazılanlara şu şekilde cevap vermişti:

Bunda bakanlığımızın bir suçu yoktur. Kitaplar bulunamıyorsa, bunun kabahati kitap yazarları ile bayilerindir. Kitabının satılmasını isteyen yazar, Milli Eğitim Yayınevlerine lazım geldiği kadar kitap verir. Bu vaziyet karşısında öğretmenler bayilerde hangi kitap bulunuyorsa, onu tavsiye etmek mecburiyetinde kalacaklardır. Bayilere kitabını vermeyip satış yeri olarak evlerinin adreslerini verenlerin kitapları satılmayıp kendileri zarar edeceklerdir. Bakanlığımız, gelecek sene serbest bırakılan kitapların listesini daha evvel yayınlamak suretiyle bu güçlükleri önlenmeye çalışılacaktır.³²⁰

Tevfik İleri'nin bu sözü üzerine Cumhuriyet Gazetesi de bu konuya şu şekilde cevap vermişti: "Milli Eğitim Bakanı'nın gelecek sene yeni tedbirler alınacağını söylemesi mektep kitapları konusunda bizimle aynı fikirde bulunduğuna işarettir. Gönül isterdi ki bu gelecek yıla kalan tedbirler bu sene alınsın ve talebe velileri ile çocuklarımız bugünkü müşkülâtı çekmesinler."³²¹ Tevfik İleri'nin Cumhuriyet Gazetesi'nde ders kitapları konusu ile ilgili söylediklerinin yer almasından bir gün sonra yayınevleri, Cumhuriyet Gazetesi'ne konuşmuşlardı. Yayınevleri ve kitapçılar da kabahati Bakanlığa bulmuşlardı.³²²

Sonuç olarak; İlköğretim ders kitapları kanunu, Tebliğler dergisinde yer aldıktan sonra basında birçok kez tartışma konusu olmuş ve özellikle kitap paralarının pahalılığı üzerinde durulmuştu. İleri, bu durumun söylenildiği gibi olmadığını belirterek sadece Milli Eğitime bütçe gelirlerinin az ayrıldığını belirtmişti. Bu yüzden geçen seneye oranla fiyatlar biraz değişiktir diyerek konunun üzerinde önemle durmuştu. Aynı zamanda yayınevlerini ve kitapçıları ders kitaplarının dağıtımını konusunda tedbirsizlikle suçlamıştı.

3.3.3. Köylerde İlköğretimin Yaygınlaştırılması Çalışmaları

Tevfik İleri'nin ilköğretimi, ülke geneline yayma politikasının en önemli ayağını, hiç şüphesiz köylere ilköğretimin götürülmesi hedefi oluşturmaktaydı. İleri'nin köy okulları hakkında yaptığı ilk iş, CHP'nin ilköğretimde seferberlik sloganıyla başlattığı uygulamayı yani "köy halkının kendi okullarını kendilerinin yapması kanununu" kaldırmak olmuştu. Bu yüzden CHP'ye karşı ağır eleştirilerde bulundu. Bu konuda görüşlerini açıklayan İleri, köylerde ilkokul binaları inşaatlarının 1947 yılına kadar büyük

³²⁰ "Milli Eğitim Bakanı "Kitap İşinde Bizim Suçumuz Yok" Diyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Eylül 1951, s. 1-4.

³²¹ "Milli Eğitim Bakanı "Kitap İşinde Bizim Suçumuz Yok" Diyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Eylül 1951, s. 4; "Eğitim Bakanı: "Kitap Pahalılığı Yoktur", **Vatan Gazetesi**, 4 Ekim 1951, s. 3.

³²² "Kitapçılarda Kabahati Bakanlığa Buluyorlar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Eylül 1951, s. 1-5.

zorluklarla köylüye yüklendiğini, 1947'den sonra kısmen devlet yardımıyla uygulamanın devam ettirildiğini, doğrudan veya kısmen köylüye yaptırılan okulların büyük bir kısmının perişan olduğunu ifade ederek CHP'yi eleştirmişti. Köylülere yoksulluk döneminde ağır şartlarda yaptırılan binaların usta elinden çıkmadığı ve ciddi olarak kontrol edilmedikleri için yuvarlak dere taşları ve yaş kavak ağaçlarından yapıldıkları için kötü durumda olduğunu açıklayan İleri, uygulamaya karşı olduğunu ifade etmişti. Köylüye okul yapma zorunluluğunu getiren yasa, 11 Ağustos 1951 tarihinde kaldırılmıştı. 5828 sayılı kanun ile köy okullarının özel idare bütçesi ve genel bütçeden ayrılacak ödeneklerle yapılması kararlaştırılmıştı. Böylece, köylüye okul yapma zorunluluğu kaldırılmıştı.³²³ İleri, 1952 yılında köy enstitüleri ve köy ilkokullarıyla ilgili bir soruyu cevaplandırırken köylülere zorla yaptırılan okullardan istenilen verimin alınmadığını, 1947-1950 yılları arasında plansız ve denetimsiz yapılan bu okulların, köylülere 60 milyon lira zarara neden olduğunu ifade ettikten sonra şunları söylemişti:

...Kontrolsüz, başıboş yapılmaktan gelen çocuklar ve köylünün iş mevsimlerinde mecburen okul inşaatında çalışmalarından dolayı uğradıkları istihsal bakımından uğradığı zararlar hesaba katılırsa bu rakam elbette ki, çok artacaktır. İşin asıl fecaati, aşağıda arz edeceğim veçhile, Türk milletine bu kadar büyük külfetlere mal olan bu binaların büyük bir kısmı, maalesef istifade edilemeyecek durumdadırlar. Manen kaçta olduğunu ise hepimiz ve Türk milleti çok iyi bilmektedir.³²⁴

İleri, yukarıdaki tespiti yaptıktan sonra 1944 yılında “ilköğretim seferberliği” adı altında girişilen faaliyetlerden başlayarak köylülere okul yapımında çalışma zorunluluğu getirilen 1947 yılıyla artan ve DP'nin iktidarı devir aldığı 1950 yılına kadar süren süreçte köylülere toplam 6.287 okul yaptırıldığını belirterek bunların 587'sinin tamamen yıkılmış olduğunu, 5.400'den fazlasının da kullanılamaz halde olduğunu söyledi.³²⁵ İleri, yukarıda verilen istatistiklere dayanarak okul yapımının bizzat devlet tarafından üstlenilmesinin önemine işaret etti ve CHP'nin izlediği politikayı eleştirdi. Köylüler üzerindeki çalışma zorunluluğunun kalmasıyla doğabilecek sıkıntıların önüne geçebilmek ve köylülerin cehaletten kurtulmasını sağlamak için bazı tedbirlere başvurdu. Zafer Gazetesi'nin bir

³²³ “Milli Eğitim Bakanının Beyanati”, **Zafer Gazetesi**, 12 Ağustos 1951, s. 1-5; **Düster**, 3.Tertip, Cilt 32, s.y.; “Milli Eğitim Bakanlığının Bu hususta ve Din Tedrisatı Hakkında Yeni Beyanati”, **Vatan Gazetesi**, 22 Şubat 1951, s. 1-5.

³²⁴ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 22, Cilt 18, 26 Aralık 1952, s. 439.

³²⁵ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 22, Cilt 18, 26 Aralık 1952, s. 439.

haberine göre DP, okuma yazmanın yaygınlaşması ve köylünün cehaletten kurtulması için "Köylüyü Okutma Derneği" adında bir derneğin kurulmasına öncülük etmiştir.³²⁶

İleri'nin köylerde ilköğretimde karşılaştığı en büyük sıkıntı, ilkokulu bitiren köy çocuklarının büyük kısmının öğretimine devam edememesiydi. Çeşitli sebeplerden dolayı öğrenimine devam edemeyen çocuklar, zamanla ilkokulda öğrendikleri bilgileri de kaybediyorlardı. Üstelik birçok köy çocuğu, ilköğrenime bile bazen bir yıl bazen de bir yıldan fazla ara veriyordu. İlkokul bitirme yaşının 16 olması da ilköğrenime verilen aranın uzamasına neden oluyordu. Bu durum köylerden ilköğrenimde istenilen verimin alınmasına engel olmaktaydı. Bu nedenle okula devamı daha mecbur tutmak için "Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu"nda yaş sınırı yeniden düzenlendi. Kanun mecliste görüşülürken İleri, yaşadıkları sıkıntıyı şu sözlerle açıklamıştı:

Şunu ifade edeyim ki; 5 yıllık tahsil kademesi, bilhassa ilk tahsilden sonra tahsil yapma imkânını bulamayan vatandaşları dikkat nazarına alırsak, çok gayrikâfi ve çok eksiktir. Hatta köylerde ilk tahsilini bitirmiş olanların bir müddet sonra bilgilerini çok fazla miktarda kaybettikleri üzerinde işlenmezse ve yeni imkânlar verilmezse, bilgilerini çok kaybettikleri bir vakıadır. Hatta şunu arz edeyim; ilk tahsil müddetinin altı seneye çıkarılması üzerinde Bakanlığımız şimdiden tetkikata geçmiş bulunmaktadır. Maksadı, 16 yaşına kadar (dünkü kanun mucibince) ve bugün kabul ettiğimiz takdirde yürürlüğe girecek olan kanunla, 14 yaşına kadar Türk çocuğunun mümkün olan tahsil imkânlarından istifade etmesi meselesidir. Çocuk bu çağda ilk tahsili bitirirse bununla iktifa edecektir. 11-12 yaşında ilkokulu bitirmemişse bu kadarcık tahsil kâfidir diyecek değiliz. Biz bu çocuklara ilk tahsilin üzerinde bir takım bilgiler vermeyi vazife olarak kabul ediyoruz. Bunu da ancak kurslarla temin edebiliriz.³²⁷

İleri'nin belirttiği sıkıntılarda dikkate alınarak 16 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen 5955 sayılı kanunla ilköğretime devam yaşı değiştirildi. Kanuna göre, her yıl Eylül sonuna kadar 6 yaşını bitirmiş olanlar, 14 yaşını tamamladıkları öğretim yılının sonuna kadar ilkokula devama mecbur edildiler. 14 yaşını doldurmuş olan ancak ilkokulu bitirmemiş olanlar, 16 yaşını tamamladıkları öğretim yılına kadar ilkokula devam edeceklerdi.³²⁸ Yine kanuna göre eğitmen veya öğretmeni olan her köyün muhtarı okul açılmadan on beş gün önce eğitmen, öğretmeni veya gezici öğretmeni birlikte yukarıdaki esasa göre, ilkokul çağındaki çocukları tespit ederek velilere bildirecekti.³²⁹

³²⁶ "Köylüleri Okutma Derneği", **Zafer Gazetesi**, 27 Kasım 1950, s. 2; Ancak bu derneğin köylülerin okuma yazma sorununun giderilmesinde ciddi bir payı olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir; BCA. BÖKMEK, 030.01.91.570.1.

³²⁷ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 81, Cilt 16, 6 Haziran 1952, s. 110.

³²⁸ **Düstur**, 3.Tertip, Cilt 33, s. 1521.

³²⁹ **Düstur**, 3.Tertip, Cilt 33, s. 1521.

Türkiye’de nüfusun büyük bir çoğunluğunun köylerde yaşaması ve dağınık yerleşme, ilköğretimin yaygınlaştırılmasında İleri’nin karşılaştığı en önemli sorunlardan biriydi. İleri döneminde köylere ilköğretimi götürmek amacıyla ödenekler arttırıldı. 1951 yılında 5 milyon TL olan köy okulları için ayrılan ödenek, Doğu illerine harcanmak üzere 4 milyon TL artırılmıştı. İleri, yapmış olduğu bir basın toplantısında 1951-1952 öğretim yılı için köy okullarına ayrılan paranın 18.000.000 TL olduğunu ve bununla bini aşkın okulun ufak bir katkı alınmadan tamamlandığını belirtmişti.³³⁰ İleri, aynı konuyla ilgili olarak 1942-1948 yılları arasında kısmen halka yaptırılan okulların toplamının 6.487 olarak gösterildiğini; bu rakamların doğru olmadığını, çünkü bitmemiş okulların bitmiş gibi gösterilerek ertesi yıl tekrar mevcut rakamların üzerine ilave edildiğini iddia etmişti. Bu okullar için harcanan 94 milyonun 36 milyonunun bütçeden, geri kalan kısmının ise köylüden alındığı, yapılan binaların 587’sinin tamamen yıkıldığı, 918’inin tamire ihtiyacı olduğu, 1.857’sinin tamamlanmış olduğu, 303’ünün çatısız, 356’sının tuvaletsiz olduğu bilgisini vermişti.³³¹ İleri, bir başka konuşmasında ise mevcut durumun özetini yapmış, şehir ve kasabalardaki okul sayılarının 1.472 olduğunu, ülkede bulunan 33.094 köyden sadece 15.553’ünde okul bulunduğunu, 18.386 köyün okulsuz olduğunu, bu köylerden 10.347’sinin nüfusunun 250’den az, 8.039’unun 250’den fazla olduğunu belirterek, en kısa zamanda bu köyleri okul ve öğretmene kavuşturmayı arzuladığını açıklamıştı.³³² Ancak bu köylerin okula kavuşturulmasının meclisin Milli Eğitim Bakanlığı’na tahsis edeceği ödeneğe bağlı olduğuna işaret ederek; bu işler için önümüzdeki senelerde verilebilecek paraları rica ederek bir plana bağlamak istediklerini; bunun mümkün olması halinde hangi senelerde, hangi köye okul yapacaklarını önceden görebileceklerini ifade etmişti.³³³

İleri, bakanlığı sırasında valiliklerin okul binalarının ikmali ve ıslahı yönünde yaptıkları sürekli talepler neticesinde mevcut okul binalarının durumlarını tespit

³³⁰ “Milli Eğitim Bakanının Beyanatı”, **Vatan Gazetesi**, 22 Temmuz 1952, s. 1-3; “Köy Okulları, Devlet Tarafından Yapılacak”, **Vatan Gazetesi**, 26 Şubat 1951, s. 3; “Dün Milli Eğitim Bütçesi Ele Alındı”, **Zafer Gazetesi**, 18 Ocak 1951, s. 1-3; “Milli Eğitim Bütçesinin Görüşülmesine Başlandı”, **Zafer Gazetesi**, 29 Aralık 1951, s. 1-3; “Tevfik İleri’nin Bütçe Komisyonundaki İzahatı”, **Zafer Gazetesi**, 3 Ocak 1952, s. 1-3.

³³¹ “Maarifte Bazı Hadiseler Tahkik Ediliyor”, **Vatan Gazetesi**, 27 Aralık 1952, s. 3; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1.

³³² **TBMM ZC**, Birleşim 5, Devre 9, Cilt 2,13 Aralık 1950, s. 57; **Ayın Tarihi**, (204), 1-30 Kasım 1950, s. 48; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2; “Eski İktidar Devrindeki İlkokul İnşası Skandalı”, **Zafer Gazetesi**, 28 Eylül 1952, s. 1; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; Tufan Doğan, “İlköğretim Davamız” **Köy ve Eğitim Dergisi**, (4), 1954, s. 12.

³³³ “İlkokul Davası Hal Yolunda”, **Zafer Gazetesi**, 14 Temmuz 1952, s. 1.

ettirdiklerini ve durumun hiç de iç açıcı olmadığını belirtmişti. 35 ilden gelen kesin bilgilere göre 329 okul binasının hemen boşaltılacak kadar harap olduğu, 571 okul binasının ciddi onarım gerektirdiği bilgisini vermişti. Feci olan ise bu 35 ildeki 862 okulun eski yıllardaki istatistiklerde ikmal edilerek öğretime açık gösterilmesine rağmen hala yarım bırakılmış ve içlerine girilemez halde olduğunu; ayrıca bu illerdeki 81 okul binasının ikmallerinin dahi yapılamayacak kadar kötü olduğunu ifade etmişti.³³⁴ Köy okullarının inşası için, 1950 yılı bütçesinde 8.000.000 TL mevcutken, 1951 yılı bütçesine 8.800.000 TL ve 1952 yılı bütçesine de 10.000.000 TL konulduğunu ve bu paralarla 1951 yılında 672 ilkokul binasının yeniden inşa edileceğini, 493 okulun ikmalinin yapıldığını söylüyordu. 1952 yılında ise 570 ilkokul binasının yeniden inşası ile 408 binanın ikmallerinin ele alındığını belirterek, 1953 yılı bütçesine de bu tür işler için daha da fazla ödenek konularak köy okulları inşasına hız verileceğini anlatmıştı.³³⁵

İleri'nin verdiği bu bilgilere göre saydığı illere bağlı olan 4.458 köyde ilkokul yoktu. CHP iktidarından devir alınan okul sayısı ise sadece 705'ti. Ancak İleri, DP'nin sadece 1951 yılında 229 yeni okul yaptırdığını belirterek CHP'nin 27 yılda 11 ilde yaptırdığı okul sayısının % 32'sini DP'nin bir yılda yaptırdığını iddia etmekteydi.³³⁶ İleri, bir önceki iktidardan devir alınan okul binaları hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

İlköğretim seferberliği yaptıklarını iddia edenlerin millet vicdanında bıraktığı ıstıraplar henüz unutulmamıştır. Her türlü geçim ve yaşama imkânlarında mahrum Türk köylüsüne...yastığını yorganını sattırmak pahasına... angariye olarak taş taşıma pahasına yaptırılan okullar, iktidarımıza bir külçe halinde intikal ettirildi. İstatistiklerinde okul diye gösterilen bu binaların yerine biz yenilerini yapmak mecburiyetinde kaldık. Eğer bugün daha üç dört bin fazla köyümüzde okul binası yoksa bunun da mesulleri bize ah vah mukabili (karşılığı) yaptırdıkları okulları devredenlerdir.³³⁷

İleri, okul yapımı meselesinde gelinen aşamayı da şu şekilde belirtmiştir:

Bilahare 5210 sayılı kanunla nakdi mükellefiyet kaldırılmış ise de bedeni mükellefiyet muhafaza edilmiştir. Bu da vatandaşların mütemadi (sürekli) şikâyetlerine yol açmakta yahut okul binalarının yapılmaması gibi bir netice vermekte idi... Köylü halkımıza nakden ve bedenen yükletilen bütün mükellefiyetler son defa çıkarılan bir kanunla kaldırılmış ve

³³⁴ **İlköğretim Dergisi**, 18(341), 1 Ekim 1952, s. 2.

³³⁵ A.g.e., s. 2; **Millî Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 4.

³³⁶ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 49 Cilt 13, 27 Şubat 1952, s. 940; "Okul İnşaatına Ait İbret Verici Mukayese", **Zafer Gazetesi**, 7 Kasım 1951, s. 1-3.

³³⁷ Tefik İleri, **Maarifimiz**, Ankara: Maarif Basımevi, 1959, s. 9.

köylü geniş bir nefes almıştır. Bundan böyle köy okulları da şehir okulları gibi tamamen devlet veya hususi idare bütçelerinden yapılacaktır.³³⁸

Görüldüğü üzere İleri, bakanlığı döneminde köy okulları yaptırmaya gayret etmekteydi. Okul binalarının durumlarının ve okulu olmayan köylerin il Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından araştırılması gerektiği söylenmekteydi. Sözgelimi Kırklareli DP İlçe Başkanlığı ve İlçe Müdürlüğü tarafından Kırklareli Demirköy ilçesinin ve köylerinin okul durumu belirlenmişti.³³⁹ Bu rapor, merkezde 180 çocuktan ancak 103'ünün okula devamının sağlanabileceğini, okulu olan köylerde de okuma çağındaki çocukların çoğunun okula devamlılığının sağlanamadığını ve 9 köyde ise hiç okul olmadığını anlaşıldığını belirtmekteydi. Raporda ayrıca, ilçede eskiden açılmış bulunan 8 köy okulunun hiç birisinde plana göre yapılmış okul binası bulunmadığı, mevcut okulların kahve ve köy odasından bozma derme-çatma binalarda açılmış olduğu değerlendirildi.³⁴⁰ Bu yüzden İleri, diğer okulu olmayan bütün ilçelerde olduğu gibi Demirköy ilçesinde de okul yaptırılma çalışmalarını başlatmıştı.

İleri'nin ilköğretim alanındaki en önemli hedeflerinden biri de okulsuz köy bırakmamaktı. O yurdun her köşesine okul götürme gayesindeydi. Daha önce de belirtildiği gibi köylerde, okulların tamir ve bakımı ile uğraşılıyordu. Bunun yanında bu dönemde hızlı sanayileşmeye bağlı olarak kentlere doğru önemli bir göç yaşanmaktaydı. Bu göçler, beraberinde göç alan bölgelere okul yetersizliği sıkıntısını da getirmişti. İhtiyacı karşılayamayan hükümet, bu okullarda ikili, üçlü hatta dördü eğitim yapmaya başlamak zorunda kalmıştı. Mali bakımdan faydalı olan bu sistem, eğitime büyük zararlar getirmekteydi. Okullarda 40 dakikalık dersler arasına 5 dakikalık teneffüsler konulmuş, bu kısa süreli teneffüsler öğrencilerin ihtiyaçlarını giderememesine neden olmuş ve dersler aksamıştı. Bu durum ise öğretmen, öğrenci ve velilerin şikâyetlerine neden oluyordu.³⁴¹ İleri, bu soruna çözüm bulmak amacıyla Amerika'dan baraka okul talebinde bulunmuştu. Baraka okullarla, bina darlığı çekilen yerlerde hizmet verilmesi ve okul ihtiyacının bir nebze karşılanması hedeflenmişti. Bu ilkokul barakaları, 1959 yılında Türkiye'ye geldi.³⁴² İleri, Ege Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmada Amerika'dan 1.000 baraka okul

³³⁸ “Memlekette İlk Okul İnşaatı Devam Ediyor”, **Zafer Gazetesi**, 18 Ağustos 1951, s. 1-3.

³³⁹ Ayrıntılı bilgi için Ekler kısmındaki Ek 8'e bakınız; “40000 Köyden 19092 si İlk Okula Kavuştu”, **Zafer Gazetesi**, 2 Ağustos 1951, s. 1.

³⁴⁰ BCA, BÖKMEK, 030.01.90.562.3.

³⁴¹ Yüce, a.g.t., s. 147.

³⁴² “Baraka Okullar”, **Zafer Gazetesi**, 15 Eylül 1959, s. 1.

getirildiğini ve okul sıkıntısı çeken bölgelere dağıtıldığını açıklamaktaydı. Baraka okullar, okul ihtiyacını bir nebze karşılasa da yine de okul sıkıntısına çare olamamıştı.³⁴³

Türkiye Eğitim Milli Komisyon raporunda, ilköğretim konusuna önemle değinilmişti. Komisyon, 17.069 okul binasına ihtiyaç bulunduğunu belirleyerek, milli eğitimin ana meselesinin ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirmek olduğunu bildirmişti. Komisyon, her vilayetin kendi çapında bu işe katılması gerektiğini ifade ederek devlet yardımının, vilayet bütçelerinin ve mahalli yardımların dikkate alınması suretiyle bir program hazırlanmasını istemişti. Devamsızlığı önlemek için bunu doğuran sebeplerin incelenmesi ve bunların giderilmesi için önlemler alınması talep edilmekteydi. Dağınık köylerin her birine okul yapılamayacağı için gündüzlü ve yatılı bölge okullarının kurulması, okulların yıllık çalışma saatlerinin uzatılması, ilkokullarda günlük altı saat ders okutulması, ilköğretimin yaygınlaştırılması için alınması gereken önlemler olarak sıralanmaktaydı. Komisyon, mevcut ilköğretim programının ihtiyaca cevap veremediğini ve çok yüklü olduğunu belirterek yeniden ele alınmasını ve köy okulları hakkında şu önerilere dikkat edilmesini istemişti:

- Programın ihtiyaca uygun hale getirilmesi, ilkokul seviyesinde bilgileri içermesi ve tekrarlara yer verilmemesi,
- Milli birliği bozmayacak şekilde müfredat programlarının bölge şartlarına göre düzenlenmesine imkân tanınması,
- Köylerde birleşik sınıflarda çocukların gruplara ayrılarak çalıştırılması.

Ayrıca, komisyon köylerde ikili, üçlü, dörtlü eğitime son verilmesi, derslerin gruplandırılarak işlenmesi, Türkçe ve Matematik derslerine daha fazla önem verilmesi gibi tavsiyelerde de bulunulmuştu.³⁴⁴

İleri, bakanlığı sırasında yukarıda anlatılan Milli Komisyon Raporu'nun yaptığı çalışmalar doğrultusunda, "Doğu kalkınması" adı altında doğu illerinde okullaşma oranını arttırmaya çalışmıştı. O, doğu illerindeki faaliyetleri hakkında şu açıklamayı yapmıştı:

³⁴³ İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 8.

³⁴⁴ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, s. 40-45; "Okul Binası Darlığı Var", **Vatan Gazetesi**, 25 Ağustos 1957, s. 2.

Arkadaşlar, memleketi şark, garp gibi bölgelere ayırmak ve bunlar üzerinde ısrarla durmanın zararlı olduğuna inananlardanız. Amma yine bu memlekette uzun seneler ihmal edilen bölgelerin mevcudiyetine de inanmaktayız. Nitekim demin ifade ettiğim rakamlarda hakikaten bir hayli ihmal edilmiş olduğu görülen bu illerimizle beraber ve mesela isim vereyim: Ordu Vilayetinde bu durumdan daha kötü olan yerlerin mecburiyetinde de kani bulunmaktayız. Bu itibarla biz bu işi şark, garp diye kısımlara ayırmaktansa bugüne kadar ihmal edilmiş bölgelere dikkat nazarımızı teksif etmek yolundayız. Nitekim bütçemize koyacağımız inşaat bedelinin yüzde yirmisini nispeten bereketli olan yerlere, natamam binaların yapılmasına, daha doğrusu hani bir zamanlar zorla yapılıp da yıkılmaya mahkûm olan binaların tamir ve takviyesine, geri kalan yüzde sekseni de ihmal edilmiş bölgelerdeki okul binalarına tahsis ve sarf edeceğiz.³⁴⁵

İleri'nin düşünceleri doğrultusunda, okulu olmayan köylerde devlet eliyle okul yapılırken, kayıtlarda okulu var görünen köylerde de neler yapılacağı hususunda çalışmalar yapılmıştı. İleri, bu çalışmalarını şu şekilde anlatmaktadır:

Bugün Ağrı ilinde 470 köy okulsuzdur ve 97 köy okulu faaliyettedir. Bu okulların buldukları binalardan 38'i tahliyeyi icap ettirecek kadar haraptır. Birisi, büyük ölçüde tamire muhtaçtır. Geri kalanlardan 25'i 1950-1951 yıllarında inşa edilmiştir. Rakamlarla bu ifade de anlatıldığına göre; Ağrı ilinde iktidarımıza kadar eski idareler zamanında yaptırılıp da halen ayakta kalabilen okul binası sayısı sadece 33'ten ibarettir. Bu misal, üzülecek kaydedeyim ki, bütün vilayetlere teşmil edilebilir.³⁴⁶

1951 yılı, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine konulan 8.800.000 liralık köy okulları inşaatına yardım tahsisatının 4.000.000 lirası, tahsil çağındaki çocukların ancak % 25'i kadarını okutabilen illere (on il) verilmişti. Bu suretle Diyarbakır'da 40, Urfa'da 30, Mardin'de 27, Van'da 25, Gaziantep'te 18, Ağrı'da 18, Bingöl ve Bitlis'te 15'er, Siirt'te 17, Tunceli'de 15, Hakkâri'de 9 ilkokul inşa edilecekti. Ödeneğin 2.031.000 lirası ise tahsil çağındaki çocukların % 25-%50 kadarını okutabilen illere (on altı il) tahsis edilmişti. Geri kalan miktar da tahsil çağındaki çocuklarından % 50 den fazlasını okutan 37 il'e aktarılmıştı. Böylece, bu para en muhtaç illere verilmiş olmaktadır.³⁴⁷ Doğuda okul yapılacak iller arasına önce Tunceli eklenmemişti. İleri, bu konuda "Eldeki malumatın Tunceli'de okuma nispetinin % 73 olduğundan" bahsetse de daha sonra okullu çocuk oranının yüksek oluşunun sebebi anlaşılmıştı. Bir kısım halkın tehcir edilmesinden ve vilayette kesif bir asker topluluğu bulunmasından bu nispet kabarık görülmekteydi.

³⁴⁵ **Aynı Tarihi**, (222), 2 Mayıs 1952, s. 27-28; "Mecliste Milli Eğitim Davası Görüşüldü", **Zafer Gazetesi**, 27 Aralık 1952, s. 2; Hatta yurdun her bir yanına yapılmakta olan okullar için yurdun her tarafından teşvik ve şükran telgrafları gelmiştir. Bkz.: "DP İktidarının Milli Eğitim Politikası", **Zafer Gazetesi**, 22 Şubat 1952, s. 1.

³⁴⁶ **MEB Tebliğleri Dergisi**, 15(715), 6 Ekim 1952, s. 141-142.

³⁴⁷ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 4-5; **Yeni İktidarın Çalışmaları(22.5.1950-1.8.1951)**, s. 22-23; "Doğu İllerimizde Okul İnşaatı", **Zafer Gazetesi**, 25 Ağustos 1951, s. 1-3; "Şehrimizde Üç İlkokulunun Temelleri Törenle Atıldı", **Zafer Gazetesi**, 30 Eylül 1951, s. 1-4.

Yapılan araştırmalar neticesinde gerçekte Tunceli’de okullaşma oranının dūřuk olduğu anlaşılınca İleri, Tunceli’nin de okul inşasında ön safta olacağını belirtmişti.³⁴⁸

Anlaşıldığı gibi İleri, doğu illerinde okullaşma oranını artırmaya çaba sarf etmekteydi. Ancak bu illerde, okula devam sorununu çözmeye ciddi sıkıntıyla karşılaşılmaktaydı ve dolayısıyla bu durum zaman zaman eleştiri konusu ediliyordu.³⁴⁹ Doğu illerindeki okula devamsızlık sorunu, Eğitim Milli Komisyonu raporunda da yer almaktaydı. DP, bahsedilen vilayetlerdeki devamsızlık sorununu, Köy okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu’nda yaptığı düzenlemeyle çözmek istemişti. Ancak, komisyon raporunda, yapılan bu düzenlemelerin yetersiz olduğu belirtilmektedir. Komisyon raporuna göre bölgenin coğrafi şartlarının zorluğu, ekonomik ve sosyal nedenler gibi sebeplerden dolayı doğu bölgelerinde okula devamsızlık ciddi bir sorun olmaktaydı. Sorunun giderilmesi için, bölgede yatılı ve gündüzlü bölge okulları kurulması gerekiyordu.³⁵⁰

1950-51 yılına ait köy okulları ile ilgili sayısal verilere göre DP, CHP’den 1.505’i şehir 15.800’ü köy olmak üzere toplam 17.305 ilkokul devralmıştı.³⁵¹ Bu okullarda 453.497’si şehirlerde 1.148.701’i köylerde toplam 1.602.198 öğrenci okutulmaktaydı.³⁵² Aynı öğretim yılında 10.633’ü şehirlerde 24.220’si köylerde toplam 34.853 öğretmen görev yapmaktadır.³⁵³ Yine ÷lkedeki 7-12 yaş arasındaki 2.917.854 çocuğun % 55’i 1.616.626’sı okula gitmektedir.³⁵⁴ İleri döneminde, CHP’nin yaklaşık iki katı kadar okul yapılmasına rağmen, artan nüfus nedeniyle şehirlerde ihtiyaç duyulan okul talebinin karşılanmasında zorlanıldığı gör÷lmektedir.

İleri dönemi ile CHP zamanı kıyaslandığında her iki dönemde yapılan köy okulu sayısının birbirine yakın olduğu gör÷lmektedir. 1940-45 yıllarında II. Dünya Savaşı nedeniyle ÷lkede ciddi bir ekonomik kriz yaşandığı göz önüne alınırsa, DP’nin çok rahat

³⁴⁸ “Doğuda Açılan Okullar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 şubat 1951, s. 3.

³⁴⁹ Ulus Gazetesi DP’nin Doğu İllerindeki okula devamsızlığın önüne geçemediğini iddia ederek DP’yi sert ifadeler ile eleştirmiştir. “İlköğretimde Gerileme”, **Ulus Gazetesi**, 10 Mayıs 1957, s. 1.

³⁵⁰ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, s. 42-43.

³⁵¹ **Cumhuriyet 50.Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz**, İstanbul: MEB Yay., 1973, s. 52.

³⁵² A.g.e., s. 60.

³⁵³ A.g.e., s. 56.

³⁵⁴ A.g.e., s. 42; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; **MEB Tebliğler Dergisi**, 15(715), 6 Ekim 1952, s. 142; “Doğudaki Yeni Okul İnşaatı”, **Ulus Gazetesi**, 26 Ocak 1951, s. 4.

bir ekonomik ortamda çalışıyor olmasına rağmen CHP ile arasındaki okul inşa etme farkının bu kadar az olması düşündürücü olsa gerektir.³⁵⁵

Sonuç olarak İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı koltuğunda ikinci senesini doldurduğu 1952 yılında, aradan geçen zamana rağmen okul inşasında ve okullarda hedeflenen amaçların gerçekleştirilememesinden dolayı o, eleştirilerin odağı olmuştu. Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında yaşanan ekonomik gelişmeye ve Milli Eğitim Bakanlığı bütçelerinde yapılan artışa rağmen köy okulları yapımında istenilen hedefe ulaşamamıştır. Bunda özellikle köy ilkokullarının yapımında köylülerin çalışma zorunluluğunun kaldırılması etkili olmuş olabilir.

3.3.4. Özel Eğitime ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Yapılan Çalışmalar

Özel eğitim, bedensel, duygusal ve sosyal yönlerden normal eğitimden yararlanamayan bireyin eğitim hizmetleri içerisine alınmasıdır. Bu iş için öğretmenler özel olarak yetiştirilir, eğitim programları çocuğun özelliklerine göre düzenlenir. Özel eğitim alanındaki çalışmalar, İleri'nin bakanlık yaptığı yıla kadar var olmuş, çıkarılan özel kanunlarla desteklenmiştir. İleri, idareye gelince bu alanda atılmakta olan adımları devam ettirmiş ve konuyla ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. O, özel eğitim ve korunmaya muhtaç çocuklar konusuyla ciddi olarak ilgilenmiş ve bu hususlarda önemli düzenlemeler yapmıştır. 1952-1953 öğretim yılının başlaması münasebetiyle yaptığı konuşmada özel eğitim hakkında şunları söylemişti:

Tahsil ve terbiyelerini normal programlar içinde yürütmeye imkân bulunmayan bir çocuk grubu vardır ki, başka memleketlerdeki tahminlere göre bunların sayısı umum çocuk sayısının ortalama olarak %25'ini teşkil etmektedir.

Bu çocuklar üç gruba ayrılmaktadır:

1. Duyu organlarında ve bedenlerinde sakatlık olanlar (körler, sağırılar, dilsizler, felçliler, kemik veremine tutulmuş olanlar gibi)
2. Zekâ itibarıyla normalden ayrılan çocuklar (çok üstün zekâlı ve kabiliyetli çocuklarla geri zekâlı çocuklar gibi)
3. Sosyal zorlukları bulunan çocuklar (kimsesiz korunmaya muhtaç çocuklar, ihmal edilmiş ve suçlu çocuklar gibi)³⁵⁶

³⁵⁵ Kılıç, a.g.t., s. 104-105.

³⁵⁶ MEB Tebliğler Dergisi, 15(715), 6 Ekim 1952, s. 142; Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu, s. 13.

Bu çocuklar için öğretmen yetiştirmek üzere Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde “Özel Eğitim Bölümü” açılmıştı. Bu dönemde başlatılan özel eğitim çalışmaları sonucunda, özel eğitime muhtaç çocukların eğitimini gerçekleştirecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla yönelik okul, 1952-1953 eğitim-öğretim yılında faaliyete geçmişti. Bu okul için, Amerika’dan iki uzman getirilmişti. Özel eğitime muhtaç çocuklara yönelik okulların, uzmanlaşmış öğretmenleri yetiştirmek için açılan bu okul, özel eğitim alanındaki çalışmalar için önemli bir aşama olmuştu.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdüren sağır, dilsiz ve kör çocukları eğitmek için Cumhuriyet’in ilk yıllarında İzmir’de açılan okul, 09.08.1951 tarihinde çıkarılan 5882 sayılı bir kanunla Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmişti. Böylece Milli Eğitim Bakanlığı İleri sayesinde, çeşitli özürleri nedeniyle normal okul programlarını takip edemeyen çocuklara karşı olan sorumluluğunu üstlenebilmişti.³⁵⁷ Bundan sonra İzmir’deki okul sadece sağırlara bırakılmış, körler için Ankara’da yeni bir okul açılmış ayrıca İstanbul’da özel bir kuruluşun idare ettiği Sağır ve Dilsizler Okulu da Milli Eğitim Bakanlığı’na devralınmıştı.³⁵⁸ Aynı zamanda özel eğitime muhtaç çocuklar için, ihtiyaç ve lüzuma göre özel okullar ve örgün eğitim kurumlarında özel sınıflar açılacaktır.³⁵⁹ İleri 1953 yılında, Bakanlık bütçesi görüşmeleri sırasında yukarıdaki hususlarda bilgi vermiş ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitiminin çok zor olduğunu belirterek, Bakanlığa devredilen İzmir’deki Sağır ve Kör Okulu’nun sadece sağırlara eğitim vereceğini; körler ve sağırlar için Ankara’da yeni okullar açıldığını belirtmişti. İstanbul’da bulunan özel bir derneğe ait Sağır ve Dilsizler Okulu’nun Bakanlığın devir alındığını da söylemişti.³⁶⁰ Böylece, 5582 sayılı bu yasa sayesinde özel eğitimin örgün eğitim çalışmaları içerisinde yürütülmesi sağlanmıştı.

Sonuçta, 1952 yılından beri İstanbul’da bir dernek tarafından yürütülmekte olan “İstanbul Özel Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu” MEB tarafından devralınmış oldu. Bu okul daha sonra “İstanbul Yıldız Sağırlar Okulu ve Yetiştirme Yurdu” adıyla hizmete girdi. 1952-1953 eğitim öğretim yılında ise “Ankara Etimesgut Sağırlar Okulu ve Yetiştirme

³⁵⁷ A.g.e., s. 536.

³⁵⁸ **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 573; **MEB Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, 1, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1953, s. 139; Başar, a.g.m., s. 95; **Cumhuriyetin 50.Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz**, s. 38.

³⁵⁹ A.g.e., s. 142; Başar, a.g.t., s. 536.

³⁶⁰ **TBMM ZC**, Devre 9, Birleşim 47, Cilt 20, 19 Şubat 1953, s. 589.

Yurdu” eğitim faaliyetine başladı. 1952 yılında Ankara Hıdırtepe ve Yenikent ilkokullarında zekâsı düşük eğitilebilir çocuklar için özel sınıflar açıldı. Bu sınıflar örgün eğitim sistemi içinde açılan ilk özel eğitim sınıflarıydı. 1953 yılında İstanbul Ağaçlı ’da uyumsuz çocuklara yönelik bir yetiştirme yurdu açıldı.

İleri'nin bakanlık yaptığı dönemde körlerin eğitimi hususunda Birleşmiş Milletler Yardım Teşkilatı Türkiye'ye beş burs tahsis etmiş, bu yardımla çocukların öğretimi için vasıta ve malzeme temin edilmişti. Bu sayede körlere özel harflerle basım yapan matbaa makinesi ülkeye getirilmişti. İleri, özel eğitim konusunda yaptığı bir konuşmada “Gelecek yıllarda yurdun başka yerlerinde de sağır, dilsiz ve körler okullarının açılmasına devam olunacaktır. Bu müesseselerde bulunan çocukların ileride iş gücü sahibi olmalarına önem verilmektedir.” diyerek konuya gösterdiği hassasiyeti ortaya koymaktaydı.³⁶¹

Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukların durumu, 1953 yılında toplanan 5. Milli Eğitim Şurası'nda da görüşüldü ve özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklar için yeni kanun hazırlanması ve bu çocukların tespit edilmesi görüşü kabul edildi. 5. Milli Eğitim Şurası'nda özel eğitim sorunlarını görüşmek üzere, bir komisyon kuruldu. Bu komisyon yaptığı incelemeler sonunda konuyla ilgili yeni bir kanun hazırlamaya karar verdi. Söz konusu kanun tasarısı kör, sağır, dilsiz ve zihinsel engelli çocukları eğitmek amacıyla ayrı ayrı okullar açılmasını gerekli görmekteydi. Ayrıca, bu çocuklarla korunmaya muhtaç çocuklar için yurtlar açılması da kanun tasarısında yer aldı.³⁶²

İleri, korunmaya muhtaç olan çocuklar için ülkenin çeşitli yerlerinde 17 yetiştirme yurdu açtı.³⁶³ 1953 yılında İlköğretim ve Genel Müdürlüğü bünyesinde” Korunmaya Muhtaç Çocuklar Şube Müdürlüğü” kuruldu ve özel eğitim kurumları bu şubeye bağlandı.³⁶⁴ İleri, bir konuşmasında bu konu hakkında şu görüşleri beyan etmişti:

Korunmaya muhtaç çocukları yetiştirme yurtları üzerinde de çalışılmaktadır. Bu maksatla konan ödenek geçen yılın iki katı olmak üzere 1.000.000 liraya çıkarılmıştır. Bu sene Eskişehir'de Çifteler'de yeniden ve Kayseri'de vilayetin idare etmekte olduğu Zencidere

³⁶¹ **MEB Tebliğler Dergisi**, 15(715), 6 Ekim 1952, s. 142-143; İleri, **V. Milli Eğitim Şurası Açış Nutku**, s. 19; “Körler Okulu”, **Zafer Gazetesi**, 16 Ocak, 1952, s. 3.

³⁶² **Beşinci Milli Eğitim Şurası**, s. 19-20; “Maarif Bakanının Basın Toplantısı”, **Hürriyet Gazetesi**, 3 Mart 1953, s. 3.

³⁶³ Başar, a.g.t., s. 536.

³⁶⁴ Kalaycı, a.g.e., s. 64.

Yurdu genişletilmek suretiyle iki yurt açılacaktır. Ayrıca Tunceli’de bir yurt açılması için incelemeler yapılmaktadır. Bundan başka kanunun tam tatbiki için (illere, belediyelere ve köy ihtiyar heyetlerine düşen vazifelerin yapılması bakımından) gerekli tedbirler alınmaktadır.³⁶⁵

İleri bir konuşmasında, 1950 yılında bakanlık tarafından açılan yetiştirme yurdunda 685, özel idare ve belediyeler tarafından açılan üç yetiştirme yurdunda ise 266 öğrenci olmak üzere 7 yurttaki korunan toplam öğrenci sayısının 975’e yükseldiğini; 1949 yılında bu sayının 39 olduğunu ve bugün rakamın 2.851’i bulunduğunu ifade etmişti.³⁶⁶

Özel eğitimle ilgili sayısal veriler hakkında genel bilgi vermek gerekirse 1951 yılında açılan Körler ve Sağırılar Okulu’nun 55’i görme engelli, 13’ü işitme engelli toplam 178 öğrenciye eğitim imkânı sağladığı görülmektedir. Yetiştirme yurtlarında ise 1950 yılında 4 yurttaki 500 öğrenci korunmakta olup, açılan 7 yurttaki 685 çocuk yetiştirilmekteydi. 1952 yılında bu yurtların sayısı 14 olmuş ve çocuk miktarı da 1.480’i bulmuştu.³⁶⁷

Tevfik İleri’nin özel eğitim alanında yaptığı bu çalışmalar, halk arasında ve eğitim camiasında takdirle karşılanmıştı. Bu sevindirici gelişmeler, yıllar boyunca ihmal edilmiş olan özürsüz çocukların topluma kazandırılmasının yolunu açmıştır. Bu suretle Milli Eğitim Bakanlığı, bu çocuklara karşı anayasal sorumluluğunu üstlenebilmiştir.³⁶⁸

3.3.5. Tevfik İleri Döneminde İlköğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 1959’da Ege Üniversitesi öğrencilerinin mezuniyet töreninde yapmış olduğu bir konuşmasında, iktidarları döneminde ilköğretim alanındaki gelişmelerle ilgili şu bilgileri vermişti. Buna göre 1949-50 öğretim yılında ilkokullardaki öğrenci sayısı 581.000 kız, 995.915 erkek olmak üzere toplam 1.576.915 iken, bu sayı 1950-51 yılı başında 904.286 kız, 1.500.691 erkek olmak üzere toplam 2.404.977’ye yükselmişti. 1949-50 ders yılında zorunlu eğitim çağındaki 2.605.700

³⁶⁵ Yeni İktidarın Çalışmaları(22.5.1950- 1.8.1951), s. 26.

³⁶⁶ TBMM ZC, Birleşim 20, Devre 9, Cilt 11, 21 Aralık 1951, s. 285; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1.

³⁶⁷ MEB Tebliğler Dergisi, 15 (715), 6 Ekim 1952, s. 143; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; İleri Döneminde yetiştirme yurtlarına ayrılan bütçe miktarına ayrıntılı bilgi için bkz.: BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2; “Milli Eğitimde”, Zafer Gazetesi, 13 Ocak 1952, s. 9.

³⁶⁸ Mithat Enç, “Marifetlerimizin Yeni Hükümdarı”, Eğitim Hareketleri, 1 (1), 1955, s. 18.

çocuktan % 59'u okula giderken, 1958-59 öğretim yılında, mecburi tahsil çağındaki 3.413.000 çocuktan % 70'i okulda eğitim alabilmekteydi.³⁶⁹

Tablo 5: Tevfik İleri Dönemindeki İlkokul Öğrenci Sayıları

Yıllar	Öğrenci Sayısı					
	Şehir		Köy			
			Öğretmenli		Eğitmenli	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1950-51	269373	184124	681119	373229	58712	35641
1951-52	277463	192020	705470	281665	44325	27004
1952-53	296803	208133	727281	388292	33107	20802
1953-54	317651	225862	746079	404221	30967	19367
1957-58	467930	339048	910424	484602	21657	14093
1959-60	538007	388403	1012309	520368	19006	11716

Kaynak: Milli Eğitim Hareketleri, Ankara: DİE, 1967, s. 14; DİE (Günümüzde TÜİK), **Eğitim Hareketleri (1927-1966)**, s. 14; BCA, BMGMEK, 030.10.25.144.4; “Münafıklara Cevap”, **Zafer Gazetesi**, 29 Eylül 1952, s. 5.

Bu dönemde, kız ve erkek öğrenci sayılarındaki artış, şehir ve köye göre farklılık göstermekteydi. Şehir ve köylerin her ikisinde de erkek öğrenci sayılarında artış görülmüştür. Şehirde yaşayan kız öğrenci sayısı artmakla birlikte köylerde okula giden kız öğrenci sayısındaki artış düşük olmuştur. İleri döneminde köy okullarında öğretmenli sınıflarda öğrenim gören erkek öğrenci sayısında % 48,6, kız öğrencilerin sayısında ise % 39,4 artış sağlanmıştı. Eğitmenli okullardaki öğrenci sayısı ise 3 yıllık köy ilkokulu sayısına paralel bir azalma göstermişti. Bu rakamlar kız çocuklarının eğitime katılması sürecinde istenilen başarının elde edilemediğini göstermektedir. 1950 yılında okula devam eden kız öğrencilerin sayısı 592.994 iken, erkeklerde bu sayı kızlardan % 70,1 daha yüksek olmuş ve 1.009.204'e ulaşmıştı.

³⁶⁹ **MEB Tebliğler Dergisi**, 22(1078), 12 Ekim 1959, s. 154; İleri, **Maarif Çalışmaları(1950-1959)**, s. 8; “İlkokullardaki Sayım”, **Zafer Gazetesi**, 19 Ağustos 1950, s. 3;“İlkokullardaki Öğrenci Adedi Durmadan Artıyor”, **Zafer Gazetesi**, 29 Eylül 1952, s. 1;“Maarif Devamında Atılan Geniş ve Müspet Adımlar”, **Zafer Gazetesi**, 13 Eylül 1959, s. 1.

Tablo 6: Tevfik İleri Döneminde Mezun Olan Öğrenci Sayıları

Mezun Olan Öğrenci Sayısı			
Ders Yılı	Erkek	Kız	Toplam
1949-50	120.010	51.056	171.066
1950-51	114.796	48.748	163.544
1951-52	120.780	51.504	172.284
1952-53	114.277	47.457	161.734
1957-58	159.294	78.916	238.310

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2.

Görüldüğü gibi, İleri'nin bakanlık yaptığı dönemde mezun olan öğrenci sayısında belirgin bir artış görülmemiştir. Yıllar arasındaki artış ufak farklarla aynı olmuş, sadece 1957-1958 eğitim- öğretim yılında ufak bir hareketlenme gerçekleşmişti.

İleri, 1959 yılında Ege Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmasında okul binalarına ayrılan ödeneklerle ilgili sunduğu sayısal verilere göre; “1950 yılından 1959 yılına kadar 214.000.000 TL’si köy okulları inşaatına ve 12.800.000 TL’si de ilkokul yaptıran derneklere olmak üzere devlet bütçesinden 226.800.000 TL ilkokul binalarının inşası için” sarf edilmişti.³⁷⁰ Aynı zamanda İleri, eski iktidar devrinde on senede açılan öğretmenli okul sayısı yılda 683 iken, bunun yeni iktidar zamanında 936’ya yükseldiğini söylüyordu.³⁷¹

³⁷⁰ İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 8; “40000 Köyden 19092’si İlk Okula Kavuştu”, **Zafer Gazetesi**, 12 Ağustos 1951, s. 1.

³⁷¹ “Milli Eğitim Bakanı İleri Vesikalarla Açıklıyor”, **Zafer Gazetesi**, 28 Aralık 1952, s. 1; İleri, **V. Milli Eğitim Şurası Açış Nutku**, s. 5; Mustafa Albayrak, “DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)”, **Türkler**, 16, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 860.

Tablo 7: Tevfik İleri Döneminde İlkokul Sayısında Görülen Gelişmeler

Yıllar	Okul Sayısı		
	Şehir	Köy	
		5 Yıllık	3 Yıllık
1950-51	1505	11940	3860
1951-52	1541	12735	3022
1952-53	1584	13706	2346
1953-54	1625	14006	2188
1957-58	1943	16396	1551
1959-60	2121	17847	1310

Kaynak: Millî Eğitim Hareketleri, s. 12-15; Akbaba, a.g.e, s. 56; Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Millî Eğitimimiz, s. 44-52; MEB Talim ve Terbiye Başkanlığı 1923-1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları, Ankara: MEB Yay., 1982, s. 9; Nuri Kodamanoğlu, Türkiye’de Eğitim (1923-1960), Ankara: MEB Basımevi, 1964, s. 41; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2; BCA, BÖKMEK, 030.01.95.596.1; BCA, BMGMEK, 030.10.25.144.4; DİE Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim (1953-1960), s. 8; DİE Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim (1951-1952), s. 15; DİE Millî Eğitim İstatistikleri, İlköğretim(1950-1951), s. 10.

Görüldüğü gibi; İleri’nin bakanlık yaptığı dönemde şehirlerde inşa edilen okul sayılarında önemli artış sağlanmıştı. Şehirlerdeki ilkokul sayısı, 5 sınıflı köy ilkokullarında artış yaşanırken 3 sınıflı köy okullarının sayısında ise doğal olarak gerileme olmuştu. Şehirlerdeki okul sayısı 1.505’ten 2.121’e yükselerek % 40,9’luk bir artış sağlanmıştı. 5 yıllık köy okullarının sayısı 11.940’tan 17.847’ye çıkmış ve % 49,4’lük bir artış gerçekleşmişti. Ancak bu durum 3 yıllık köy okullarında tersine dönmüş, bunların sayısı 3.860’tan 1.310’a inmişti. Bu ilköğretimin bütün yurttan beş yıla çıkarılması ile ilgili bir kararlılığın göstergesiydi ve 5 yıllık köy okullarına verilen değeri ortaya koymaktaydı. Bu nedenle 3 yıllık köy okullarının bazıları 5 yıllık okullara dönüştürülmüş, bu durum ülke genelinde 5 yıllık okul sayısının kolay ve hızlı artışına zemin sağlamıştı.³⁷² Bu dönemde öğrenci sayısı yaklaşık bir milyon artmışken, okul sayısındaki çoğalma 4.000 civarında gerçekleşmişti.

³⁷² Başar, a.g.t, s. 92; Kalaycı, Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamaları, s. 67; İlköğretimdeki gelişmeler hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için Ek 9 ve Ek 10’a bakınız.

İlköğretimdeki okul sayıları konusunda Ulus Gazetesi yazarı Ahmet Ertan, şu açıklamaları yapmaktaydı. “Tevfik İleri’den bir yıl önceye nispetle ilkokulların 1. sınıfındaki öğrenci sayısı 101.088 artmış iken birdenbire bu mevcut 41.871 azalmıştır. 1951-52 yılında da bu gerileme telafi edilememiştir.” Öğrenci rakamları üzerinde biraz daha duracak olursak;

Okullar	1950-51	1951-52
Eğitmenli Erkek	61.033	45.254
Eğitmenli Kız	38.668	28.221
Öğretmenli Erkek	953.286	587.782
Öğretmenli Kız	486.420	602.166
Toplam	1.644.867	1.675.412

Bu cetvel gösteriyor ki; eğitmenli okulların öğrencileri azalmakta, öğretmenli okullarda ki öğrenci sayısı artmaktadır. Bir önceki yıla göre sayısı 81.048 artmıştır. Ahmet Ertan, daha sonra köy ve şehirlerdeki artışın birbirine eşit gibi olduğunu söylemişti. Ertan, İleri’nin köy okullarında bir artış gösteremediğini ve ilköğretimde bir gerileme olduğunu söyleyerek İleri’yi eleştirmişti. Bir önceki yıla oranla köylerde sadece 16.725 öğrenci artışının bir şey olmadığını ifade ederek okulu bulunan köylerde öğrenim çağında 1.986.267 öğrenci bulunduğunu; bunun henüz 1.183.120’sinin okula kayıtlı bulunduğunu ve 705.147 çocuğun okul dışında kaldığını söylemişti. Oysaki on beş milyondan fazla nüfus barındıran 33.867 köyden yalnız 15.680’inde okul olduğunu, hiç okulu bulunmayan 18.187 köye bu tempo ile okul götürmenin mümkün olmadığını söyleyerek İleri’yi eleştirmişti.³⁷³

Daha önce belirtildiği üzere muhalefet, İleri’nin bakan olmasının üzerinden iki yıl geçmesine rağmen, ilköğretim kurumlarında istenilen sayısal ve niteliksel gelişmeyi sağlayamadığını düşünmekteydi ve bu nedenle onu sürekli eleştirilmekteydi. Özellikle muhalif gazetelerde İleri’nin Milli Eğitim politikalarına ciddi eleştiriler yöneltilmekteydi. Sözgelimi CHP’nin yayın organı olan Ulus Gazetesi, ilköğretimin yayılma hızının düştüğü yönündeki iddia ve eleştirilerini İleri’nin bakanlık yaptığı yıllar süresince sürdürmüştü. Ulus Gazetesi’ne dolayısıyla arka planda duran CHP’ye göre İleri, Milli Eğitim bakanı olduktan sonra ilköğretimin yayılma hızında ciddi bir azalma meydana gelmişti. Buna göre

³⁷³ Ahmet Ertan, “İlköğretim İstatistikleri”, **Zafer Gazetesi**, 18 Şubat 1953, s. 2.

1949-50 yılında 1.000'den fazla yeni ilkokul açılmış ve bir yıl evveline kıyasla 103.381 fazla öğrenci ilkokula girmişti. Ayrıca gazete, İleri'nin 570 ilkokul açacağını söylediğini ancak bu okulların açılmadığını belirtiyordu. Gazeteye göre açılan okul sayısı 570 veya 568 değil sadece 331'di.³⁷⁴ Ulus Gazetesi bu rakamları kullanarak Tefik İleri'nin Milli Eğitim politikalarında CHP'nin başarısız olduğunu iddia ediyordu.

Ulus Gazetesine göre Cumhurbaşkanı Celal Bayar bile ilköğretim okul inşası ve okullaşma oranlarında yaşanan gerilemeyi kabul etmekteydi. Bayar 1 Kasım 1952 tarihinde yaptığı konuşmada bu konu hakkında “1951 yılında köy okulu inşası için (sekiz milyon sekiz yüz bin), 1952 yılında (on milyon) lira tahsisat vermiştiniz. Bu ödeneklerle, çoğu Doğu bölgemizde olmak üzere, geçen yıl (beş yüz yetmiş), bu yıl da (beş yüz altmış sekiz) köy okulu yeniden inşa edilmiştir.” demektedir. Buna göre CHP'nin bir yılda sağladığı gelişmeyi, İleri iki senede elde edememiş görünmekteydi.

Yine Ulus Gazetesine göre, öğrenci sayısında 1949-1950 eğitim-öğretim yılına kıyasla azalma meydana gelmişti. İllokula devam eden öğrenci sayısı bir önceki yıla göre ancak 24.547 kişi artmıştı. Gazete, artık yönetimin ilköğretimdeki gerilemeyi gizleyemediğini ve İleri'nin bütün yutturma teşebbüslerinin boşa gittiğini iddia etmek suretiyle onu ağır bir şekilde eleştiriyordu.

Aynı yönde bir diğer eleştiri de, DP'nin ilk kurulduğu zaman DP'ye yakın olan ancak DP iktidara geldikten sonra izlediği politikaları sert bir şekilde eleştirmeye başlayan Vatan Gazetesi'nde görülmektedir. Vatan Gazetesi'nin başyazarı Ahmet Emin Yalman, İleri'nin eğitimde plansız programsız hareket ettiğini belirtmek ve onun bakanlığa gelmesinden sonra eğitim sisteminin hem nicelik hem de nitelik bakımından geriye doğru gittiğini söylemek suretiyle İleri'nin eğitim faaliyetlerini açıkça eleştirmişti.³⁷⁵

İleri'nin ilköğretim alanındaki görece yavaş yürüyen çalışmaları birçok kesimden olduğu gibi, muhalefet partisi konumundaki CHP'den de her fırsatta eleştiri almıştı. Tefik İleri, bu eleştirilere konuşmalarında ve basına verdiği demeçlerde cevap vermeye çalışmıştı. Ona göre bakanlık öncelikle mevcut okulların bakım, onarım ve ikmalleriyle

³⁷⁴ “İlköğretimde Gerileme”, **Ulus Gazetesi**, 4 Kasım 1952, s. 1-4; “Eğitim Bakanı İleri Tekrar İtham Edildi”, **Zafer Gazetesi**, 25 Ocak 1953, s. 4.

³⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, “Maarifte Hedefsizlik”, **Vatan Gazetesi**, 3 Ocak 1955, s. 1.

uğraşmaktaydı.³⁷⁶ İleri, CHP'nin eleştirilerine ise mecliste yapmış olduğu bir konuşmada özetle, CHP iktidarının ilköğretimde göstermelik bir büyümeyi gerçekleştirmiş olduğunu, yapılan okulların büyük bir bölümünün işe yaramaz berbat bir durumda bulunduğunu ve üstelikte Türk köylüsüne büyük ıstıraplar yüklemek karşılığında yaptırıldıklarını ifade eden çok sert bir cevap vermişti.³⁷⁷ İlköğretim alanında sürüp giden tartışma ve eleştirileri de dikkate alan İleri, gündeminin büyük bir bölümünü ilköğretim alanındaki sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara köklü çözümlerin bulunabilmesine harcamış ve bu amaçla 5 Şubat 1953 tarihinde Beşinci Milli Eğitim Şura'sını toplantıya çağırmişti.

İleri, bütçe durumuyla ilgili olarak da bilgi vermişti. O, 1950'de devlet bütçesinden ilköğretime ayrılan ödeneğin miktarının 108.602.907 TL olmasına, 1959 bütçesi ile verilen ödeneğin, maaşlara yapılan son zamlar hariç 327.589.707 TL olduğunu söylemişti.³⁷⁸

Tablo 8: Tevfik İleri Döneminde Bütçeden Milli Eğitime Ayrılan Ödenek

Yıllar	Devlet Bütçesi	Milli Eğitime Ayrılan Pay	Bütçeden Milli Eğitime Ayrılan Ödenek
1950	1.313.269.563	176.444.347	% 13.4
1951	1.314.988.235	188.481.190	% 14
1952	1.551.455.000	199.419.170	% 12.8
1953	1.959.854.000	234.189.389	% 11.9
1957	4.006.672.859	507.531.000	% 14.2
1959	5.980.630.000	613.006.000	% 10.2

Kaynak: Kalaycı, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim*, s. 142; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.810.1; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2.

Bu bütçeden ilköğretime ayrılan ödenek ise, 1950 yılında 108.602.907 lira, 1951'de 115.749.894 lira, 1952'de 124.390.020 lira, 1953'te 148.519.438 lira, 1957'de 325.947.518 lira ve 1959 yılında da 373.487.733 liradır.³⁷⁹

³⁷⁶ **TBMM ZC**; Birleşim 22, Devre 9, Cilt 18, 26 Aralık 1952, s. 537.

³⁷⁷ **TBMM ZC**; Birleşim 22, Devre 9, Cilt 8, 26 Aralık 1952, s. 578.

³⁷⁸ İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 8; Okudan, a.g.e, s. 21; **MEB Tebliğler Dergisi**, 22(1078), 12 Ekim 1959, s. 154.

³⁷⁹ BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2.

İleri, ilköğretim alanında gerileme yaşandığı iddialarına ve bütçe konusundaki eleştirilere, kendi dönemleriyle CHP dönemindeki eğitim bütçelerini karşılaştırarak bu iddiaların doğru olmadığını ortaya koymaya çalışmıştı. Bu bağlamda Milli Eğitime ayrılan bütçelere bakıldığında 1940'da 17.796.000 TL olan eğitim bütçesi, 1950'de 176.444.000 TL'ye, 1960'da ise 981.200.000 TL'ye yükselmişti. Eğitim bütçesi, 1940'dan 1950'ye 158.648.000 TL artarken, 1950'den 1960'a 804.756.000 TL artmıştı. Genel bütçede eğitime ayrılan payın oranı ise 1940'da % 6,6 iken, 1950'de %11,8'e, 1960'da %13,4 e yükselmişti.³⁸⁰ Aynı zamanda ilköğretime gelir sağlamak için araziden, sigara ve alkollü içeceklerden alınan vergi ilköğretime yansıtılmıştı.³⁸¹

Ulus Gazetesi'nde Milli Eğitime ayrılan bütçe de eleştiri konusu edinilmişti. Gazete, Tevfik İleri'nin milli eğitime ayrılan bütçeyi çok methettiğini ancak abartılacak bir bütçe olmadığını ileri sürmekteydi. Aynı şekilde Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer, CHP Meclis Grubu adına yaptığı konuşmada iyi bir eğitim sisteminin olabilmesi için 10-12,5 milyon lira bütçe ayrılması gerektiğini iddia ediyordu. Ayrıca okul yapımı ve onarımı için il bütçelerine ya hiç para konmadığını ya da sembolik denebilecek kadar az meblağlar tahsis edildiğini savunuyordu. Bununla birlikte CHP milletvekillerinden Ali Şükrü Şahlı, nispeten daha yapıcı bir tavır takınmış ve "Milli Eğitim Vekâleti'nin bu sene bütçesindeki para artışını" şükranla karşıladığını belirtmişti. Fakat bu hususta muhtaç olunan yüksek ihtiyaca karşı, ayrılan bu tahsisat azdı ve daha fazlası gerekmekteydi. Şahlı konuşmasına "Bugün mekteplerimizde 1.709.438 talebemiz var ve bu talebeler içinde 48.703 adet hocalarımız vardır. Yaklaşık 1 milyona yakın irfan ordumuz var. Bu yüzden geniş bir bütçeye ihtiyacımız vardır."diyerek devam etmişti.³⁸² Görüldüğü gibi CHP'liler milli eğitime ayrılan bütçeyi eleştirmişler ve eğitime daha fazla para ayrılması gerektiği konusunda ortak tavır sergilemişlerdi.

Yukarıda verilen bilgilere ek olarak, Tevfik İleri döneminde çocukların ruhi gelişmelerinin yanında, beden gelişmelerine de önem verildiği de görülmektedir.

³⁸⁰ Okudan, a.g.e, s. 23; "Milli Eğitim Bütçesi de Meclisten Çıktı", **Zafer Gazetesi**, 26 Şubat 1953, s. 6.

³⁸¹ "İlköğretim İçin Vergi", **Zafer Gazetesi**, 11 Şubat 1953, s. 3; "Milli Eğitim Bütçesinin Görüşülmesine Başlandı", **Zafer Gazetesi**, 17 Aralık 1951, s. 1-3.

³⁸² "Maliye ve Eğitim Bütçeleri Üzerinde CHP'nin Tenkitleri", **Ulus Gazetesi**, 25 Şubat 1953, s. 1-2; "Eğitim Bütçesi Kabul Edildi", **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1953, s. 1-5; "Yalan Haberler", **Zafer Gazetesi**, 24 Ağustos 1951, s. 4.

Özellikle sağlıklı beslenme üzerinde durulmuş ve 43 ilde 468.000 çocuğa süt tozu, balık yağı kapsülü, sabun ve diğer ilave gıda yardımları yapılmıştı.³⁸³

İleri özel okullarda ki eğitimi de önemsemişti. Özel okulların açılmasına izin vermiş ve bu okulların açılmasını teşvik etmişti.

Tablo 9: Tevfik İleri Döneminde Açılan Özel Anaokulu ve Özel İlkokul Sayıları

Okullar	1950	1953
Özel Türk Anaokulu	15	27
Azınlık Anaokulu	26	28
Yabancı Anaokulu	8	8
Toplam	49	63
Okullar	1950	1953
Özel Türk İlkokulu	21	41
Azınlık İlkokul	84	88
Yabancı İlkokulu	16	17
Toplam	121	146

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **İlköğretim (1953-1960)**, s.76; DİE Milli Eğitim istatistikleri, **İlköğretim (1951-1952)**, s. 231; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **İlköğretim (1950-51)**, s. 215.

³⁸³ MEB Tebliğler Dergisi, 22(1078), 12 Ekim 1959, s. 154; İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 8-9.

Tablo 10: Tevfik İleri Döneminde Özel Okulda Okuyan Öğrenci Sayıları

Okullar	1950			1953		
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
Özel Türk Anaokulu	106	140	346	612	385	997
Azınlık Anaokulu	857	558	1385	986	744	1730
Yabancı Anaokulu	54	68	122	86	71	157
Toplam	1087	766	1853	1684	1200	2884
Özel Türk İlköğretimi	2973	1590	3863	5271	3980	9191
Azınlık İlköğretimi	3965	3547	7512	3966	2593	7578
Yabancı İlköğretimi	308	360	662	776	768	1504
Toplam	6540	5497	12037	3973	8280	18253

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.1.91.570.2; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **İlköğretim (1953-1960)**, s. 78; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **İlköğretim (1951-1952)**, s. 233; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **İlköğretim (1950-1951)**, s. 217.

Tablo 11: Tevfik İleri Döneminde Özel, Türk, Yabancı İlkokullardan Mezun Olanlar

Yıllar	Erkek	Kız	Toplam
1950-51	978	652	1639
1951-52	981	646	1627
1952-53	990	648	1638
1953-54	1004	659	1663
1957-58	1200	884	2084
1959-60	1324	956	2280

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.191.570.2; Albayrak, a.g.e., s. 368.

Yukarıdaki tablolardan anlaşılacağı üzere özel eğitimdeki okul, öğrenci ve mezun sayısında önemli oranda artış gerçekleşmişti.

Sonuç olarak; Tevfik İleri'nin bakanlık yaptığı yıllar boyunca ilköğretim öğrencilerinin sayısındaki artış her ne kadar eleştirilse de CHP döneminin yaklaşık iki katı fazla gerçekleşerek 1.239.246 artışla 2.841.444'e yükselmişti. İleri döneminde, ilkokula devam eden öğrencilerin sayısının da önemli ölçüde arttığı görülmekteydi. Ancak bu artışın ülkedeki nüfus artışı göz önüne alındığında beklenenin gerisinde kaldığı

düşünülebilir. Yani 1950-1960 yılları arasında yaşanan ekonomik büyüme ve Milli Eğitim Bakanlığı bütçelerinde yapılan artış ilköğretimin ülke geneline yayılma hızının daha yüksek olması gerektiğine dair bir fikrin ortaya çıkmasına sebep olabilir. En azından dönemin muhalefetinin böyle düşündüğü görülmektedir. Ancak her şeye rağmen İleri'nin okul inşası, tamiri ve okullaşma oranını görece yükselttiği; milli eğitimde çağdaş düşünce ve tekniklerin kullanılmasında öncü olarak ilklere imza attığı söylenebilir.

3.4. Ortaöğretim Alanında Yapılan Çalışmalar

Ortaöğretim, bir toplumun ihtiyaç duyduğu yetenekli bireyleri yetiştirmede önemli bir role sahiptir. Öğrencilere genel kültür vermeyi ve yükseköğrenime yetiştirmeyi amaç edinen bu kurumlar, milli kültür oluşturmada önemli bir basamaktır. Çok partili hayattan sonra kurulan CHP hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenen Reşat Şemsettin Sırer ortaöğretimin gelişmesinde önemli çalışmalar yapmıştı. Ancak yinede Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950'li yıllara kadar ortaöğretimin ciddi bir biçimde ele alınmadığı görülmektedir.³⁸⁴ Zaten ilköğretim problemini halledememiş bir ülkede ortaöğretim alanında ciddi çalışmaların yapılmasını beklemek yanlış olurdu. 1940-1950'li yıllarda ülkenin öncelikli ihtiyacı olan iş gücünün, okul sistemi ile yetiştirilebileceği düşüncesi çerçevesinde politika oluşturulmuş³⁸⁵ ve bu nedenle ortaöğretimde teknik eğitime önem verilmişti.³⁸⁶ Ancak bu çalışmalar DP hükümeti ve İleri tarafından “öğretmen, araç ve gereç sağlamadan bazı kişileri memnun etmek ve siyasi çıkar sağlamak amacıyla ortaokullar açılıyor” şeklinde yorumlanarak eleştirmektedir.³⁸⁷

İleri döneminde, en fazla değişikliğe uğrayan eğitim kademesi, Amerika'nın etkisinin en fazla hissedildiği ortaöğretim kurumları olmuştu. Ek olarak ortaöğretimin büyüme düzeyi tıpkı CHP döneminde olduğu gibi ilköğretimin oldukça gerisinde kalmış ve bu kademedeki ciddi öğretmen ve okul sıkıntısı yaşanmıştı.

İleri, Milli Eğitim Bakanı olduktan bir süre sonra TBMM'de yaptığı bir konuşmada, ortaöğretim sorununu ele almıştı. CHP'nin ortaöğretimi yaygınlaştırma

³⁸⁴ Yiğit, a.g.e., s. 61-62.

³⁸⁵ Hıfzı Doğan, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1999, s. 208.

³⁸⁶ Tekeli, a.g.m, s. 669.

³⁸⁷ Yüce, a.g.t., s. 151.

çalışmalarının iyi neticeler vermediğini ileri süren İleri, memlekette gelişigüzel ortaöğretim kurumları açıldığını ve bir takım insanların memnun edilmesi gayesinin güdüldüğünü belirtmişti. O ayrıca kendilerinin bu yanı sıra düşmeyeceğini dile getirmişti.³⁸⁸ O, CHP'ye yaptığı eleştirilerle tutarlı olmak bakımından hataya düşmemek için, bakanlık yaptığı ilk yıllarda öncelikle ihtiyacı olan yerlere okul açmaya çaba harcamış, ancak daha sonra gelen yoğun istek ve baskılar karşısında bu politikasından vazgeçerek yeterince öğretmeni, araç gereci ve uygun binası olmayan yerlerde de ortaöğretim okullarının açılmasına onay vermiştir.³⁸⁹ O çeşitli güç odakları tarafından takip ettiği yoldan vazgeçmeye zorlansa da ortaöğretimde okul sayısının arttırılmasına öncelik vermiştir. İleri, 1952 yılında Meclis'te yaptığı bir konuşmada okul sayısındaki artışı şöyle açıklamıştı:

Hakikaten lise açmakta çok teenni (ağır davranma) ile hareket etmekteyiz. Ortaokul ilkokulun devamı mahiyetinde kurulup adedinin artırılması, memleketin irfanı bakımından büyük faydalar sağlar... Şunu ifade edebilirim: 59 lise devraldık ama itiraf etmek lazım bu 59 lise, hakiki lise olmaktan çok uzaktır. Prensibimiz, evvela mevcut liseleri mümkün olduğu kadar maddi, manevi kalkındırmak, zamanla yavaş yavaş yenilerini ikame etmek. Menfaatin burada olduğuna kaniim... Şunu da itiraf edeyim ki, geçen sene açtığımız üç liseyi de gönül hoşluğu ile açmış değiliz. Bundan dolayı bir kusur varsa onu omuzuma alıyorum... Nihayet vatandaşların “bende vergi veriyorum, çocuğumu lisede okutmaktan niçin mahrum olayım” şeklinde, bir bakıma haklı istekleri karşısında...³⁹⁰

İleri döneminde ortaokulların amacı ve yapısı da tartışma konusu olmuştu. Ulus Gazetesi'nde Rıfat Necdet Evrimer ve İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ortaokulların amacı ve görevleri üzerinde durmuşlardı. Evrimer, 30 Ağustos 1950 tarihinde yazdığı makalede ortaokulların görevinin liseye öğrenci mi hazırlamak yoksa pratik manada bilgiler mi vermek olduğunu sorduktan sonra aynı anda iki görevin yürütülemeyeceğini belirtmişti.³⁹¹ Bu nedenle Evrimer'e göre ortaokullar, “liseye öğrenci hazırlayan ortaokullar” ve “öğrencilerini hayata sanat tahsiline hazırlayan ortaokullar” olmak üzere ikiye ayrılmalı ve ilkokulu bitiren her öğrenci ortaokula devam etmemeliydi. Ona göre ilkokuldan sonra öğrenciler, ortaokula devam edecekler ve hayata atılacaklar diye ikiye ayrılmalıdır.

³⁸⁸ **TBMM ZC**, Birleşim 5, Dönem 9, Cilt 2, 13 Aralık 1950, s. 70.

³⁸⁹ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri(1920-1960)**, İstanbul: MEB Yay., 2001, s. 465.

³⁹⁰ Aksoy, **Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri**, s. 216; **Ayın Tarihi**, (219), 1-29 Şubat 1952, s. 150; **Ayın Tarihi**, (204), 1-30 Kasım 1950, s. 58; “Maarif Vekili Merzifon'da” **Zafer Gazetesi**, 11 Ekim 1957 s. 4.

³⁹¹ Rıfat Necdet Evrimer, “Orta Okullara Dair”, **Ulus Gazetesi**, 30 Ağustos 1950, s. 2.

Böylece, herkesin ortaokula devam etme zorunluluğu ortadan kalkmış olacaktır. Liseye öğrenci hazırlayan ortaokulların programı ise, lise programına uygun hale getirilmelidir.³⁹²

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise 25 Aralık 1950 tarihinde yazdığı makalede ortaokulların, ne ilkokulun tamamlayıcısı ne de lisenin hazırlayıcısı olduğunu söylemekteydi. Baltacıoğlu'na göre ortaokulların görevi “orta mesleklere adam yetiştirmektir.” O çiftçi, tüccar, ufak memur, marangoz, elektrikçi gibi meslek kollarını orta meslekler olarak görmekteydi. Baltacıoğlu ayrıca orta mesleklere adam yetiştirmek için ortaokulların hem pratik hem de teknik eğitim veren okullar haline dönüşmesini istemekteydi.³⁹³

İleri ortaokullara dönük bir açılım yaparak Evrimer'in savunduğu düşüncelere yakın yeni tarzda ortaokullar açtı. Yeni açılan ve açılacak olan bu okullar da normal ortaokul programını takip eden bir kol bulunuyordu. Bütün öğrenciler, bu kolun birinci sınıfında okuyacak ve ikinci sınıfa geçen öğrenciler uzmanlaşacakları alana en uygun düşen bir programı takip etmek üzere, normal ortaokul sınıflarına ya da bir mesleğe yönlatici mahiyet taşıyan kollara devam edeceklerdi.³⁹⁴

İleri döneminde, orta öğretimdeki bir diğer gelişme de liselerin 4 yıla çıkarılmasıdır. Bu konu CHP döneminde yapılan 4. Milli Eğitim Şurası'nda konuşulmuş, ancak 1952-1953 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulabilmiştir.³⁹⁵ Sonuçta ortaöğretim alanındaki ilginç ve tartışmalı konulardan biri olan liselerin eğitim süresinin ne olacağı sorunu, sürenin uzatılması kararı ile sonuçlanmış, ancak bu karar her iki iktidar döneminde de tam manasıyla uygulanamamıştır. İleri'den sonra Milli Eğitim Bakanı olan Celal Yardımcı bu uygulamaya eğitimdeki kaliteyi düşürdüğü gerekçesiyle son vermiştir.³⁹⁶ Fakat ortaöğretimdeki kaliteyi nasıl düşürdüğüne dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bu uygulamadan vazgeçilmesinde, büyük bir ihtimalle ülkedeki ekonomik

³⁹² A.g.m., s. 2; Rifat Necdet Evrimer, “Liselerin Olgunlaşmasına Dair”, **Ulus Gazetesi**, 28 Ağustos 1950, s. 2.

³⁹³ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, “Ortaokul Nedir, Ne Değildir?”, **Ulus Gazetesi**, 25 Aralık 1950, s. 2; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Lise Reformu” **Ulus Gazetesi**, 3 Ocak 1951, s. 2.

³⁹⁴ Cicioğlu, a.g.e., s. 184; Burada uygulanan sistem günümüz liselerinde de uygulanmaktadır. Bu sistem, günümüz Çok Programlı Liselerinin temelini atmıştır.

³⁹⁵ Adil Türkoğlu, **Türkiye ve Fransa'da Lise Programlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1984, s. 122.

³⁹⁶ “Liseler 3 Yıla İndirildi”, **Vatan Gazetesi**, 16 Eylül 1954, s. 1.

ve sosyal yetersizlikler ile sayıları az olan öğrencilerin bu süreyi gereksiz olarak görmeleri belirleyici etken olmuştu.

Belirtildiği gibi liselerin 4 yıla çıkarılması kararı, 4. Milli Eğitim Şurası'nda alınmıştı. Ancak karar, İleri'nin bakanlık yaptığı sırada uygulanmaya konulmuştu. Bu kararın uygulamaya konmasıyla birlikte eğitim programlarında bazı değişikliklere gidilmişti. Bu değişikliklere bağlı olarak dört yıllık "1952 Lise Programı" hazırlanmıştır. Bu programa göre her şey belirlenmişti. 1952 lise programı ile üç yıllık 1949 lise programı karşılaştırıldığında bazı derslerin adlarında bazı derslerin ise haftalık sürelerinde küçük değişiklikler yapılmıştı. Genel olarak üç yıllık program olan 1949 programı dört yıla yayılmıştı. 1949 programında yer almayan Resim, Müzik ve Sanat Tarihi Dersleri 1952 programında her sınıfa haftada 2'şer saat olarak konuldu Aynı zamanda bunlara ek olarak 4 yıllık programda ilk üç sınıfa haftada 3, dördüncü sınıflara ise 7 saat olmak üzere yetiştirme kursları ve seminer çalışmaları türünden faaliyetler eklendi.³⁹⁷ Aynı zamanda bu programa göre, Türk Dili Edebiyatı, sosyoloji ve felsefe dersleri de lise ders programına eklendi.³⁹⁸ Yeni programa göre öğrenciler 4. sınıfta Edebiyat ve Fen kollarından birisini seçecekti. Açılan yetiştirme kursları aracılığı ile derslerinden geri kalan öğrenciler derse hazırlanacak; seminer derslerinde öğrenciler seçecekleri meslekler doğrultusunda bilgilendirilecek ve uygun olan eğitimin sağlanması için kullanılacaktı.³⁹⁹

Liseler 4 yıla çıkarılırken olgunluk sınavları kaldırılmış, yerine devlet lise imtihanı adında tek bitirme sınavı konulmuştu.⁴⁰⁰ 1951-1952 ders yılından itibaren başlatılan bu uygulama, 1953 yılında değişikliğe uğramış, sadece üniversiteye devam etmek isteyen öğrenciler için liselerin 4. sınıfı bir olgunluk sınıfı konumuna getirilmişti.⁴⁰¹ Yine bu programa göre lise ve ortaokullara bütünleme ve bitirme imtihanları getirilmişti.⁴⁰² Tebliğler Dergisi'nde yer alan bir bildirmede, ortaokul ve liselerin birinci ve ikinci sınıflarında sadece birer dersten kalanların bir senelerini boş geçirmemeleri amacıyla bir

³⁹⁷ **Ortaöğretim Programlarında Yönetmeler(1924-1970)**, İstanbul: MEB Basımevi, 1972, s. 171.

³⁹⁸ A.g.e., s. 174.

³⁹⁹ A.g.e, s. 124; **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(679), 28 Ocak 1952, s. 209.

⁴⁰⁰ Başar, a.g.t., s. 506; "Ortaöğretim Sisteminde", **Zafer Gazetesi**, 20 Ekim 1952, s. 2.

⁴⁰¹ **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 970; "Liselere Dair Bir Tasarı Hazırlandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Ocak 1953, s. 1-4.

⁴⁰² "Mekteplerdeki Randıman Arttı", **Zafer Gazetesi**, 26 Ağustos 1952, s. 1.

üst sınıfa devam etmeleri ve bir üst sınıfta olsalar bile alt sınıf dersinden imtihanlarını vermek zorunda oldukları belirtilmişti.⁴⁰³

Liselerin 4 yıla çıkarılması, eleştirileri beraberinde getirmiş pek çok kişi programa karşı çıkmıştı. Hatta karar, DP içinde de tam olarak benimsenmemiş, kararı alan İleri de bu karardan geri adım atmak zorunda kalmıştı. İleri bu uygulama ile iyi sonuçlar alabileceklerini düşündüklerini; ancak verilecek bir yıl fazla eğitimden elde edilecek neticelerin çekilecek külfete değmeyeceğini anladıklarını açıklamıştı. İleri, konuyu kamuoyuna duyurduklarını ve üniversitelerin konu ile ilgili düşüncelerine başvurduklarını; milletvekili arkadaşlarından gezdikleri yerlerdeki öğretmenlerin, velilerin fikirlerini dinlediklerini belirterek özeleştiriye bulunmuştu.⁴⁰⁴ 1953 yılında mecliste yaptığı bir konuşmada düşüncelerini şöyle açıklamıştı:

Dördüncü Maarif Şurası eğitim süresini, 12 seneye çıkarmıştır. Bunu yaparken bir takım faydalar mülahaza etmiştir. Memlekette maarif mensupları arasında bu iyi karşılanmamıştır. Bir senelik fazla tahsil ve bu tahsilin getirdiği külfet, burada elde edilen nimetle kabili mukayese görülmemiştir... Vardığımız netice şudur: Liseden sonra başka bir tahsil yapmayacak olan gençleri, 11. sınıftan sonra mezun yapmak, üniversiteye devam edecek gençler için 12. sınıfı bir olgunluk haline getirmek, dersleri mahdut hale indirmek, bu arada bilhassa lisana ehemmiyet vermek ve bu sınıfın adına da “olgunluk sınıfı” adını vermektir...⁴⁰⁵

Bakan İleri, yukarıdaki düşüncelerini hayata geçiremedi ve liselerin öğrenim süresi 1956 yılına kadar 4 yıl olarak kaldı. 1956 yılından sonra ise, lise öğretimi üç yıla indirildi ve 2005-2006 eğitim öğretim yılına kadar böyle devam etti.⁴⁰⁶

İleri döneminde açılan bir diğer yeni ortaokul türü ise “Akşam Ortaokulları” olmuştu. Çalışmak zorunda kaldıkları için eğitimine devam edemeyen vatandaşlar için 1959 yılında “Akşam Ortaokulları” açılmıştı. Akşam Ortaokullarının öğrenim süresi 4 yıldır.⁴⁰⁷ Ortaokuldan sonra öğrenime devam edememiş veya lise sınıflarından belgeli olmuş olanların lise öğrenimini tamamlayıp yüksek öğrenime geçebilmelerini sağlamak amacıyla da 1959-1960 yılından itibaren “Akşam Liseleri” açılmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰³ “Orta ve Liselerde”, **Zafer Gazetesi**, 2 Ekim 1950, s. 2; “Lise Öğrencileri İçin Yeni Haklar”, **Zafer Gazetesi**, 26 Eylül 1951, s. 1.

⁴⁰⁴ **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 970.

⁴⁰⁵ **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 970.

⁴⁰⁶ Türkoğlu, a.g.e., s. 122.

⁴⁰⁷ Cicioğlu, a.g.e., s. 186.

⁴⁰⁸ **Ortaöğretim Programlarında Yönelmeler(1924-1970)**, İstanbul: MEB Yay., 1972, s. 144.

Milli Eğitim Bakanı İleri'nin öncülüğünde başlatılan eğitim alanındaki yeni arayışlar ders programlarına da yansımış ve ilk defa modern matematik ve fen programlarının geliştirilmesi konusu ele alınmıştı.⁴⁰⁹ Dolayısıyla Tebliğler Dergisi'nde ilgili derslerin ders kitapları konusunda açıklama yapılmıştı.⁴¹⁰ Daha sonra milletlerarası İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) desteği ile 1959 yılında çalışmalar başlatılmış ve bu çerçevede fen eğitimi konusunda birçok proje uygulanarak iyi sonuçlar alınmıştı. Bu çalışmalar, "Ders Aletleri Yapım Merkezi"nin kurulması, 30 matematik ve fen kitabının tercümesi ve (öğretmen kitapları serisinden) yayınlanması, Elazığ bölgesinde bir gezici laboratuvar denemesi, matematik ve fen öğretmenleri için modern konularda kurslar açılması, üniversitelerin matematik ve fen asistanlarına maddi destek sağlanması, başarılı sayılabilecek faaliyetlerden oluşmuştur. OECD ile yapılan bu iş birliği çalışmaları 1965 yılına kadar sürmüştü.⁴¹¹

Bir diğer çalışma da 1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile Amerikan AID⁴¹² yardım teşkilatı arasında imzalanan bir anlaşma sonucunda elde edilen maddi yardımlarla gerekli olan baskı, istatistik, elektronik beyin makinelerinin alınmasıydı. Talim ve Terbiye Dairesi'ne bağlı olarak kurulmuş olan Test ve Araştırma Bürosu, Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı'na bağlanarak bilimsel araştırmaların tek elden modern teknik imkânlardan faydalanılarak toplanıp yapılması sağlanmış; planlama, araştırma ve istatistikî bilgi toplama konularında daha etkin bir verimlilik elde edilmişti.⁴¹³

İleri döneminde, ortaöğretimdeki gelişmelerden bir diğeri de yabancı dil eğitiminde yaşanmıştı. Bu dönemde batıyla olan ilişkilerin artması yabancı dil eğitimi zorunlu kılmıştı. Hıfzırrahman Raşit Öymen'e göre bu dönemde Türkiye, yabancı dil eğitimine kuşkuyla bakıyordu. Türk eğitiminin milli birliği ve bütünlüğünü yabancı tesirlerden korumak amacıyla yabancı okulların varlıkları da hoş karşılanmamaktaydı.⁴¹⁴ Buna rağmen

⁴⁰⁹ A.g.e., s. 90.

⁴¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: **MEB Tebliğler Dergisi**,14(660), 17 Eylül 1951, s. 211-212.

⁴¹¹ **Ortaöğretim Programlarına Yönelmeler(1924-1970)**, s. 90.

⁴¹² Uluslararası Kalkınma Ajansıdır. 1961 yılında ABD'de kurulmuştur. Amacı zorda olan insanlara yardım edip onlara daha iyi yaşam şartları kazanmalarında yardım etmektir. Bkz:<http://www.kisaltmalar.net/aid.html>. (03.12.2013 13.33).

⁴¹³ **Ortaöğretim Programlarına Yönelmeler(1924-1970)**, s. 134.

⁴¹⁴ **Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 2001, s. 17; Dönmez, a.g.m., s. 262.

örgün eğitim kurumlarının yabancı dil eğitimini yeteri kadar sağlayamadığı gerekçesiyle İstanbul Muallimler Birliği tarafından yapılan girişimlerle kolej kurulması kararlaştırıldı. Bakan İleri, yabancı dil eğitimin gerekliliğini savunmaktaydı. Bakanın düşüncelerine paralel olarak ortaöğretim kurumlarındaki dil derslerinin süresi artırılmış ve bu kurumların programlarına “Milletler Arası Muhabere” dersleri eklenmişti.⁴¹⁵ Böylece Cumhuriyet tarihinde yabancı dil eğitimi ile ilgili ilk ciddi çalışmaların da Tevfik İleri döneminde yapıldığını söylemek mümkün olmaktadır.

Tevfik İleri döneminde yapılan Türkiye Eğitim Milli Komisyonu raporunda da yabancı dil eğitimine destek verilmiş, ancak yabancı dil eğitiminin yeteri kadar geliştirilemediği belirtilmişti. Başarısızlığın nedeni olarak öğretmenlerin iyi yetişmemiş ve yetiştirilmemiş olduğunu ileri süren komisyon, yabancı dil eğitimine sadece ortaokul, lise ve kolejlerin değil, öğretmen okulları ile mesleki ve teknik okulların eğitim programlarında da yer verilmesi gerektiğini ifade etmişti. Komisyon, verimli bir yabancı dil eğitiminin sınıf içinde ve dışında elverişli bir atmosfer yaratılmasıyla sağlanabileceğini; sınıf içinde yetenekli öğretmenlerin bulunmasıyla, sınıf dışında öğretmenlerin rehberliğinde seçilecek kitaplar ve okuma odasıyla bunun sağlanabileceğini belirtmişti. Komisyon, sadece İngilizceye yönelmeyi doğru bulmamış, Fransızca ve Almanca'nın öğretilmesini de faydalı görmüştü.⁴¹⁶

Bakan İleri döneminde yapılan diğer çalışma ise öğrenciler için üretimine girişilen kültür filmlerinin hazırlıklarının tamamlanmış olmasıydı. Kültür filmlerinin üretimi için inşa edilen atölyelerde film çekimine başlanmıştı. Bu filmler, diğer memleketlerle mübadele edilerek, okullarda ve yetişkinlerin eğitiminde göze ve kulağa hitap eden terbiye vasıtalarından geniş ölçüde faydalanılacaktır. Aynı zamanda coğrafya ve arkeolojiye ait beş kültür filmi hazırlanmış bulunmaktaydı. Bundan başka, Türkiye'nin dokuz muhtelif yerinde film dağıtmak ve film işlerini düzenlemek üzere, dokuz merkez kurulmuştu.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Perihan Parla, “Okullarımızda Yabancı Dil”, **Zafer Gazetesi**, 13 Aralık 1951, s. 4; Bu konuyla ilgili olarak Ankara’da Türk Eğitim Derneği’nin Yenişehir’de ki okulunun bir kolej haline getirilerek, Galatasaray Lisesi’ninkine benzer bir programla, Türkçe ve İngilizce eğitim yapılmıştır. Bkz.: **Yeni İktidarın Çalışmaları**, s. 15; BCA, BÖKMEK, 030.01.112.709.9.

⁴¹⁶ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, s. 95-97.

⁴¹⁷ **Yeni İktidarın Çalışmaları**, s. 16.

Üretilen bu filmler köy okullarına kadar gönderilmişti. İlk deneme okulları ise İzmir Okulu olmuştu.⁴¹⁸

İleri döneminde yapılan bir diğer iş, orta tahsil yönetmeliğinin değiştirilmesi olmuştu. Öğrencilerin ezbere düşmemeleri, yazılı yoklamaların zamanı belli olmadan ve ani yapılması, öğrencilerin verimli eğitim alması, kopya çeken öğrencilerin cezalandırılması, öğrencilere kesirli not verilmemesi gibi konular Orta Tahsil Yönetmeliği'nde kabul edilmişti.⁴¹⁹

İleri ortaokullardaki sınavlarla ilgili olarak ortaokul ve liselerde sınıfta kalma usulünün kaldırıldığını söylemişti. Bakan, ayrıca ortaokul ve liselerde son sınıflarda belge sisteminin kaldırıldığını ve bu sistemden yararlanacak öğrenci sayısının toplam 48 bin olduğunu belirtmişti.⁴²⁰ Ayrıca İleri, öğrencilerin fen ve edebiyat kollarını önceden 4. sınıfta ayrıldıklarını; ancak ikinci sınıftan itibaren bu uygulamanın yapılacağını ifade etmişti.⁴²¹ Aynı zamanda Bakanlığın yeni kararı ile 30 gün okula gelmeyen öğrenci sınıfta kalacaktı. Lise ve ortaokullarda devamsızlık süresi yarı yarıya azaltılmıştı.⁴²²

Ortaöğretim alanında yapılan bir başka yenilik de orta dereceli okulların ders yılının iki yarıyla bölünmesiydi. Güz yarıyılı ve bahar yarıyılı sonlarında öğrenciye iki defa kanaat notu verilecekti.⁴²³ Aynı zamanda çocukların iyi bir insan olabilmeleri için okullarda görgü dersi de istenmiş ancak uygulamaya konulmamıştı.⁴²⁴ Yine İleri, bu dönemde farklı bir uygulamaya giderek eğitimde sosyal faaliyetlere yer vermişti. Spor çalışmaları konusunda Milli Eğitim Bakanlığı ana bir program göndermişti.⁴²⁵

⁴¹⁸ “Okullar İçin Öğretici Filmler İmal Ediliyor”, **Zafer Gazetesi**, 17 Aralık 1951, s. 5; BCA, BKKK, 030.18.01.02.126.69.13.

⁴¹⁹ “Orta Tahsil Yönetmeliği Değiştirildi”, **Vatan Gazetesi**, 27 Aralık 1957, s. 1-4.

⁴²⁰ “Yeni İmtihan Talimatı Dün Tebliğ Edildi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1957, s. 1-4; “Ortaöğretim Sisteminde Değişiklikler Yapılacak”, **Vatan Gazetesi**, 20 Ekim 1952, s. 1; Bu Dönemde Ortaokullarda ve liselerde yapılan imtihan planını ayrıntılı incelemek için bkz.; **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(643), 21 Mayıs 1951, s. 17-24; “Liselerde İmtihan Meselesi”, **Forum Dergisi**, 3(26), 1958, s. 4.

⁴²¹ “Milli Eğitim Bakanı Dün Öğrencilere Hitab Etti”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Eylül 1957, s. 4.

⁴²² “30 Gün Okula Gitmeyen Öğrenci Sınıfta Kalacak”, **Ulus Gazetesi**, 29 Ağustos 1957, s. 1.

⁴²³ “Orta Dereceli Okulların Ders Yılı İki Sömestre Bölünecek”, **Zafer Gazetesi**, 27 Ekim 1957, s. 1.

⁴²⁴ “Okullarda Görgü Dersi İsteniyor”, **Vatan Gazetesi**, 13 Temmuz 1959, s. 1; **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(642), 14 Mayıs 1951, s. 22-23.

⁴²⁵ “Okulspor Yurtları Çalışmaları”, **Yeni Asır Gazetesi**, 26 Ekim 1950, s. 3.

Ortaokul ders kitapları konusuna gelindiğinde ilk olarak bazı kitapların okutulmamasına karar verildiği dikkati çekmektedir. Milli Eğitim Bakanı kitapların Talim ve Terbiye Kurulu'ndan geçtikten sonra piyasaya sürülmesini söylemişti. Talim ve Terbiye Kurulu'ndan geçen bazı kitapların da okullarda okutulmaması belirtilmişti.⁴²⁶ Ulus Gazetesi'ne göre, yapılan bu düzenlemelerle “İnönü” adı ortaokul tarih kitabından çıkarılmıştı. Gazeteye göre, Eğitim Bakanlığı'nın resmen kabul ettiği bu kitapta ikinci cumhurbaşkanının adını vermemek için tam 12 yıllık bir devir atlanmıştı.⁴²⁷ Yine Ulus Gazetesi, coğrafya kitabının doğruları yansıtmadığını söyleyince İleri, bu haberleri esefle kınadığını söyleyerek yurt coğrafyasının öğretiminde birliği sağlamak ve bütün yurt çocuklarına ülkeye ait bilgileri doğru bir şekilde yansıtmak için kitap hazırlama işi üzerinde önemle durduklarını ifade etmişti.⁴²⁸

İleri döneminde hazırlanan Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporuna⁴²⁹ göre; maarif sistemi içerisinde, üzerinde en fazla durulması ve ıslah edilmesi gerekli eğitim kademesinin ortaöğretim olduğu belirtmişti. Komisyon, ortaöğretim kurumlarının bina, eşya, tesisat ve araç gereç bakımından yetersiz olduğunu, öğretmen ve idarecilerin arzu edilen seviyede olmadığını belirtmiş, ortaöğretimdeki başarısızlığı ilk ve ortaöğretim kurumları arasındaki koordinasyon eksikliğine bağlamıştı. Bireyleri ortaöğretim içine alınmasının ve yetiştirilmesinin amaç edinilmesi gerektiğini bildiren komisyon üyeleri, öğrencilerin yeteneklerine göre sınıflandırılmasını ve ilerde alacakları eğitime göre yetiştirilmelerini tavsiye etmişti. Rehberlik çalışmalarının yoğunlaştırılması, sınıf içi ve dışı etkinliklerle sosyal faaliyetlere ağırlık verilmesi ve kitaplık oluşturulması tavsiye edilen hususlardandı.⁴³⁰ Rapor, ülkede yaşanan okul sıkıntısına değinerek ilkokulu bitirip orta öğretime devam etmek isteyen her çocuğa ortaokulda bir yer bulunması gerektiğine işaret etmekteydi. Ayrıca liselerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini, bunların öğretmen ve idareci açısından yetersiz olduklarını bu nedenle adı geçen hususlarda takviye

⁴²⁶ “Tarif Edilen Tarih Kitabı Okullarda Okutulmayacak”, **Ulus Gazetesi**, 1 Ekim 1950, s. 1.

⁴²⁷ “İnönü Adı Ortaokul Tarih Kitabından da çıkarıldı”, **Ulus Gazetesi**, 28 Eylül 1950, s. 1.

⁴²⁸ “Coğrafya Kitapları”, **Zafer Gazetesi**, 6 Ekim 1951, s. 2.

⁴²⁹ Tefik İleri, eğitimdeki problemleri ve eksiklikleri tespit ederek, bu sorunların çözümüne yönelik alınması gereken önlemlerin belirlenmesi için Amerikan Ford Vakfından bir rapor istemiştir. Vakıf, 18 Temmuz 1959'da bu raporu hazırlayarak bakanlığa sunmuştur. Ancak rapor DP tarafından o dönemde açıklanmamıştır. 27 Mayıs İhtilal Hükümeti döneminde açıklanan raporda eğitimin durumu belirlenmiştir. Bu raporda öğretmen yetiştirme konusundaki görüş ve tavsiyeler açıklanarak, Türkiye'de eğitim meselelerinin bir bütün halinde ele alınması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**.

⁴³⁰ **Türk Eğitim Milli Komisyon Raporu**, s. 48-51; Ahmet Temir, “Milli Eğitim Planının Hazırlığı İle Görevli Komisyonun Raporu Üzerine”, **Türk Yurdu Dergisi**, 1(293), 1961, s. 33; Ahmet Temir, “Türkiye Milli Eğitim Komisyonu Raporunun Tenkidi”, **Türk Yurdu Dergisi**, 2(290), 1960, s. 29.

yapılması gereği vurgulanmaktaydı.⁴³¹ Komisyon raporunda, ortaokul ve liselerin durumları ayrı ayrı incelenerek sorunları tespit edilmişti. Komisyona göre, ortaöğretim kademesinde iki büyük sorun vardır. Bunlar:

Bir yandan büyük yurttaş kütesini, imkânlarımızın bahsettiği en geniş ölçüde ortaöğretim sahasına sevk etmek suretiyle, daha medeni, daha anlayışlı, daha kaliteli bir topluluk haline getirmek; bir yandan da milletin muhtaç olduğu fikir, teknik ve ilim sahalarında Batı memleketlerindeki emsalinin seviyesine ulaşmış seçkin ve ileri bir zümre yetiştirmek...⁴³²

Komisyon tarafından belirlenen sorunlar, İleri'nin bakanlık yaptığı dönemde halledilmeye çalışılmış fakat kesin çözümler bulunamamıştır.

3.4.1. Tefvik İleri Döneminde Ortaöğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler

Tefvik İleri, bakanlığının ilk yıllarında birinci derecede ihtiyacı olan yerlere okul açma politikasından vazgeçerek öğretmeni, ders araç gereci, binası yeterince sağlanmamış okulların açılmasını onaylamıştı. “Yurdumuzda iki senede 100 ortaokul açılacak” diyerek hazırlıklara başladı.⁴³³ Açılan okul sayılarında İleri'nin bakanlığı döneminde ortaokullarda % 18'lik, liselerde % 5'lik bir artış sağlanmıştı. 1951 yılı bütçesinden yeni açılacak olan okullar için 69 ilçeye 300.000 lira yardım sağlamıştı. 1952 yılına da okul inşası için 500 bin lira ödenek sağlanmıştı.⁴³⁴ Bu bütçelere dayanarak açılan ortaokullara örnek olarak Tebliğler Dergisi, İzmir Kemalpaşa ve İstanbul Şile ilçelerinde ortaokul açıldığı bilgisini vermekteydi.⁴³⁵ İleri, Ayacık, Beyşehir, Cihanbeyli, Çaycuma, Gebze, Gülnar, Gölpazarı, Hacıbektaş, Hozat, Ilgaz, Karamürsel, Malkara, Manyas, Mesudiye, Sınırkent, Soma, Susurluk, Tatvan, Torul ve Yenişehir ilçelerinde ortaokul açılacağını söylemişti.⁴³⁶ Ayrıca Artvin gezisinde Artvin'de bir lise açılacağını söylemiş ve devamla “Çoruhlular, Artvinliler Doğu sınırının kahraman evlatları aziz arkadaşlarım. Çoruhlunun Milli Eğitim alanındaki isteklerini en az bir Çoruhlu kadar biliyorum. İsteklerinizi mevcut imkânlar dâhilinde yerine getirmeye çalışacağım. Davanız devamımızdır, aziz Çoruhlular, Çoruh Erkek

⁴³¹ **Türk Eğitim Milli Komisyon Raporu**, s. 50.

⁴³² **Türk Eğitim Milli Komisyon Raporu**, s. 49.

⁴³³ “Yurdumuzda İki Senede 100 Ortaokul Açılacak”, **Zafer Gazetesi**, 29 Nisan 1953, s. 1.

⁴³⁴ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 6; **Yeni İktidarın Çalışmaları(22.5.1950-22.5.1952)**, s. 57.

⁴³⁵ **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(659), 10 Eylül 1951, s. 57.

⁴³⁶ “Orta öğretimde”, **Zafer Gazetesi**, 30 Eylül 1950, s. 1.

Sanat Enstitüsü ve bir lise açılacaktır.”⁴³⁷ demişti. Daha sonra Mudanya’da Ahmet Rüştü Ortaokulu, Balıkesir’de bir lise,⁴³⁸ Mardin’de bir lise ve Mardin Derik’te bir ortaokul,⁴³⁹ Van’da bir lise⁴⁴⁰ açılmıştı. 1952-1953 öğretim yılında ortaokul düzeyinde İstanbul Atatürk Kız Lisesi ve Ankara Bahçelievler Lisesi gibi ikinci devre eğitim okullarını kapsamı içine alan çok amaçlı okul denemeleri de açılmıştı ve bu okullar ortaöğretimde model olmuştu.⁴⁴¹ Açılan bu yeni okullar ile diğer okullardaki ders aleti eksiklikleri de tamamlanılmaya çalışılmıştı. İleri, bu konuyla ilgili bir konuşmasında şunları söylemiştir:

Lise ve ortaokullarımızın mühim bir kısmı ders vasıtası ve malzemesi bakımından çok zayıftır. Bu durumu ıslah için bu yılki imkânlarımızla fizik, kimya; tabiiye ve iş atölyeleri aleti satın alınmıştır. Bunlar, eksikleri kendi sanat okullarımızda tamamlanarak ortaokullarımızın ders yılı başında dağıtılacaktır. Yeniden alınacak olanlarla ortaokullarımızı hepsi dört beş yıl içinde ders aletlerine kavuşturulacaktır.⁴⁴²

İleri, 1950-51 öğretim yılında yeniden 23 ortaokul açıldığını ve 1951-52 öğretim yılında ise 33 ortaokulun açılması için hazırlıklar yapıldığını ve 3 tane de lise açılacağını belirtmişti. Ankara’da Türk Eğitim Derneği’nin Yenişehir’deki Okulu kolej haline getirilmiş ve Galatasaray Lisesi’ninkine benzer bir programla Türkçe ve İngilizce eğitim yapılmasına da müsaade edilmişti. İleri, bu tip okulların açılmasına devam edileceğini belirterek şunları söylemişti:

Ortaokul, ilkokulun devamı olmak itibarıyla, nispeten kolay şartlar içinde açılmaktadır. Lise açmanın icap ettiğini hazırlıklar, çok daha ehemmiyetlidir. Mevcut liselerimizin her bakımdan takviyesi üzerinde durulması, zaruri görülmektedir. Bu düşünce ile liseler tek tek ele alınarak, maddi ve manevi bakımdan (bina, tesis, öğretmen) senelere ayrılarak bir programla takviye olunmaya başlanmıştır.⁴⁴³

İleri, yine bir konuşmasında ortaokullarla, liselerden mezun olanların miktarına temas etmişti ve bu hususta şunları söylemişti: “Haziran döneminde ortaokullardan 5.165 öğrenci mezun olmuştu. Bunun 1.257’si kız, 3.998’i erkektir. Liseden 2.185 öğrenci mezun

⁴³⁷ “Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri Artvin’de”, **Zafer Gazetesi**, 26 Ağustos 1952, s. 1-4.

⁴³⁸ “Maarif Davamızda Atılan Geniş ve Müsbet Adımlar”, **Zafer Gazetesi**, 13 Eylül 1959, s. 1-4.

⁴³⁹ “Mardin’de Bir Lise ve Bir Orta Okul Açılıyor”, **Son Posta Gazetesi**, 18 Eylül 1951, s. 4.

⁴⁴⁰ “Van Üniversitesi İçin Etütlere Başlandı”, **Yeni Asır Gazetesi**, 5 Kasım 1950, s. 4.

⁴⁴¹ Ersan Sozer, “Türk Eğitim Sisteminde Ortaöğretim Programları ve Uygulamalar”, www.pegem.net/dosyalar/dökümanlar/1184-sozer.pdf.(02.04.2013 20.48).

⁴⁴² **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-1.8.1951)**, s. 26; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1952)**, s. 57; **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 6; “Lise ve Ortaokullar Dün Sabah Açıldı”, **Akşam Gazetesi**, 24 Eylül 1951, s. 1; “Lise ve Ortaokullar Dün Sabah Açıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 1951, s. 1-4; “Bugün Lise ve Orta Okullar Açılıyor”, **Son Posta Gazetesi**, 24 Eylül 1951, s. 1.

⁴⁴³ **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1952)**, s. 57.

olmuştur. Bunun 550'si kız, geri kalanı erkektir. Olgunluk imtihanını vererek üniversiteye girme hakkı kazanan talebe miktarı 2.335 olup bunun da 571'i kızdır.”⁴⁴⁴ Bu önemli bilgileri vererek 1951 yılında ortaokullarda gerçekleşen sayısal gelişmelerde meydana gelen değişiklikleri belirtmişti.

1949-50 öğretim yılı başında orta öğretim kurumlarının sayısı 59 lise, 285 müstakil ortaokul olmak üzere 344'e, 1950-51 yılları arasında 364 ortaokula, 1958-59 öğretim yılında 114'ü lise, 6'sı kolej, 19'u imam-hatip okulu, 508'i müstakil ortaokul olmak üzere 647 ortaokula yükselmişti. Vatandaşların okuma isteklerini karşılamak amacıyla 4 Akşam Lisesi, 7 Akşam Ticaret Lisesi, 1 Akşam Teknik Okulu ve 19 Akşam Tekniker Okulu açılmıştı.⁴⁴⁵

Tablo 12: Tevfik İleri Döneminde ki Ortaöğretim Kurumlarının Sayıları

Öğretim Yılları	Ortaokullar				Liseler			
	Resmi	Kolej	Muhtelif	Özel	Resmi	Kolej	Akşam	Özel
1950-51	364	-	-	42	60	-	-	28
1951-52	396	-	-	44	62	-	-	31
1952-53	433	-	-	41	63	-	-	32
1953-54	461	-	6	43	68	-	-	32
1957-58	581	6	3	53	103	2	-	34
1959-60	611	6	-	68	129	6	4	45

Kaynak: DİE Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966, s. 24; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **Orta Öğretim 1950-1951**, s. 15; DİE Milli Eğitim İstatistikleri, **Ortaöğretim 1951-1952**, s. 35; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; BCA, BÖKMEK,030.01.91.570.2; **Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz**, s. 86.

Sayısal istatistikler CHP dönemine göre, İleri dönemde okul miktarında artış olduğunu ortaya koymaktadır. Okul yapımı en fazla 1959-60 yılında gerçekleşmişti. Liselerde ise en fazla okul artışı, 1959-60 yılında olmuştu. 1950-51 yılında 88 lise varken 1959-60 yılında bu rakam 184'e çıkmıştı. 1950 yılında 364 olan resmi ortaokul sayısı, 1960 yılında % 67,8 artışla 611'e yükseldi. 1950 yılında Kolej türü ortaokul Türkiye'de yokken, 1957'de 6 tane açılmıştı. Özel girişim, İleri dönemindeki gelişimini ortaokullarda

⁴⁴⁴ “Okullarda Yeni Kararlar”, **Akşam Gazetesi**, 22 Eylül 1951, s. 2.

⁴⁴⁵ BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 6-7; “Milli Eğitim Bakanı Dün Öğrencilere Hitap etti”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Eylül 1957, s. 4.

da göstermiş, 1950 yılında 42 olan özel ortaokulların sayısı 1960 yılında % 61,9'luk bir artışla 68'e yükselmiştir. Ortaokul ve lise sayısındaki bu gelişmeler, öğrencilerin üst eğitim kurumlarına giderek, daha iyi yetişmiş bireyler olmalarının önüne açmıştır.

Tablo 13: Tevfik İleri Döneminde Ortaokullardaki Öğrenci Sayıları

Öğretim Yılları	Öğrenci Sayıları						
	Resmi		Kolej	Muhtelif		Özel	
	E	K	E	E	K	E	K
1950-51	46573	15274	-	-	-	3689	2651
1951-52	51730	16152	-	-	-	39998	2881
1952-53	57007	17899	-	-	-	4295	3264
1953-54	63145	20592	-	325	33	4583	3661
1957-58	134329	44105	842	968	158	7264	6064
1959-60	181035	56916	1050	-	-	8780	7185

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972)**, s. 25-27; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; BCA, BMGMEK, 030.10.144.4; Kodamanoğlu, a.g.e., s. 51.

İleri döneminde okul sayısındaki artışın bir ürünü olarak ortaokullarda öğrenci sayılarında da gelişmeler görülmüştü. 1950 yılında resmi ortaokullarda öğrenim gören, öğrencilerin sayısı 61.847'dir. Bu sayı, 1960 yılında % 289,5'lik bir artış göstermiş ve 240.951'e ulaşmıştı. İlköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de kız öğrenciler eğitime yeteri kadar çekilememiş,⁴⁴⁶ ortaokullarda öğrenim gören erkek öğrenci sayısı, kız öğrenci sayısının yaklaşık üç katı olmuştu. Yeni açılan kolej sayısı 842'den başlayıp, 1960 yılında kayıtlı öğrenci sayısı 10.560'a yükselmişti. Özel ortaokullarda 1950 yılında 6.340 öğrenci öğrenim görürken 1960 yılında % 151,8'lik bir artışla bu sayı, 15.965'e ulaşmıştır. Ancak özel liselerde, kız öğrenci ile erkek öğrenci sayıları arasındaki fark, resmi okullar kadar olmamış, %20 civarında kalmıştır. 1949-1950 öğretim yılında ortaöğretim kurumundaki öğrenci sayısı 76.931 iken, 1959-1960 öğretim yılında 647 kurumdaki öğrenci sayısı 260.524'e yükselmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ O dönemde eğitim gören kız çocuklarının sayısının az olması gayet normaldir. Günümüzde bile halen kızların, eğitim görme konusunda sorun yaşanmaktadır.

⁴⁴⁷ İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 7; BCA, BÖKMEK, 030.1.91.570.2; "Ege Üniversitesi İlk Mezunlarını Verdi", **Zafer Gazetesi**, 29 Eylül 1959, s. 1.

Tablo 14: Tevfik İleri Döneminde Liselerdeki Öğrenci Sayıları

Öğretim Yılları	Öğrenci Sayıları						
	Resmi		Kolej	Akşam		Özel	
	E	K	E	E	K	E	K
1950-51	15335	3687	-	-	-	2191	956
1951-52	15269	3898	-	-	-	2402	960
1952-53	20085	5181	-	-	-	2711	1076
1953-54	21958	5609	-	-	-	2626	1227
1957-58	29217	9540	21	-	-	3017	1708
1959-60	41484	13378	269	272	33	4253	2629

Kaynak: DİE, *Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972)*, s. 25-27; DİE, *Ortaöğretim(1952-53)*, 30-22; BCA, BÖKMEK, 030.10.25.144.4; Sakaoğlu, a.g.e., 2003, s. 268; Üst, a.g.e., s. 488; *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, s. 97.

İleri döneminde Tablo 18’de de görüldüğü gibi, lise öğrenci sayılarında sürekli artış yaşanmıştı. Öğrenci sayısında 1951’de başlayan bu hızlı artış, 1959-1960 öğretim yılında da devam etmiştir. Resmi liselerde 1950 yılında, 19.022 öğrenci eğitim görürken 1960 yılında ise % 188,4’lük bir artışla rakam 54.862 olmuştu. Özel liselerde ise artış % 120,2 olarak gerçekleşmişti. İleri, Akşam Liselerinin de açılmasını sağlamıştır. Bu lisenin, 272 erkek öğrencisi ve 33’de kız öğrencisi vardır. Buradan da görüldüğü gibi kız öğrenci sayıları burada da azdır.

İleri, bu dönemdeki bütçe durumunu ise şu şekilde açıklamıştı. Lise, ortaokul ve kolejlerin bina ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla son dokuz yılda sarf edilen paranın 63.000.000 TL’yi bulduğunu belirterek ortaokul ve lise binası yaptırmak üzere kurulan derneklere yardım etmek üzere 1950 yılında 150.000 TL tahsisat harcadığını ve daha sonraki yıllarda bu tahsisatın artırılması suretiyle 1959 yılındaki bütçenin, 3.300.000 TL’ye yükseltildiğini ifade etmişti. İleri, konuşmasına devam ederek ortaöğretimde öğrencileri daha esnek programlar dâhilinde kendi kabiliyetleri yönünde kolayca yetiştirmek için her şeyin yapıldığını, bazı okullarda yeni eğitim tecrübesinin yapıldığını ve devam eden bu denemelerin, orta öğretimin gelişmesine etkisi olacağını söylemişti.⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ İleri, *Maarif Çalışmaları(1950-1959)*, s. 8.

Tablo 15: Tevfik İleri Döneminde Lise ve Ortaokul Binalarına Harcanan Bütçe

Yılı	Lise Binası	Ortaokul Binası	Toplam	Harcanan Para
1950	2	7	9	1.611.816
1951	-	3	3	1.222.654
1952	5	6	11	1.920.000
1953	6	8	14	3.880.000
1957	8	10	18	10.000.000
1959	6	1	7	10.575.000

Kaynak: BCA, BMGMEK, 030.01.91.570.2.

Tablo 16: Tevfik İleri Döneminde Dernekler veya Özel Şahıslar Tarafından Yapıtılan Lise ve Ortaokul Binalarına Ayrılan Bütçe

Yılı	Yapıtılan Bina Adedi	Dernekler ve Özel Şahıslar Tarafından Sarf edilen Para
1950	10	1.500.000
1951	11	1.300.000
1952	15	2.500.000
1953	18	2.500.000
1954	19	3.000.000
1957	24	5.000.000
1959	28	6.300.000

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2; Ayrıntılı bilgi için Ek 11 ve Ek 12'ye bakınız.

İleri, ortaöğretime dair tüm sayısal değerlendirmeleri şu şekilde açıklamıştı. 1950 yılında teslim alınan 285 ortaokul, 528'e çıkmıştır. 1950 yılındaki 59 lise, yabancı dille eğitim yapan 6 kolejle ve 4 akşam lisesi ile birlikte 139'a yükselmişti. 1950 yılında, orta öğretim kurumlarında okuyan çocuk sayısı 76.931 iken, daha sonra bu sayı 266.115'e yükselmişti. Aynı zamanda 1950 yılında 344 ortaokul ve lisenin sadece 134'ünde noksanlarıyla birlikte laboratuvar malzemesi varken, 1959 yılında bu sayının 685'e okullardaki fizik laboratuvar malzemesinin 399'a, iş atölyesi malzemesinin 543'e ve diğer araç gereçlerin sayısının 600 takıma çıktığını beyan etmişti. Yine İleri'ye göre, pek çok

yeni ortaokul ve lise açılmıştır. Bu binalar için 17.850.000 lira yardım yapılmıştı. O faaliyetlerini şöyle anlatıyordu:

1950'yi müteakip yapmış olduğum seyahatlerde pek çok ortaokulu 30-40 talebe ile bulmuştum. Bugün ise, açılan herhangi bir ortaokulun talebe sayısı bir-iki sene içinde yüzleri aşmaktadır. Bunun sebebi, evvela köylerde ilköğretimin düne nazaran çok daha yayılmış olması ve sonra köylünün, köy okulundan mezun çocuğunu, kasaba ve şehirde ortaokul ve liselere gönderebilmek imkânına, şükürler olsun sahip oluşudur.⁴⁴⁹

Sonuç olarak; Tevfik İleri döneminde ortaokul ve lise sayılarında artış olduğu gibi, öğrenci sayıları da yükselmiştir. Ancak tablolardan da anlaşılacağı üzere okul binalarının artışı, öğrenci artışının çok gerisinde kalmıştı. Bu durum okullarda ikili-üçlü, hatta dörtlü öğretimin yapılmasına ve eğitimde verimin düşmesine neden olmuştur. Ancak dönemin şartlarına göre okul sayısındaki artışın göz ardı edilmemesi gerekir. Liselerdeki sayısal verilerde ortaokullara benzemektedir. 1950-1951 öğretim yılında 60 lise varken bu sayı 129'a yükselmişti. Görüldüğü gibi hem öğrenci sayıları hem de okul sayıları önemli derecede artış göstermiş ve yükseköğretime öğrenci yetiştirilmişti.

3.5. Mesleki ve Teknik Öğretim Alanındaki Çalışmalar

Mesleki ve teknik öğretim, ülke kalkınmasında rol oynayacak sanayi, tarım ve ticaret kollarında teknik elemanların yetişmesini sağlayan kurumlardan oluşmaktaydı. Mesleki ve teknik eğitim, bireyin öğrenme çabasıyla beraber ortaya çıkmış, bireyin istek ve ihtiyaçlarını karşılama aracı olarak işlevselleştirilmişti. Yaparak yaşayarak öğrenmenin temel alındığı bu okullar, çıraklık sistemiyle başlayarak gelişmiş ve bugünkü halini aldı.

Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim, 1950'li yıllara kadar önemli bir gelişme gösterememişti.⁴⁵⁰ Bunda, bu okulların maliyetlerinin yüksek oluşu büyük rol oynamıştı. Ancak deneyimli teknik elemanların da bir şekilde yetiştirilmesi gerekiyordu. Çünkü DP döneminde, sanayi ve tarım alanlarında yaşanan büyük gelişme nitelikli elemana duyulan ihtiyacı artırdı. Bu durum mesleki ve teknik okulların önem kazanmasına neden oldu ve ayrıca kalkınmaya hedeflemiş bir ülkede, her şeyden önce mesleki ehliyete sahip teknik elemanların yetiştirilmesi gerekmektedir.

⁴⁴⁹ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 226-227.

⁴⁵⁰ Yiğit, a.g.e., s. 61-62.

1. Menderes Hükümeti programında, hükümetin eğitim politikası genel olarak yer almış,⁴⁵¹ mesleki ve teknik öğretimden bahsedilmemişti. Mesleki ve teknik öğretimle ilgili herhangi bir somut hedef ve politika yoktur. Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanı olmasından kısa bir süre sonra kurulan 2. Menderes Hükümeti programında ise, mesleki ve teknik öğretim okullarında makineleşmeye önem verileceğinin ve bölge ihtiyaçlarına göre elemanlar yetiştirmek üzere kurslar açılacağına altı çizilmiştir.⁴⁵² Milli Eğitim Bakanlığı koltuğunda İleri gibi Yüksek Mühendis Mektebi'nden mezun teknik konulardan anlayan bir bakanın bulunması, memleket için büyük bir fırsat olmuştur.

Bakan İleri, teknik eğitim ile ilgili izleyeceği politikayı 1951 yılı bütçe görüşmelerinde açıklamıştı. O, meslek ve teknik öğretim kademesinde CHP döneminde açılan mesleki ve teknik okulların ülkenin ihtiyaçları dikkate alınmadan açıldığını söylemişti. İleri'ye göre her yerde, aynı alanda ve dalda eğitim veren sanat okullarının açılması sonucu, bu okulu bitiren gençler işsiz kalmaktaydı. İzlenen bu yanlış politikanın öğrencilerin mesleki ve teknik okullara karşı ilgisini azalttığını ve sadece Kız Enstitüleri ve gezici köy kurslarının faaliyetlerinden memnun kaldıklarını ve bunların da üzerinde daha fazla duracaklarını belirtmişti. Erkek Sanat Enstitüleri ile ilgili olarak da konuşmasına şu şekilde devam etmişti:

Ödemiş ve Tire'de muazzam sanat okullarında yüzer talebe bulabildim. Bunun üzerine esaslı tetkikler yapıyoruz. Her memleketin sanatlarının program içine alınmasına ve kurslar halinde okullara sokulmasına çalışıyoruz. Hem mahalli şartlar için ehil insanlar yetişmesi, hem de bu okullardan çıkacak insanların iş bulabilmeleri yolunu tuttuk.⁴⁵³

1950- 1951 yılından itibaren, Adapazarı, Merzifon, Akhisar ve Akşehir Orta Sanat Okulları, beş sınıflı Erkek Sanat Enstitüleri haline getirilmişti.⁴⁵⁴ Açılan bu sanat okulları, mesleki eğitimin yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştı. Ancak Sanat Enstitüleri hakkında CHP döneminde alınan bir karar, sanat enstitüleri mezunlarının yabancı devletlerde eğitim görmesini engellemişti. Konya Erkek Sanat Enstitüsünden mezun olan Adil Pekgüçlü bu durumun düzeltilmesi için MEB'e dilekçe yazmıştı. Bu dilekçeden

⁴⁵¹ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s. 345-359.

⁴⁵² A. g. e., s. 383-384.

⁴⁵³ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 5, 25 Şubat 1951, s. 537.

⁴⁵⁴ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 9-10; **Ayın Tarihi**, 207, 1-29 Şubat 1951, s. 189.

sonra, MEB Sanat Okulu mezunlarının yurt dışında üniversite eğitimi alabilmelerine imkân sağlanmıştı.⁴⁵⁵

İleri, mesleki ve teknik öğretimle ilgili daha net hedefler koymuştu. İlk iş olarak mesleki ve teknik öğrenim konusunu incelemek ve bu konuda yapılacak işleri planlamak amacıyla bakanlığında bir komisyon kurdurmuştu. Bu komisyon, yaptığı incelemeler neticesinde memleketin tarım, ekonomi ve bayındırlık alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılayacak elemanların yetiştirilmesi amacıyla Sanat Enstitülerinde, 1951-1952 öğrenim yılından itibaren özel kurs ve şubelerin açılmasına karar vermişti.⁴⁵⁶ Bu kursların ve şubelerin dışında köy gençlerine sanat öğretmek amacıyla, beş gezici köy demirciliği ve marangozluğu kursu da açılmıştı.⁴⁵⁷

Mesleki ve teknik okulların masrafları her zaman diğer okullardan fazla olmuştur. İleri, bu masrafları bu sıralarda başlayan Marshall yardımları programından finanse etmeyi düşünüyordu.⁴⁵⁸ Bu yardım ile birlikte Türkiye'ye tarım makineleri ve traktörler verilmişti. Marshall yardımları gereğince verilen tarım makinelerinin ve traktörlerin bakım ve onarımlarının yapılması önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Tarım Bakanlığı ile Milli Eğitim bakanlığı ortaklaşa çalışmaya başladı.⁴⁵⁹ Yapılan ortak çalışmaları 1952 yılının Haziran ayında mecliste yaptığı bir konuşmasında Bakan İleri, bakanlıktan bir kısım personelin Tarım Bakanlığı'nda tarım aletleri üzerine staj yapması için birçok enstitüde kurslar açıldığını açıklamıştı. İleri, ilk olarak Adana'da tarım aletleri şubesi açtıklarını, gelecek sene de beş okulda tarım aletleri şubesi açacaklarını söylüyordu.⁴⁶⁰ Tarım Bakanlığı ile yürütülen ortak çalışma sonucunda üç yıllık bir plan hazırlanmıştı. Bu plan kapsamında bazı Sanat Enstitüleri içinde motor bölümleri açıldı.

⁴⁵⁵ BCA, BÖKMEK, 030.01.90.565.1; Ayrıntılı bilgi için Ek 13'e bakınız.

⁴⁵⁶ Bu kursların bazıları şunlardır: Tarım makineleri tamiri, bayındırlık makinelerinin tamiri, oyuncakçılık, mobilyacılık, badanacılık, sıhhi, tesisatçılık, matbaacılık, seramikçilik, camcılık, radyoculuk, kaynakçılık. Bkz.: Akbaba, a.g.e., s. 61; **MEB Faaliyet Raporu**, s. 12; **Türkiye'de Yetişkinler Eğitimi**, Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay., 1951, s. 7-8.

⁴⁵⁷ A.g.e., s. 10; **Ayn Tarihi**, (219), 1-29 Şubat 1952, s. 151.

⁴⁵⁸ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 10.

⁴⁵⁹ "Teknik Gelişme İçin 3 Yıllık Plan", **Zafer Gazetesi**, 23 Eylül 1952, s. 1; "Maarif Vekilinin Radyo Konuşması", **Zafer Gazetesi**, 28 Eylül 1957, s. 4; "Açılacak Kurslar", **Zafer Gazetesi**, 17 Ağustos 1952, s. 1.

⁴⁶⁰ **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 974.

Plan doğrultusunda tamamıyla motor üzerine eğitim vererek iki Sanat Enstitüsü'nün temeli Adana ve İzmir'de bizzat Bakan İleri tarafından atıldı.⁴⁶¹

DP döneminde yaşanan tarımsal gelişmeyle birlikte karayolu ağının yayılması için büyük çaba sarf ediliyordu. Karayolu ağının hızla artması, bu alanda görev yapacak nitelikli eleman ihtiyacının da ortaya çıkmasına neden olmuştu. Milli Eğitim Bakanlığı, bu konuda da Bayındırlık Bakanlığı ile birlikte çalıştı. Bakan İleri, Haziran 1952 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada Bayındırlık Bakanlığı ile yapılan ortak çalışmalar sonucunda 10'dan fazla sanat öğretmenin altı ay yol makineleri üzerinde staj yaptığını, birçok okulda bu aletlerin tamiri için kurslar ve şubeler açıldığını söyledi.⁴⁶²

İleri aynı zamanda, meslek-sanat okulu olmayan bölgelerde ilkokul mezunlarına bir sanat öğretmek amacıyla kurslar açmaya başlamıştı. Kadınlar için halıcılık, dokumacılık gibi alanlarda eğitim vermek amacıyla "Geçici Kadın Kursları" açıldı. Yine bu bağlamda 1952 yılından başlamak üzere küçük kasabalarda ev kadınlarına yönelik dikiş, nakış, biçki, çocuk bakımı kursları açıldı.⁴⁶³ Ayrıca matbaacılıkla ilgili teknisyenleri yetiştirmek için 1952 yılında Matbaacılık Okulu açıldı. Daha sonra, bu okulun süresi 3 yıla çıktı.⁴⁶⁴ Yine orman bölgelerinde yaşayan köylülerin israfa kaçmadan nasıl konut üretebilecekleri üzerinde çalışacak ve bu konuda eleman yetiştirmek amacıyla 1953 yılında "Gezici Köy Yapı Kursları" hizmete sokuldu. Bu kurslar; Adana, Antalya, Balıkesir, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kars, Muğla ve Sinop illerinde faaliyet göstermiştir.⁴⁶⁵ Ankara ve Kırıkkale'de de iki Tekniker Okulu açılmıştı.⁴⁶⁶

İleri, bakanlığı döneminde artan teknik eleman ihtiyacının karşılanamaması üzerine bu ihtiyaca cevap verecek yüksek düzeyde okulların kurulması, mevcut okulların da kapasitelerinin artırılması yönünde çalışmalarda bulundu. Zaten meslek okullarındaki eksiklik dolayısıyla halktan sürekli şikâyet geliyordu. Okullarda kimya laboratuvarlarının

⁴⁶¹ "3 Yıllık Teknik ve Öğretim Planı", **Zafer Gazetesi**, 27 Şubat 1952, s. 3; Başar, a.g.t., s. 547.

⁴⁶² A.g.e., s. 941; Bakan İleri'nin açıkladığı şubelerin ilki 1953 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü ile yapılan işbirliği sonucu Elazığ Erkek Sanat Enstitüsü'ne bağlı olarak açılan Yol Makineleri Tamirciliği ve Operatörlüğü sınıfı oldu. Bkz.: **MEB Erkek Teknik Öğretim Komitesi Raporu**, Ankara: MEB Yay., 1961, s. 54.

⁴⁶³ Cicioğlu, a.g.e., s. 281-282.

⁴⁶⁴ **Ortaöğretim Programlarında Yönelmeler**, s. 150-151.

⁴⁶⁵ **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 973-974.

⁴⁶⁶ "Yeniden 22 Kazamız Orta Okula Kavuştu", **Zafer Gazetesi**, 1 Ekim 1953, s. 1; "Bir İş Okulu Kuruluyor", **Zafer Gazetesi**, 30 Kasım 1952, s. 1.

olmayışı dolayısıyla meslek derslerinin uygulama yönünden eksik kalması, sürekli şikâyete sebep oluyordu.⁴⁶⁷ Bu nedenlerden dolayı, MEB Müsteşarı Reşat Tardu başkanlığında, devlet dairelerinden temsilcilerin de katıldığı 29 kişilik bir komisyon kuruldu. Komisyonun çalışmalarını tamamlamasının ardından bir rapor hazırladı. Raporunda, İTÜ mezunu öğrencilerin görev yapacakları sanayi kuruluşlarında uyum sorunu ile karşılaşmaması için mevcut üniversite eğitiminin iş alanlarına dönük olarak yeniden düzenlenmesi, İTÜ bünyesinde bir Maden Fakültesi'nin kurulması, İTÜ'nün daha fazla mezun verecek şekilde düzenlenmesi, Ankara'da yeni bir teknik okulun açılması ve tekniker yetiştirmek üzere tekniker okullarının açılması önerilmişti. Komisyonun bu önerileri doğrultusunda, İTÜ bünyesinde 1953-54 öğretim yılından itibaren Maden Fakültesi kurularak öğretime başladı.⁴⁶⁸

1956 yılında, sekreterlik öğretmeni yetiştirmek üzere, 3 yıllık olarak kurulan Ticaret Öğretmen Okulunun, öğretim süresi Tevfik İleri'nin 1959 yılındaki bakanlığı zamanında 4 yıla çıkarılmıştı. Ayrıca, okulun mevcut ihtisas şubeleri arasına turizm ihtisas şubeleri de eklenmiştir. Daha sonraki yıllarda bu okul, Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu adıyla faaliyetlerine devam etti.

1959 Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda mesleki ve teknik eğitimle ilgili görüşlere de yer verilmişti. Bu raporda, endüstri, ziraat ve ticaret sahasında henüz istenilen derecede gelişmemiş olan memlekette, çeşitli sahalarla ilgili teknik elemana olan ihtiyaç göz önünde bulundurularak mesleki ve teknik öğretimin esaslı bir plan ve programla ele alınması gerektiği üzerinde önemle durulmuştu. Bilhassa teknik sahada ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirmede daha esaslı çalışma yapılması gerektiği söylenmişti. Komisyonun yurdun çeşitli bölgelerindeki mesleki ve teknik öğretim okullarında yaptığı incelemeler sırasında, bazı müesseselerin bina, atölye, laboratuvar bilhassa öğretmen ders araç ve gereçleri bakımından iyi durumda olmadıkları, ayrıca okullarda öğrenci mevcutlarının çok kalabalık olduğu belirtilmişti. Atölyelerdeki kalabalık nedeniyle öğrencilerin istenilen derecede mesleki bilgi kazanamadıkları, genel bilgi dersleriyle mesleki dersler arasında karşılıklı iletişimin sağlanamadığı da görülmüştü.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ BCA, BÖKMEK, 030.01.6.35.9.

⁴⁶⁸ **Yüksek Mühendis ve Tekniker Yetiştirilmesi Hakkında Rapor**, Ankara: Maarif Vekâleti Yay., 1956, s. 15; Başar, a.g.t., s. 472; "İş Okulu", **Zafer Gazetesi**, 30 Kasım 1952, s. 6.

⁴⁶⁹ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, s. 53-54.

Bakan İleri, komisyonun mesleki ve teknik öğretimin ortaokuldan sonra başlaması önerisini benimseyerek mesleki eğitime başlayan gençlerin hem fiziksel hem de zihinsel olarak daha hazır bir hale gelmesi için erkek ortaokullarını 1959-1960 öğretim yılından itibaren düz ortaokullara dönüştürmüştü.⁴⁷⁰

Bu çalışmaların dışında, mesleki ve teknik okulların eksikliklerini de tamamlamaya özen gösteren İleri, TBMM’de yaptığı bir konuşmasında eski iktidarı mesleki ve teknik okulları ülke ihtiyaçlarını dikkate almadan açtığı için eleştirdikten sonra, kendisinin ülke ihtiyaçları doğrultusunda kurslar açtırarak bu hataya düşmeyeceğini ifade etmişti.⁴⁷¹

3.5.1. Tevfik İleri Döneminde Mesleki ve Teknik Öğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler

İleri döneminde mesleki ve teknik öğretimde önemli gelişmeler görülmüş; mesleki ve teknik eğitim veren okulların sayısında önemli artış olmuştur.

Mesleki ve teknik öğretim Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren iki kısımda gelişme göstermişti. Birinci kısım, ilkokula dayalı orta sanat okulları, ikinci kısım ise ortaokula dayalı sanat enstitüleriydi. 1950-51 öğretim yılında orta sanat okullarının sayısı 80’dir. Öğrenci sayısı ise 11.619’dur. Öğretmen sayısı 1950-51 öğretim yılında 148’dir.⁴⁷² Orta Erkek Sanat Okullarında istikrarsız bir gelişim yaşandığı dikkati çekmektedir. Bu dönemde okul ve öğretmen sayısındaki azalmaya karşın öğrenci sayısında önemli bir artış olmuştur.⁴⁷³ 1959-60 yıllarında öğrenci sayısında bir düşüş olmasının sebebi ise orta erkek yapı ve sanat okullarının düz ortaokula çevrilmesiydi.

Bu dönemde Erkek Sanat Enstitülerine devam eden öğrenci sayısı düşük düzeyde kalmıştı. 1950-51 öğretim yılında erkek sanat enstitülerinin sayısı 70’dir. Aynı dönemde öğretmen sayısı 1.669, öğrenci sayısı ise 7.200’dir.⁴⁷⁴ Bu dönemde ortaya çıkan okul-öğrenci ve öğretmen-öğrenci oranlarındaki dengesizlik sonucu okullardaki öğrenci sayısı

⁴⁷⁰ Cicioğlu, a.g.e., s. 268.

⁴⁷¹ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 6, 25 Şubat 1951, s. 957.

⁴⁷² **Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitim**, s. 114.

⁴⁷³ A.g.e., s. 114.

⁴⁷⁴ A.g.e., s. 196.

hızla artmış ve bu durum Milli Eğitim Komisyonu Raporunda da belirtildiği gibi eğitim öğretimi üzerinde olumsuz bir etki yapmıştı.

Yapı Sanat Enstitülerinin sayısına bakıldığında ise 1950-51 öğretim yılında 8 Yapı Enstitüsünde 119 öğretmen görev yapmaktaydı ve bu okulda 731 öğrenci eğitim almaktadır.⁴⁷⁵

Üç sınıflı olan Adapazarı, Akhisar, Akşehir ve Merzifon erkek sanat okulları,⁴⁷⁶ buraların ihtiyacı göz önünde bulundurularak beş sınıflı Erkek Sanat Enstitüleri haline getirilmiş ve bu okullar 1950-51 öğretim yılı başından itibaren enstitü olarak faaliyete başlamışlardı. Köy gençlerine sanat öğretmek amacıyla, mevcut 90 kursa ilaveten 5 gezici köy demirciliği ve marangozluğu kursu daha açılmıştır. Isparta'nın Senirkent ilçesinde gezici köy demirciliği ve marangozluğu kursu, mahalli ihtiyaç göz önünde tutularak iki yıllık sabit kurs haline getirilmişti. Ayrıca bazı illerde hizmetleri biten 5 köy kursu, doğu illerine nakledilmişti. Tunceli ve Bingöl'e iki yıllık sabit kurs açılmış, burada eğitim veren öğretmenlere sanat kursları verilmişti.⁴⁷⁷

Kız mesleki ve teknik öğretimde de İleri döneminde mesleki ve teknik öğretim alanında daha istikrarlı bir gelişme gösterdiği görülmekteydi. 1949-50 öğretim yılında okul sayısı 50, öğrenci sayısı 6.962'dir. Bu dönemde kız sanat ortaokulları %82'lik bir artışla 1959 yılında %91'e yükselmişti.

Kız enstitülerinde de İleri döneminde önemli bir gelişme yaşandığı görülmektedir. 1950-51 yılında okul sayısı 48'dir. Öğretmen sayısı 974, öğrenci sayısı ise 9.236'dır. Bu dönemde kız öğrenci sayısının artışında gözle görülür bir azalma dikkati çekmekteydi.⁴⁷⁸

Bu dönemde Ticaret Ortaokulları'nda gerileme yaşandığı gözlemlenmektedir. 1950-51 yılında ülke genelinde 23 Ticaret Ortaokulu bulunmaktaydı. Aynı öğretim döneminde 114 öğretmen görev yapıyor ve 2.027 öğrenci öğrenim görüyordu. Yine 1950-

⁴⁷⁵ A.g.e., s. 196.

⁴⁷⁶ "Maarif Vekili Merzifon Erkek San'at Enstitüsünün Açılışında Hazır Bulundu", **Zafer Gazetesi**, 11 Ekim 1957, s. 1.

⁴⁷⁷ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 10-16; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950- 1.5.1952)**, s. 51; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950- 1.8.1951)**, s. 29.

⁴⁷⁸ **Cumhuriyetin 50.Yılında Milli Eğitim**, s. 112.

51 öğretim yılında ülke genelinde 20 Ticaret Lisesi vardı. Bu liselerdeki öğretmen sayısı 249, öğrenci sayısı ise 1.947 idi. Niğde, Ordu, Sinop, Çanakkale Akşam Kız Sanat Okulları, Kız Orta Sanat Okullarına çevrilmiş ve akşam kısımları da bu okullara bağlanmıştı. Van Kız Orta Sanat Okulu da Kız Enstitüsüne dönüştürülmüş ve Kız Orta Sanat Okulu ile Akşam Kız Sanat Okulu enstitüye bağlanmıştı. Ayrıca 20 Gezici Köy Kadınları Kursu, doğu illerine nakledilmişti.⁴⁷⁹

Bakan İleri, Ege Üniversitesi öğrencilerinin mezuniyet töreninde yapmış olduğu konuşmada, mesleki ve teknik öğretim alanındaki sayısal gelişmeler ile ilgili olarak 1949-1950 eğitim öğretim yılında 102 olan Erkek Teknik Öğretim Okulu sayısının 1959'da 202'ye yükseldiğini, bu okullardaki öğrenci miktarının da 22.939'dan 45.386'ya ulaştığını, yeni açılan şubelerin bir program dâhilinde açıldığını, bütün okulların ihtiyaç duydukları makine, cihaz ve ders vasıtalarını kendi imkânlarıyla ve geniş ölçüde temin etmek üzere iki staj fabrikası kurulduğunu söylemişti.

Bakan İleri, aynı konuşmada Kız Teknik Okullarındaki sayısal gelişmeler hakkında da bazı bilgiler vermekteydi. O, kız teknik okullarının sayısını arttırmaya gayret ettiklerini, 1949-1950'de 148'den ibaret olan bu okulların sayısının 254'e yükseldiğini ve aynı şekilde öğrenci sayısının da 1950'de 30.895 iken 49.279'a yükseldiğini söylemişti. İktisadi ve ticari hayatın son yıllardaki canlılığının, ticaret okullarına olan ilgiyi arttırdığını, her dereceli ticaret okulu sayısının 1950'de 25 iken 1959'da 34'ü bulunduğunu, 5.711'den ibaret olan 1950'deki öğrenci sayısının da 15.804'e çıktığını belirtmişti. Yine İleri'ye göre 1959 yılında meclisin kabul etmiş olduğu bir kanunla memleket irfanına büyük hizmetleri geçmiş olan Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları ve İktisadi ve Ticari İlimler Akademilerinde, gündüz çalışma mecburiyetinde olan gençlere imkân sağlamak amacı ile gece öğretimi yapıldığını ve memleketin muhtaç olduğu çeşitli branşlardaki mühendisleri ihtiyaç gereğince yetiştirebilmek için tedbirler alınmıştı. Bu bağlamda Yıldız Teknik Okulunun içinde gece eğitimi yapan bir okulun faaliyete geçirildiğini söylemişti. Ayrıca mühendis yetiştirecek iki yeni teknik okulun açılmasını temin edecek bir kanun layihasının TBMM'ye sunulduğunu ifade edip Bakanlığın teknik öğretim sahasında bunlardan başka

⁴⁷⁹ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 12-13; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1952)**, s. 53; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-1.8.1950)**, s. 32; Bu dönemde açılan okullarla ilgili ayrıntılı bilgi için Ek 14'e bakınız.

gezici kursları, akşam tekniker okulları, iş okulları ile de memlekete hizmet yolunda büyük hamleler yapmakta olduğunu belirtmişti.⁴⁸⁰

İleri dönemde mesleki ve teknik öğretim alanındaki sayısal gelişmeleri tablolar halinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 17: Tevfik İleri Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitimdeki Okul Sayıları

Öğretim Yılları	Orta Sanat	Sanat Ens.	Teknik	Orta Ticaret	Ticaret Lisesi	Konser-vatuar	Sağlık Okulları	Tarım Okulları
1950-51	93	121	3	25	23	2	9	11
1951-52	98	126	2	24	23	2	7	12
1952-53	103	127	6	24	24	2	7	12
1953-54	104	131	6	23	26	2	6	14
1957-58	88	164	6	25	32	4	23	13
1959-60	92	196	3	25	30	4	27	13

Kaynak: Cumhuriyetin 50.Yılında Milli Eğitimimiz, s. 86; Milli Eğitim Hareketleri (Meslek, Teknik Ve Yüksek Öğretim) 1953-1960, s. 32-34; Milli Eğitim Hareketleri (Meslek, Teknik Ve Yüksek Öğretim) 1949-1950, s-27-35; BCA, BÖKMEK, 030.01.95.596.1.

Tablo 18: Tevfik İleri Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitimde Öğrenci Sayıları

Öğretim Yılları	Orta Sanat	Sanat Ens.	Teknik	Orta Ticaret	Ticaret Lisesi	Konser-vatuar	Sağlık Okulları	Tarım Okulları
1950-51	12579	5368	630	2088	2066	616	1995	1218
1951-52	12198	13941	534	2007	2190	586	858	1862
1952-53	12238	13115	479	2212	2474	613	756	1933
1953-54	15984	13834	549	2773	2958	721	690	2516
1957-58	21754	25103	741	4799	4082	851	1598	2390
1959-60	18245	34938	221	5239	5319	874	1900	2526

Kaynak: Milli Eğitim Hareketleri (Meslek, Teknik Ve Yüksek Öğretim) 1953-1960, s. 32-34; Milli Eğitim Hareketleri (Meslek, Teknik Ve Yüksek Öğretim) 1949-1950, s. 27-35; BCA, BÖKMEK, 030.01.95.596.1; BCA, BÖKMEK, 030.1.91.570.1; BCA, BÖKMEK, 030.1.91.570.2.

⁴⁸⁰ Maarif Çalışmaları (1950-1959), s. 10-11.

Tablo 21 ve 22’de, İleri döneminde okul ve öğrenci sayısında belirgin gelişmeler olduğu görülmektedir. İleri, mesleki ve teknik eğitime önem verdiğini her fırsatta dile getiriyordu. 1950 yılında toplam 287 olan mesleki okul sayısı, 1959 yılında % 35,8’lik bir artışla 390’a, 36.560 olan öğrenci sayısı 1959’da % 89,4’lük bir artışla 69.262’ye ulaşmıştı. Okul sayılarında düzenli bir artış olduğu Tablo 21’den rahatça anlaşılmaktadır. Buna göre en fazla okul yapımı 1959-60 öğretim yılında gerçekleşmiştir. Okul sayılarında artış yaşanırken 1951-52 ve 1952-53 öğretim yıllarında öğrenci sayıları düşüş göstermişti.

Sonuç olarak, Tevfik İleri’nin bakanlığı sırasında mesleki ve teknik öğretim alanında olumlu gelişmeler yaşanmışsa da İleri, bakanlıktan ayrılması nedeniyle düşündüklerini tam olarak uygulayamamıştı.

3.6. Yükseköğretim Alanındaki Çalışmaları

Eğitim sisteminin en üstünde yer alan üniversitelerin geleneksel olarak toplumun geleceği için iyi bir eğitim vermesi beklenir. Üniversiteler, yeni düşünce ve normları geliştirirler, bunları topluma anlatırlar. Üniversiteler gerçeğin bekçisi, gerçeklerin arayıcısı, toplum değerlerinin koruyucusu, geleceğin şekillendiricisi ve geleceğin yol göstericisidir.⁴⁸¹

Ortaöğretimden sonraki eğitim basamağı olan yüksek öğretim, bir ülkenin kalkınmasında bilgi üreterek kalifiye eleman yetiştirilmesinde çok önemli bir rol oynar. Bakan Tevfik İleri, “Üniversite bu memleketin kalkınmasında büyük fakat ağır vazifesi olan müesseselerdir.”⁴⁸² sözleriyle bu kurumlara verdiği değeri ifade etmiştir. Bu konuya gazetesinde yer veren Ahmet Emin Yalman, ilmi bir görüşün hayata tatbik edilmesinde ve hata ihtimallerinin önlenmesinde üniversitelerin büyük rolü olduğunu belirterek yalnız maddi alanda değil, fikri alanda da üniversitelerin öncülük etmesi gerektiğini ancak Türkiye’de üniversitelerin bu konumdan uzak olduklarını ifade etmiş ve Türkiye’de üniversitelerin ilerlemeye karşı duyulan merak sonucunda taklitçi bir zihniyetle plansız ve programsız bir şekilde kuruldukları görüşünü okurlarıyla paylaşmıştı.⁴⁸³

⁴⁸¹ Yahya Kemal Kaya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Ankara: Erk Basımevi, 1981, s. 237; **Forum Dergisi**, 1(12), 15 Eylül 1954, s. 1-2.

⁴⁸² “Milli Eğitim Bakanı Üniversitede Konuştu”, **Vatan Gazetesi**, 26 Ekim 1950, s. 1-3.

⁴⁸³ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteler Üzerine”, **Vatan Gazetesi**, 24 Haziran 1950, s. 3.

Üniversiteler konusunun önemine İleri'nin döneminde hazırlanan Eğitim Milli Komisyonu Raporunda da değinilerek yüksek öğretim kurumlarının, bir yandan öğrenciyi yetiştirirken, diğer yandan da memleket meseleleriyle daha yakından ilgilenmeleri, toplumun gelişmesine hizmet edici faaliyetlerde bulunmaları ve ayrıca eğitim çalışmalarının üniversiteler ve ilmi araştırma merkezleri tarafından yapılan tetkiklerin neticelerine dayanarak yapılması gerektiği hususlarına dikkat çekilmişti.⁴⁸⁴ Yüksek öğretimden bu görevler beklenirken, ortaöğretimden gelen gençlerin seçtikleri alanda yetişmelerini sağlamak, genel kültür seviyelerini arttırmak, üniversitelerin özel amaçları olarak belirtilmişti. Hızlı büyüme sonucu eğitim kalitesinin yetersiz kalması sorun olarak tespit edilmiş; üniversitelere girecek öğrencilerin seçilerek alınması tavsiye edilmiştir. Yeni üniversiteler açmak yerine, mevcut üniversitelerin geliştirilmesi yoluna gidilmesi ve uzun vadede planlar hazırlanarak ülke ihtiyaçlarına göre üniversite açılması yolunda çalışmalar yapılması önerilmişti.⁴⁸⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ilk ve orta öğretim kademelerindeki sorunlar nedeniyle yüksek öğretim kurumlarına yeterince ağırlık verilememişti. 1933 Üniversite Reformundan sonra 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu⁴⁸⁶ kabul edildi. Bu kanun, 1946 yılından 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştı. Bu kanun ile birlikte yetkileri belirsiz bir "Üniversitelerarası Kurul" ortaya çıkmıştı. 4936 sayılı yasa, Milli Eğitim Bakanını üniversitelerin başı kabul etmiş ve bakana üniversitelere bağlı kuruluşları denetleme yetkisi vermişti⁴⁸⁷ ve bu durum üniversitelerin tam bir muhtariyete kavuşamamalarına neden olmuştu.⁴⁸⁸

İleri, yüksek öğretimin gelişmesi için oldukça çaba sarf etmişti. Demokrat parti CHP'den iktidarı devraldığı zaman Türkiye'de 3 üniversite ve bu üniversitelere bağlı 18 fakülte ve ayrıca 16 yüksekokul bulunmaktaydı. Bütün bu yüksek öğretim kurumlarında

⁴⁸⁴ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, s. 55-58.

⁴⁸⁵ A.g.e., s. 60-62.

⁴⁸⁶ **Üniversiteler Kanunu**, Ankara: Türkiye Yay., 1946, s. 6.

⁴⁸⁷ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", **Milli Eğitim Dergisi**, (160), 2003, s. 15; Çataltepe, a.g.t., s. 4; Mehmet Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (18), 2005, s. 29.

⁴⁸⁸ Ali Arslan, "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", **T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, 2(2), 2002, s. 265; Ataüenal, a.g.e., s. 72.

ise toplam 24.815 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁴⁸⁹ Yükseköğretim ile ilgili bu rakamlar, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki sayısal verilerle karşılaştırıldığı zaman son derece düşük olduğu görülmektedir. Bu yüzden İleri, yükseköğretim kademesindeki mevcut kurumların öğretim kalitesini yükseltmek ve çoğaltmak gibi bir sorumluluğu da devralmıştı.

İleri, yaptığı bir konuşmada konunun zorluğuna dikkat çekerek üniversitelerin memleketin kalkınmasında büyük rol oynayacağını ve bu hususta üniversitelerin sorumluluğunun ağır olduğunu ifade etmişti.⁴⁹⁰ Mevcut tablo İleri'ye yüksek öğretim kurumlarının yetersizliğini göstermekteydi. Bu nedenle o devraldığı yükseköğretim kurumlarını geliştirmek ve yeni üniversiteler açmak için bazı adımlar atmak zorundaydı.

3.6.1. Yeni Üniversite Kurma Çalışmaları

Tevfik İleri, Milli Eğitim bakanı olduğunda Türkiye'de biri Ankara'da, ikisi İstanbul'da olmak üzere toplam 3 üniversite eğitim veriyordu. Bu üniversitelerde 18 fakülte, 16 yüksekokul bulunmaktaydı. Türkiye'nin bu konudaki eksikliği İleri'nin dikkatini çekmiş ve yeni üniversiteler açma çabasına girişmişti. Üniversiteleri yurdun değişik yerlerine yaymayı düşünen İleri, diğer eğitim basamaklarında olduğu gibi, açılacak üniversiteler konusunda da ABD ile işbirliği içine girmişti. İleri'nin amacı hem mevcut kurumların öğretim kalitesini arttırmak hem de üniversitelilerin sayısını arttırmak idi. Bu maksatla DP döneminde 2 yeni üniversite kurulmuş ve 1 yeni üniversitenin de temeli atılmıştı.⁴⁹¹

3.6.1.1. Doğu Üniversitesi Fikri ve Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşu

II. Dünya savaşından sonra ülkeler arası ilişkilerin gelişmesi, sanayileşme ve şehirleşme gibi etkenler, yabancı dil bilen, teknik bilgiye sahip yetenekli insan gücü yetiştirme zorunluluğunu doğurmuştu. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak, üniversite kurma fikri, DP parti programında yer almıştı. Özellikle Türkiye'nin doğusunda bir üniversite kurma fikrini benimseyen İleri, konuyla ilgili çalışmalara başlamıştı.

⁴⁸⁹ Başar, a.g.t., s. 474.

⁴⁹⁰ "Milli Eğitim Bakanı Üniversitede Konuştu.", **Vatan Gazetesi**, 26 Ekim 1950, s. 1-3.

⁴⁹¹ Yüce, a.g.t., s. 165-166.

Türk Üniversite tarihinde Atatürk Üniversitesi özel bir yere sahiptir. Kuruluş evresi çok uzun süren bu üniversite için üç yasa çıkarılmıştı. ABD'nin Türkiye'de kuruluşuna öncülük ettiği ilk üniversitedir.

Doğu'da bir üniversite kurulması fikri, ilk defa Atatürk tarafından ileri sürülmüştü. 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında Atatürk tarafından şu konuşma yapılmıştı:

Memleketi şimdiki üç büyük kültür bölgelerinde mütalaa ederek garp bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlamış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden bir modern üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için Ankara üniversitesini az zamanda kurmak lazımdır ve doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel yerinde, her şubeden ilkokullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden faaliyete geçilmelidir. Bu hayırlı teşebbüsün, doğu vilayetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz cumhuriyet hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır.⁴⁹²

Ancak M. Kemal'in vefatı ve II. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle bu konu önemini kaybederek rafa kaldırılmış; 1950'ye kadar tekrar gündeme gelmemişti. Yani, Atatürk'ün son zamanlarda kurmak istediği Doğu Üniversitesi için İnönü döneminde herhangi bir girişim yapılmamış, DP'nin iktidara gelmesinden sonra Bakan İleri Doğu Üniversitesi'nin kurulması fikrini yeniden gündeme getirmiş ve bu fikri hayata geçirmişti. Doğu'da kurulacak üniversitenin bölgenin kalkınması için önemli bir aşama ve basamak olacağı DP tarafından layıkıyla anlaşılmıştı. İleri, hem Türkiye'de yüksek öğrenimi yaygınlaştırmak hem de Atatürk'ün değerli bir isteğini yerine getirebilmek amacıyla göreve gelmesinden kısa bir süre sonra çalışmalara başladı. Doğu'da kurulacak üniversitenin inşasına 1950 yılının sonlarında karar verildi. Üniversite bölgedeki gençlerin ve bölgenin ihtiyaçlarına yönelik eğitim verecek, Doğu'nun kalkınması için gerekli insan gücü yetiştirecekti. Üniversite'nin kuruluş süreci epey bir zaman almış ve 1958 yılına kadar süren bir çalışma neticesinde hizmete girmişti.⁴⁹³

İleri'nin Doğu'da bir üniversite açılması ilgili düşünceleri şöyleydi:

⁴⁹² Hüseyin Korkut, **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1984, s. 166; Ömer Çağlar, "Doğu Üniversitesi Kurulurken", **Vatan Gazetesi**, 9 Şubat 1953, s. 2; **50. Yıl Armağanı Üniversitemizin Kuruluş ve Gelişmesi**, 3, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., 1978, s. 85.

⁴⁹³ "Doğu Üniversitesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Kasım 1950, s. 1; Kerimoğlu, a.g.e., s. 85.

Eğer Doğu'da üniversite kurulacak olursa 8.000 Doğulu çocuğumuzdan 6.000'i okumak imkânını bulacaktır. Doğu'da üniversite kurmazsak, bunun belki 600'ü okuyabilir. Şu halde 6.000 mi 600'mü okusun? Doğu'da üniversitenin temelini atacağız. Biz Doğu'nun doktorunu, mühendisini, mimarını, veterinerini Doğu üniversitesinde yetiştirerek Doğu'da bırakacağız ve Doğu'nun kalkınmasını sağlayacağız. Doğu'da üniversite açmak gayemiz bu maksatlara dayanmaktadır. Dua edelim ki Allah bizi bu gaye ve maksadımıza kavuştursun.⁴⁹⁴

İleri'nin bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere, DP iktidarı, Doğu'da bir üniversite açılmasına, bölgenin ve Türkiye'nin geleceği bakımından çok önem vermekteydi. Bu nedenle üniversitenin açılması için gereken her şeyin yapılacağı ve bütün ihtiyaçların karşılanacağı söylenmekteydi.

1951 yılında, Doğu Üniversitesi'nin nerede kurulacağı henüz belli olmadan, üniversitenin kurulum çalışmaları başlatıldı. İlk olarak üniversite ile ilgili çalışmalarda harcanmak üzere bütçeye 50.000 lira ilave edildi ve gerekli araştırma ve incelemeleri yapmak için komisyonlar oluşturuldu.⁴⁹⁵ İleri, Van'a giderek konuyla ilgili çalışmalara başladı ve bakanlık yetkililerinden oluşan bir heyet oluşturdu.⁴⁹⁶ İstanbul Üniversitesi senatosu, Doğu Üniversitesi ile ilgili çalışmalar yapmak üzere toplanacak komisyona, profesörlerden oluşan üyeleri seçerek Ankara'ya gönderdi. Toplanan üyeler, cumhurbaşkanı refakatinde kurulacak üniversitenin yerini belirlemek üzere doğu illerine gittiler.⁴⁹⁷ Bölge halkı, üniversite kurulması fikrini memnuniyetle karşılamış, yapılan çalışmaları ilgiyle takip etmiş, üniversitenin açılmasını sabırsızlıkla beklemişti.

1951 yılında Amerika Birleşik Devletleri (USAID) teşkilatının aracılığı ile Doğu Üniversitesi, Nebraska Üniversitesi ile eşleştirilmiş ve bir İşbirliği Antlaşması imzalanmıştı. Nebraska Üniversitesi'nin seçilmesinin nedeni Nebraska'nın Türkiye'nin Doğu bölgesine benzer özelliklere sahip olmasıydı. Nebraska Üniversitesi de burada ziraat ekonomisini geliştirebilmek için çalışmalar yapmaktaydı.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ **Ayn Tarihi**, (213), 1-31 Ağustos 1951, s. 21.

⁴⁹⁵ "Üniversite Bütçesi", **Zafer Gazetesi**, 15 Nisan 1951, s. 3; "Üniversite Bütçesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1951, s. 3.

⁴⁹⁶ "Doğu Anadolu'da Yeni Üniversite", **Zafer Gazetesi**, 19 Mayıs 1953, s. 1; "Van Üniversitesi İçin Etütlere Başlandı.", **Yeni Asır Gazetesi**, 5 Kasım 1950, s. 1.

⁴⁹⁷ "Doğu Üniversitesi Fikri Gerçekleşiyor.", **Zafer Gazetesi**, 31 Temmuz 1951, s. 1.

⁴⁹⁸ Süleyman Ceylan, **Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008, s. 49.

Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nden seçilen ve aralarında bakanlık yetkililerinin de bulunduğu 15 kişilik bir komisyon, Doğu'da kurulacak olan üniversitenin yerini belirlemek üzere doğu illerinde gezi ve incelemelerde bulunmuş ve daha sonra çalışmalarını bir rapor halinde bakanlığa sunmuştu.⁴⁹⁹ Raporla üniversitenin nerede ve nasıl kurulacağı açıklanmaktaydı. Komisyon üyeleri üniversitenin tek bir yerde kurulmak yerine, bölgenin değişik merkezlerine dağıtılarak kurulması fikrinde uzlaşmışlardı. Böylece bölgede farklı yerlerin eş zamanlı kalkınması sağlanacaktı.⁵⁰⁰ Rapor, kurulacak üniversite için en münasip yerin Van Gölü'nün batısı ile Elazığ bölgesi olduğunu ifade etmiş ve burada ileride üniversite şeklini alacak bir bilim ve araştırma merkezinin kurulmasını tavsiye etmişti.⁵⁰¹ Hükümet, bu konuda tüm yetkiyi Milli Eğitim Bakanlığı'na verdi ve 1953 yılı bütçesinde proje ve istimlak çalışmaları için iki milyon liralık tahsisat ayırdı.⁵⁰² İleri'nin bakanlığı zamanında yapılan çalışmalar bazı çevrelerden eleştiri almış, bazılarınca ise takdirle karşılanmıştı.

Doğu'da üniversite kurulması fikri genel olarak destek bulmasına rağmen farklı fikirleri savunanlar da bulunmaktaydı. Doğu'da bir üniversite kurulmasını eleştirenlerin en çok üzerinde durdukları husus, bölgede yeterli miktarda ilk ve ortaokulun olmamasıydı. Bu görüşü ileri sürenlerin başında Yusuf Azizoğlu geliyordu. Azizoğlu, Doğu'da üniversite açılmadan önce, buradaki ortaöğretim kurumlarının geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.⁵⁰³ 1953 bütçe görüşmeleri sırasında, Doğu Üniversitesi'nin açılmasına karşı çıkanlar da aynı gerekçeyi ileri sürmüşlerdi.⁵⁰⁴ İleri de aynı görüşe sahip olduğu için Doğu Üniversitesi'ni alelacele açmak yerine, öncelikle bölgede bir bilim ve araştırma enstitüsü kurmaya karar vermişti.

⁴⁹⁹ **TBMM ZC**, Birleşim 5, Devre 9, Cilt 17, 17 Aralık 1952, s. 180; "Doğunun Eğitim Davasının Hali", **Zafer Gazetesi**, 18 Kasım 1952, s. 1; BCA, BKKK, 030. 18. 123. 13. 4.

⁵⁰⁰ Yüce, a.g.t., s. 167.

⁵⁰¹ "İlmi Heyeti Doğu Üniversitesi Hakkındaki Raporunu Verdi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Şubat 1952, s. 1-3; "Doğu Üniversitesi İçin Etütlere Başlandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Kasım 1950, s. 1; **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 1022.

⁵⁰² "Doğu Üniversitesi", **Vatan Gazetesi**, 29 Ekim 1952, s. 1; "Milli Eğitim Bütçesi de Meclisten Çıktı", **Zafer Gazetesi**, 26 Şubat 1953, s.1; "Eğitim Bütçesi Kabul Edildi", **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1953, s. 1; **TBMM ZC**, Birleşim 5, Devre 9, Cilt 7, 17 Kasım 1952, s. 180.

⁵⁰³ **Yusuf Azizoğlu**, "Doğu Üniversitesi", **Vatan Gazetesi**, 18 Kasım 1952, s. 2.

⁵⁰⁴ "Bütçe Görüşmeleri", **Vatan Gazetesi**, 26 Şubat 1953, s. 1; "Doğu İleri Üniversitesi Bütçe Komisyonu Hükümet Tasarısını İttifakta Kabul Etti", 24 Şubat 1953, **Zafer Gazetesi**, s. 1-4; "Eğitim Bütçesi Kabul Edildi", **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1953, s. 1.

Doğuda açılacak olan İlim ve Araştırma Enstitülerinin üniversite öğrencilerinin kalitesini arttıracaklarını kabul eden Mümtaz Turhan, Doğu Üniversitesi'nin açılış gerekçesinin siyasi olduğunu savunmaktaydı.⁵⁰⁵ Kamuran Soydan ise bina yapmakla üniversite kurulamayacağını, esas olanın binanın içindeki ruh olduğunu vurgulayarak yeterli öğretim görevlisi ve maddi kaynak olmadan bir üniversite açmanın yanlış olacağını iddia etmekteydi.⁵⁰⁶ İleri, Soydan'ı haklı buluyordu ama bir an önce çalışmalara başlayarak gelişmelere göre, açılacak olan üniversitenin eksiklerini tamamlamayı düşünüyordu.⁵⁰⁷ Hıfzırahman Raşit Öymen ise CHP döneminde açılan köy enstitüleri ile Doğu'da üniversite açılması için gerekli alt yapının hazırlandığını söylemekteydi.⁵⁰⁸ Prof. Dr. Kemal Çağlar, Doğu'da üniversite kurma fikrine karşı, mevcut üniversitelerin gelişmesinin ve eksikliklerinin yeni gelişmeler oldukça tamamlanamayacağını vurgulamış; bununla birlikte hükümetin diğer üniversitelerin tahsisatlarını kısmaması nedeniyle üniversite açma fikrini olumlu bulduğunu açıklamıştı. Çağlar, Atatürk'ün mecliste yaptığı konuşmaya atıfta bulunarak, onun konuya ne kadar önem verdiğini belirtmekteydi.⁵⁰⁹ Tevfik İleri'nin gençliğinde lideri olduğu Milli Türk Talebe Birliği de düzenlediği bir toplantıda Doğu Üniversitesinin, bölgenin kalkınması için şart olduğu sonucuna vararak⁵¹⁰ İleri'nin yanında yer almıştı.

Milli Eğitim Komisyonu gerekli çalışmaları yaparak, 25 Şubat 1953 tarihinde, 6059 sayılı "Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun" unu çıkardı. Kanunun gerekçesine göre üniversite, bölgenin sosyal, ekonomik ve teknik ihtiyaçlarını, el değmemiş enerji kaynaklarını, tarımsal potansiyelini, madenlerini, öğretim ve araştırma konusu yapacak; halka rehber olarak sorunlarına cevap verecek, halktan gelecek deneyimleri toplayıp hazırlık yapacak, özetle Doğu'nun gelişmesinde bir bilim merkezi görevini yerine getirecekti.⁵¹¹

⁵⁰⁵ Mümtaz Turhan, **Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri**, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 1954, s. 69-70.

⁵⁰⁶ Kamuran Soydan, "Doğu Üniversitesi", **Vatan Gazetesi**, 25 Mart 1953, s. 2.

⁵⁰⁷ Ömer Çağlar, "Doğu Üniversitesi Kurulurken", **Vatan Gazetesi**, 9 Şubat 1953, s. 2.

⁵⁰⁸ Hıfzırahman Raşit Öymen, "Eğitim Meseleleri", **Ulus Gazetesi**, 18 Kasım 1952, s. 2.

⁵⁰⁹ "Doğu Üniversitesi Kurulurken", **Vatan Gazetesi**, 9 Şubat 1953, s. 1.

⁵¹⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 91.

⁵¹¹ Korkut, a.g.e., s. 25; Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun, **Düştur**, 34, Ankara: Başbakanlık Yay., 1953, s. 630; **Türk Dünyası Kültür Atlası**, s. 449; **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar 2**, Ankara: MEB Basımevi, 1960, s. 136-137.

Üniversitelerden bilgi üretmesinin ve bilimsel buluşlar yapmasının yanında toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi geleceğine yön verecek liderleri yetiştirmesi, dolayısıyla ülke kalkınmasına katkıda bulunması beklenmektedir.⁵¹² Doğu Üniversitesi'nin de bu görevi üstlenmesi, hatta Türk İnkılâbı'nın komşu ülkelere yayılmasına hizmet etmesi beklenmekte idi. Doğuda “modern bir kültür şehri” kurmak isteyen Atatürk'ün de hedefi buydu.⁵¹³ Gerçekten de Doğu Üniversitesi'nin kurulması Doğu'ya medeniyetin gelmesini hızlandırabilir, bölgenin kalkınmasına katkı sağlayabilirdi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Tevfik İleri de buna inanmışlardı. Celal Bayar'ın, İleri'ye verdiği emirle Doğu Üniversitesi'nin kuruluş hazırlıklarına başlanmıştı. Doğu Üniversitesi fikrini ilk ortaya atan Atatürk olduğu için de, Doğu'da kurulacak olan bu yeni üniversiteye “Atatürk Üniversitesi” adının verilmesi uygun görülmüştü.⁵¹⁴

Celal Yardımcı'nın Milli Eğitim Bakanlığı sırasında Amerika'dan profesörler heyeti gelmiş ve bu heyet yaptığı incelemelerden sonra, Atatürk Üniversite'sinin, Doğu Anadolu'da dağınık fakülteler halinde olmak yerine, belli bir bölgede kurulmasını tavsiye etmişti.⁵¹⁵ Kurulan heyet, çeşitli illerde araştırma yaparak Van yerine Erzurum'da üniversitenin kurulmasına karar vermişti.⁵¹⁶

İleri, Atatürk Üniversitesi'nin, bir an önce kurulabilmesi amacıyla yapılan çalışmalara hız verdi. Bu bağlamda 31.05.1957 tarihinde 6990 sayılı “Atatürk Üniversitesi Kanunu” TBMM'de kabul edildi.⁵¹⁷ Bu kanunla Doğu Anadolu'da bir kültür merkezi oluşturulması konusunda Atatürk tarafından ortaya atılan fikir doğrultusunda, Doğu Anadolu'nun sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik bakımdan kalkınmasında önemli rol oynayacak olan Atatürk Üniversitesi'nin kurulmasına karar verildiği belirtilmekteydi. Bakan İleri, Meclis'te yaptığı konuşmada “Kabul buyuracağımız bu kanunla üniversitelerin

⁵¹² Kaya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, s. 237.

⁵¹³ Hıfzırhman Raşit Öymen, “Yeni Üniversitelerimiz”, **Eğitim Hareketleri**, 1(3), 1955, s. 6.

⁵¹⁴ “Atatürk Üniversitesi”, **Vatan Gazetesi**, 2 Kasım 1953, s. 1.

⁵¹⁵ Başar, a.g.e., s. 594; “Atatürk Üniversitesi Hakkında”, **Vatan Gazetesi**, 5 Şubat 1955, s. 3; “Doğu Vilayetinde Açılacak Üniversite İçin Nebresca Üniversitesinden Heyet Geldi.”, **Zafer Gazetesi**, 28 Eylül 1954, s. 1; “Atatürk Üniversitesi İçin Yapılan Son Tetkikler”, **Zafer Gazetesi**, 4 Kasım 1954, s. 1.

⁵¹⁶ “Atatürk Üniversitesi”, **Vatan Gazetesi**, 13 Mart 1955, s. 1; Doğu Üniversitesi Çalışmaları Üzerine”, **Zafer Akşam Postası**, 1 Ağustos 1953, s. 1; “Atatürk Üniversitesi Erzurum da Kurulacak”, **Zafer Gazetesi**, 13 Mart 1953, s. 1.

⁵¹⁷ Atatürk Üniversitesi Kanunu, **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 38, s. 1337: “Atatürk Üniversitesine Dair Kanun Layihası Kabul Edildi.”, **Zafer Gazetesi**, 1 Haziran 1957, s. 1; “Atatürk Üniversitesine Dair Layiha Kabul Edildi”, **Zafer Gazetesi**, 22 Mayıs 1957, s. 1.

temelini atacağız ve yine inanınız ki beş sene, on sene, yirmi sene içinde dünyanın her tarafında olduğu gibi Erzurum'un ihtiyacına cevap verecek muazzam bir üniversite haline gelecektir.” diyordu.⁵¹⁸

6990 sayılı bu kanunun birinci maddesinde “Atatürk Üniversitesi Erzurum’da kurulmuştur. Atatürk Üniversitesi, bu kanuna ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun bu kanuna aykırı olmayan hükümlerine göre Maarif Vekâleti tarafından yönetilir.” hükmü yer almaktaydı.⁵¹⁹ Böylece Atatürk Üniversitesi’nin Kuruluş Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra üniversitenin temeli, 23 Temmuz 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Menderes’in de bulunduğu bir törenle atıldı.⁵²⁰ Üniversite’nin temel atma töreninde, bu üniversitenin kurulmasına büyük katkıları bulunan Nebraska Üniversitesi öğretim üyeleri sıklıkla takdir edilmişti.⁵²¹ Törende Tefvik İleri, şunları söyledi:

Milletçe bahtiyar olmamızı icap ettiren bu husus için aziz Atatürk’ün 20 yıl önce Türk milletine işaret ettiği gibi, hedef noktaya varmış olmamız ve onun vasiyetlerinden birisini daha yapmış bulunuyoruz. Bunun bahtiyarlığını yaşıyoruz.

Bugün için Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli, Urfa, Van vilayetlerinin teşkil ettiği bölge ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulmakta olan bu üniversite, mevcut üniversitelerimize nazaran bazı hususiyetler taşımaktadır. Bu üniversite, bütün fakülteleriyle gençlerimize, yüksek tahsille beraber üniversiteler dereceler verecek, fakat faaliyetini bilhassa, çevresine faydalı olmak, çevre meselelerine ait araştırmalara birinci derecede vermek gibi esaslar üzerinde toplayacaktır. Atatürk Üniversitemiz, bu bölgenin hayatına ve çalışmalarına yardımcı ilim unsurlarını hazırlamakla vazifeli bulunmaktadır.

İleri, yukarıdaki sözlerine ilaveten 25 yıl içerisinde Türkiye’de 15 üniversite kurmak niyetinde olduklarını söylemekteydi.⁵²²

⁵¹⁸ **TBMM ZC**, Birleşim 75, Devre 9, Cilt 1, 31 Mayıs 1957, s. 410; “Atatürk Üniversitesi Kanunu Kabul Edildi”, **Vatan Gazetesi**, 1 Nisan 1957, s. 1.

⁵¹⁹ Ali Güler, **Türkiye’de Üniversite Reformları**, Ankara: Adım Yay., 1994, s. 133; Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, (Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981)**, 5, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversite Yay., 2010, s. 69-70; **Türkiye’de Yetişkinler Eğitimi**, s. 16.

⁵²⁰ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 2. 16. 3; “Doğu’da, Muazzam Bir Kültür Yuvası Kuruluyor”, **Zafer Gazetesi**, 22 Temmuz 1957, s. 1; Doğu Üniversitesi’nin Temeli Dün Atıldı, **Vatan Gazetesi**, 24 Temmuz 1957, s. 1; Atatürk Üniversitesi temel atma töreninde yapılan hazırlıkları ayrıntılı bir şekilde incelemek için EK 15’e bakınız.

⁵²¹ “Atatürk Üniversitesi 60 Milyona Çıkacak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1957, s. 1-3.

⁵²² “Atatürk Üniversitesi’nin Temeli Atıldı”, **Ulus Gazetesi**, 24 Temmuz 1957, s. 1-2; “Atatürk Üniversitesi’nin Temeli Atıldı”, **Zafer Gazetesi**, 24 Temmuz 1957, s. 1; “Atatürk Üniversitesinin Temeli Dün Törenle Atıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Temmuz 1957, s. 1-5; Aksoy, **Babam Tefvik İleri**, s. 217-218.

36 bin dönümlük arazi üzerinde kurulacak olan Atatürk Üniversitesi'nde çeşitli fakülteler ve 450 öğretim üyesi bulunacaktı.⁵²³ Yapılacak tüm fakülteler için 60 milyon lira harcanacaktı. Atatürk Üniversitesi'nden civarda bulunan 8 il faydalanacaktı.⁵²⁴

Erzurum'da kurulan bu üniversitenin Amerikan Land-Grant üniversiteleri tipinde⁵²⁵ olması düşünülmüştü. Üniversitede geleneksel mesleklere de yer verilmekle beraber, çeşitli alanlarda “çiftçinin, hayvan yetiştiricinin, inşaatçının, imalatçının, işçinin, iş adamının” sorunları ile de ilgilenilecekti.⁵²⁶ Atatürk Üniversitesi Kuruluş Yasasını, 4936 sayılı yasadan ayıran en önemli hüküm, Land-Grant tipi üniversitelerde bulunan mütevelli heyetlerine karşılık, Atatürk Üniversitesi'nde üniversite dışında bulunan ve öğretim mesleğine mensup olmayan muhtelif grupların ihtiyaçlarını ve seslerini duyuracak olan “Müşavirler Heyeti”nin kurulmasını öngören hükümdü. Ancak, üniversite kurulduktan sonra, hiçbir zaman böyle bir heyet faaliyet göstermedi.⁵²⁷

Atatürk Üniversitesi, DP'nin kurduğu özerk olmayan bir kurumdu. Üniversite'yi yöneten MEB'dir.⁵²⁸ Rektör, profesörler arasından Maarif Vekili'nin göstereceği adaylar arasından hükümetçe atanacaktı. Dolayısıyla Tefvîk ileri'nin belirlediği adaylar arasından İTÜ rektörü, eski maarif vekili Profesör Ahmet Özel, Atatürk Üniversitesi rektörlüğüne atanmıştı (23 Kasım 1957).⁵²⁹

Atatürk Üniversitesi, 17 Kasım 1958 tarihinde Fen, Edebiyat ve Ziraat Fakülteleri ve bu fakültelerde okuyan 300 öğrenci, 19'u Türk öğretim görevlisi ve 5'i Amerikalı olmak üzere 24 öğretim elemanı ile öğretim hayatına başladı.⁵³⁰

⁵²³ “Atatürk Üniversitesinin Temeli Bugün Atılıyor”, **Zafer Gazetesi**, 23 Temmuz 1957, s. 1.

⁵²⁴ “Atatürk Üniversitesi 60 Milyona Çıkacak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1957, s. 1-3.

⁵²⁵ Amerikan Land-Grant tipi Eyalet Üniversitesi, “1862 ve 1890 yıllarında kabul edilen Morrill kanunları uyarınca federal yardımdan faydalanan yüksek öğretim kurumlarıdır”. Daha çok kampüs sistemi olarak kurgulanmıştır. Amaç, geniş kitlelere yükseköğretim imkânı sağlamak, yöre ihtiyaçlarına çözüm getirmeye yönelik araştırmalar yapmak, yöre kalkınmasına katkıda bulunmaktır. Bkz.: Sultan Kavili Arap, “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 65(1), 2010, s. 6.

⁵²⁶ Korkut, a.g.m., s. 18.

⁵²⁷ Ceylan, a.g.t., s. 50.

⁵²⁸ M. Tahir Hatiboğlu, **Türkiye Üniversitesi Tarihi**, Ankara: Selvi Yay., 2000, s. 394.

⁵²⁹ BCA, BKKK, 030. 18. 147. 59. 12.

⁵³⁰ “Atatürk Üniversitesi Öğretime Açıldı”, **Vatan Gazetesi**, 17 Kasım 1958, s. 1; “Atatürk Üniversitesi Dün Büyük Törenle Açıldı”, **Zafer Gazetesi**, 18 Kasım 1958, s. 1.

3.6.1.2. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Kuruluşu

Doğu'da bir üniversite kurulması için gerekli hazırlıklar yapılırken Ankara'da da uluslararası nitelikte bir üniversite kurulması görüşü ortaya atılmıştı. Türkiye'nin teknik insan gücüne olan ihtiyacının karşılanabilmesi düşüncesi DP hükümetlerini devamlı meşgul eden konulardandı. Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinin kalkınma çabalarında ihtiyaç duydukları bilim ve çeşitli meslek adamları ile özellikle Fen ve Teknik alanlarda elaman yetiştirmek üzere bir öğretim kurumunun Ankara'da kurulması fikri ODTÜ'nün doğmasına yol açtı.⁵³¹

Türk-Amerikan ilişkilerinin her alanda gelişmesi, ABD hükümetlerinin Türkiye'nin eğitim politikası ile yakından ilgilenmesine yol açmıştı. Daha önce Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş aşamasında sıkı ilişkilere girilmiş, ilişkilerde esen iyi hava devam etmişti. Türk-Amerikan hükümetlerinin vardıkları anlaşmayla tamamen ABD hükümeti tarafından kurulacak bir üniversitenin yapımına karar verilmişti. ODTÜ adını alacak yeni üniversitenin eğitim dili İngilizce olacak ve ücret karşılığı eğitim verecekti. Öğretim görevlilerinin çoğu ABD'den temin edilecek, inşa masrafları kısmen BM'den, ABD'nin yabancı memleketlere ayırdığı yardımlardan ve hükümet tarafından karşılanacaktı.⁵³² Orta Doğu Teknik Üniversitesi bizzat Başbakan Menderes'in talimatı doğrultusunda ABD Pensilvanya Üniversitesi ile işbirliği yapılarak kurulmuştu.⁵³³

Atatürk Üniversitesi'nin temelini atılmasından sonra, Türkiye'de yüksek öğretimi yaygınlaştırmak üzere harekete geçen Tefvik İleri, ODTÜ'nün çekirdeği olan 1956 tarihinde "Orta Doğu İleri Teknoloji Enstitüsü" adıyla açılan araştırma enstitüsünü bir üniversiteye dönüştürmeyi düşünüyordu.⁵³⁴ Enstitü ilk olarak şehircilik ve mimarlık bölümleriyle öğrenime başladı. 23 Ocak 1957 tarihinde 6887 sayılı "ODTÜ'nün Kuruluş ve Hazırlıkları Hakkında Kanun" kabul edilmiş ve hazırlıklara başlanmıştı. Bu hazırlıklar sonucunda 2 Ekim 1957 tarihinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin temeli atıldı.⁵³⁵

⁵³¹ Güler, a.g.e., s. 137.

⁵³² Yüce, a.g.t., s. 170.

⁵³³ Başar, a.g.t., s. 595.

⁵³⁴ Hatiboğlu, a.g.e., s. 388; Başar, a.g.t., s. 612.

⁵³⁵ "Orta Doğu Teknik Üniversitesinin Temeli Büyük Bir Törenle Atıldı", **Zafer Gazetesi**, 3 Ekim 1957, s. 1; BCA, BKKK, 030. 18. 147. 48. 11.

Kuruluş aşamasında Birleşmiş Milletlerden maddi destek alınan ODTÜ’de ilk önce Mimarlık ve Şehircilik Fakülteleri 50 öğrenciyle öğretime başladı. Şubat 1957’de Makine Mühendisliği bölümü, Eylül 1957’de ise İnşaat Mühendisliği, Amme İdaresi, İş İdaresi ve Endüstri İdaresi bölümlerini kapsayan İdare Fakültesi ile Atom Enerjisi Fakültesi ve Nükleer Enerji Araştırma Enstitüsü öğretime başladı.⁵³⁶

Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin kuruluş çalışmalarına 1957’de başlanmasına rağmen ancak iki yıl aradan sonra 27 Mayıs 1959 tarihinde, İleri’nin bakanlığı sırasında ODTÜ Kanunu kabul edildi.⁵³⁷ Bu kanunla ODTÜ yeni bir eğitim modelini benimsemiş ve bu yönüyle diğer üniversitelerden ayrılmıştır. 7307 sayılı kanunda ODTÜ’nün kuruluş amaçları şu şekilde açıklanmaktaydı:

- Türk öğrencilerine ilmi, teknik ve mesleki sahalarda umumiyetle İngiliz dilinde ileri bir öğretim temin ederek, geniş imkânlar sağlanmalıdır.
- Bütün öğrencilere eşit bir şekilde davranılacaktır.
- Türkiye ve Orta Doğu’nun kaynaklarının ekonomik meseleleri haline bilhassa ehemmiyet verilmek üzere, Türk milletine ve diğer milletlere fayda sağlayacak araştırmalar yapmaktır.
- Hakikati aramak ve insanlığın bilgisini arttırmak için temel araştırmalar yapmak ve yaymaktır.⁵³⁸

Bu kanuna göre, ODTÜ’de ağırlıklı olarak İngilizce eğitim-öğretim yapılacak ve üniversiteye yurt dışından öğrenci kabul edilecekti. ODTÜ kuruluşuyla beraber, Türkiye’de yabancı dil eğitimi veren ilk üniversite olmuştur.⁵³⁹ Yabancı dil ağırlıklı eğitim yapan ODTÜ, muhalefet tarafından “ABD’nin yardımlarıyla kurulan bu üniversitenin amacı ileride DP iktidarını destekleyecek kafalar yetiştirmektedir.”denilerek eleştirilmişti.⁵⁴⁰

⁵³⁶ Okudan, a.g.e., s. 46.

⁵³⁷ Orta Doğu Üniversitesi Kanunu, **Düstur**, 3.Tertip, Cilt 40, s. 1208-1215; Hüseyin Korkut, **Üniversiteler, Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: MEB Yay., 1983, s. 324-326.

⁵³⁸ Albayrak, a.g.e., s. 384; Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kanunu, **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 1208-1215.

⁵³⁹ “Orta Doğu Üniversitesinin Temeli Atıldı”, **Zafer Gazetesi**, 3 Ekim 1957, s. 3.

⁵⁴⁰ Korkut, **Üniversiteler, Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, s. 374-378.

ODTÜ'nün yönetimi için de yeni bir model getirilmişti. Buna göre üniversitenin sevk ve idaresi 9 kişilik bir "Mütevelli Heyeti" tarafından yerine getirilecek, üniversite rektörünü de bu heyet seçecekti.⁵⁴¹ Tefik İleri, bu kanun ile üniversite muhtariyeti tartışmalarına da son noktayı koymuştu ve bu suretle ODTÜ'ye tam muhtariyet verilmişti. ODTÜ'de diğer üniversiteler gibi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı idi. Bakanlık ve hükümet, yetkilerini ODTÜ'ye atadıkları mütevelli heyet yoluyla kullanmaktaydı.⁵⁴²

Sonuç olarak İleri, üniversiteler konusuna önemle değinmiş ve üniversite açma yolunda önemli adımlar atmıştır.⁵⁴³ Bir konuşmasında üniversite kurma ve açma konusuna şu şekilde değinmişti:

Dört sene evvel Ege Üniversitesi'ni bilahare Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesini, Erzurum'da Atatürk Üniversitesini kurmuş bulunmaktayız ve Trabzon'da Teknik Üniversiteyi kurmanın çalışmaları içindeyiz. Ziraat Mühendisi mezun eden ve Tıp Fakültesine bağlı ve hatta dünyada en az bulunan Yüksek Hemşire Okulu da mezun vermiştir.⁵⁴⁴

İleri'nin bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere onun döneminde dört yeni üniversite kurulmuş ve hatta yeni açılan bazı üniversiteler mezun da vermişti.

3.6.1.3. Tefik İleri Döneminde Kurulmaya Çalışılan Yüksek Öğretim Kurumları

Üniversitelerin dışında yer alan yükseköğretim kurumları ise yüksekokullar, akademiler ve konservatuarlardır. Ayrıca üniversitelerden ayrı olarak kurulan ya da faaliyet gösteren enstitüleri de dikkate almak gerekmektedir. Bunun dışında yüksek öğretimin doğrudan bir parçası olmasa da, araştırma ve bilim kurumları da yükseköğretim hayatına katkı sağlamaktadır.

Tefik İleri, sadece ODTÜ ve Doğu Üniversitesiyle yetinmemiş, Trabzon'da da bir teknik üniversite kurma hazırlıklarına başlamıştı. Ona göre Trabzon şehrinin doğusunda en

⁵⁴¹ Orta Doğu Üniversite Kanunu, **Düster**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 1208-1215.

⁵⁴² Ceylan, a.g.t., s. 53.

⁵⁴³ Cahide İleri'ye göre ODTÜ'nün temeli Tefik İleri döneminde atılmış olmasına rağmen şu an bile ODTÜ'nün kuruluş tarihinde, bu üniversiteyi İleri'nin yaptırdığından bahsedilmemektedir; Cahide İleri Aksoy ile yapılan 27 Ağustos 2013 tarihli mülakattan.

⁵⁴⁴ "Tefik İleri'nin Maarif Davasını Açıklayan Konuşması", **Zafer Gazetesi**, 3 Haziran 1959, s. 4.

mükemmel bir saha istimlâk edilmiş, arazi üzerinde gerekli araştırmalar yapılmış ve İnşaat Programı Kadro Kanunu hazırlanmıştı. Öğretim üyelerinin yetiştirilmesi teşebbüsüne geçilerek bu maksatla Almanya'ya tahsil için elemanlar gönderilmişti.⁵⁴⁵

15 Nisan 1951 tarihinde, İstanbul Teknik Üniversitesi'nin milletlerarası üniversiteler birliğine dâhil olması hakkında bakanlar kurulu kararı çıkarıldı.⁵⁴⁶ Böylece İstanbul Teknik Üniversitesi yurt dışındaki diğer üniversitelerle daha rahat işbirliği yapma imkânına kavuşmuş oldu. Bu durum yabancı öğretim elemanlarının Türkiye'deki üniversitelerde görev yapmalarına olanak sağladı. İleri, üniversite öğrencilerinin dil eğitimini daha iyi alabilmeleri için uzman kişilerden eğitim görmeleri gerektiğini savunmaktaydı. Bu nedenle yurt dışından hocalar getirilmişti. Bunlara örnek vermek gerekirse 1951 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'ne Bernard Maurice Lutt ve M. Whitakey İngilizce Öğretmeni, Andre Lois Boissel ise Fransızca öğretmeni olarak atanmışlardı.⁵⁴⁷ 1952 yılında ise Matmazel Queflec, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu ve Gazi Eğitim Enstitüsü'ne Fransızca öğretmeni olarak atanmıştı.⁵⁴⁸

Tevfik İleri döneminde yüksek öğretim alanında yapılan diğer bir faaliyet ise 1953 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ne, Maden Fakültesi'nin eklenmesi olmuştu ve böylece üniversitenin fakülte sayısı 5'e yükselmişti.⁵⁴⁹

Tevfik İleri, 2. Milli Eğitim Bakanlığı sırasında İktisadi ve Ticari İlimler Akademilerinin kurulması için gerekli çalışmaları başlattı.⁵⁵⁰ Ancak İleri'nin bu seferki bakanlığının sadece 7 ay sürmüş olması doğal olarak bu çalışmaların tamamlanamamasına neden oldu. Sonraları İleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na vekâleten atandığı zaman İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Kanunu'nu, meclisin onayından geçmesini sağlayarak konuyu neticelendirdi.⁵⁵¹ 15 Haziran 1959 tarihinde çıkarılan İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Kanunu ile birlikte Eskişehir Yüksek Ticaret Okulu, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine

⁵⁴⁵ “Tevfik İleri'nin Maarif Davasını Açıklayan Konuşması”, **Zafer Gazetesi**, 3 Haziran 1959, s. 4.

⁵⁴⁶ İstanbul Teknik Üniversitesinin Milletlerarası Üniversiteler Birliğine Dâhil Olması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 31, s. 1721.

⁵⁴⁷ BCA, BKKK, 030.18.1.2.125.15.16; BCA, BKKK, 030.18.1.127.83.19; BCA, BKKK, 030.18.1.127.94.5.

⁵⁴⁸ BCA, BKKK, 030.18.1.178.16.16; BCA, BKKK, 030.18.1.128.19.13.

⁵⁴⁹ “İstanbul Teknik Okuluna İki Misli Talebe Alınacak”, **Zafer Gazetesi**, 17 Ağustos 1952, s. 1

⁵⁵⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 103.

⁵⁵¹ “İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi”, **Zafer Gazetesi**, 8 Aralık 1959, s. 1- 3.

dönüştürüldü. Kanunla birlikte akademilerin kuruluşu ve işleyişi bir düzen altına alındı.⁵⁵² Kanuna göre İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, üniversiteler gibi bilimsel muhtariyete sahip olup, yüksek eğitim-öğretim ve araştırma yapan akademik kurumlar idi.⁵⁵³ Kurulan bu akademi, yüksek öğretimde önemli görevler üstlenmiş ve sonradan üniversiteye dönüşerek Türk yükseköğretiminin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştı.

Tevfik İleri döneminde, yüksekokullar nicelik ve nitelik yönünden geliştirilirken öğretmen yetiştiren kurumlara da ayrı bir önem verilmekteydi. O, ortaöğretim kurumlarının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere bazı çalışmalar yaptırdı. Bu amaçla 1951 yılında Yüksek Öğretmen Okulu ve İstanbul Öğretmen Okulu açıldı.⁵⁵⁴ Ayrıca 4 Eylül 1959 tarihinde Ankara Yüksek Öğretim Okulu⁵⁵⁵ ve 6 Kasım 1959 tarihinde de İzmir’de Buca Eğitim Enstitüsü eğitime başladı.⁵⁵⁶

İleri döneminde yükseköğretim kurumunun kuruluşu 1957 yılında 6996 sayılı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu’nun kabul edilmesiyle gerçekleşti. Bu kanunla Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) “Milli Müdafaa Vekâletine bağlı, ilmi muhtariyeti haiz yüksek eğitim, öğretim ve araştırma yapan akademik bir müessese ve ordunun sağlık işlerinin en yüksek istişare organı” olarak faaliyete geçti.⁵⁵⁷

1957 yılında ise İstanbul’da “Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu” da faaliyete geçti. Bu okulun kuruluşunda 1919’da Almanya’da endüstrinin gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulan Bauhaus Okulu model alındı. Dolayısıyla eğitim kadrosunda birçok Alman hoca bulunmaktaydı.⁵⁵⁸

⁵⁵² **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 1289.

⁵⁵³ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 1289.

⁵⁵⁴ **Yeni İktidarın Çalışmaları(22.5.1950-1.8.1951)**, s. 28; **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 8.

⁵⁵⁵ “Ankara Yüksek Öğretim Okulu”, **Zafer Gazetesi**, 5 Eylül 1959, s. 1.

⁵⁵⁶ “Buca Eğitim Enstitüsü”, **Zafer Gazetesi**, 7 Kasım 1959, s. 1.

⁵⁵⁷ Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu, **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 38, s. 1380; **Mili Eğitimle İlgili Kanunlar 2**, s. 123.

⁵⁵⁸ **Cumhuriyetin 75.Yılında Yükseköğretim**, s. 421; **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 8-9.

3.6.2. Üniversite Giriş Sınavı

1950’li yıllarda yükseköğretim kurumlarına öğrenci alınırken öğrencilerin diploma dereceleri esas alınmıyordu. Bu sistem faydalı olamıyordu. Çünkü farklı okulların verdikleri diplomalar arasında farklar oluyordu. Ortaöğretimden yükseköğretime geçişte diploma notunun esas alınması öğrenciler arasında adaletsizliğe yol açmaktaydı. Çünkü farklı okullarda farklı diploma notlarının verilmesi ve okulların notları arasındaki adaletsizlikler hak etmeyen öğrencilerin üniversite sıralarına gelmesine, bazı iyi öğrencilerinin üniversitenin dışında kalmasına neden oluyordu. Bu da Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarının niteliklerini, dolayısıyla verimlerini azaltıyordu. İleri, bu soruna da el atarak üniversiteye öğrenci alınırken, üniversitelere bir tercih yoklaması yapma hakkını tanıdı.⁵⁵⁹ İleri’nin üniversitelere giriş için başlattığı bu uygulama, Türkiye’de ilk defa üniversiteye girmek için bir sınav yapılmasını gündeme getirdi. İleri’nin getirdiği bu sistem daha sonra geliştirilerek uygulanmış, günümüzde kullanılan üniversiteye giriş sınavının temelini oluşturmuştu.

İstanbul Teknik Üniversitesi rektörü Adnan Menderes’e gönderdiği bir belgede ilk defa İstanbul Üniversitesi’nde test usulüne göre bir sınav yapıldığını söylemekteydi. İTÜ rektörüne göre üç gün devam eden yoklamalara 18.10.1951 günü 2.535, 19.10.1951 günü 2.251 ve 20.10.1951 günü ise 1.182 öğrenci katılmıştı.⁵⁶⁰ Bu sınavın birinci gününde Türkçe ve yabancı dil yoklaması yapıldığından, bu imtihanlara Fen, Tıp, Orman, Hukuk, İktisat Fakülteleriyle, Dış Tabibi, Eczacı Okulları öğrenci adaylarının tamamı girmişlerdi. İkinci gün fen grubu bilim kollarına talip olan adaylar, üçüncü gün de hukuk fakültesine girmek isteyenler sınava tabi tutulmuştu.⁵⁶¹

Bu sınav şekli tamamıyla yeni olmakla birlikte bazıları tarafından çok memnuniyet verici bulunmuştu. Ancak Nihat Erim, Ulus Gazetesi’ndeki köşesinde, Türkiye’de henüz üniversite mezunu işsiz sayısının çok az olduğunu ifade ederek üniversite giriş sınavı fikrine karşı çıkmıştı.⁵⁶²

⁵⁵⁹ “Üniversitelere Dair”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Eylül 1950, s. 1.

⁵⁶⁰ BCA, BÖKMEK, 030.01.100.65.1.

⁵⁶¹ BCA, BÖKMEK, 030.01.100.65.1; “Bu Yıl Üniversiteye Alınacak Öğrenci Miktarı Tespit Edildi”, **Son Posta Gazetesi**, 27 Eylül 1951, s. 3.

⁵⁶² Nihat Erim, “Üniversiteye Giriş”, **Ulus Gazetesi**, 7 Ekim 1951, s. 1-2.

3.6.3. Üniversite Muhtariyeti

Üniversitede muhtariyet, sadece Türkiye’de değil, dünya bilim çevrelerinde de tartışılan bir konudur ve üniversite için özerklik ve akademik özgürlük oldukça önemlidir. Konuyu tartışırken öncelikle “Üniversite muhtariyeti” ne anlama gelir bunun üzerinde durmak gerekmektedir. Buna göre Üniversite muhtariyeti veya özerkliği, üniversitenin kendi seçtiği organlar eliyle kendini yönetmesi olarak tanımlanabilir.⁵⁶³

1946 Üniversite Reformuyla gündeme gelen muhtariyet konusu, DP’nin iktidarıyla daha da tartışılır olmuştur. Muhalefetin iddialarına göre DP iktidarı süresince üniversite öğretim üyelerinin iktidarına yaptığı eleştirilerden rahatsızlık duydu ve üniversiteleri kontrol altına almak için çaba harcadı.⁵⁶⁴ Bu nedenle hem üniversitelerden hem de CHP’den büyük tepki gördü.⁵⁶⁵

Tevfik İleri’nin bakanlığı döneminde de yükseköğretim kurumlarının özerkliği basında ve TBMM’de tartışma konusu yapılmıştı ve özellikle CHP, DP’nin üniversite muhtariyetini zedelediğini sık sık dile getirmişti. 1951 yılında mecliste bakanlık bütçesi konuşulurken, Halide Edip Adivar, üniversite muhtariyetine değindi ve “üniversite muhtariyeti Cumhuriyet Devri’nin en hayırlı bir işidir” diyerek üniversite muhtariyetinin kısıtlanmamasını tam tersine genişletilmesini istedi.⁵⁶⁶ Bakan İleri Halide Edip’e cevap verdiği konuşmada üniversite muhtariyeti ile ilgili şu açıklamayı yaptı:

Halide Edip hanımefendi bir noktaya temas ettiler. Üniversite muhtariyetine dokunmayınız, dediler. Bunu niçin söylediler? Bunu hangi korku söyletti, bilmiyorum. Üniversitenin muhtariyeti keyfiyeti Demokrat Parti programında başlıca yer almaktadır. Esasen bu parti programında yer aldıktan sonra üniversite muhtariyetine kavuşmuştur. Bu itibarla Üniversite Kanunu’nun üniversiteye vermiş olduğu ve gayet kesin çizgilerle tarif etmiş olduğu vaziyeti üniversite yaptıkça, yapmaya devam ettikçe elbette ki biz üniversite muhtariyetinin üzerine titreyeceğiz. Ona hiçbir zaman dokunmayacağız. Böyle bir şey mevzu bahis değildir.⁵⁶⁷

⁵⁶³ Ceylan, a.g.t., s. 414.

⁵⁶⁴ Muammer Aksoy, “Fikir, İlim ve Öğretim Hürriyeti Üniversite Muhtariyeti”, **Forum Dergisi**, (37), 1955, s. 8; Salim Burçak, “Üniversitenin Muhtariyeti”, **Zafer Gazetesi**, 12 Ocak 1953, s. 3.

⁵⁶⁵ Zinde Kıp, “Üniversite Problemi”, **Forum Dergisi**, 4 (38), 1955, s. 19.

⁵⁶⁶ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 5, 25 Şubat 1951, s. 760.

⁵⁶⁷ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 5, 25 Şubat 1951, s. 838.

Ancak DP'nin uygulamaları Bakan İleri'nin yukarıdaki sözlerinin tam aksi yönde oldu. Öğretim üyelerinden hükümete eleştiriler gelmeye başladıkça DP üniversite muhtariyetini kısıtlamak ve öğretim üyelerini kontrol altına almak istedi.⁵⁶⁸

1952 yılında, CHP lideri İsmet İnönü'nün, İstanbul'da yaptığı bir basın toplantısında, “Demokratik rejimin müeyyidelerinden biri de üniversitelerdedir. Üniversiteler, muhtariyetleri için mücadele haline gelmişlerdir. Bünyelerine göre mukavemet imkânları muhaliftir ve uğraşmaktadırlar. Bunun safhalarını bundan sonra takip edeceğiz.” demesinden sonra üniversite muhtariyeti konusu iyice alevlenmişti. Bu iddia, üniversiteler ve hükümet tarafından tepkiyle karşılandı. Aslında Bakan İleri, Üniversiteler Kanunu gereği, üniversitelerarası kurulun başkanı olduğu halde üniversite muhtariyetine dokunmamıştı. İsmet İnönü'nün ve Halide Edip Adıvar'ın üniversite muhtariyetine dokunmaması konusunda yaptıkları uyarılara karşılık İleri, üniversite muhtariyetinin DP programında olduğunu ve üniversitelerin üzerine aldıkları vazifeyi yaptığı müddetçe de ona dokunmayacağını dile getirmişti.⁵⁶⁹ Bununla yetinmeyen İleri, üniversite rektörlerine acele cevaplandırmaları isteğiyle bir yazı göndermiş, yazıda üniversitelerin kanunla belirlenmiş olan muhtariyetine herhangi bir şahıs veya makam tarafından müdahale olup olmadığını sormuştu. Bunun üzerine AÜ, İÜ, İTÜ rektörleri birer bildiri yayınlayarak iddiaların gerçek dışı olduğunu bildirmişlerdi.⁵⁷⁰ İÜ Rektörü Kazım İsmail Gürkan, “İstanbul Üniversitesi'nin kanunla tayin edilmiş muhtariyet esasları dâhilinde idare edildiğini, şimdiye kadar herhangi bir makam veya şahıs tarafından herhangi bir müdahale olmadığına göre, İnönü'nün iddia ettiği mücadelenin de varit olmayacağını” belirtmişti. Aynı konuda açıklama yapan AÜ Rektörü Ekrem İzmen, “Ankara Üniversitesi muhtariyetine herhangi bir makam veya şahıs tarafından hiçbir müdahalenin vaki olmadığını” açıklamıştı. İTÜ rektörlüğü İnönü'nün bu iddiaları hakkında kendi açıklamaları ile cevap verme yerine öğretim üyeleri arasında bir anket düzenlenmişti. Öğretim üyeleri verdikleri cevaplarla CHP lideri İnönü'nün iddialarını kabul etmemişlerdi. İTÜ senatosu, İnönü'nün iddialarını görüşmüş ve “Üniversite muhtariyetine tecavüz şöyle dursun alakalı bütün makamlardan sadece büyük yardım ve teşvik görüldüğü ittifakla karara bağlanmıştır.” denilmişti.⁵⁷¹ İleri, rektörlerden aldığı bu cevaplarla DP'nin

⁵⁶⁸ Kılıç, a.g.e., s. 152; “Eğitim Sisteminde Noksanlar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Mayıs 1952, s. 1-3.

⁵⁶⁹ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 5, 25 Şubat 1951, s. 838.

⁵⁷⁰ “Üniversite Rektörlerinin Cevapları”, **Zafer Gazetesi**, 18 Kasım 1952, s. 1-3.

⁵⁷¹ Arslan, **Dârülfunûn'dan Üniversite'ye**, s. 56-57; Albayrak, a.g.e., s. 379.

muhtariyete dokunmadığını kanıtlamıştı. Bu örnek davranışıyla İleri, üniversite muhtariyetinin engellendiği tartışmalarını sona erdirmiş oluyordu.

Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılmasından kısa bir süre sonra üniversitelerdeki bazı hocaların siyasetle ilgilenmeleri rahatsızlık yaratmış ve bunu önlemek için ise 19 Temmuz 1953 tarihinde 6185 no'lu kanun çıkarılmıştı.⁵⁷² Bu kanuna göre üniversite hocalarının siyasetle ilgilenmeyeceklerine ve politik yazılar yazmayacaklarına dair kanun teklifi hazırlanmış ve bu hazırlanan kanun teklifi, mecliste kabul edilmişti. Böylece muhtariyet konusunun çok fazla tartışılmayacaktı.⁵⁷³

Muhtariyet konusuna bazı aydın ve gazeteciler olumlu bazıları da olumsuz bakıyordu. Zafer Gazetesi yazarlarından Faruk Erem, “Üniversite muhtariyetinin bir siyaset mevzusu haline getirilmemesini ve muhtariyetin partiler üstü, politika dışı bir değer olarak muhafaza edilmesi gerektiğini” savunmuştu.⁵⁷⁴ Vatan Gazetesi yazarlarından Prof. Bahri Savcı ise, üniversite muhtariyetinde yapılan bu değişikliğin çok gereksiz olduğunu, hiçbir öğretim görevlisinin siyasete karışmayacağını dile getirmişti.⁵⁷⁵ Bu gibi tartışmalardan sonra profesörler birer birer istifa etmeye başlamışlardı. 1951'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne atanan Nihat Erim,⁵⁷⁶ 6185 sayılı kanun nedeniyle istifa etmişti.⁵⁷⁷ Profesörlerin fiili politika yapmaması, CHP tarafından sürekli bir tartışma konusu edilmiştir.⁵⁷⁸ Onlar “Üniversiteler Vatikan değildir” diyerek bahsedilen yasayı eleştirmişlerdir.⁵⁷⁹ DP hükümeti ise bu durum karşısında üniversite muhtariyetine büyük bir titizlikle bağlanmışlar ve bazen gündelik politikaya katılan üniversite hocaları

⁵⁷² **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar 2**, s. 3; “Üniversiteler Kanununu Tadil Eden Mühim Bir Kanun Teklifi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1953, s. 1; Arslan, Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları”, s. 33; Üniversiteler Kanununun 46. Maddesinin (d) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun, **Düstur**, 3.Tertip, Cilt 34, s. 193.

⁵⁷³ “Üniversite Muhtariyetine Yeni Darbe İndiriliyor”, **Ulus Gazetesi**, 18 Temmuz 1953, s. 1; “Üniversitemiz Politikadan Kurtarıldı”, **Zafer Gazetesi**, 22 Temmuz 1953, s. 1.

⁵⁷⁴ Faruk Erem, “Üniversite Muhtariyeti”, **Zafer Gazetesi**, 14 Temmuz 1952, s. 3; Muammer Aksoy, “İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında”, **Forum Dergisi**, 4(38), 1955, s. 10.

⁵⁷⁵ Bahri Savcı, “Üniversitelerin Siyaset Alanındaki Görevi Üzerine”, **Vatan Gazetesi**, 20 Kasım 1959, s. 4.

⁵⁷⁶ BCA, MKK. 030. 11. 1. 223. 19. 8.

⁵⁷⁷ Albayrak, a.g.e., s. 379.

⁵⁷⁸ “Profesörler Fiili Politika Yapamaz”, **Zafer Gazetesi**, 18 Ocak 1953, s. 1.

⁵⁷⁹ “Üniversiteler Vatikan Değildir”, **Zafer Gazetesi**, 25 Ocak 1957, s. 1.

bulunduğu halde muhtariyeti rencide eder endişesi ile bunları mûsamaha ile karşılamışlardı.⁵⁸⁰

3.6.4. Tefvik İleri Döneminde Üniversite Gençliğine Yapılan Yardım

Tefvik İleri, Türkiye’de yükseköğretim gençleri arasında milli birliğin ve bilincin oluşmasına sağladığı katkı sebebiyle haklı bir üne sahipti. Onun Milli Eğitim Bakanı oluşu, yükseköğretim gençliği tarafından sevinçle karşılanmıştı. İleri, gençliğin kendisine duyduğu bu sempatiyi siyasi bir amaçla kullanmayı düşünmedi. Bu nedenle Tefvik İleri, Milli Eğitim Bakanı olduktan sonraki demeçlerinde, üniversite gençlerinin siyasetle uğraşmalarına taraftar olmadığını, fakat gençlerin memleket meselelerine ilgisiz kalmamaları gerektiğini de ifade etmişti.⁵⁸¹ İleri’nin, gençlere yaptığı bu uyarı, Atatürk’ün, Razgrad olaylarından sonra, İleri’nin önderi olduğu Türk gençliğine yaptığı uyarıyla benzerlik göstermektedir.

İleri’nin, Türk gençliğine yaptığı bu uyarıların, onun gençliğinde önderlik yaptığı hareketlerle tezat oluşturduğu kanısında olanlar da vardır.⁵⁸² Ancak demeçlerinden anlaşıldığı kadarıyla İleri, böyle bir tezada düşmemiş, aksine gençliği memleket meseleleri ile ilgilenmeleri için teşvik etmişti. İleri’nin istemediği bir durum ise, çok partili yaşam içerisinde Türk gençlerinin siyasete alet edilmesiydi. İleri öğrencilik yıllarında gençliğin siyasete alet edilmesine izin vermemeye çalışmıştı. Milli Eğitim Bakanı olarak da bunu başarmak istemiştir. Bu nedenle muhalefet partisi lideri İsmet İnönü ile de karşı karşıya geldi. İnönü’nün üniversite gençliği ile kurduğu temaslardan rahatsız olan İleri, İnönü’yü üniversiteli öğrencilerinin arasına girerek, onları tahrik etmekle suçladı.⁵⁸³ Bu suçlamalardan hem İnönü, hem de Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Doktor Suphi Baykam rahatsız olmuşlar ve bu suçlamaları reddetmişlerdi.⁵⁸⁴ Buna rağmen muhalefet

⁵⁸⁰ “Üniversite Muhtariyetine Büyük Bir Titizlikle Bağlıyız”, **Zafer Gazetesi**, 9 Ocak 1953, s. 1; Mete Tunçay, “1946 ve Sonrasında Türkiye”, (Ed.), Namık Kemal Barlas ve diğerleri, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay., 2007, s. 319.

⁵⁸¹ “M. Eğitimde Komünizmle Mücadele”, **Ulus Gazetesi**, 13 Ağustos 1950, s. 1-5; “Okulumuzda Komünist Öğretmenlerin Tasfiyesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Mart 1951, s. 1.

⁵⁸² “Tefvik İleri’nin Gençlik Hatıraları”, **Vatan Gazetesi**, 1 Nisan 1951, s. 7.

⁵⁸³ “Üniversite Gençliği ve Politika”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ekim 1951, s. 1-5.

⁵⁸⁴ “Tefvik İleri’nin Geri Zihniyetli Bir İftira Beyanatı”, **Ulus Gazetesi**, 22 Ekim 1951, s. 1-3; Arslan, Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları” s. 75-76.

partisi lideri olarak İnönü'nün, üniversite gençliği ile kurduğu temaslar çok partili yaşam içerisinde hoş karşılanmamıştı.

Tevfik İleri döneminde açılan üniversiteler beraberinde öğrenci yurtları sorununu getirdi. Taşralardan büyük şehirlere üniversite öğrenimi için gelen öğrencilerin barınmaları için bazı adımlar atıldı. 1949 yılında üniversite öğrencilerinin yurt ve aşevleri sorunuyla ilgili olarak 5375 sayılı Yükseköğretim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Kanunu çıkarılmış⁵⁸⁵ ve bu kanuna göre yemekli ve yemeksiz yurtlarla aşevleri açmaya ve işletmeye MEB görevli kılındı. Yine bu kanuna göre 1950 yılında bütün yurtlar MEB'e bağlandı.⁵⁸⁶

Tevfik İleri dönemine kadar ele alınmamış olan öğrenci yurdu meselesi üzerinde durularak ilk kez 1951 yılında İstanbul'da bir öğrenci sitesi yapılmaya teşebbüs edilmişti. Yurt için ayrılan ödenek ise 500.000 lira idi.⁵⁸⁷ 1952 yılında ise İstanbul'da, veznecilerde, yapılacak üniversite sitesinin arsasının bir kısmı alınmış ve burada kısım kısım inşaat başlanmıştı. Sitede 1.250 öğrenci için birer ve ikişer kişilik odalar, yatakhaneler, 600 kişilik bir lokanta ve ayrıca öğrenciler için oturma ve çalışma yerleri bulunacaktı.⁵⁸⁸ Ancak bu sitenin tamamlanması uzun yıllar aldı. Bu durum ise öğrencilerin ve öğrenci velilerinin tepkilerine neden oldu. Daha sonra hiç beklenmedik bir olay yaşandı ve üniversite sitesinin inşası durakladı. Böylece konuya olan ilgi azaldı ve üniversite sitesi unutuldu.⁵⁸⁹

Tevfik İleri döneminde, öğrencilerin kalacak yer dışındaki bir sıkıntısı da burs olanakları idi. İhtiyacı olan öğrencilere verilen bursların büyük kısmı devlet tarafından karşılanmaktaydı. MEB'in bütçesinde üniversite ve yükseköğretim öğrencilerine verilecek burslar ve muhtaç öğrencilere ilaç, tedavi ve para yardımları ayrı bir kalem olarak gösterilmekteydi.

Öğrencilerin burs için yaptıkları müracaatlar için İleri, memleketin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı çaresiz kalmıştı.⁵⁹⁰ O bu çaresizliği bir fon kurarak telafi etmeyi düşündü. Yurt içi ve dışı bilim, öğretim ve meslek kurumlarına,

⁵⁸⁵ Yükseköğretim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Kanunu, **Düster**, 3.Tertip, Cilt 30, s. 942.

⁵⁸⁶ Yüce, a.g.e., s. 176.

⁵⁸⁷ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 8; BCA, BKKK, 030. 18. 1. 2. 122. 36. 13.

⁵⁸⁸ **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.05.1950-22.05.1952)**, s. 58; Kodamanoğlu, a.g.e., s. 76.

⁵⁸⁹ Ceylan, a.g.e., s. 73.

⁵⁹⁰ "Bütçe Görüşmeleri", **Ulus Gazetesi**, 26 Ekim 1950, s. 1.

gençlik teşekkülleri ile üniversite ve yüksek okulların muhtaç öğrencilerine yapılacak yardımlar için geçen yıl bütçesindeki 90.000 liraya karşılık 1951 yılı bütçesine 150.000 lira ödenek ayrıldı. Yetenekli ve yoksul gençlere yüksek tahsil imkânı sağlamak üzere öğrencilerin ileride ödemek şartıyla borçlanabilecekleri bir yardım fonu tesisi üzerinde çalıştı.⁵⁹¹ Üniversite öğrencilerine eğitimleri sırasında ödünç olarak verilecek para için, “Yüksek Öğretim Sermayesi Kanunu” tasarısı üzerinde durdu. Bu suretle elde edilecek mali imkânlar, Türk gençliğine faydalı olacaktı.⁵⁹² Kurulan fon sayesinde, öğrenciler aldıkları bursları mezun olduktan sonra mecburi olarak çalışmak yerine taksitle ödeme fırsatını elde etmişlerdi. Görüldüğü gibi İleri döneminde öğrencilere geri ödemek şartı ile verilen bugünkü öğrenim kredisi ve katkı kredisi gibi yardımların temeli atılmıştı.

Tevfik İleri, öğrencilere faydalı olabilmek için sadece yurt ve burs faaliyetleriyle uğraşmamıştı. Ayrıca o, dış kültürel ilişkilere gittikçe daha çok önem vermekteydi. Bu nedenle Avrupa ve Amerika’ya öğrenci göndermiş ve öğrencilerin yurt dışında eğitim görmelerini sağlamıştı. Gönderilen öğrencilere rahat geçinebilmeleri için iyi de bir bütçe verildi. Her öğrenciye aynı ücret tahsis edilmedi. Çünkü gerek Avrupa’nın ve gerekse Amerika’nın ucuz ve pahalı yerleri vardı.⁵⁹³ İleri, yurt dışına gönderilen öğrenciler hakkında şunları söylüyordu:

Biz bugüne kadar herhangi bir talebemizden herhangi bir makamdan aradaki çocuklarımızın sefil ve perişan olduğuna dair resmi bir malumat almış değiliz. Amma bir iki arkadaş soru sahibi ve bir bakan arkadaşımız bahsettiler, onlara bir şikâyet geldiğini onlardan öğrendim. Fakat resmi bir müracaat bize gelmemiştir. Yalnız ben şunu tebarüz edeceğim ki memleket içinde dahi birçok gençlerimizin okuma imkânı kazanmış olanların da bazı sıkıntılara tahammül etmesi icap eder kanaatindeyim. Ben geçenlerde bazı Amerikalı profesörlerle tanıştım. Bana anlattıklarına göre bunlar okuyabilmek için bazen garsonluk etmişler bazen de matbaalarda çalışmak suretiyle hayatlarını kazanmış ve okumuşlardır. Biz de çocuklarımıza bunu öğretmek onları buna alıştırmak zorundayız. Yalnız ana ve baba ve yalnız devletten iyi şartlarla para almak suretiyle okumak, gençliği rahata alıştıtır. Bu alışıklık da memlekete lazım olan fedakârlığı yapmaya mani olabilir.⁵⁹⁴

İleri’nin çalışmalarıyla birlikte, Amerikan Büyükelçisi’nin başkanlığında, 4 Türk ve 4 Amerikanlı üyeden oluşan Fulbrayt Komisyonu, eğitim sahasına öğrenci değişimi faaliyetine başlamıştı. 1951 yılında eğitimlerini Türkiye’de tamamlayanlara açılan sınavı

⁵⁹¹ **Milli Eğitim Bakanlığı Raporu**, s. 8.

⁵⁹² **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1952)**, s. 58; “Öğrenciler Bursların Arttırılmasını İstediler”, **Vatan Gazetesi**, 12 Ocak 1953, s. 1-3.

⁵⁹³ Hasan Tan, “Amerika’da Yabancı Öğrenciler”, **Türk Kültür Dergisi**, (42), 1966, s. 548; “Milli Eğitim Bakanı’nın Beyanatı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1952, s. 3.

⁵⁹⁴ **Aydın Tarihi**, (204), 1-30 Kasım 1950, s. 62.

kazanan öğrenciler arasından seçilen 21 kişinin Amerika'ya gitmesi için, gidiş ve dönüş yol paraları temin edilmiş ve bunlar için Amerikan hükümetinden tam ve yarım burslar sağlanmıştı.⁵⁹⁵

İleri, yurt dışına ne kadar öğrenci gönderildiğini sayısal ifadelerle açıklamıştır. Amerika'da 92, Fransa'da 17, İngiltere'de 2, İtalya'da 1, İsviçre'de 29 olmak üzere toplam 151 öğrencinin yurt dışında eğitim gördüğünü söylemişti. Aynı zamanda İleri, devlet hesabı dışında yurt dışında okuyan öğrenciler de olduğunu belirtmekteydi. Buna göre Sümerbank ve MTA gibi müesseseler hesabına 171 öğrenci yurt dışında bulunmaktaydı.⁵⁹⁶ Yine bu dönemde "Türk-İrak Eğitim Komisyonu" gereğince Türkiye ve Irak devletleri arasında öğrenci değişimi yapıldı.⁵⁹⁷

3.6.5. Tefvik İleri Döneminde Yükseköğretim Alanındaki Sayısal Gelişmeler

Tefvik İleri döneminde yükseköğretimde önemli bir gelişme yaşanmıştı. Ancak yaşanan gelişmenin tam olarak boyutunu görmek için yükseköğretime devam eden öğrenci, açılan okul ve görev yapan öğretim görevlisi sayısındaki gelişmelere bakmak gerekir. 1950-51 öğretim yılında ülkede 3 üniversite ve 18 fakülte vardı. Bu fakültelerde görev yapan öğretim üyesi sayısı 1.407, öğrenim gören öğrenci sayısı ise 19.871'di. Bu rakamlar 1959 öğretim yılına gelindiğinde 6 üniversite 27 fakülteye, fakültelerde görev yapan öğretim üyesi sayısı ise % 100'lük bir artışla 2.807'ye yükselmişti. Öğrenci sayısı ise 44.461'e ulaşmıştı.⁵⁹⁸ Ülkedeki 23 yüksek okulda okuyan öğrencilerle birlikte 1960-61 öğretim yılında yükseköğretimde okuyan öğrenci sayısı 65.297'olmuştu.⁵⁹⁹ Bu sayısal değerlerin, daha iyi anlaşılabilmesi için gelişmeleri tablolar halinde göstermekte fayda bulunmaktadır

⁵⁹⁵ **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.05.1950-22.5.1952)**, s. 58; "Yabancı Memleketlere Yabancı Öğrenci Gönderilecek", **Zafer Gazetesi**, 19 Temmuz 1952, s. 3.

⁵⁹⁶ **Ayın Tarihi**, (204), 1-30 Kasım 1950, s. 63.

⁵⁹⁷ BCA, BKKK, 030. 18. 1. 2. 125. 22. 1.

⁵⁹⁸ **Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz**, s. 270.

⁵⁹⁹ A.g.e., s. 233.

Tablo 19: Tevfik İleri Döneminde Üniversite ve Öğrenci Sayılarında Görülen Gelişmeler

YIL	ÜNİVERSİTELER											
	İSTANBUL		ANKARA		İTÜ		EGE		ODTÜ		ATATÜRK	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1950-51	9070	2521	5599	1215	1422	44	-	-	-	-	-	-
1951-52	7883	2495	5780	1033	4547	47	-	-	-	-	-	-
1952-53	8325	2365	5746	1064	1709	46	-	-	-	-	-	-
1957-58	10502	2522	11403	2031	2719	108	665	254	149	34	-	-
1959-60	13983	5470	12198	2640	2684	114	798	315	380	193	194	30

Kaynak; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 95. 596. 1; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 91. 570. 1; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 91. 570. 2.

Tablodan anlaşılacağı üzere, yeni üniversitelerin açılması ile öğrenci ve öğretim üyelerinin sayılarında artış yaşanması sağlanmıştır. 1950-51 ders yılında, 19-22 yaş arası genç nüfusun her 100 gencinden 1,5'i herhangi bir yükseköğretim veya üniversitede öğrenim yapma imkânı bulmaktaydı. Toplam öğrenci sayısına bakıldığında 24.815 olan yükseköğretim öğrenci sayısı, 1959-1960'da 54.069'a yükselmişti ve artış oranı % 117,8'di.⁶⁰⁰

Üniversite ve fakülte sayısında hızlı artışa karşın özellikle yükseköğretime devam eden öğrenci sayısındaki yükselmenin oldukça düşük kaldığı görülmektedir. 1950-51 öğretim yılında 27 fakülteye ortalama 1.646 öğrenci düşmekteydi. Öğrenci sayısındaki artışın beklenenin altında olmasının sebepleri arasında öğrencilerin yükseköğretime devam etmekte zorlanması, biran önce iş sahibi olma isteği ve üniversiteyi bitirdikten sonra işsiz kalma korkuları gibi sebepler sayılabilir.⁶⁰¹

⁶⁰⁰ Nakkaş, a.g.t., s. 134; "Üniversite İmtihanları Bitti", **Zafer Gazetesi**, 11 Temmuz 1952, s. 3.

⁶⁰¹ Akbaba, a.g.e., s. 60; Sakaoğlu, a.g.e., s. 268.

Tablo 20: Tevfik İleri Döneminde Yükseköğretimde Okul ve Öğretmen Sayıları

Öğretim Yılları	Yüksekokul ve Fakülte						Öğretmen					
	AÜ	iÜ	İTÜ	EGE	ODTÜ	ATATÜRK	AÜ	iÜ	İTÜ	EGE	ODTÜ	ATATÜRK
1950-51	16	6	4	-	-	-	551	642	214	-	-	-
1951-52	15	6	4	-	-	-	594	618	230	-	-	-
1952-53	15	6	4	-	-	-	630	635	203	-	-	-
1957-58	20	6	5	2	2	-	840	743	322	127	38	-
1959-60	23	6	5	2	3	2	1061	990	350	231	76	71

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030. 01. 91. 570. 2; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 91. 570. 1; DİE, **Eğitim Hareketleri**, s. 77-79.

1950-1960 yılları arası üniversitedeki öğretim görevlisi ve öğrenci sayıları karşılaştırıldığında, öğretim görevlisi başına düşen öğrenci sayısında artış yaşandığı gözlenir. 1950-51 yılında bir üniversite hocasına 14 öğrenci düşerken, 1959 yılında ise bir üniversite hocasına 15 öğrenci düşmektedir. Ancak yinede öğretim üyesi sayısında beklenen artış görülmemiştir. Buna sebep olarak fakültelerin kurulmasına rağmen binaların tamamlanmaması ve bütçe yetersizlikleri, kadro sıkıntısı gibi nedenler sayılabilir.

Üniversiteler, çeşitli kaynaklardan gelir elde etme imkânına kavuşsa da, temel gelir kaynakları her yıl bütçeden alacakları ödenek olmuştur. İleri'nin bakanlık yaptığı yıllarda üniversitelerin sene başında kabul ettikleri bütçeler bir tablo halinde şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 21: Tevfik İleri Döneminde Üniversitelerimizin Sene Başı Kabul Edilen Bütçeleri

Yıllar	İÜ	İTÜ	AÜ	EGE	KTÜ	ATATÜRK	ODTÜ
1950	14.359.734	3.776.412	7.401.300	-	-	-	-
1951	10.327.916	3.122.500	7.688.722	-	-	-	-
1952	16.268.378	4.754.442	9.844.794	-	-	-	-
1953	13.029.257	5.164.838	11.590.879	-	-	-	-
1957	22.728.426	13.369.605	20.595.939	-	-	-	-
1959	27.685.454	17.217.034	29.294.298	11.399.312	-	-	-

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030. 01. 97. 570. 1; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 97. 570. 2.

Bu tabloya üniversite bütçelerine ayrı olarak verilen yatırımlar dâhil edilmemiştir. Yeni kurulan üniversiteler ise tüzel kişilik kazanamadıklarından bu tabloya alınmamıştır.

Tabloda ki verilere bakıldığında, DP iktidarının ilk yılında bütün devlet kurumlarına olduğu gibi üniversitelere verilen ödenekler de biraz kısılmıştır. Üniversitelerden yaptıkları harcamalar için katı kanunlar istenmiştir. Amaç, eğitim bütçesinde tasarruf sağlamaktır.⁶⁰² Bakan İleri, 25 Ekim 1950’de İÜ konferans salonunda yaptığı toplantıda da üniversite bütçelerinin indirileceğini fakat inşaatlar için gerekli ödemelerin yapılacağını belirtmişti.⁶⁰³ Bu da milletvekillerinin üniversitelere mali baskı yapıyor iddialarını ortaya atmalarına neden olmuştu.

Sonuç olarak, 1950-57 yılları arasında ülkenin genel gelişimine bağlı olarak üniversitelerin gelirlerinde artış olmuştu. 1959-60 yılları arasında Türkiye’de enflasyon oranındaki büyük artışın etkisiyle üniversitelerin bütçelerinde aşırı büyüme eğilimi ortaya çıkmıştı.

3.7. Dini Eğitim Alanındaki Çalışmaları

Türkiye Cumhuriyeti’nde din eğitimi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile belli bir sisteme oturtulmuştu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkarılmasından sonra ortaokul, lise ve

⁶⁰² Ceylan, a.g.t., s. 67.

⁶⁰³ “Milli Eğitim Bakanının Beyanati”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Ekim 1950, s. 1.

muallim mekteplerinin programlarına dâhil edilen “Din Bilgisi” dersleri 1924’te liselerin, 1927’de ortaokulların, 1931’de ise Kent ve Köy Okullarının programlarından çıkarılmıştı.⁶⁰⁴ Öte yandan memlekette dini hayatı düzenlemek ve halka dini açıdan rehberlik etmek üzere kurulan İmam Hatip Mektepleri ile İlahiyat Fakültesi de “öğrenci azlığı” gerekçesiyle kapatılmıştı. Ancak bu durum ortaya bazı yeni sorunlar çıkarmıştı.

Yukarıda kısaca özetlendiği üzere dini eğitim veren kurumların kapatılması ve din bilgisi derslerinin mevcut programlardan çıkarılması ile din eğitimi ailelere bırakılmıştı. Ancak büyük bir çoğunluğu cehalet içerisinde bulunan anne ve babalarının çocuklara verdikleri eksik ya da yanlış bilgilerden dolayı çocuklar okulda aldıkları laik eğitim ile çelişki içerisinde kalıyorlardı. Bu çelişki nedeniyle çocuklar “ya eski gelenek ve göreneklerine bağlı fanatik bir reaksiyoner ya da hiçbir şeye inanmayan, her şeyi kötümser karşılayan inançsız birer vatandaş haline geliyorlardı.” Bu durum da memlekette yer altı faaliyetlerini sürdüren gizli tarikatların işine geliyordu. Ülkedeki bu boşluk ortamı içerisinde hakiki ve münevver din adamı sayısı da gittikçe azalmıştı.⁶⁰⁵ Dini, bu olumsuz tesirlerden kurtarmak için ülkede ilmi zihniyetle yetişmiş hakiki din adamlarına ihtiyaç vardı.⁶⁰⁶

Bazı çevreler bu dönemde anne-babalarına karşı saygısız yetişen bir kuşağın din eğitimi eksik aldığını öne sürerken,⁶⁰⁷ bazı çevreler dünyada ortaya çıkan komünizm tehlikesine “din ve ahlak eğitimi” ile karşı konulabileceğini ileri sürüyorlardı.⁶⁰⁸ Bunlara karşılık laik bir eğitim-öğretim gerçekleşebilmesi için, devletin din eğitimine müdahale etmemesi gerektiğini savunanlar da vardı. Hatta bunlar daha da ileriye giderek din eğitiminin gerektiğini savunanları “irticacı”, “gerici” ve “yobaz” olarak nitelendirmişlerdi.⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ Ahmet Ünsür, **Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri**, İstanbul: Önder Yay., 1995, s. 75; Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24(1), 1988, s. 475.

⁶⁰⁵ Bu kanunda hemen hemen bütün yazarlar ve araştırmacılar aynı görüşü kabul etmişlerdir. Bkz.: Ahmet Hamdi Akseki, “Din Tedrisatı ve Dini Müessesler Hakkında Bir Rapor”, **Sebilürreşad Dergisi**, 5(102), 1951, s. 19-20; Gotthard Jaeschke, **Yeni Türkiye’de İslamcılık**, Ankara: Bilgi Yay., 1972, s. 81-82; Şerif Mardin, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul: Pencere Yay., 1997, s. 24-25; Fehmi Yavuz, **Din Eğitimi ve Toplumumuz**, Ankara: Doğan Yay., 1969, s. 45-46.

⁶⁰⁶ Turhan, a.g.e., s. 44-45.

⁶⁰⁷ Mardin, a.g.e., s. 101; Turhan, a.g.e., s. 44-45.

⁶⁰⁸ Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Komünizme Karşı Dünya Din Cephesi”, **Sebilürreşad Dergisi**, 1(10), 1948, s. 151-152.

⁶⁰⁹ Niyazi Berkes, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Ankara: y.y., 1975, s. 140.

Muhalefetin eleştirilerinin yanında halkın “din eğitimi” konusundaki beklentilerini dikkate alan CHP, bu tartışma içerisinde din eğitimi konusunda bazı adımlar atmıştı. Zaten cumhurbaşkanı İsmet İnönü’de ülkede artık şeriat korkusunun kalmadığını ve Hıristiyan halka tanınan din eğitimi hakkının Müslüman halk tarafından da istendiğini biliyordu. Bu nedenle laiklik saklı kalmak koşuluyla din eğitimine izin verilmesi gerektiğini düşünüyordu.⁶¹⁰

7. Kurultayı’ndan sonra 7 yerde 10 ayı süreli “İmam Hatip Kursları” açmaya karar veren CHP hükümeti, 1949 yılında, Ankara Üniversitesi’ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi açılmasına ve ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına seçmeli olarak din derslerinin konulmasına karar vermişti. Bu derslerin, velilerin yazılı isteğiyle ders zamanlarının dışında yapılması şart koşulmuştu.⁶¹¹ Böylece, iktidarda bulunan CHP, laiklik politikasını yumuşatarak uygulamaya başlamıştı. Bunda halkın beklentilerinin, DP’nin eleştirilerinin ve komünizm tehlikesine karşı “din eğitiminin” kalkan olabileceği düşüncesinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti’nde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan insan tipinden hoşnut olunmamasının da etkileri vardı. CHP hükümeti, “din eğitimi” işini kendi eliyle ehil insanlara vererek bu tartışmalara son vermeyi düşünürken ortaya çıkan laiklik tartışmalarıyla karşı karşıya kaldı. Hükümetin din eğitimini vermesinin laiklik ilkesine uygun olup olmadığına ilişkin tartışmalar DP’nin iktidara gelmesinden sonra da devam etmiş, DP’nin milli eğitim politikalarını belirleyen isim olarak ise Tefvik İleri, bu tartışmaya konu olanların başında gelmişti. 1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nde verdiği bir konferansta komünizme karşı milliyetçilikle birlikte iyi bir din eğitimiyle de mücadele edileceğini savunan⁶¹² İleri, Bakan olduktan sonra “din eğitimi” konusunda incelemeler yapmak üzere Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki başkanlığında bir komisyon (bilim heyeti) kurdurmuştu. Bu komisyon, yaptığı incelemeler sonucunda MEB’e bir rapor sunmuştur.⁶¹³

Ahmet Hamdi Akseki raporunda; Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan sonra bütün dini müesseseleri düzenlemek vazifesinin Diyanet İşleri Reisliğine, diyanet işlerine gerekli elemanlar yetiştirmek vazifesinin ise MEB’e verildiğini ancak İmam Hatip Okullarının ve

⁶¹⁰ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, İstanbul: y.y., 1977, s. 326.

⁶¹¹ Ünsür, a.g.e., s. 75-76; Niyazi Altunya, “Türkiye Cumhuriyetinde Din Eğitimi”, Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 1999, s. 220.

⁶¹² Aksoy, **Babam Tefvik İleri**, s. 82-85.

⁶¹³ “Dini Müesseseler Hakkında Rapor”, **Ulus Gazetesi**, 11 Ekim 1950, s. 1.

İlahiyat Fakültesinin kapatılmasından sonra MEB'in bu vazifesini yapmadığını tespit etmişti.⁶¹⁴ Ahmet Hamdi Akseki, yaptığı bu tespitle İmam Hatip Okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin yeniden açılabilmesi için kanuni dayanağın bulunduğunu belirtmiş ve Diyanet İşleri Reisliği'nin üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirmemesinden eski iktidarı ve onun milli eğitim politikalarını sorumlu tutmuştu.⁶¹⁵

Akseki'nin sunduğu raporda 1950'li yılların başında din adamı yetiştiren müesseselerin bulunmaması dolayısıyla memleketin birçok yerinde en basit dini vazifeleri bile ifade edilecek kimsenin kalmadığı izah edilmişti. Bu boşluk ortamı içerisinde batıl inanç ve tarikatlar üremişti.⁶¹⁶ Bu batıl inançların ve yalancı tarikatların yayılmasını önlemek için esaslı bir din terbiyesi ve bunun için de münevver din adamlarına ihtiyaç vardı. Ülkede hakiki din adamları azaldıkça kanunen yasak olmasına rağmen yanlış yoldaki tarikatların yayılması bu ihtiyacı daha da arttırmaktaydı.⁶¹⁷ Gerçi CHP, 1948 yılından itibaren bu ihtiyacı karşılamak üzere, Ankara'da İlahiyat Fakültesi açılmasına, ilk mekteplerin 4. ve 5. sınıflarında seçmeli din dersleri okutulmasına, imam ve hatip yetiştirmek üzere on yıllık kurslar açılmasına karar vermişti. Ancak ne din derslerinden ne İmam Hatip Kursları'ndan ve ne de İlahiyat Fakültesi'nden hiçbir fayda görülmemişti.⁶¹⁸ Bundan dolayı Akseki çözüm olarak din adamı yetiştirme işinin doğrudan doğruya Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlanmasını, ilk ve ortaokullara mecburi, lise ve yüksek tahsilde seçmeli olarak din dersleri ile birlikte İslam Felsefesi, İslam Tarihi, İslam Coğrafyası okutulmasını, ayrıca Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde bazı kurslar ve dershaneler açılmasını teklif etmişti.⁶¹⁹ Akseki'nin yaptığı tespitler yerinde olmasına karşın bu teklifler o dönem için biraz aşırıya kaçmaktaydı. Zira Akseki'nin de söylediği gibi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile din adamı yetiştirme görevi, Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmişti. Bu görevi, Diyanet İşleri Reisliği'ne vermek, esasında bu kanun ruhuna aykırı olacaktı.

⁶¹⁴ Ahmet Hamdi Akseki, "Dini Müesseseler Hakkında Rapor 1", **Sebilürreşad Dergisi**, 4(100), 1951, s. 387-388.

⁶¹⁵ Mustafa Öcal, "Türkiye'de Din Politikaları Etkisinde Din Görevlisi Yetiştirme Sorunu", **Dem Dergisi**, 1(2), 2007, s. 76.

⁶¹⁶ Fahrettin Gün, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Cumhuriyet Dönemi Dini Eğitime Etkisi", **Milli Şuur Dergisi**, www.miillisuur.com.tr/içerik-yorumla.php?id=131 (07.05.2013 15.31).

⁶¹⁷ A.g.m., s. 388; Daha öncede söylendiği gibi Ahmet Hamdi Akseki'nin bu tespitini din eğitimi alanında araştırma yapan yazarların ve araştırmacılarının hemen hemen tamamı kabul etmektedir.

⁶¹⁸ Akseki, a.g.m., 67-68.

⁶¹⁹ A.g.m., s. 52-53.

Ahmet Hamdi Akseki, hazırladığı raporu görüşülmek üzere MEB'e sunmuştu. Bakanlık, rapor üzerinde bazı düzenlemeler yapacak ve söz konusu raporu görüşmek üzere Bakanlar Kurulu'na sunacaktı. İşte tam bu aşamada raporla ilgili bazı söylentiler ortaya çıkmış ve basında Tevfik İleri hakkında olumlu olumsuz yazılar görülmeye başlanmıştı. Din derslerinin mecburi olması durumunda vicdan hürriyetinin sarsılacağını,⁶²⁰ din derslerinin ahlak bozukluğunu engelleyemeyeceğini,⁶²¹ devletin din konusunda tarafsız olması gerektiğini, din derslerine bütçeden para ayırmanın doğru olmadığını ve bunun inkılâp prensiplerine aykırı olduğunu savunanlar vardı.⁶²² Din derslerinin zorunlu hale gelmesi her zaman tartışma konusu olmuştu. Çünkü ortada bir din gerçeği vardı. Bu gerçeği Türk toplum yapısından atmak mümkün değildi. Laik bir devlette din eğitimi ve din ile ilgili kurumların bağımsız olması gerekiyordu. İşte Tevfik İleri, tüm bunları düşünmek ve en doğru çözümü bulmak zorundaydı.

Tevfik İleri, döneminde din eğitimi ile ilgili istekler kişi bazında sınırlı kalmamış, bazı kurumlar da hükümetten isteklerde bulunmuşlardı. Kırkağaç ve Tavas'taki İmam Hatip Okulları, Kuran-ı Kerim'in Arapça olarak okutulması konusunda istekte bulunmuştu. Bu istek diyanet işleri başkanlığınca olumlu karşılanmış, Kuran-ı Kerim'in Arap harfleri ile okutulmasının uygun olacağı konusunda fikir vermişti. Buna rağmen dönemin Milli Eğitim Bakanı İleri, Kuran'ın Arapça okutulmasının mümkün olmayacağını belirterek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda uyarılmasını istemişti.⁶²³ Yine İleri döneminde, din eğitimi konusunda halkın Bakanlıktan istekleri bulunuyordu. CHP döneminde alınan karar gereğince din dersi sadece okulda öğretmenler tarafından verilmekteydi. Okuldaki öğretmenler dışında din eğitiminin belli bir program altında verilmesi yasaktı. Ancak Afyon ili Sandıklı ilçesi Hocalar Bucağı Davulca Köyü hocası olan Selim Turgut, din eğitiminin köylerinde kendisi tarafından okutulması için izin istemişti. Ancak bu isteğe olumlu cevap verilmedi. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'nden verilen cevapta, din derslerinin Arap harfleriyle okutulmamasına dair kanun hatırlatılarak din derslerinin ilkokullardaki öğretmenler tarafından yapıldığı ve

⁶²⁰ Nurettin Artan, "Mecburi Din Dersleri", **Ulus Gazetesi**, 21 Ekim 1950, s. 2.

⁶²¹ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, "Din ve Okul", **Ulus Gazetesi**, 27 Ekim 1950, s. 2.

⁶²² Nadir Nadi, "Temel Şart", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Ekim 1950, s. 1.

⁶²³ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 562. 5.

okulu olamayan köylerde din derslerinin hocalar tarafından okutulmasının mümkün olmadığı ifade edilmişti.⁶²⁴

Milli Eğitim Bakanlığı 1951 yılı faaliyet raporunda “din eğitimi” konusuna da yer vermişti. Faaliyet raporunda din eğitimi ile ilgili olan maddeler şu şekilde idi:

- AÜ İlahiyat Fakültesi'nin geliştirilmesi ve ihtiyacı karşılar düzeye getirilmesi için çalışılmaktadır. Fakülteye gelen öğrencilerin din kültürü ile gerekli bilgileri takviye için sınıfların açılması gereklidir.
- İmam hatip kurslarının ortaokul üzeri meslek okulu haline getirmek için çalışmalar başlamıştır.
- İlkokullar için din öğretimi kabul etmeyen veliler hariç, zorunlu olarak programa alınmıştır.
- Öğretmen okulları programına din derslerinin konulmasına karar verilmiştir.⁶²⁵

Faaliyet raporunda da yer alan din eğitimi ile ilgili çalışmalar Bakan İleri tarafından yapılmaya çalışılmıştı; ancak İleri, yapacağı bu çalışmalar dolayısıyla her zaman eleştirilecektir.

3.7.1. İlk ve Ortaöğretime Din Dersi Konulması

Din eğitimi alanında kısmen yapılan çalışmalar memnunluk verici olarak görülse de halk ve muhalefet partisi daha fazlasını istemekteydi. Onun içindir ki DP, gerek dini eğitim meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseselerin kurulabilmesi için esaslı bir programın hazırlanmasına ihtiyaç olduğu hususunu parti programına almıştı. Bu bağlamda Bakan İleri, 1952 yılında yapmış olduğu konuşmasında “bizim için yol, köprü, mektep yapmak nasıl sırf bu millete hizmet için yapılan işlerse din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müspet şekilde vermek de tamamıyla politikadan uzak bir millet hizmetidir.”⁶²⁶ diyerek din eğitimi konusuna bakışını ortaya koymuştu. İleriye göre ülkenin çok sayıda yetişmiş bilinçli, aydın, münevver, hakiki din adamlarına ihtiyacı vardı.⁶²⁷

⁶²⁴ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 561. 9.

⁶²⁵ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 16.

⁶²⁶ “Din Tedrisatı Görüşüldü”, **Vatan Gazetesi**, 26 Mayıs 1951, s. 2.

⁶²⁷ **TBMM ZC**, Birleşim 6, Devre 9, Cilt 10, 19 Kasım 1951, s. 219.

İleri döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın en çok konuşulan ve tartışılan icraatları arasında yer alan din eğitimi konusu, İleri'nin başkanlığında toplanan 5. Milli eğitim şurasında ele alındı. Şura'da büyük tartışmalar yaşanmış, lehte ve aleyhte birçok görüş ve düşünceler ileri sürülmüştü. Konuyla ilgili komisyonların çalışmaları sırasında yaşanan hararetli tartışmalara İleri de katılmış ve yaptığı konuşmada laikliğin hiç kimse tarafından zedelenmeyeceğini ve buna kimsenin gücünün yetmeyeceğini, Medeni Kanun'un bütün vatandaşların çocuklarına din eğitimi vermesine izin verdiğini, vatandaşların bu arzusunu yerine getirecek ortamı sağladıklarını, Türk çocuğunun yetişmesi için çok yönlü eğitime ihtiyaç olduğunu, bunun için Türk çocuğunu öğretmenine eline teslim ettiklerini, asıl gayenin göz önünde bulundurularak çocukların mahalle hocalarının eline düşmesinin engellenmesi olduğunu vurgulayarak konuya açıklık getirmişti.⁶²⁸ Bu nedenlerden dolayı İleri'nin yaptığı çoğu konuşmada din eğitiminin önemi vurgulanmıştı.⁶²⁹

Daha önce de belirtildiği üzere Ahmet Hamdi Akseki'nin verdiği rapor doğrultusunda harekete geçen İleri, bakanlığında bu rapora yeni bir şekil verdimiş ve "din eğitimi" konusunu görüşülmek üzere bakanlar kurulu gündemine aldirmişti. Bakanlar kurulunda yapılan değerlendirmeler sonucunda, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında, köy okullarının da 3. sınıfında okutulmak üzere din dersleri müfredat programı içerisine alındı. Ancak çocuklarına din dersi okutmak istemeyen aileler, bu durumu sene başında okul idaresine bildireceklerdi. Bakanlar kurulu, vazifesinin Türk çocuğunun bütün ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu düşündüğü için böyle bir karar almayı uygun görmüştü.⁶³⁰ Bu kararın alınmasında 1948-1951 yılları arasında, din derslerinin gerekliliği konusunda ileri sürülen gerekçelerin yanı sıra bu dönemde seçmeli hale getirilen din derslerine olan talebin de⁶³¹ etkili olduğu söylenebilir. 7 Kasım 1950 tarihinde yayınlanan bir genelgeyle köy

⁶²⁸ Okudan, a.g.e., s. 54; Nurullah Altaş, "Türkiye'de Örgün Öğretimde Dinin Yeri", **Maarife Dini Araştırmalar Dergisi**, 1(2), 2002, s. 9.

⁶²⁹ "Tevfik İleri'nin Din Mevzuunda Konuşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Mayıs 1952, s. 3; "Tevfik İleri'nin Din Mevzuunda Konuşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1-3; "Din Tedrisat", **Vatan Gazetesi**, 4 Mayıs 1951, s. 4; "Mekteplerde Din Dersleri", **Zafer Gazetesi**, 20 Mayıs 1951, s. 3.

⁶³⁰ **Aydın Tarihi**, (13), 1-31 Ağustos 1951, s. 21; "İlkokullarda Din Dersleri", **Yeni Asır Gazetesi**, 20 Mayıs 1952, s. 1-3; Veli Öztürk, "İlahiyat Fakülteleri İle Diyanet İşleri Başkanlığı Arasındaki İlişkilerin Tarihi Gelişimi Bağlamında Bazı Çözüm Önerileri", **Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., 2003, s. 138.

⁶³¹ Gerçekten böyle bir talep vardır. 1949-1950 ders yılında seçmeli olan din derslerine öğrencilerin sadece %1,4'ü, 1950-51 ders yılında ise %0,7'si katılmamıştır. Bkz.: İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye'de Din Eğitimi**, Ankara:MEB Yay., 1996, s. 31.

okullarının 4. ve 5. sınıflarında tarım, şehir okullarının ilgili sınıflarından da Türkçe derslerinden birer saat alınarak din derslerine ayrıldı.⁶³²

4 Kasım 1950 tarihli 3/12018 sayılı Bakanlar Kurulunun kararlarına bakılacak olursa;

1. Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi dini ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılmasının uygun olduğu,
2. Bakanlıkça basılmış olan ilkokul din dersleri kitaplarının şimdilik maksada uygun bulunduğu,
3. Bu hususta rehber olacak kitaplar hazırlanması gerektiği,
4. Çocuklarına din derslerini okutmak istemeyen ebeveynlerin bu hususu sene başında okul idaresine yazıyla bildirdikleri takdirde bu çocukların bu ders ve imtihandan muaf tutulacağı,

Bakanlar kurulunun 4.11.1950 tarihli toplantısında kararlaştırıldı.⁶³³

Halkın dini eğitime karşı gösterdiği ilgi Bakan İleri'nin dini eğitim alanındaki çalışmalarını etkilemişti. 1950-1951 öğretim yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okuyan 414.477 öğrenciden din derslerine devam etmeyen öğrencilerin sayısı 2.797 Müslüman ve 3002 gayrimüslim olmak üzere toplam 5.799'du ve bu sayı toplam öğrenci sayısının sadece % 1'ni oluşturmaktaydı.⁶³⁴ Bu rakamlar halkın büyük çoğunluğunun dini eğitimden memnun olduğunu göstermekteydi. Hatta derslerin içeriğinden habersiz olan pek çok veli çocuklarını Kuran-ı Kerim ve Mızraklı İlmihal gibi kitaplarla okula göndermişler, bu da okul idaresi ile veliler arasında sorunlara neden olmuştu.⁶³⁵

Zafer Gazetesi yazarlarından Ali Fuat Başgil de dini eğitim konusuna olumlu yaklaşmaktaydı. Başgil, Rusya'nın etki alanının yayılmasını engellemek için öğrencilerin

⁶³² "Okullarda Din Dersleri İhtiyacı Olmayacak", **Zafer Gazetesi**, 14 Kasım 1950, s. 1-3.

⁶³³ BCA, BKKK, 030. 18. 1. 2. 124. 81. 15; Yakup Üstün, "Tevfik İleri'nin Din Eğitimine Hizmetleri", **Her Yönüyle Tevfik İleri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 85.

⁶³⁴ Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 32.

⁶³⁵ Yüce, a.g.t., s. 133.

din dersi alması gerektiğini söylüyordu.⁶³⁶ Din dersleri ile ilgili uygulamaları savunan DP’li Burhanettin Onat, dinin komünizmle mücadelede en önemli faktör olduğunu, bunun irtica ile karşılaştırılmaması gerektiğini ileri sürmekteydi.⁶³⁷ Din eğitimi taraftarları insanın gerek iç huzuru, gerekse toplum huzuru için din duygusunun önemli bir rolü olduğunu, nesillerin din duygusundan mahrum bırakılmamaları gerektiğini belirterek din kurumlarını aslına uygun olarak yeniden canlandırmak ve dini, cahil mahalle hocalarının elinden kurtarmak için aydın din adamlarına ihtiyaç olduğunu, bunun için de din eğitiminin gerekli olduğunu savunmaktaydılar.⁶³⁸

Din eğitimi hakkında olumlu düşüncelerin yanında olumsuz fikirler de vardı. Bakanlar kurulu tarafından din derslerinin program içine alınmasından sonra bu karara ve bu kararın alınmasında büyük rol oynayan İleri’ye bazı eleştiriler gelmişti. Muhalefetin sesi olan Ulus Gazetesi’nde çıkan imzasız bir yazıda İleri’nin memlekette sosyal ve fikri irticayı körüklemek için MEB’e getirildiği dahi ileri sürülmüştü.⁶³⁹ Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi’nde zorunlu din derslerinin devlet tarafından verilemeyeceğini ve bunun laiklik ilkesine aykırı olduğunu bir kez daha vurgulamıştı.⁶⁴⁰ Laiklikle ilgili tartışmaların yanı sıra din derslerinin memlekette modernleşmeyi önlediğini savunanlar da bulunmaktaydı.⁶⁴¹ Özel Şahingiray, ilkokullara zorunlu din dersi konulmasının sebeplerini açıklayacak güçlü gerekçelere MEB’in sahip olmadığını düşünmekteydi. Şahingiray’a göre zorunlu din dersi konusu, 5. Milli Eğitim Şurası’nda esaslı bir şekilde tetkik ve münakaşa edilmeliydi.⁶⁴²

CHP döneminde uygulanmaya başlanılan ilkokullarda isteğe bağlı din dersi, İleri döneminde de uygulanmış; ancak bu durumu en çok eleştiren Prof. Dr. Nuri Esen olmuştur. Bu kararın anayasa, laiklik ve vicdan hürriyeti ilkelerine aykırı olduğuna dair Danıştay’a iki dava açılmıştı.⁶⁴³ Bakanlık aleyhine açılan bu davalarda Danıştay, ihtiyari nitelikte olan bu uygulamanın anayasaya aykırı olmadığı sonucuna ulaşarak davayı

⁶³⁶ “Mekteplerde Mecburi Din Dersleri”, **Zafer Gazetesi**, 5 Kasım 1950, s. 1.

⁶³⁷ Burhanettin Onat, “Din Tedrisatına Dair”, **Vatan Gazetesi**, 4 Mayıs 1951, s. 3.

⁶³⁸ Yüce, a.g.t., s. 133.

⁶³⁹ “Mekteplerde Din Eğitimi Meselesi”, **Ulus Gazetesi**, 26 Nisan 1951, s. 1.

⁶⁴⁰ Nadir Nadi, “Politika ve Din”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Ekim 1952, s. 1-3; “Din ve Okul”, **Ulus Gazetesi**, 19 Şubat 1951, s. 1-3.

⁶⁴¹ Özel Şahingiray, “Milli Eğitim Şurasının Varlığı Acı Neticeler”, **Vatan Gazetesi**, 21 Şubat 1953, s. 2.

⁶⁴² A.g.m., s. 2.

⁶⁴³ “Dini Tedrisata Dair Şurada Tartışmalar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1.

reddetmişti.⁶⁴⁴ Ancak DP'nin Nuri Esen'in bu hareketine karşılık cevabı ağır olmuş, bir yasa çıkarılarak 60 yaşını dolduran ve 25 hizmet yılını doldurmuş hâkim ve profesörlerin emekliye sevk edilmesine imkân tanımıştı. Bu yasanın çıkması ile Nuri Esen'in üniversite ile bağı kesilmiş, emekliye ayrılmıştı.⁶⁴⁵

Bu eleştiriler dışında olayı, sosyal ve hukuki boyutuyla değerlendirenler de vardı. Ahmet Emin Yalman, "Din Hasreti" başlıklı yazısında, inkılâp ve ilerleme devrinde laikliği yanlış anlayanlar tarafından, memleketteki Müslüman halkın dini eğitiminin ihmal edildiğini, bunun da ülkede irticayı körüklediğini vurgulayarak ortaya çıkan irticaya son vermek ve Türk çocuğunun manevi yolunu aydınlatmak için din derslerinin imkân hazırlayacağını savunmuştu.⁶⁴⁶ Ali Fuat Başgil, Anayasa'ya göre, ana-babaya çocuğuna din eğitimi verme hakkı verildiğini, bu hakkın doğal olarak devlet tarafından da yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmişti.⁶⁴⁷ Burhan Felek ise, uzun zaman okullarda din eğitimi verilmemesi yüzünden ailelerin iptidai din bilgilerinin azaldığını ve ailelerin çocuklarına doğru dürüst din eğitimi veremediklerini belirterek devletin yapması gerekenin çocuklara sadece iptidai din bilgisini vermek olduğunu, daha fazlasının işi medreseye dönüştüreceğini ifade ederek hükümeti ve Bakan İleri'yi uyarmıştı.⁶⁴⁸

İlkokul programlarında yer alan din derslerinin bir genelgeyle⁶⁴⁹ sınıf öğretmenleri tarafından okutulması mecburiyetinin getirilmesi, ilköğretim okullarına da bu dersin konulması zaruretini ortaya çıkardı. Bazı genç öğretmenler, bu dersleri okutmakta zorluk çekiyorlar, hatta başöğretmenin bu dersi okutması için ricada bulunuyorlardı.⁶⁵⁰ İşte mezun olacak öğretmen adaylarının din öğretimi konusunda da yeterli olmaları için 1952 yılında öğretmen okulları programının 9. ve 10. (lise 1. ve 2.) sınıflarında haftada birer saatlik ve

⁶⁴⁴ "Din Dersi Konusu Tartışmalara Yol Açtı", **Ulus Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1-3; "Maarif Şurasında Din Dersleri İçin Tartışmalar", **Vakit Gazetesi**, 16 Şubat 1953, s. 1; M. Raif Ogan, **Mekteplerde Din Dersleri Okutulmasını İstemeyen Profesör**, İstanbul: Alkaya Matbaası, 1950, s. 4.

⁶⁴⁵ A.g.e., s. 1-3.

⁶⁴⁶ Ahmet Emin Yalman, "Din Hasreti", **Vatan Gazetesi**, 15 Mart 1951, s. 1.

⁶⁴⁷ Ali Fuat Başgil, "Memleketlerde Mecburi Din Dersleri", **Zafer Gazetesi**, 30 Ekim 1950, s. 1.

⁶⁴⁸ Burhan Felek, "Din Meselesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1951, s. 4.

⁶⁴⁹ **Tebliğler Dergisi**, 617, 20 Kasım 1950, s. 116.

⁶⁵⁰ Mehmet Şanver, "TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye'de Din Eğitimi (1946-1957)", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (1), 1996, s. 339-340; Muhammed Şevki Aydın, "Din Eğitimi Öğretmenlerin Yetiştirilmesi" www.cie.ugent.be/waarschuwing.htm (21 Mayıs 2013 20.09).

mecburi olarak okutulmak üzere din bilgisi derslerine yer verilmişti.⁶⁵¹ İleri, bu konu hakkında 1952 yılında mecliste yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

Din dersleri mekteplerimizde seneden seneye artan bir randımanla öğretilmektedir. Çocuklarımıza lüzumu kadar din Müslümanlık bilgileri verilmektedir. Türk öğretmenlerin bu mevzuda büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle çalıştıklarına inanıyorum. Eksiklerinin başında bugün muallim olarak vazife alan arkadaşlarımızın muallim çıkarken din dersi görmemiş olması geliyor. Vatandaş inanmıyor. Kendisi görmemiş, nasıl okutur diye bir şüphe içindedir... Bu hususta aldığımız tedbir geçen seneden beri bizzat öğretmen yetiştiren müesseselere din dersi koyduk. Muallim mekteplerinde haftada iki saat din dersi okutmaktayız.....⁶⁵²

İleri'nin konuşmasından da anlaşılacağı üzere, öğrencilerin din eğitimini iyi öğrenebilmeleri için öğretmen okullarına din dersi konulmuştu ve bu konu üzerinde önemle durulmuştu.

İlkokullarda din dersinin okutulmasından sonra İleri, ortaokullarda da din dersinin verilmesi gerektiğine inanıyordu. Ortaokullara din dersi konulması, 3 Mayıs 1951 tarihinde DP parti grubunda gündeme geldi. Bakan İleri, ortaokullarda da din derslerinin okutulması için bir araştırma yaptırdığını belirtince bazı vekiller itiraz etti. Görüşmeler sırasında bazı üyeler, ortaokullarda din dersi verilmesine karşı çıkarak resmi okullarda din dersi verilmesinin yanlış olduğunu belirtmişlerdi. Bazı vekiller ise tam aksi görüşü savunarak okullarda haftada hiç olmazsa iki üç gün Arapça dersi okutulmasını savundular.⁶⁵³ Ortaokullarda din dersi verilmesinin temeli, İleri döneminde atılmış ancak uygulamaya Ahmet Özel'in bakanlığı sırasında geçilmiştir(1956).⁶⁵⁴

Genel olarak örgün eğitim kurumlarında din dersi şu şekilde olmuştur:

İlkokulların
4. sınıf: Haftada 1 saat isteğe bağlı,
5. sınıf: Haftada 1 saat isteğe bağlı,

⁶⁵¹ **Din İle İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1961, s. 17; Halis Ayhan bu konuda farklı bir tarih vermektedir. Ona göre İlk öğretmen Okulları'nda zorunlu din dersi 1953 yılında konulmuştur. Bu dersleri de İlahiyat Fakültesi'nden mezun olanlar okutmuşlardır. Bkz: Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1999, s. 85.

⁶⁵² **TBMM ZC**, Birleşim 9, Cilt 17, 17 Kasım 1952, s. 220; "Hükümetin Takip Ettiği Din ve Laiklik Politikası", **Zafer Gazetesi**, 20 Kasım 1952, s. 1.

⁶⁵³ Albayrak, a.g.e., s. 371-372; "Din Derslerinin Orta Okullara da Teşmili", **Yeni Asır Gazetesi**, 4 Mayıs 1951, s. 1-3.

⁶⁵⁴ Ortaokullarda din dersi konulmasına dair genelgenin kararlarını ayrıntılı incelemek için bkz.: BCA, BKKK, 030.18.1.2.144.68.14.

Ortaokulların	1. sınıf: Haftada 1 saat isteğe bağlı, 2. sınıf: Haftada 1 saat isteğe bağlı,
İlk Öğretmen Okullarının	1. sınıf: Haftada 1 saat isteğe bağlı, 2. sınıf: Haftada 1 saat isteğe bağlı, 4. sınıf: Haftada 1 saat zorunlu, (1953'e kadar isteğe bağlı) 5. sınıf: Haftada 1 saat zorunlu. (1953'e kadar isteğe bağlı) ⁶⁵⁵

Görüldüğü gibi İleri döneminde “din dersleri” ilkokullarda mecburi hale getirilmemişti. CHP döneminde ilkokulların 4. ve 5. sınıflarıyla köy okullarının 3. sınıflarında program dışı ve seçmeli olarak okutulan din dersleri, yine seçmeli olmak kaydıyla program içine alınmıştı. Böylece bu derslerin programlı ve sistemli bir şekilde işlenmeleri temin edilmişti. Bu yolla verilen din dersleri kontrol altına alınmış ve eski uygulamanın getirebileceği sakıncalar engellenmek istenmişti. Ayrıca çocuklarına din derslerini aldırarak istemeyen anne-babaların sene başında dilekçe vererek bu haklarını koruyabilmeleri de garanti altına alınmıştı.⁶⁵⁶ Böylece vicdan hürriyeti, en azından yasal çerçevede korunmaya çalışılmıştı.

3.7.2. İmam- Hatip Okullarının Yeniden Açılması

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra ülkede dini hayatı düzenlemek ve halka dini açıdan rehberlik etmek üzere İmam Hatip okulları açıldı. Ancak bu okullardaki öğrenci sayısı, yıldan yıla azalmış ve bu okullar 1929-30 eğitim-öğretim yılında öğrenci azlığından dolayı kapatılmıştı.⁶⁵⁷

1948 yılında iktidarda bulunan CHP, ülkede yer altı faaliyetlerini sürdüren “gizli tarikatların” halkı zehirlemelerini önlemek ve memlekette din adamlarına duyulan ihtiyacı

⁶⁵⁵ Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 31.

⁶⁵⁶ Günümüze bakıldığında; 2012-2013 öğretim yılından itibaren din dersleri 4. sınıftan itibaren ilköğretimde uygulamaya konulmuştur. Ortaokulda ve lisede din derslerinin saatleri artırılmıştır. Aynı zamanda bu durum ailelerin isteğine bırakılmıştır. Din dersi istemeyen aileler, MEB'e dilekçe yazarak din dersi istemediklerini bildirmişlerdir. Bu durum, İleri döneminde uygulanan eğitim sistemine olan benzerliğiyle dikkat çekmektedir.

⁶⁵⁷ Ünsür, a.g.e., s. 75-76.

karşılama üzere “İmam-Hatip Kursları” açtı. Ancak İmam-Hatip Kursları, kendilerinden bekleneni veremedi. Esasında 10 aylık bir süre içerisinde bu kursların kendilerinden beklenileni vermeleri mümkün değildi. Bu yüzden İmam-Hatip kursları kapatıldı.⁶⁵⁸

Ülkede aydın din adamına ihtiyaç vardı. Yeterli derecede din adamı olmayışı halktan ağır tepkiler gelmesine sebep olmaktadır. Tahsin Uçok adlı bir kişi “Bir arkadaşının cenazesine gittiğinde, farklı bir kişinin cenazesine karşılaştığını ve bu cenazenin dini merasim yapılmadan bir çukura atıldığını” söylemişti.⁶⁵⁹

Belirtildiği gibi CHP hükümeti zamanında imam-hatip yetiştiren 10 aylık kurslar açılmıştı. Bu kursların başına da emekli Arapça öğretmeni Celaleddin Ökten getirilmişti. Ökten’e göre açılan bu 10 aylık kurslarda ancak ezan okunması öğretilir ancak müezzin veya imam yetişmezdi. O sadece pratik bilgiler vermeyi hedef alan bu tip kursların yeterli olmadığını görmüş ve bunların orta dereceli okullar haline getirilmesi gerektiği kanaatine varmıştı.⁶⁶⁰ Yine Ökten “İmam Hatip Mektepleri Nasıl Olmalıdır” diye layiha hazırlamıştı. Ona göre, İmam-hatip liseleri bir sene hazırlık, üç orta, üç lise, toplamda yedi senelik bir sistemden oluşmalıdır.⁶⁶¹ Ökten bu konu ile ilgili Bakan İleri ile üç defa görüşmüştü. İleri, Celaleddin Ökten’i⁶⁶² dikkatli bir şekilde dinlemiş ve anlatılanları uygulanabilir ve savunulabilir bulmuştu.⁶⁶³ Bu vesile ile dönemin Milli Eğitim Bakanı İleri şu açıklamalarda bulunmuştur: “İmam-Hatip Okullarının açılması zaruretine kaniyiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu

⁶⁵⁸ Nahit Dinçer, **1913’ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi**, İstanbul: Yağmur Yay., 1975, s. 102; Yavuz, a.g.e., s. 57.

⁶⁵⁹ BCA, BMGMK, 030.10.16.151.27.

⁶⁶⁰ Nevin Meriç, **Ayşe Hümevra Ökten Dindar Bir Doktor Hanım**, İstanbul: Timaş Yay., 2011, s. 73-74. “Mahmut Celaleddin Ökten”, www.ilahiyatt.mahmut-celalettin-okten.html. (13.05.2013 22.20).

⁶⁶² Celaleddin Ökten’in idealleri doğrultusunda İmam Hatip okullarının açılması kararı alınmıştır. O, 17 Ekim 1951 tarihinde açılan İstanbul İmam-Hatip Okulu’nun ilk müdürü olmuştur. Türkiye’nin dini, ilmi, kültürel ve sosyal hayatında önemli yeri olan İmam-hatip okullarının kurulması fikrinin ilk sahibi ve ilk program yardımcılarından biri olması dolayısıyla Celaleddin Ökten’in bu okulların tarihinde çok önemli ve unutulmaz bir yeri vardır. Ayrıca İmam-Hatip okullarının müfredatına hem dini ilimleri hem de akli ilimleri koymak için çok mücadele etmiştir. Kimi zaman bu okulların müfredatına yabancı dil, sosyoloji, felsefe, fizik, kimya gibi derslerin konulmasına karşı çıkan hocalarla, kimi zaman da bu okullarda Arapçanın ders olarak yer almasına karşı çıkan ve Kuran’ın Türkçe tercümesinden ve Latin harfleriyle yazılan kitaplardan okutulmasını isteyen bürokratlarla mücadele etmiştir. Bkz.: Emin Işık, “Celal Hoca”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 7, İstanbul:TDV Yay., 1993, s.242; Meriç, a.g.e., s. 75.

⁶⁶³ Can Alpgüvenç, “İmam Hatip Okullarının Kuruluş Projesini Hayata Geçiren Eşsiz İnsan Celaleddin Ökten Hocaefendi”, **Yüzakı Dergisi**, 8(87), 2012, s. 73.

ediyoruz”⁶⁶⁴ Dönemin konu ile ilgisi bakımından en yetkilisinin ağzından çıkan bu sözler, İmam-Hatip okullarının yakın zamanda açılacağını ortaya koymuş, konu ile ilgili olarak basında da çokça yazılmaya başlanmıştı:

Haber aldığımızı göre Eğitim Bakanlığı birisi üç senelik orta, diğeri dört senelik lise derecesinde iki türlü mektebin açılmasına karar vermiştir ve bu sene yedi vilayet merkezinde açılmasını tasarlamış, bu husus için dördü Diyanet İşleri, üçü Maarif Bakanlığı’ndan yedi kişilik bir komisyon teşekkül etmiştir. Günde beş ders kültür, beş ders de din dersleri okutulacak. Müdürleri maarıftan olacak, beş öğretmen maarif tarafından re’sen tayin edilecek, beş öğretmen de Diyanet İşleri’ne maarif tarafından tayin olunacaktır. Din programını ise Diyanet İşleri tanzim edecektir.⁶⁶⁵

Görüldüğü gibi, yeni açılacak İmam-Hatip okulları ile ilgili temel bilgiler, planlama safhasında bile basının ilgi odağı olmuştu. Gerek Meclis kürsülerinde, gerekse kamuoyunda oluşan atmosfer, Tevfik İleri’yi İmam-Hatip okullarını açmaya sevk etmişti.

CHP iktidarının son yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Ahmet Hamdi Akseki’nin tek partili dönemindeki din eğitimi hakkındaki değerlendirmesi ilgi çekiciydi. Akseki, dinin akılla çelişmediği üzerinde durarak, nitelikli din adamı yetiştirmenin önemini vurgulamış ve halkın dini isteklerinin giderilmesi için din adamı yetiştirmek gerektiğini belirtmişti. Akseki’nin raporundaki tespitler şunlardır:

1. 25 seneden beri çocuklarımız hakiki din ve ahlak terbiyesinden eksik menfi düşüncelere açık yetiştirilmektedir. Çocuklarımız ve gençlerimiz diğer dinlerin misyoner propagandalarından uzak tutulmalıdır.
2. 26 senedir çocuklarımızın dinsiz olması için her şey yapılmıştır. Bugün komünist olmayan gençler, bunu ailedeki din terbiyesine borçludur.
3. Çocuklarımızı ve gençlerimizi menfi düşüncelerden uzak tutmak için İslam dini telkin edilmeli ve manevi terbiye verilmelidir.
4. Hakiki din adamlarına olan ihtiyacımız karşılanmalıdır.
5. Yeni yetişen gençler, maneviyattan uzak yetiştirildiklerini itiraf etmektedirler.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ “Hükümetin Takip Ettiği Din ve Laiklik Politikası”, **Zafer Gazetesi**, 20 Kasım 1952, s. 1-3.

⁶⁶⁵ Abdürrahim Zapsu, **Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam-Hatip Mektepleri**, İstanbul: Sıralar Yay., 1951, s. 13-14.

⁶⁶⁶ Mehmet Ali Gökaçtı, **Türkiye de Din Eğitimi ve İmam-Hatipler**, İstanbul: İletişim Yay., 2005, s. 184-185.

Bu raporda 1930 yılında kapatılan İmam-Hatip okullarının yeniden açılmaları ve bu kursların bu kez Milli Eğitim Bakanlığı yerine Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlanmaları tavsiye edilmekteydi. Böyle bir uygulamaya gidilmesi halinde, MEB bu okullar üzerindeki denetim yetkisini yitirmekle kalmayacak, aynı zamanda DP, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ruhuna aykırı bir uygulama yapmış olacaktı. Bundan dolayı Tefvik İleri'nin bu konudaki kararı çok büyük önem taşıyordu.⁶⁶⁷

Tefvik İleri, İmam-Hatip kurslarının yerine ortaokul derecesinde meslek okulları açmaya karar vermişti. Bu okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olup olmaması konusunu gündeme dahi getirmemişti. Ancak İmam-Hatip okullarının beklentilere cevap vermesini temin etmek maksadıyla bu okulların programını hazırlama görevini, Diyanet İşleri Reisliği ve Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinden oluşan bir komisyona havale etmiştir. Mesleki din eğitimi sahasında İmam-Hatip kurslarının yetersiz kalması üzerine, sözü edilen 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile 13 Ekim 1951 tarihinde ilkokula dayalı birinci evresi 4, ikinci evresi 3 yıldan ibaret olmak üzere ilköğretim üzerine en az yedi yıl eğitim süreli İmam-Hatip okulları 7 vilayet merkezinde açılmıştı.⁶⁶⁸ Bu vilayetler Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş idi.⁶⁶⁹ Söz konusu okullar, 1954-1955 öğretim yıllarında ilk mezunlarını verince, üç yıllık ikinci devreleri (lise kısmı) açılmış ve böylece 4+3=7 yıllık orta dereceli bir meslek okulu haline getirilmişti.⁶⁷⁰ Açılan bu okullar iki devrelidir. Birinci devresine ilkokul mezunları kabul edilmekte olup 4 yıl sürelidir. İkinci devresi 3 yıl sürelidir ve ilk devreyi bitirenler bu okula kabul edilmektedir. Bunun yanında ortaokulu bitirenlerden ikinci devreye bir yıl hazırlık sınıfı okuyarak sınavla kabul ediliyordu.⁶⁷¹ İleri, bu okullarla ilgili mecliste sorulan bir soru üzerine 20 Kasım 1952 tarihinde şunları söylemişti:

5989 sayılı kanuna göre İmam-Hatip okulları birinci devresi 4, ikinci devresi 3 yıldan ibaret olmak üzere ilköğretim üzerine en az yedi yıl öğrenim veren ve münevver İmam-Hatip yetiştiren müesseselerimiz olarak şimdilik yedi ilimizde açılmış bulunmaktadır...Bu müessesenin günden güne kemale ereceğine ve hakikatten müspet, münevver din adamlarını yetiştireceğine inanıyor ve üzerinde hassasiyetle çalışıyoruz.⁶⁷²

⁶⁶⁷ Ünsür, a.g.e., s. 103.

⁶⁶⁸ "İmam-Hatip Okulları", **Zafer Gazetesi**, 21 Ekim 1951, s. 2.

⁶⁶⁹ "Maarif Vekilinin Radyo Konuşması", **Zafer Gazetesi**, 26 Ekim 1957, s. 1; Faruk Özcan, **Sosyo-İdeolojik ve Sembolik Yönüyle Türkiye'de Örgün Din Eğitimi: İmam-Hatip Liseleri Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 109.

⁶⁷⁰ Şanver, a.g.e., s. 342.

⁶⁷¹ BCA, BÖKMEK, 030.1.90.567.13.

⁶⁷² Ünsür, a.g.e., s. 104.

Böylece yeni açılan bu eğitim kurumlarının amacı, en yetkili kişi ağzından; “müspet, münevver din adamı yetiştirmek” olarak ifade edilmekteydi ve İleri'nin din adamı yetiştirme konusundaki kararlılığı ortaya çıkıyordu. Bu okullar sayesinde, Türk eğitim sistemi içerisinde yetişecek olan din adamı - öğretmen işbirliği ile toplum, cahil hocaların ve imamların halkın kafasına soktuğu batıl inançlardan, hurafelerden ve kötü telkinlerden kurtulacaktı.⁶⁷³

Bu suretle Tefik İleri, İmam-Hatip Okullarının ikinci kurucusu olarak Türk tarihindeki yerini almış oluyordu. İşin ilginç tarafı ise 21 yıl aradan sonra İmam-Hatip okullarının yeniden açılmasına karşı basında ve mecliste ciddi bir eleştirinin yöneltilmemiş olmasıydı. Bunda muhtemelen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özünden sapılmamış olmasıyla birlikte, ülkede herkesin gerçek din adamına duyulan ihtiyacın farkında olmasının da etkisi vardı.⁶⁷⁴

3.7.2.1. İlk Açılan İmam-Hatip Okulları ve Programları, Öğretmen ve Öğrenci Durumları

Tefik İleri'nin köy, bucak, kasaba ve şehir teşkilatına kaliteli din adamı yetiştirmek amacıyla açtığı İmam-Hatip okulları, belirtildiği gibi ilkokula dayalı birinci devresi dört yıl, ikinci devresi üç yıl süreli, mesleki bilgiler yanında aynı seviyedeki okullara denk genel kültür de veren orta dereceli eğitim-öğretim kurumları olarak kurulmuştu.⁶⁷⁵

20 Ekim 1952 tarihinde TBMM' de kabul edilen 5980 sayılı Kanunla Milli Eğitim Bakanlığı kadrolarına yeni açılan ve bundan sonra açılacak olan İmam-Hatip Okulları için yeni kadrolar eklenmişti. Ayrıca Bakanlığın, merkez teşkilatı ve görevlerini düzenleyen 2287 sayılı Kanununun 12 ve 13. maddeleriyle ilköğretim ve ortaöğretim genel müdürlüğüne

⁶⁷³ Ahmet Emin Yalman, “Nurlu Ufuklar”, **Vatan Gazetesi**, 27 Eylül 1954, s. 1; Cavit Binbaşıoğlu, “Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri”, Kamil Akarsu ve Selahattin Arslan (Haz.), **Doğumunun 100. Yılında Hasan Ali Yücel Anma Toplantısı**, İstanbul: MEB Yay., 2001, s. 97.

⁶⁷⁴ Kemal Güran, “İmam-Hatip Okullarının Türkiye'ye Kazandırdıkları”, **Her Yönüyle Tefik İleri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 92.

⁶⁷⁵ **Din Eğitimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: (y.y.), 1971, s. 21.

verilen görevler arasına özel eğitim kurumları ve İmam-Hatip okullarına ait iş ve işlemleri yürütme yükümlülüğü de eklenmişti.⁶⁷⁶

İleri'nin döneminde İmam-Hatip okullarının orta kısımları açılmış ve toplam 876 öğrencinin kaydı yapılmıştı. Daha sonraki yıllarda ise hem okul, hem de öğrenci sayılarında artışlar olmuştu.

Tablo 22: Tevfik İleri Döneminde Açılan İmam-Hatip Okulları ve Öğrenci Sayıları

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Açılan Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Yeni Kayıt		Mezun
				1. devre	2.devre	
1951-52	7	7	889	889		–
1952-53	7	–	1243	714		–
1953-54	15	–	1687	827		–
1957-58	17	–	3578	975	443	397
1959-60	19	–	4101	1115	403	426

Kaynak: *Grafiklerle Din Eğitimi Okulları 1951-1970*, Ankara: MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü Yay., 1970, s. 15-25.

İleri döneminde 17 Ekim 1951 tarihinde Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş'ta 7 tane İmam-Hatip Okulu açılmıştı.⁶⁷⁷ İmam Hatip okullarının sayısının artmasına bağlı olarak 10 Temmuz 1961 tarihinde ve 1044 sayılı kararla Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatı bünyesinde Din Eğitimi Müdürlüğü kurulmuş ve bu müdürlük, 20 Nisan 1964 tarihinde 26540 sayılı kararla Din Eğitimi Genel Müdürlüğü haline dönüştürülerek din eğitimi tek çatı altında günümüze kadar devam etmişti.⁶⁷⁸

Prof. Howard A. Reed, İmam Hatip Okulları hakkında yapmış olduğu araştırma sonucu yazdığı bir makalede⁶⁷⁹ 1951 yılında açılan ilk İmam-Hatip Okullarının 1. ve 2. devrelerinde okutulan dersler ve ders saatleri ile ilgili olarak şu tabloları vermektedir:

⁶⁷⁶ Gökaçtı, a.g.e., s. 139.

⁶⁷⁷ *Grafiklerle Din Eğitimi Okulları (1951-1970)*, Ankara: MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü Yay., 1970 s. 11.

⁶⁷⁸ Okudan, a.g.e., s. 55.

⁶⁷⁹ Howard A. Reed, "Turkey's New İmam-Hatip Schools", *The Word of Islam*, 4(3), 1955, s. 150-168.

Tablo 23: İmam-Hatip Okulları 1. Devre Okul Ders Dağıtım Çizelgesi

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Kuran-ı Kerim ve Tecvid (Arap Harfleriyle)	2	1	1	1
Kuran-ı Kerim ve Tecvid	1	1	1	–
Arapça	5	5	6	6-1
Akaid	3-2	3-1	3	1+1
Kelam	–	–	–	3-1
Din Dersleri	3	2	3	–
Fıkıh Usulü	–	–	–	2-1
Siyer ve Ahlak	1	1	1	1
Hadis ve Hadis Usulü	–	–	–	1
Türkçe	4+1	4	4	3
Türkçe Hitabet	–	–	–	1
El Yazısı	1	1	–	–
Psikoloji	–	–	–	1
Tarih ve Coğrafya	1+1	1+1	1+1	1+1
Yurttaşlık ve Kanun Bilgisi	1	1	1	1
Matematik	2+1	2+1	2	2
Fizik ve Kimya	–	2	1+2	1
Beden Eğitimi	1	1	1	1
Müzik	1	1	1	1
Tabiat Bilgisi	2	2	1	–
Sağlık Bilgisi	–	–	–	2
Türk İslam Sanatı	–	–	–	1
Yabancı Dil	2	2	2-1	1
Resim-İş	1	1	1	–
Tefsir	–	–	–	1

Kaynak: Reed, a.g.m., s. 155.

Tablo 24: İmam Hatip Okulları 2. Devre Okul Ders Dağıtım Çizelgesi

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Kuran-ı Kerim ve Tefsir	3	3	3
Arapça	7	4	4
İslam Felsefesi ve Kelam	–	–	3
Fıkıh ve Feraiz	–	–	3
Dinler Tarihi ve İslamiyet	–	2	–
Hadis ve Hadis Usulü	–	–	3
Psikoloji	–	2	–
Mantık	–	1	1
Tarih	2	2	1
Coğrafya	1	1	1
Fizik	2	2	–
Kimya	1	1	–
Sosyoloji ve Ahlak	–	–	3
Biyoloji ve Sağlık Bilgisi	2	1	–
Matematik	3	2	–
Kozmografya	–	–	1
Beden Eğitimi	1	1	1
Müzik	1	1	1
Milli Savunma	1	1	1
Resim	1	–	–
Yabancı Dil	2	2	2
Türk Dili ve Edebiyatı	5	4	4
Türk-İslam Sanatları	–	2	–

Kaynak: Reed, a.g.m., s. 156

Tablo 27-28'de görüldüğü gibi İmam-Hatiplerin 1. devre ders dağılım çizelgesinde toplam 27 ders vardı. Bu derslerin 17'si genel kültür, 10'u meslek dersleriydi. Haftalık 32 saat ders okutulan İmam-Hatiplerin 1. sınıfında din derslerine 15 saat, genel kültür derslerine 17 saat ayrılmıştı. İkinci sınıfta meslek derslerine 13, genel kültür derslerine ise 19 saat ayrılmıştı. 3. sınıfta 14 saat meslek, 18 saat de genel kültür dersleri; son sınıfta ise 15 saat meslek, 17 saat genel kültür dersleri verilmekteydi. Dört senelik eğitim, haftalık olarak değerlendirildiğinde, toplam 57 saatin meslek derslerine, 71 saatin genel kültür

derslerine ayrıldığı görülmektedir. Bu da 1. devrede, % 44,5 dini ağırlıklı, % 55,5 de kültürel ağırlıklı ders yükünün hâkim olduğunu göstermektedir.

1. devrenin programı hazırlanırken nasıl ortaokul programı dikkate alınmışsa, 2. devrenin programı hazırlanırken de laik liseler örnek alınmış ve haftalık ders sayısı 32 olarak korunmuştu.⁶⁸⁰ İmam-Hatip okullarının 2. devresinde meslek derslerinin kültür derslerine oranı % 36,5 civarındaydı. Beşinci sınıfta 12 saat meslek, 20 saat kültür, altıncı sınıfta 14 saat meslek, 18 saat kültür dersleri okutulmaktaydı. Yedinci sınıfta ise 16'şar saat ile genel kültür ve meslek dersleri eşitlenmişti. Yabancı dil dersi orta ve lise seviyesinde verilmekteydi. Böylece İleri'nin, aydın din adamı yetiştirmek için elinden gelen her çareyi iyi niyetle ortaya koymaya çalıştığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 25: İmam-Hatip Okullarının Meslek ve Kültür Derslerine Oranı

Sınıflar	1	2	3	4	5	6	7
Meslek Dersleri	13	12	14	18	12	14	16
Kültür Dersleri	19	20	18	14	20	18	16
Oranı %	40,6	37,5	43,7	56,2	37,5	43,7	50

Kaynak: Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 32.

Tabloda da görüldüğü gibi İmam-Hatip okulları müfredat programında genelde meslek dersleri ile kültür derslerinin % 40-60'lık bir dağılım mevcuttur. Yalnızca 1. ve 2. dönemin son yılları olan 4. ve 7. sınıflarda meslek dersleri diğer sınıflara oranla daha yoğundur. Bunun sebebi de bu sınıftaki öğrencilerin mesleğe atılım arifesinde olmasıdır, denilebilir.

İmam-Hatip okulları meselesine, İleri'nin Bakanlığı döneminde hazırlanan Eğitim Milli Komisyonu Raporunda da değinilerek İmam-Hatip Okullarının meslek okulu mahiyetinde açılmasına rağmen mezunlarının çoğunlukla din adamı olarak vazife görmemeleri dile getirilerek verilmekte olan iki farklı lise eğitimi neticesinde toplumda iki farklı zihniyete sahip insan yetiştirileceği ve toplumsal birliğin bozulacağı yönündeki kaygılardan söz edilerek bu okulların dejenere olmalarını önlemek için oluşturulacak bir

⁶⁸⁰ Reed, a.g.m., s. 156-157.

komisyonca inceleme yaptırılması ve yaptırılacak incelemeler neticesindeki tespitlere göre de yeni düzenlemelere gidilmesinin önemine dikkat çekilmişti.⁶⁸¹

İmam-Hatip Okullarının açılmasının ilk yıllarında bazı sorunlar olmuştu. İmam-Hatip okullarına gelen öğrencilerin çoğunluğunu köylerden gelen çocuklar oluşturmaktaydı. Bu da gelen öğrencilerin barınma, yeme, içme gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında bazı sorunlar yaratmıştı. Ayrıca birçok öğrenci şehir hayatına uyum sağlamakta zorlanmış, bunun sonucunda okul hayatını bırakanlar olmuştu. Ders programlarının ağır olması, ders kitaplarının aceleyle hazırlanması, kalabalık sınıflar, İmam-Hatip okulları için ilk yıllarda sorun teşkil etmişti.⁶⁸²

Sonuç olarak İmam-Hatip Okullarının İleri tarafından tekrar açılması, halkın dini istekleri bakımından önemlidir. Uzun bir süredir din eğitiminin verilmemesi, din hizmetlerinin aksaması ve vatandaşların din eğitiminin yalnızca bu okullarda verildiğine inanmaları sonucu okulların ve öğrencilerin sayıları hızla artış göstermişti. Bu okullardan mezun olan öğrenciler toplumda kabul gören ve saygıyla bakılan kişiler olmuşlardı. Çeşitli dernekler kurularak bu okullara destek verilmişti.

3.7.3. Yüksek İslam Enstitüsü'nün Kurulması

Tevfik İleri, ilköğretime ve ortaokullara din dersi koyduktan sonra bu sefer dikkatini İlahiyat Fakültesine çevirdi. İmam-Hatip Okulu 1957-1958 öğretim yılında ilk mezunlarını vermeye başlamıştı.⁶⁸³ Ancak mezunların gidebileceği bir yükseköğretim kurumu yoktu. O dönemde Ankara İlahiyat Fakültesi ise sadece düz lise mezunlarını okula kabul ediyordu ve bir taraftan ilk ve ortaokullara konulmuş olan din dersleri ve yeniden açılan İmam-Hatip okulları için ihtiyaç olan öğretmenlere, diğer taraftan memleketin din hizmetlisi ihtiyacını tek başına karşılamaya yetmiyordu.⁶⁸⁴ Aynı zamanda, İmam-Hatip okullarının açılmasıyla bu okullarda görev yapacak kişilere ihtiyaç duyulmuştu. Okullarda din derslerini verecek öğretmenler sınırlıydı. İmam-Hatip okulları uzun yıllar kapalı olduğundan yetişmiş öğretmenler de henüz yoktu. Bu nedenle yeni açılan İmam-Hatip

⁶⁸¹ Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, s. 112.

⁶⁸² Yüce, a.g.t., s. 132.

⁶⁸³ Ayhan, a.g.e., s. 224.

⁶⁸⁴ Şanver, a.g.e., s. 344; İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, "İslam İlahiyat Fakültesi", **Ulus Gazetesi**, 15 Kasım 1951, s. 4.

okullarının ilk öğretmenleri İmam Hatip kurslarında görev yapmış olan medrese kökenli kişiler olmuştu. Bunun yanında az çok dini bilgisi olan kişiler, meslek derslerine öğretmen olarak verilmişti. Bu öğretmen kadrolarına ilköğretim mezunu imamlar bile atanmıştı. Bu kişiler dini bilgileri oldukça yetersiz, din eğitimi almamış kişilerdi.⁶⁸⁵ Dolayısıyla öğrenci velileri din dersine giren öğretmenlerin yetersizliğinden şikâyet eder duruma gelmişti.⁶⁸⁶ Bu gibi eksikliklerden dolayı din derslerini okutacak öğretmenlerin başka kanallarla yetişmesi mecburiyeti doğmuştu. Bu nedenleri dikkate alan İleri, TBMM’de 10 Haziran 1959 ile ilgili kanun⁶⁸⁷ kabul edildikten sonra bu kanunla Maarif Vekâletine Yüksek İslam Enstitülerinin kuruluşunda kullanmak üzere yeni kadrolar verdi.⁶⁸⁸ Daha sonra Talim ve Terbiye heyetini, İslam Enstitüsü’nü açmak için görevlendirdi. Bu heyet 24 Eylül 1959 tarihinde orta dereceli ve dengi okullara, din dersi hocası yetiştirmek için İmam-Hatip okulu mezunlarını kabul edecek bir “Yüksek İslam Enstitüsü’nün” 1959-60 öğretim yılında İstanbul’da açılması kararını aldı. Aslında, ilk defa Ali Fuat Başgil tarafından 1949 yılında kurulması tasarlanan ve hatta kendisi tarafından bir de kuruluş tasarısı hazırlanan⁶⁸⁹ Yüksek İslam Enstitüsü 19 Kasım 1959 tarihinde, 575 sayılı kanunla açıldı. Bu gelişmelerin ardından Maarif Vekâleti Müdürler Komisyonu’nun 17 Kasım 1959⁶⁹⁰ tarihli ve 405.1.575⁶⁹¹ sayılı kararıyla Yüksek İslam Enstitüsü açılarak 1959-1960 öğretim yılında öğretime başlaması kararlaştırıldı.⁶⁹² Açılan bu okul 4 yıl süreyle eğitim verecekti ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nün ilk müdürlüğüne Prof. Dr. Bedii Ziya Egemen atandı.⁶⁹³

İleri’nin öncülük ederek açtığı Yüksek İslam Enstitüsü’nün amaçları şu şekilde sıralanabilir:

⁶⁸⁵ Şevki Aydın, “Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim Kurumlarındaki Din Eğitimi”, **Türkler içinde**, 17, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 459.

⁶⁸⁶ Ömer Okutan, “Din Eğitimi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, s. 422.

⁶⁸⁷ **Milli Eğitim Düsturu**, 3.Tertip, Cilt 40, s. 1323.

⁶⁸⁸ **Talim Terbiye Heyeti**, Karar No: 240, 24 Eylül 1959.

⁶⁸⁹ Ali Fuat Başgil tarafından hazırlanan Yüksek İslam Enstitülerine ait ilk tasarı, kendisi tarafından “Din ve Laiklik” kitabında yayınlanmıştır. Bkz.: Ali Fuat Başgil, **Din ve Laiklik**, İstanbul: Yağmur Yay., 1977, s. 48.

⁶⁹⁰ Caner Yüce’nin “Demokrat Partinin Eğitim Politikası” adlı tezinde Yüksek İslam Enstitüsü’nün açılış tarihi 17 Kasım 1959 olarak gösterilse de, gazetelerdeki bilgilere göre bu enstitü 19 Kasım 1959 tarihinde açılmıştır. Bkz.: “İslam Enstitüsü Dün Bir Törenle Açıldı”, **Vatan Gazetesi**, 20 Kasım 1959, s. 1; “Yüksek İslam Enstitüsü Dün Merasimle Açıldı”, **Zafer Gazetesi**, 20 Kasım 1959, s. 1.

⁶⁹¹ Başar, a.g.m., s. 107.

⁶⁹² Bilgin, **Türkiye de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**, s. 63; Mustafa Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1(1), 1986, s. 118.

⁶⁹³ “Yüksek İslam Enstitüsü Dün Merasimle Açıldı” **Zafer Gazetesi**, 20 Kasım 1959, s. 1.

- İmam-Hatip okullarına meslek dersleri öğretmeni, ilkokul dışındaki genel eğitim kurumlarına din bilgisi dersi öğretmeni yetiştirmek,
- Diyanet İşleri Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde görev yapacak yüksek tahsilli din görevlileri yetiştirmek,
- İlmî araştırmalar yapmak.⁶⁹⁴

İleri, Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılışında yapmış olduğu konuşmada “Bu müessese, Ankara İlahiyat Fakültesi'nin yanında, milletimize İslamiyet'i her türlü hurafelerden arınmış olarak ve bütün gerçekliğiyle telkin edecek, eğitilmiş ve bilgili münevver din adamları yetiştirecektir.” diyerek ifade etmişti.⁶⁹⁵ Konuşmasına devam ederek şunları söylemiştir: “İlimle din birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu müessesede yalnızca dini eğitim verilmeyecek; tarih, coğrafya, matematik dersleri de verilecektir.”⁶⁹⁶

İleri, mecliste yapmış olduğu bir konuşmada İlahiyat Fakültesi'ni takviye ederek ihtiyaç duyulan büyük din adamlarını yetiştireceklerini ve bu bağlamda bir takım yabancı hocalara ihtiyacın bulunduğunu ve bunun için de yabancı Müslüman profesörler aradıklarını belirtmişti.⁶⁹⁷

İleri, mevcut İlahiyat Fakültesi bünyesinde bir takım kürsülerin kurulmasını düşünmüş ve bunlardan birisi olan Türk İslam Sanatları kürsüsünün kurulmasını bakanlığı döneminde gerçekleştirmişti.⁶⁹⁸

Yükseköğretim alanında din eğitimi verecek bir kurumun açılmasına, Bakan İleri döneminde hazırlanan Türkiye Eğitim Milli Komisyonunda da değinilmişti. Raporu göre Fakültenin ilk eksiği öğretim üyesi sıkıntısıydı. Diğer önemli sıkıntı ise fakülteyi kazanan öğrencilerin bilgi düzeyidir.⁶⁹⁹ Enstitünün diğer bir sorunu enstitü mezunlarını bünyesine

⁶⁹⁴ Aydın, a.g.m., s. 460.

⁶⁹⁵ “Yüksek İslam Enstitüsü Dün Merasimle Açıldı”, **Zafer Gazetesi**, 20 Kasım 1959, s. 4; **Tebliğler Dergisi**, 22(1084), 23 Kasım 1959, s. 177.

⁶⁹⁶ “Yüksek İslam Enstitüsü Dün Merasimle Açıldı”, **Zafer Gazetesi**, 20 Kasım 1959, s. 4.

⁶⁹⁷ “İlahiyat Fakültesi Islah Edilecek”, **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1-4; **TBMM ZC**, Birleşim 6, Devre 9, Cilt 17, 19 Kasım 1952, s. 220.

⁶⁹⁸ **TBMM ZC**, Birleşim 68, Devre 9, Cilt 6, 25 Nisan 1951, s. 275.

⁶⁹⁹ **Türkiye Eğitim Milli Komisyon Raporu**, s. 19.

alacak şekilde teşkilatlanmamasıdır.⁷⁰⁰ Yine raporda İlahiyat Fakültesi dışında, dini öğretim yapacak olan herhangi bir yüksek okulun açılmasının faydadan çok sakıncalarla dolu, tehlikeli bir teşebbüs olacağı ve bugün İmam-Hatip okulu seviyesinde dahi yetişmiş din öğretmeni bulunmazken, bu tür yeni bir müessese için üniversite dışından seçilecek öğretim kadrosunun son derece yetersiz ve zayıf kalacağı belirtilmişti.⁷⁰¹

İleri, tarafından açılan Yüksek İslam Enstitüleri hakkında sayısal gelişmelere bakıldığında öncelikle 19 Kasım 1959 tarihinde açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne 76 öğrenci kayıt yaptırdığı görülmektedir. Bu sayı 1969-70 yılları arasında ise 615'e ulaşmıştı.⁷⁰² İleri'nin, açılmasında öncülük ettiği bu enstitünün öğrenci sayısında zamanla artış olmuştu. İmam-Hatip okullarında ortaya çıkan öğretmen eksikliği, bu enstitü sayesinde kapatılmaya çalışılmıştı. Aynı zamanda deneyimli ve bilgili öğretmenler yetiştirilmesi için önemli bir adım atılmıştı.

3.8. Tefik İleri Döneminde Örgün Eğitimin Desteklenmesi

Bir ülkenin en büyük hazinesi olan insanı yetiştirecek olan eğitim kurumlarının başarısı, görev bilincine sahip, iyi yetişmiş öğretmenlerle mümkündür. Öğretmen yetiştirme konusu Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önemle ele alınmış ve dikkatle incelenmeye çalışılmıştı.⁷⁰³ Cumhuriyetin her döneminde bilinçli kalkınmanın temeli, eğitimin yaygınlaştırılması olarak görülmüştü. Bunun önündeki en büyük engel de hiç şüphesiz eğitimin amaç ve ilkelerine uygun öğretmen açığıdır. Daha Atatürk döneminde başlayan söz konusu açığı kapatma yönündeki girişimler, Demokrat Parti döneminde de sürdürülmüştü.⁷⁰⁴ Bu bağlamda konuya özel önem veren Tefik İleri'nin Milli Eğitim Bakanı olmasından sonra öğretmen sayısında artış görülmüştür.

⁷⁰⁰ A.g.e. s. 19.

⁷⁰¹ A.g.e., s. 112.

⁷⁰² **Grafiklerle Din Eğitimi Okulları (1951-1970)**, s. 33-37.

⁷⁰³ Ali Rıza Abay, "Eğitim Toplum İlişkileri ve Türkiye Uygulamaları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, (149), 2004, s. 130.

⁷⁰⁴ Mahmut Âdem , **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, İstanbul: Çağdaş Yay., 2000, s. 124.

3.8.1. Öğretmen Yetiştirme Politikası

Tevfik İleri, öğretmen yetiştirmek için önemli adımlar atmıştı. İlköğretimin ve ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirmek için bir yandan gerekli düzenlemeleri tamamlarken diğer taraftan da öğretmen yetiştirmek için yeni okullar açmıştı. Ancak İleri'nin uygulamaları içinde en fazla tartışma konusu olanı köy enstitülerinin kaldırılması oldu.

3.8.1.1. Tevfik İleri'nin Öğretmene Verdiği Değer

Tevfik İleri, öğretmenlere çok büyük önem verirdi. Öğretmenin görevinin sadece öğrencinin kafasını bilgiyle doldurmak olmadığını düşünmekteydi. Ona göre öğretmenin yüreğinin vatan ve millet aşkıyla yanması ve yüreğindeki bu ateşin kıvılcımlarını, memleket çocuklarının kalbine akıtabilecek insan olarak görev yapması gerekmekteydi. O öğrenciye vatan ve milletini sevmesini sağlayacak ruh vermelidir.⁷⁰⁵

İleri, öğretmeni bilgisinin yanı sıra Türk çocuğuna şahsiyet ve karakter verecek bir eğitimci olarak görmektedir.⁷⁰⁶ İleri, çocuklara verilecek milli terbiye ile ilgili olarak, “Çocuklarımıza vereceğimiz terbiyenin milli bir terbiye olmasında hiçbir pazarlığa niyetimiz yoktur. Bunlara Türk terbiyesini, millet terbiyesini vermeye mecburuz.” diyerek konuya ilişkin görüşünü açıkça ifade etmiştir.⁷⁰⁷

İleri, öğretmenlere verdiği önemin göstergesi olarak öğretmenlerin kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi kılınmaları gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda mecliste yapmış olduğu bir konuşmada “Müfredat programları üzerinde duracağını, zamana ve ihtiyaca göre gereken değişikliklerinin yapılacağını, bunun için de ilmi heyetlerin ve alakalı öğretmenlerin fikirlerinin alınması doğrultusunda gereken tadilatların yapılacağını” ifade etmişti.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ “Milli Eğitim Bakanının Yaptığı Mühim Bir Konuşma”, **Yeni Asır Gazetesi**, 9 Ekim 1950, s. 1.

⁷⁰⁶ **TBMM ZC**, Birleşim 18, Devre 9, Cilt 3, 13 Aralık 1950, s. 56.

⁷⁰⁷ **MEB Tebliğler Dergisi**, 13(610), 2 Ekim 1950, s. 95; **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(642), 14 Mayıs 1951, s. 22.

⁷⁰⁸ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 4, 5 Şubat 1950, s. 69.

İleriye göre öğretmenin vazifesi yol yapmak ya da başka vazifeler yapmak değildir. Öğretmenin vazifesi istenilen bir milleti yaratmaktır. Çocuklara milli terbiyeyi öğreten kişi de öğretmendir. İleri, bu hususta öğretmenin ayağını köstekleyecek ne kadar engel varsa hepsini yok edeceğini söyleyerek öğretmenin saygı gösterilmesi lazım gelen bir insan olarak tanınması için çalışmalar yapacağını söylemişti.⁷⁰⁹

İleri, Çapa Öğretmen Okulu açılışında öğretmenlere verdiği değeri şu sözlerle ifade etmişti:

Öğretmede memleketin istikbalini görüyoruz. Bu memleket bir gün dünya memleketleri yanında arzu ettiğimiz büyük millet haline gelince, bu Türk öğretmenin eseri olacaktır. Öğretmen sadece şu veya bu fakülteyi bitirmiş insan değildir. Öğretmede tarif edilemeyen bir şey, bir ruh vardır. Öğretmen ancak bu ruhla kendisinden beklediğimiz büyük vazifeyi yapabilir. Öğretmen üzerinde hassasiyetle duruşumuzun sebebi budur.⁷¹⁰

Konya Öğretmenler Birliği'nde konuşma yapan İleri, “Birlik ve beraberlik içinde olduktan sonra yapılamayacak hiçbir iş yoktur.” diyerek konuşmasına şu şekilde devam etmişti:

Ben öğretmenlikte Türkiye'nin istikbalini yaratmak davasını ve öğretmenin şahsiyetinde hasret çektiğim bir Türkiye'nin varlığını görüyorum. Siz öğretmenler Türkiye'de eli öpülecek insanlarsınız. Gördüğüm okullarda, size öğrencilerden saygı istedim. Öğretmenlerin istediğim vasıfta bulunması yani selam ve saygıya, milletin sevgisine layık olması en büyük arzumdur.⁷¹¹

Her konuşmasında öğretmenlik mesleğinin önemli olduğunu vurgulayan İleri, mesleklerin en önemlisinin öğretmenlik olduğuna inanmıştı. O öğretmenlere çok güvenmektedir. Hatta “Sizlere güvenmemiş olsa idim Milli Eğitim Bakanlığı gibi ağır bir vazifeyi omuzlarıma alabilir miydim?” diyerek öğretmenlere güveninin sonsuz olduğunu belirtmişti.⁷¹² İleriye göre, bu milleti yaratan Türk öğretmenleridir. Herkesin bir Türk öğretmenin ve birçok Türk öğretmenin eseri olduğunu söyleyerek “Türk milletini büyük ideallere ulaştıracak olan öğretmenlerdir.” demişti.⁷¹³

İleri, Konya Kız Öğretmen Okulu'nun açılışında öğretmenler hakkında şunları söylemişti:

⁷⁰⁹ Çongur, a.g.e., s. 12.

⁷¹⁰ “Öğretmenini İyi Yetiştiremeyen Milletler Mahvolurlar”, **Yeni Asır Gazetesi**, 24 Ekim 1950, s. 1-5.

⁷¹¹ “Milli Eğitim Bakanının Yaptığı Mühim Konuşma”, **Yeni Asır Gazetesi**, 9 Ekim 1950, s. 2.

⁷¹² “Milli Eğitim Bakanının Yaptığı Mühim Konuşma”, **Yeni Asır Gazetesi**, 9 Ekim 1950, s. 3.

⁷¹³ “Maarif Davamız”, **Zafer Gazetesi**, 13 Ekim 1950, s. 3.

...Ben muallimi bambaşka görür, onda çok şey arar, memleketin istikbalini muallimin hizmet ve şahsiyetinde bulurum. Bu itibarla, muallim mektepleri üzerinde hassasiyetle duruyorum.

Öğretmen, yüreği vatan ve millet aşkıyla yanan ve yüreğindeki bu ateşle memleket çocuklarının kalbine bilgi ve vatan sevgisinin kıvılcımlarını akıtabilen insandır. Ancak böyle öğretmenlerin yetiştirdikleri yeni nesillerle biz bu vatan üzerinde 40-50 milyonluk bilgili, sıhhatli ve zengin bir millet yaratabileceğiz.

İşte vazifemiz bunun için çok önemlidir. Bu vazifeyi hakkıyla başardığımız zaman yarınki mamur ve müreffeh Türkiye'nin tarihçileri sizin adınızı hürmetle anacaklardır.⁷¹⁴

Sonuç olarak; İleri, öğretmenlere değer verdiğini çoğu konuşmasında dile getirmiştir. Öğretmenlerin sorunlarını elinden geldiğince çözmeye çalışmıştı. Çünkü ona göre Türk milletinin gerçek yetiştiricileri öğretmenlerdir.

3.8.2. İlköğretime Öğretmen Yetiştirme

Tevfik İleri, bir yandan eski yönetimin öğretmen yetiştirme politikasında kendine göre eksik gördüğü noktaları öncelikle düzeltme yoluna giderken diğer yandan da ülke ve çağın gerçeklerine uyan yeni bir öğretmen modeli arayışına da girişmişti.⁷¹⁵ DP parti ve hükümet programında öğretmen yetiştirme ilkeleri açıklanmıştı. DP'nin parti programının 35. maddesinde bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruh ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulacağı belirtilmişti. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere öğretmen yetiştiren kurumları tek çatı altında toplama düşüncesi iktidarın temel hedefi idi.⁷¹⁶

Yine parti programının 40. maddesinde kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu takdirde bir ilkokul öğretmenin öğretim derecelerini tamamlamak koşulu ile profesörlüğe kadar yükselmesinin imkânının sağlanacağı belirtilmiş ve öğretmenlerin yükselmelerinin önü açılmıştı.

İleri, öğretmen yetiştirme konusunu milli eğitimin temel unsuru olarak görmüştü.⁷¹⁷ Ona göre öğretmen yetiştirme problemi ciddiyetle ele alınması gereken bir konu idi. O

⁷¹⁴ “İlkokul ve Yapı Sandığına ve Köy Enstitülerine Dair”, **Yeni Asır Gazetesi**, 8 Ekim 1950, s. 5.

⁷¹⁵ Başar, a.g.m., s. 112.

⁷¹⁶ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, s. 25.

⁷¹⁷ A.g.e., s. 26.

farklı kaynaklardan öğretmen yetiştirme uygulamasının bir tarafa bırakılarak tek kaynaktan öğretmen yetiştirilmesine çalışılması gerektiğini düşünüyordu. Parti programındaki bu hedefler doğrultusunda DP iktidarı muhalefetle iken eleştirmiş olduğu ilköğretim kademesindeki farklı öğretmen yetiştirme politikaları yerine, aynı eğitimi görmüş ve aynı anlayışı paylaşan ilkokul öğretmenleri yetiştirme politikasını izleyeceklerini vaat etmişti.⁷¹⁸

5 Şubat 1953 tarihinde Ankara’da toplanmış bulunan 5. Milli Eğitim Şurası’nın ikinci gündem maddesi “ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi, ilk öğretmen okulları ile Köy Enstitüsülerinin öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularının incelenmesi” olarak belirlenmişti. Bu gündem maddesi üzerinde çalışma yapan komisyonun hazırlamış olduğu raporda ana noktalarıyla şu kararlar alınmış ve önerilerde bulunulmuştu:

- İlk öğretmen okullarının eğitim yetersizliği öne sürülerek bu okulların lise öğrenimi üzerine 2 ya da 3 yıl süreli yüksek dereceli okul durumuna getirilmesi yolundaki öneri ülkenin koşulları göz önünde bulundurularak uygun görülmemiştir. Yalnız bu okulların öğrenim sürelerinin ileride 7 yıla çıkarılması uygun olacaktır.
- Taslak program olarak uygulamaya konulan İlk öğretmen okulları ile köy enstitülerinin tek tip programları yeterli bulunmuştur. Ayrıca İlk öğretmen okulları ile köy enstitülerinin aynı yönetmeliğe bağlanması gereklidir.

Öğretmenlerin mesleklerine daha iyi bağlanabilmeleri için ekonomik durumları düzeltilmeli, bütçe olanaklarının elvermesi durumunda öğretmenlerin mesleğe başlangıç dereceleri bir derece yükseltilmelidir. Ayrıca öğretmenlerin mesleklerinde olgunlaşabilmeleri için seminerler, toplu çalışmalar ve belirli bir süre de staj yaptırılmalıdır.⁷¹⁹ Yeni öğretmenlerin mesleki yenilikler hakkında bilgilere sahip olmak için radyo yayınları, filmler, basılı yayımlar yapılmalıdır. Bölge öğretmen okulları ile köy enstitülerinin öğretmenlerine işbaşında yardım yapmaları sağlanmalıdır.⁷²⁰

Milli Eğitim Şûrası’nın almış olduğu kararlar, büyük ölçüde uygulamaya konulmuştu. Bu kararlar ile birlikte İleri, köy enstitüleri ile İlk öğretmen Okullarını

⁷¹⁸ Yüce, a.g.e., s. 193.

⁷¹⁹ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası**, s. 562-563.

⁷²⁰ A.g.e., s. 566-569.

birleştirerek ilkokullara öğretmen yetiştiren kurumlar arasında birlik ve eşitlik sağlayarak parti programında konulan hedefe ulaşmış oldu. Ancak ilkokul öğretmenleri yetiştirmek için çalışmalara devam etmiştir. İleri, ilkokullara bayan öğretmen yetiştirmek için de Edirne’de bir Kız Öğretmen Okulu açmıştır ve bu okul 1952-1953 öğretim yılında öğretime başlamıştı.⁷²¹

3.8.2.1. Köy Enstitüleri

Türk Eğitim Tarihinde “Köy Enstitüleri” hareketi olarak bilinen bu sistem, köye göre öğretmen yetiştirilmesiyle, toplum fakültesinin köyden başlatılması fikri, ilk defa İkinci Meşrutiyet döneminde komünist olarak bilinen Ethem Nejat ve İsmail Mahir Efendi tarafından ileri sürülmüştü.⁷²² Bu kişilerin komünist olarak bilinmeleri nedeniyle köy enstitülerinin komünist yanlısı kurumlar olup olmadığı sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar, çoğu zaman köy enstitülerinin yararlı olup olmadığı tartışmalarını bile geride bırakmıştı.⁷²³

Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk defa köye göre öğretmen yetiştirme fikri; 1927 yılında Maarif Vekili olan Mustafa Necati tarafından ele alındı. Sonuçta 1927-28 öğretmen yılında Denizli ve Kayseri Zencidere köyünde bir Köy Muallim Mektebi açıldı. Üç yıl eğitim süreli olan bu mekteplerin yapım, onarım, araç ve gereç ihtiyaçları, diğer ilkokullardan daha pahalıya mal oluyordu. Bunu dikkate alan hükümet, 1932-33 öğretim yıllarında bu okulları kapattı.⁷²⁴

Mustafa Necati’nin ardından köye göre öğretmen yetiştirme fikri, 1932 yılında Maarif vekili olan Reşit Galip Bey tarafından tekrar ele alındı. Bu dönemde, “köy eğitimleri” projesi çerçevesinde 6 aylık eğitim kursları açıldı (Ağustos- Eylül 1933). Askerliğini bitirmiş ve yalnız okuma-yazma bilen gençlerden, Türk köylüsünü kalkındırabilecek birer öğretmen yaratmayı hedefleyen bu proje, köy eğitimi konusunda

⁷²¹ Kılıç, a.g.t., s. 145.

⁷²² Betül Batır, “Akpınar Örneğinde Bir Aydınlanma Projesi Olarak Köy Enstitüleri”, **Samsun Sempozyumu**, 13-16 Ekim 2011, Samsun, 2011, s. 1; Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara: Vadi Yay., 1997, s. 292.

⁷²³ Bozkurt, a.g.e., s. 72.

⁷²⁴ Akyüz, a.g.e., s. 339.

istenilen başarıyı sağlayamadı.⁷²⁵ Ancak bu proje, Türkiye Cumhuriyeti'nde köy eğitimi ve köy kalkınması yolunda atılan önemli bir adım oldu.

1935 yılında Milli Eğitim Bakanlığına Saffet Arıkan atandı. Bu dönemde İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne atanan İsmail Hakkı Tonguç'un⁷²⁶ çabalarıyla 1936 yılında Köy Eğitmenliği Kursları yeniden açıldı. Eskişehir'in Mahmudiye köyünde açılan bu eğitmen kursunun amacı askerde onbaşı ve çavuşluk yapmış köylü gençlerini, altı aylık bir kurstan sonra eğitmen unvanıyla küçük köylere ve üç yıllık ilkokullara gönderip öğretmen sıkıntısını biraz hafifletmekti. Bu fikir Atatürk'ten gelmişti.⁷²⁷ Bu okulların başarılı olması üzerine Hasan Ali Yücel'in⁷²⁸ Milli Eğitim Bakanlığı döneminde köyler için yeni bir proje hazırlandı. 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı "Köy Enstitüleri ve Köye Lüzumlu Sanat Erbabı Yetiştirme Kanunu" çıkarılmış; bunu 4274 sayılı "Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu" izlemiştir. Böylece Hasan Ali Yücel'in çalışmaları sonucu köy enstitüleri⁷²⁹ açıldı.⁷³⁰

Köy enstitülerinin açılış gayesi "sosyal mahiyette, memleketin siyasi, iktisadi hayatının gelişmesine katkıda bulunarak, tabiat kuvvetlerine esir değil, hâkim olabilecek insanlar yetiştirebilmektir." Bu insanları yetiştirecek okul ise kitabi nitelikte değil, iş okulu niteliğinde olacaktır.⁷³¹ Köy Enstitülü öğretmenler, köy kalkınmasını köylüyle işbirliği

⁷²⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, 2, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1985, s. 374.

⁷²⁶ Bulgaristan doğumlu olan Tonguç, İlköğretimini orada yaptıktan sonra Türkiye'ye gelmiş ve Kastamonu ile İstanbul Darülmüalliminde okumuştur. Mezun olduğunda Almanya'ya pedagoji eğitimi görmeye gitmiştir. 1919'da yurdun düşman istilasına girmesiyle birlikte yurda geri dönmüştür. 1926 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda Levazım ve Ders Araçları Müdürlüğü, Okul Müzesi Müdürlüğü yapmıştır. 1930 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim-iş öğretmenliği yapmış ve 1933 yılında da burada Resim-iş Bölümünü kurmuştur. 1935'te İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bkz.: Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s. 541.

⁷²⁷ Deniz Ilgaz, "Köy Enstitüleri", Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 1999, s. 319.

⁷²⁸ Hasan Ali Yücel, İstanbul'da doğmuş ve yine İstanbul'da ölmüştür. 1921 yılında İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nu ve üniversitenin felsefe bölümünü bitirmiştir. Edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra, 1927'de Bakanlık Müfettişliğine atanmıştır. 1933'te Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürü olmuş ve daha sonra Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1935 seçimlerinde İzmir'den Milletvekili seçilmiştir. Hasan Ali Yücel, şair ve edebiyatçı kimliği yanında, eğitimci kişiliği de olan bir yazardır. Yücel, 1938'den 1946'ya kadar 7 yıl, 7 ay, 7 gün Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bkz.: Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s. 535.

⁷²⁹ **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(643), 21 Mayıs 1951, s. 21.

⁷³⁰ Gürsen Topses, "Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Gelişimi", Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 1999, s. 17; Bu konu ile ayrıntılı bilgi için bkz.: **Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi**, Ankara: MEB Yay., 1943; **Köy Enstitüleri**, (Haz. Mehmet Özel), İstanbul: İstanbul Kültür Bakanlığı Yay, 1999, s. 11.

⁷³¹ Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İstanbul: Ant Yay., 1970, s. 157; Sebahattin Eyüpoğlu, **Köy Enstitüleri Üzerine**, İstanbul: Cem Yay., 1979, s. 110.

içerisinde gerçekleştireceklerdi. Bu işbirliği çerçevesinde köylünün payına, okul binalarının masraflarına katılma ya da okul yapımında ve onarımında yılda en çok yirmi gün olmak şartıyla çalışma mecburiyeti⁷³² düşmüştür.⁷³³

Köy Enstitüsünün amacı, Köy Enstitüleri Kanunu'nun birinci maddesinde "Köy öğretmenini ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, maarif vekilliğince köy enstitüleri açılır." şeklinde ifade edilmişti. Köy enstitüleri, sadece köye öğretmen yetiştirecek kurumlar değildi, aynı zamanda köyün çok gereksinim duyduğu sağlıkçıyı ve tarımcıyı da yetiştirecekti. O yüzden köy enstitüleri tek değil, çok amaçlı okullar olarak kurulmuştu.⁷³⁴ Ulus Gazatesi yazarı İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'na göre köy enstitülerinin amacı, Türk köyünü kalkındırarak olan modern Türk köylü çocuklarını yetiştirecek olan modern köy öğretmenlerini yetiştirmekti.⁷³⁵ Ahmet Emin Yalman'a göre ise köy enstitülerinde yetişen öğretmenler sadece okuma yazma öğretmiyor, onlara çiftçiliği de öğretiyordu.⁷³⁶

1948 yılına kadar 21 köy enstitüsü açıldı.⁷³⁷ İlkokuldan sonra beş yıl eğitim yapan köy enstitülerinde sıkı bir disiplin altında yetişen öğrenciler, teorik bilgileri yaşama geçirmeyi öğreniyorlardı.⁷³⁸ Enstitülerden mezun olan bu gençler yirmi yıl çalışmak şartıyla köylerine dönüyorlardı. Bu genç öğretmenlere devlet tarafından maaşları dışında, geçimlerini sağlayabilecekleri kadar toprak, bağ, bahçe, atölye, ev, teknik, sanat ve tarım araçları da veriliyordu.⁷³⁹ Köyüne dönmek istemeyip yüksek tahsiline devam etmek isteyen öğrenciler için ise 1942 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü açıldı.⁷⁴⁰

⁷³² Daha önce de bahsettiğimiz gibi Tevfik İleri, İnönü döneminde getirilen "Köylüye Okul Yapma Zorunluluğu" kanununu kaldırmıştır.

⁷³³ **Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahatnamesi**, s. 62-72; Hüseyin Arman ve diğerleri "Cahilliğin ve Teknik Yetersizliğin Giderilmesinde Köy Enstitüleri Uygulamasından Çıkan Sonuçlar", **1968 Devrimci Eğitim Şurası**, Ankara: Töyko Yay., 1969, s. 365.

⁷³⁴ **Köy Enstitüleri Kanunu Layihası**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 3-5.

⁷³⁵ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, "Köy Enstitüleri Davası", **Ulus Gazetesi**, 8 Ocak 1951, s. 3.

⁷³⁶ Ahmet Emin Yalman, "Köy Enstitüleri Davası", **Vatan Gazetesi**, 15 Ağustos 1950, s. 1-3.

⁷³⁷ BCA, BÖKMEK, 030.01.95.596.1.

⁷³⁸ "Köy Enstitüleri ve Açılacak Yerler", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Nisan 1940, s. 1.

⁷³⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 265.

⁷⁴⁰ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, (Çev. Engin Tonguç), Ankara: Güldikeni Yay., 1962, s. 240.

Köy enstitülerinden alınan ilk sonuçlar, İnönü dâhil herkeste mutluluk yaratmıştı.⁷⁴¹ Ancak, DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte köy enstitülerine karşı tartışmalar gündeme geldi. Köy Enstitülü öğretmenlerden beklenen köyde yeni bir sosyal çevre kurması yani köylüyü çağdaşlaştırmasıydı. Ancak köyde yıllardır süregelen düzen ve alışkanlıklar hesaba katılmamıştı. Bu nedenle bazı öğretmenler köyü değiştirmek yerine kendileri de bu eski değerler içine girmişlerdi.⁷⁴² Tartışmalara neden olan diğer sebepler ise köylünün çalışma mecburiyeti, Enstitülerde köylü-kentli ayrımı yapılması, köy öğretmenlerinin görevlerinin ağır olması ve 20 yıllık mecburi görev süresi idi.⁷⁴³ Bunlara bir de köy enstitülerinde komünist öğretmenler tarafından komünizm propagandası yapıldığı iddiaları⁷⁴⁴ eklenince köy enstitüleri üzerindeki tartışmalar şiddetlenmiş ve süreklilik kazanmıştı. Atatürk döneminde yeni kurulan rejim için büyük bir tehlike olarak kabul edilen komünizm ile bu dönemde mücadele edilmiş ve komünistler etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra yeraltı faaliyetlerine yönelen komünizm, II. Dünya savaşı sonunda birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de mevcut sistem açısından yeniden bir tehlike olarak algılanmaya başlanmıştı. Rusya'nın etkisiyle yayılan komünizm söylentileri, bu ideolojiyi kendi düşünceleri ve siyaset anlayışı açısından tehdit olarak gören iktidar partisi DP, bazı incelemeler yaptırmıştı. DP'nin başlattığı bu mücadeleye henüz Ulaştırma Bakanlığı sırasında katılacağını ifade eden İleri'de MEB'e atanmıştı.⁷⁴⁵ İleri, siyasete atılmadan kısa bir süre önce İTÜ'de düzenlenen bir konferansta komünizm ve komünizmle mücadele konusundaki fikirlerini şöyle açıklamıştı:

Komünist bir ideoloji adamı değildir. Bugün tahakkuk ettirmiştir ki hangi milletten olursa olsun komünist, milletini Rusya'ya peşkeş çeken bir vatan hainidir. Kahrolsun komünistler diye komünizmle mücadele yapılmaz. Yapılacak mücadele komünizm propagandası taktiğine uygun olarak yapılmalıdır. Ağır cezalar şarttır. Öncelikle komünizm fikrine vasat olacak her arızadan memleketi temizlemek, komünizme karşı en büyük mücadele olacaktır. O halde fikri mücadele yapılırken sosyal adaleti temin etmek, aile kutsiyetini geliştirmek,

⁷⁴¹ Aydemir, a.g.e., s. 381; Köy Enstitüleri açılışının ilk yıllarında bayağı ilgi çekmiştir. Köy Enstitülerinin durumunu halka daha iyi yansıtabilmek için bir radyo bülteni oluşturulmuştur. Bu bülten ile birlikte köy öğretmenleri ile halk arasında kaynaşma olmuştur. Bkz.: Walter H. Gaumnitz, "Öğretmen Olunca", Glenn O. Blough ve Diğerleri(Ed.), **Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri**, (Çev. Fatma Barış), İstanbul: MEB Yay., 1953, s. 6-7.

⁷⁴² Bozkurt, a.g.e., s. 74.

⁷⁴³ Yiğit, a.g.e., s. 85-86.

⁷⁴⁴ Özellikle, Köy Enstitüleri kurucularından Emin Soysal'ın 1946 bütçe görüşmeleri sırasında, Köy Enstitülerinin hatalarını dile getirdikten sonra, bu kurumları komünist yuvaları olarak nitelendirmesi tartışmalara yol açmıştır. Bkz.: Kirby, a.g.e., s. 367 : Akyüz, a.g.e., s. 437.

⁷⁴⁵ Selim Deringil, **Denge Oyunu, 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 252.

milli hisleri ve vatan sevgisini şartlandırmak ve milli hislerin yanı sıra dini bağların komünizme karşı mühim bir panzehir olduğuna inanıyorum.⁷⁴⁶

Bu konuşmasından da anlaşıldığı gibi İleri, komünizmi bir fikir ya da bir ideoloji olmaktan çok ağır bir suç olarak algılamıştı. O, komünistlerin tamamını Sovyet tarafları olarak değerlendirmişti. Komünizm ile mücadele edilebilmek için öncelikle komünizmi ortaya çıkaran sosyal ve ekonomik etkenlerin ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulayan İleri, her türlü hurafelerden arınmış İslam dini sayesinde Türk milletçiliğinin, komünizme karşı bir silah olabileceğini düşünmüştü.⁷⁴⁷ Bu yüzden köy enstitülerinde komünistlik faaliyetleri yapıldığını düşünen İleri, bu kurumun dönüştürülmesini istemişti.⁷⁴⁸

Mahmut Makal'a göre bir Türk kuruluşu olan köy enstitüleri⁷⁴⁹ bütün eleştirilere ve yanlışlara karşın Türkiye'nin önemli öğretmen kaynaklarındandı.⁷⁵⁰ Köy enstitülerinin yanlışları olsa bile, köy enstitülerinde hiçbir zaman adam kayırma, yolsuzluk ve çıkar hesaplarının yapıldığı görülmemişti. Köy enstitülerinin çıkardığı dergiler, yayınladıkları kitaplar ve buralarda yetişen aydınlar,⁷⁵¹ Köy enstitüsünün başarısız bir hareket olmadığını göstermekteydi.

⁷⁴⁶ Aksoy, **Babam Tefik İleri**, s. 82-83.

⁷⁴⁷ "Milli Eğitim Çalışmasında Komünizmle Mücadele", **Zafer Gazetesi**, 25 Kasım 1950, s. 1-3.

⁷⁴⁸ Tefik İleri, Milli Eğitim Bakanlığına atandığının ikinci gününde, komünizme karşı mücadeleye başladı. Özellikle üniversite öğrencilerinin siyasetten uzak durmaları gerektiğini, öncelikli amaçlarının vatanperver bir gençlik yetiştirmek olduğunu söylemiştir ve konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

Bu mukaddes çatının altına layıkı veçhile hassasiyet gösterilmemiş olması veya bazı himayeler dolayısıyla girmiş bulunan ve kendilerine emanet edilen tertemiz Türk çocuklarını sinsi zehirlemekte olan bazı vatansız ve dejenere unsurları bu büyük ve aziz hizmet hırslarından ayıplayıp dışarı atmak ve icabında kanunun pençesine teslim etmek de en birinci vazifemiz olacaktır. Bu büyük davanın başarılmasında milliyetçi Türk gençliğini etrafımda göreceğime inanıyor ve bundan kuvvet ve cesaret alıyorum. Bkz.: "Komünizme Karşı Geniş Ölçüde Mücadele Açılıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Ağustos 1950, s. 1-3.

O komünizmle mücadelede izleyeceği milliyetçilik anlayışını "Rus salatası yemeyerek, Çaykovski dinlenmeyerek, Puşkin'in eserlerini okumayarak, komünizmle mücadele yapılmaz. Bu bizim milliyetçiliğimizle uyumsuz." sözleriyle açıklıyordu. Bkz.: "Komünizmle Mücadele", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Ağustos 1950, s. 1-3; "Milli Eğitim Camiasında Komünizmle Mücadele", **Ulus Gazetesi**, 13 Ağustos 1950, s. 1. Görüşlerini "Komünizm gibi ideoloji hapisanelerinde çocuklarımızın hapis olmaması için garp medeniyetinin ilmi zihniyet ve müspet düşünce gibi kıymet ve metotlarını vatan coğrafyamızın her türlü değerleriyle işleyip vatani bu bakımdan zenginleştirmeliyiz." sözleriyle ifade eden İleri, Türk milletinin manevi kıymetlerini karşılaştıran bir milliyetçilik anlayışı ile komünizme karşı daha etkili bir mücadelenin yürütebileceğini düşünmekteydi. Bkz.: "Komünizmle Mücadele", **Zafer Gazetesi**, 29 Kasım 1952, s. 1-3.

⁷⁴⁹ Aysel Köksal, "Mahmut Makal'la Köy Enstitüleri Üzerine Söyleşi", **Abece Dergisi**, (200), 2003, s. 18.

⁷⁵⁰ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, İstanbul : Cumhuriyet Yay., 1965, s. 238.

⁷⁵¹ Mehmet Başaran, Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mahmut Makal bunlara birkaç örnektir.

Hasan Ali Yücel'den sonra Milli Eğitim Bakanlığı görevine atanan Reşat Şemsettin Sirer'den, köy enstitülerindeki eksiklikleri düzeltmesi bekleniyordu. Ancak Sirer, eksiklikleri düzeltmek yerine köy enstitülerinin kurucusu olan İsmail Hakkı Tonguç'u görevinden uzaklaştırdı. Sirer, daha sonra da Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsünü kapattı (1947).⁷⁵² Bu yıllar Düziçi Köy Enstitüsü'nde okuyan Ahmet Lütfi Dağlar'ın kitabından öğrenilebilir. Dağlar, İsmail Hakkı Tonguç'un görevden alınmasını üzüntüyle karşılayarak bu durumu şu şekilde ifade etmişti : "Hakkı Tonguç yoktu artık, görevinden alınmıştır. Köy enstitülerinin baş koruyucusu, köylerin ileri eğitime, bilgiye, teknik olanaklar kavuşturan kişi artık yoktur."⁷⁵³

Sirer, köy enstitülerinin programlarında ve yönetimlerinde bazı değişiklikler yaptı. Bu değişikliklerle kültür ve ziraat dersleri artırılarak teknik dersler azaltıldı. Enstitülerdeki öğrenci sayıları düşürülerek şehirli çocuklara da % 25'lik bir kontenjan ayrıldı. Öğrencilere tanınan haklar da ellerinden alındı. Böylece köy enstitülerinin temel yapıları değiştirildi ve Tonguç'un "iş okulu" anlayışı yıkıldı.⁷⁵⁴ Kısacası DP'nin iktidara gelmesinden önce Sirer'in izlediği politikalar sonucunda köy enstitüleri, temel özelliklerini yitirip amaçlarından saptırılmıştı.⁷⁵⁵ CHP, köy enstitülerine karşı kendi içinde meydana gelen tartışmalara bir an önce son verebilmek amacıyla böyle bir politika uygulamıştı.

3.8.2.2. Tevfik İleri'nin Köy Enstitülerine Bakışı

1946 yılında muhalefet partisi olarak kurulan DP'nin CHP'ye yönelik en önemli tenkit konularından biri köy enstitüleri idi. Köy enstitülerinin mevcut yapısı DP'nin, prensipleriyle bağdaşmıyordu. Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'ın istifasıyla göreve gelen Tevfik İleri, başlangıçta köy enstitüleri hakkında olumlu düşünüyordu. İleri, 1944 yılında Samsun 19 Mayıs Dergisi'nde yayınlanan bir yazısında köy enstitülerinin memleket için çok faydalı olduklarını ve buralarda yepyeni bir neslin yaratılmakta

⁷⁵² Niyazi Altunya, "Köy Enstitüleri Uygulamalarından Çıkan Sonuçlar", **Mülkiye Dergisi**, XXV (229), 2000, s. 323.

⁷⁵³ Ahmet Lütfi Dağlar, **Düziçi Köy Enstitüsü ve Sonrası Kimi Anılarım**, Ankara : Kadioğlu Yay., 1990, s. 74.

⁷⁵⁴ Kirby, a.g.e., s. 376-390; Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1959)**, İstanbul: Kaynak Yay., 1982, s. 180.

⁷⁵⁵ Tonguç, a.g.e., s. 349; Kirby, a.g.e., s. 372-373.

olduğunu ifade etmişti.⁷⁵⁶ İleri, bu yazısında 1944 yılında Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü izlenimlerini şöyle dile getirir:

Bunların her biri yakında bir köye öğretmen gidecek. Bir yandan o köye çiftçiliği, demirciliği, doğramacılığı en iyi şekilde sokacak, bir yandan da köyün küçük çocuklarına bu enstitüden aldığı bilgiyi, ruhu aşılacak. Evet, tesadüfen görmemiş olanların katıyen bilmelerine ve tasavvur etmelerine imkân olmayacak şekilde yepyeni bir gençliğin yepyeni bir neslin bu köy enstitülerinde yaratılmakta olduğunu zevk alarak, gurur duyarak gördük. Bugün dilediğimiz, yurt için de büyük Türkiye için de çok faydalı olan bu köy enstitüleri davasının muvaffak olması, gerçekleşmelidir. Bu güzel, bu hayat dolu istikbalimiz için çok ümit verici bu enstitüden ayrılırken şöyle düşündüm: Şehirlerin; kasvetli, müfsit, insanı bedbin edici havasından bunalanlar buraya uğramalıdır. Burası, hasta dimağ ve ruhlar için bir şifa kaynağı olacaktır.⁷⁵⁷

Çok partili hayata geçilmeyle birlikte köy enstitülerine yapılan eleştiriler ve Reşat Şemsettin Sirer'in yaptığı değişiklikler üzerine İleri'nin köy enstitüleri hakkında fikirleri de değişti.

Şemsettin Sirer'in köy enstitülerinde yaptığı değişiklikler az da olsa yapılan eleştirileri durdurdu. Ancak köy enstitülerinde komünizm politikası uygulandığına dair eleştiriler hala devam ediyordu. Ancak 136 öğretmen, hükümete bir beyanname yayınlarak bu eleştirileri reddetmişlerdi.⁷⁵⁸

Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ikinci günü "komünizme karşı mücadele" edeceğine dair açıklamalarda bulunmuştu. Ancak bazı gazeteler, bunu yanlış yorumlayarak İleri'nin köy enstitülerine olumsuz baktığını söylemişlerdi. Bu gazetelerin başında Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman geliyordu. Yalman, İleri'yi köy enstitülerine karşı "öldürücü bir taarruz açmakla" suçluyordu.⁷⁵⁹ Oysa bu yazısından iki gün önce Yalman, İleri'nin milli eğitimin başına getirilmesini komünizm ile mücadele açısından olumlu bir gelişme olarak değerlenmişti.⁷⁶⁰ İleri'nin köy enstitüleri konusunda atmış olduğu tek bir adım yokken yapılan bu eleştiriler önyargının eseri idi.

⁷⁵⁶ Ahmet Emin Yalman, "İleri Gitmek, Geri Gitmek", **Vatan Gazetesi**, 21 Ağustos 1959, s. 1.

⁷⁵⁷ Tevfik İleri, "Lâdik Halkevi ve Köy Enstitüsü", **19 Mayıs Dergisi**, (66), 1944, s. 6.

⁷⁵⁸ Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (35-36), 2005, s. 279.

⁷⁵⁹ Ahmet Emin Yalman, "Köy Enstitüleri Davası", **Vatan Gazetesi**, 17 Ağustos 1950, s. 1.

⁷⁶⁰ Ahmet Emin Yalman, "Maarifimizin Başına Bir Yüksek Mühendis Gelirken", **Vatan Gazetesi**, 13 Ağustos 1950, s. 1.

Tevfik İleri, gerekli tetkikleri yaptırdıktan sonra köy enstitülerinin doğru bir sistem olmadığına karar verdi. O, öğretmenlerin aynı bilgiye sahip olmaları gerektiğini düşünmekteydi. Ayrıca şehir ve köylerdeki öğretmenlerin farklı eğitim almasına olumlu bakmıyordu.⁷⁶¹ Aynı zamanda İleri, köy enstitüleri konusunda Amerika'dan getirilen yabancı uzmanlardan yardım aldı. Watson Dickerman, şehir ve köy öğretmenlerinin ayrı ayrı yetişmemesi gerektiğini ve bütün öğretmenlere aynı eğitimin verilmesi zaruretini söylemişti.⁷⁶² Dickerman ile aynı görüşe sahip olan Wofford da "köy enstitüleri ile kent ilk öğretmen okulları müfredatının eşitlenmesini" tavsiye etmişti.⁷⁶³ Türkiye'de öğretmen yetiştirme konusunu inceleyen Roben J. Maaske de öğretmen yetiştiren kurumlardaki ikiliğe son verilmesi görüşündeydi.⁷⁶⁴ Dickerman, Wafford ve Maaske'nin⁷⁶⁵ raporlarındaki ortak nokta köy enstitüleri ile Kent İlk öğretmen okullarının Türk milli eğitim sistemi içerisinde ikiliğe yol açabileceğiydi. Aynı bilgiye sahip öğretmenleri yetiştirmek isteyen İleri'nin düşünceleri, uzmanların görüşleri ile benzerlik göstermekteydi.

Tevfik İleri'ye göre, köy enstitülerinde yetişenler gerçek öğretmen değillerdi. Çünkü Köy Enstitülü öğretmenler tarlada amele, işçi gibi çalışıyorlardı. Bu yüzden Köy Enstitülüler, öğretmenin esas görevi olan öğretmenliği hakkıyla yapamıyordu.⁷⁶⁶ Aynı zamanda ona göre köy enstitülerinde komünist öğretmen yetiştiriliyordu ve dolayısıyla bu durumdan yine etkilenenler öğrenciler oluyordu.⁷⁶⁷

İleri, köy enstitüleri hakkında Meclise yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti:

Arkadaşlar devraldığımız müessese temiz değildir. Bir ay evvel Arifiye Köy Enstitü Müdürünü altı yedi aylık sıkı bir teftişten sonra denetim altına aldık. Yaptığım tahkikat sonunda maalesef hiç iyi olmadığı meydana çıktı ve bu arkadaşı vazifesinden uzaklaştırdım. Devraldığım günden bugüne kadar üzerinde hassasiyetle durulduğu halde,

⁷⁶¹ Bozkurt, a.g.e., s. 78.

⁷⁶² Watson Dickerman, **Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor (1951)**, Ankara: MEB Yay., 1956, s. 98.

⁷⁶³ Wofford, a.g.e., s. 91-92.

⁷⁶⁴ Maaske, a.g.e., s. 58.

⁷⁶⁵ Fay Kirby, bu uzmanların, özellikle Wofford'un bilgili ve samimiyetinden şüphe edilmeyecek eğitimciler olduğunu ancak bunlara yanlış bilgiler verildiğini iddia etmiştir. Bkz.: Kirby, a.g.e., s. 406-409.

⁷⁶⁶ Akbaba, a.g.e., s. 65.

⁷⁶⁷ **Aynı Tarihi**, (207), 1-29 Şubat 1951, s. 116.

hala durmakta olduğumuz halde, bunları birer birer aramakta, bulmakta ve saf dışı yapmaktayız.⁷⁶⁸

İleri yine mecliste yaptığı başka bir konuşmada⁷⁶⁹ köy enstitüleri konusunu şu şekilde ifade etmiştir: “Köy kalkınmasının temeli addedilen köy enstitülerinin nasıl çalıştığını nasıl eserler verdiğini bütün millet biliyor. Burada Türk çocuğuna tariz etmek aklımızdan geçmez. Bilakis birçok kıymetli çocuklarımızın ziyan edilmesinden dolayı çok müteessiriz.”⁷⁷⁰

Genel olarak bakıldığında İleri'nin, köy enstitüleri hakkında önceleri sahip olduğu olumlu düşüncelerin, zaman içinde kaybolduğu görülmekteydi. Türk köylüsünün istediği öğretmeni yetiştirme işini, en önemli eğitim davalarından biri olarak gören İleri, bu yolda ilk adımını köy enstitülerini kaldırmakla yapacaktı.

3.8.2.3. Köy Enstitülerinin İlk Öğretmen Okullarına Dönüştürülmesi

1940 yılında açılan köy enstitüleri, 1945'te mezun vermeye başladı. Ancak köy enstitüleri konusunda çok fazla sorun çıktı. Bu sorunları önlemek amacıyla CHP döneminde Milli Eğitim Bakanlığı makamına Reşat Şemseddin Sirer getirildi. Sirer, 1947 yılında köy enstitüleri programlarında değişiklik yaptı. Aslında Sirer'in yaptığı değişikliklerle DP'nin iktidara gelmesinden önce köy enstitüleri temel özelliklerini yitirmiş ve amaçlarından saptırılmıştı.⁷⁷¹

Konu yakından incelendiğinde köy enstitülerinin zamanla kuruluş ilkelerinden koparak etkisini yitirdiği anlaşılmaktaydı. 1947 yılına kadar geçen süredeki köy okulu toprağı sağlanması, okul binası yapımı, köylülerin çalıştırılması gibi kimi uygulamalar eleştiriye uğradı. Okul binalarını da genellikle öğrenciler yapmışlardı. Bu enstitülerde işe dayanan, zor bir eğitim öğretim yapıyordu.⁷⁷² 1947'de Konya-İvriz Köy Enstitüsü'nden

⁷⁶⁸ Aksoy, **Babam Tevfik İleri**, s. 151.

⁷⁶⁹ İleri, bu konuşmayı yaptıktan sonra Dicle Köy Enstitüsü öğrencisinin gönderdiği mektubu okumuştur. Enstitüler de öğrencinin nasıl yetiştiğini ve nasıl çalıştırıldığını gösteren bu mektubu ayrıntılı incelemek için Ek 16'ya bakınız.

⁷⁷⁰ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 6, 25 Şubat 1951, s. 836.

⁷⁷¹ Hayrettin Uysal, “Köy Enstitüleri Neden Kapatıldı”, Melek Gülbağ (Haz.), **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, Ankara: Eğit Der Yay., 1990, s. 378-379.

⁷⁷² Şevket Gediklioğlu, **Evreler, Getirdikleri, Yankılarıyla Köy Enstitüleri**, Ankara: İş Yay., 1971, s.319-329.

mezun olan bir öğretmen, 1950’de bir ankete verdiği cevapta güç, bakımsız şartlar altında gerçekleşen eğitim süreçlerini ve yaptıkları çalışmalarını gerçekçi biçimde dile getirmişti:

Kışın 3 ay ders yapardık: Günde 8 saat. Yılın diğer 9 ayında da elimiz yüzümüz harç, kireç içinde, ameleden aşağı bir şekilde çalışırdık. Üç senede koca koca 25 bina meydana geldi, sırf öğrenci emeği ile. Çalışmanın aleyhinde bulunduğum sanılmasın. Öğleye kadar dört zeytin, öğleyin kuru bulgur pilavı ile temelimiz kurudu. Yarım yamalak bir kitaplığımız vardı. Henüz okumak nedir bilmeyen köy çocuklarıydık. Elimize bir kitap alsak okumaya vakit bulamazdık.⁷⁷³

Tevfik İleri’den sonra Milli Eğitim Bakanlığı yapan Salim Burçak’ın, köy enstitüleri ilgili düşünceleri olumlu değildi. Nitekim o bir konuşmasında konuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmekteydi:

Enstitü mezunu öğretmenler 20 lira ücretle çalışıyor, 3 yılla 6 yıl arasında staj görüyorlardı. Öğretmen Okulu çıkışlılar ise 20 lira maaşla göreve başlıyor ve 1 yılla 3 yıl arasında staj görüyorlardı. Bu iki kaynaktan gelen öğretmenlerin disiplin kurulları ayrı, ceza hükümleri de ayrı idi. Öğretmen Okulu çıkışlılar eğitim sürelerinin bir buçuk misli mecburi hizmet yaparken, enstitüden gelenler 20 yıl gibi çok ağır bir hizmet yükümlülüğü altında bulunuyorlardı. Köy enstitülerine köylü çocuklar alınıyor, köy durumunda olan küçük kasabaların çocukları bile enstitülere giremiyor, girebilmeleri için kendilerini köy nüfusuna kaydetmeleri lazım geliyordu.⁷⁷⁴

Köy enstitülerinin bir diğer olumsuz yönü de buralardan yetişen öğretmenlerin, köyde hem öğretmenlik, hem de tarım ve sanat öğrenciliği yapmalarıydı. Şehirlerde yetişen aydınların köy şartlarına kolay kolay alışamayacakları göz önünde tutularak, köyde yetişenlerin öğretmen olması halinde bu hizmetlerin daha kolay yerine getirileceği düşünülmüş ve köyün süratle kalkınacağı zannedilmişti. Bu nedenle köy enstitülerinde tarım kolu, tarım başı, yapı kolu, marangozluk kolu, demircilik kolu gibi uygulama alanlar oluşturulmuştu. Ancak uygulama umulan sonuçları vermedi.⁷⁷⁵ Bu durumu Tevfik İleri, 1950 yılındaki İkinci Terbiye Kongresi’nde şöyle eleştiriyordu:

Öğretmenin vazifesi yol yapmak şu veya bu vazife yapmak değildir. Onun vazifesi istenilen bir milleti yaratmaktır. Çocuklarımıza vereceğimiz terbiyenin milli bir terbiye olmasında hiçbir pazarlığa niyetimiz yoktur. Bu hususta öğretmenin ayağını köstekleyecek ne kadar engel varsa hepsini yok edeceğiz. Öğretmenin saygı gösterilmesi lazım gelen bir insan olarak tanınmasını istiyoruz. Faziletsiz, huzursuz, ne kadar parazit varsa bunu elbirliği ile temizleyeceğiz. Bunların miktarı 300-400’ü geçmez. Bunları çok kolay temizleyeceğiz.

⁷⁷³ **Köy Enstitüleri ve Köy Öğretmeni Anket Cevapları**, Ankara: MEB Yay., 1950, s. 98.

⁷⁷⁴ R. Salim Burçak, **On Yılım Anıları**, İstanbul: (y.y), 1998, s. 145-146.

⁷⁷⁵ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, İstanbul: Ülke Yay., 2001, s. 99.

Öğretmen Türk çocuğuna şekil verir. Öğretmen'in vazifesini yapması için iki vasıtası vardır. Bunlardan biri bilgi, diğeri en mühim olanı terbiyedir.⁷⁷⁶

Tevfik İleri'ye göre bu enstitülerde, serbest okuma saatlerinde öğrencilere solcu kitaplar incelettirilmiş, “Sovyetizm”, Demokrasi ve Sosyalizm”, “Sosyal Mücadelelerin Tarihi” gibi eserlerin özetleri, öğrenci konferansları adı altında gençlere dinletilmişti. Ayrıca Kral Marks'ın hayatı, eserleri ve mezhebi hakkında konferanslar da verilmişti.⁷⁷⁷ Ona göre köy enstitülerinde komünist öğretmenler yetiştirilmişti. İleri, bütün bu sebepler nedeniyle köy enstitülerini kapatmak istemiş ve gerekli çalışmalara da başlamıştı. Konuyla ilgili çalışmaların başladığını şu sözlerle ifade etmişti:

Öğretmenlerden beklediğimiz vazife, herhangi bir memurdan beklenen vazifenin çok üstünde, çok ağır ve hakikaten milli ve vatani bir vazifedir. Kendilerinden bütün ağır vazifeler beklediğimiz öğretmenlerin bunu başarmalarına engel olan emir ve talimatları Bakanlığımız kendi bünyesinde tasfiye yoluna gidecektir. Köy enstitüleri birer öğretmen okulu haline getirilecek ve bu okullara köy çocukları ile birlikte kasaba çocukları da almak kararındayız. Bu mevzu üzerinde çalışmalar devam edecektir.⁷⁷⁸

İleri'nin de söylediği gibi çalışmalar devam etti. O, köy enstitülerinde ilk iş olarak kız ve erkek enstitülerini ayırdı. Köy enstitülerinde kız ve erkek öğrencilerin bir arada bulunmalarından, beraber çalışmalar yapmalarından uzun bir zamandır yakınlar oluyordu. Bunu önlemek amacıyla 1950-51 eğitim öğretim yılında köy enstitülerindeki kız öğrenciler, İzmir'deki Kızılçulcu Köy Enstitüsü'nde toplandı.⁷⁷⁹ İleri, bu uygulamayı şöyle açıklamıştı:

Köy Enstitüler mevzuunda yaptığımız ve öğündüğümüz bir başka icraatımız daha vardır. Her köy enstitüsüne dağıtılmış ve ıstırapları Türk milletine mal olmuş kız çocuklarımızı, bu enstitülerden alarak bir kız enstitüsü halinde evvela İzmir'de bilahare Bolu'da topladık... Çünkü eski haliyle bu yatılı okullara kızlarını vermeyen asil Türk köylüsü bizim icraatımızdan sonra yani kız köy enstitülerini müstakilen kurmamızdan sonra kızlarını büyük bir iştiyakla bu okullara göndermek istediler ve gönderdiler⁷⁸⁰

⁷⁷⁶ Aksoy, a.g.e., s. 91; Bakan Tevfik İleri'nin bu açıklamalarına öğretmenlerden eleştiri gelmiştir. Bunlardan biri olan öğretmen Halil Aytekin Tevfik İleri'ye ağır ithamlarda bulunmuştur. Bkz.: Halil Aytekin, **Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye Açık Mektup**, Ankara: Emek Basımevi, 1953, s. 2.

⁷⁷⁷ **Aydın Tarihi**, (229), 1- 31 Aralık 1952, s. 117-118; Hatta İleri okullardaki komünist öğretmenlerin tasfiye işinin sürekli devam ettiğini söylemiştir. Bkz.: “Okullarımızda Komünist Öğretmenlerin Tasfiyesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Mart 1951, s. 1; “Particilik Yapan Öğretmenler Derhal Cezalandırılacaktır”, **Vatan Gazetesi**, 14 Eylül 1950, s. 1; “Öğretmenler Siyasete İştigal Etmeyecek”, **Vatan Gazetesi**, 16 Aralık 1950, s. 1.

⁷⁷⁸ “Köy Enstitülerinin Alacağı Yeni Şekil”, **Vatan Gazetesi**, 7 Ekim 1950, s. 3; Gedikoğlu, a.g.e., s. 217.

⁷⁷⁹ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 5, 25 Şubat 1951, s. 837; Ilgaz, a.g.e., s. 343.

⁷⁸⁰ İleri, **Maarifimiz**, s. 11.

Yapılan bu değişikliğin ardından Milli Eğitim Bakanlığı ve öğretmen okulları müdürlerinin katılımıyla bir toplantı düzenlendi ve toplantıda, Edirne’de bir kız ilk öğretmen okulunun açılması ve Düziçi ile Beşikdüzü köy enstitülerinin⁷⁸¹ sadece kızlara tahsis edilmesi kararı alındı.⁷⁸² Bu uygulamayı eleştiren Feridun Osman Menteşeoğlu, bu ayrımı, haremlik-selamlık ayrımına benzettikten sonra bunun geriye doğru dönen bir çarkı andırdığını söyledi.⁷⁸³

İleri, köy enstitüleri mevzuunda yaptırdıkları çeşitli tetkikler ve anketler neticesinde kesin kararlarını verdiklerini ve yakında konuyla ilgili kanun teklifini meclise sevk edeceklerini, köy enstitülerini maddi ve manevi bütün hüviyetiyle öğretmen okullarına mutlak suretle dönüştüreceklerini; bu öğretmen okullarının hangi vilayetin içinde ise o vilayetin öğretmen okulu adını alacağını belirtmekteydi. Ayrıca, bu okullara köy çocuklarını da alarak “memleketteki köylü-şehirli ikililiği davasına” da son vereceklerini ifade ediyordu.⁷⁸⁴

İleri, TBMM’de yaptığı başka bir konuşmada köy enstitülerine öğretmen okulu statüsünün nasıl kazandırılacağı hakkındaki görüşlerini ifade ederken, “Köy enstitülerinin, ilkokula dayanan ve tahsil süresi en az altı yıl olan ilköğretmen okulları haline getirilmesinin tertiplendiği” ifadesini kullanmıştı.⁷⁸⁵

İleri, köy enstitüleri hakkında çalışmalarına hız vererek “Köy enstitüleri ve Öğretmen Okulları Komisyonu”, kurdurdu.⁷⁸⁶ Köy enstitülerini inceleyen komisyonun verdiği rapor doğrultusunda tek kaynaktan öğretmen yetiştirmek üzere başlatılan çalışmalar çerçevesinde köy enstitüleri, ilk öğretmen okulları haline getirildi. Eğitim süreleri de 6 yıla çıkarıldı. Buna göre programları tespit ettirilerek Bakanlar Kurulu’na sunuldu. Daha sonra bu karar, 11 Nisan 1952 tarihi ve kararıyla onaylandı.⁷⁸⁷ Bu kararları

⁷⁸¹ Bu enstitülere nasıl başvurulabileceği ve başvurmak için hangi şartların gerekli olması hakkında bilgi sahibi olmak için bkz.: **Öğretmen Yetiştiren Her Derecedeki Okul ve Enstitülere Öğrenci Kayıt ve Kabul İşleri Hakkında Genelge ve Geçici Yönetmelik**, Ankara: MEB Yay., 1952, s. 8-9.

⁷⁸² **TBMM ZC**, Birleşim 101, Devre 9, Cilt 9, 18 Temmuz 1951, s. 209.

⁷⁸³ Feridun Osman Menteşeoğlu, “Köy Enstitüleri”, **Ulus Gazetesi**, 16 Kasım 1950, s. 2.

⁷⁸⁴ **TBMM ZC**, Birleşim 51, Devre 9, Cilt 5, 25 Şubat 1951, s. 837.

⁷⁸⁵ **TBMM ZC**, Birleşim 21, Devre 9, Cilt 11, 24 Aralık 1951, s. 331.

⁷⁸⁶ “Köy Enstitüler ve Öğretmen Okulları Komisyonu”, **Yeni Asır Gazetesi**, 6 Haziran 1951, s. 1.

⁷⁸⁷ **TBMM ZC**, Birleşim 21, Devre 9, Cilt 11, 24 Aralık 1951, s. 330.

eleştiren Ahmet Emin Yalman, köy enstitülerini kaldırmak yerine onların yanlışlarını düzeltmenin daha uygun olacağını ifade etmiştir.⁷⁸⁸

Köy enstitülerinin öğretim süresinin 6 yıla çıkarılması kararı, 1952-53 öğretim yılında uygulanmaya başlandı. Talim ve Terbiye Kurulu'nun bu kararına paralel olarak öğretmen yetiştiren kurumların öğretim programlarında da bazı değişiklikler yapıldı. Talim ve Terbiye Kurulu, köy enstitülerinin kapatılma sürecinde bazı değişiklikler yaptı. Bu değişikliklerin gerekçesi "Uygulama, hem öğretmen, hem de ziraatçı veya sanatkâr yetiştirmenin mümkün olmayacağını ve öğretmenin çalışmasını bu şekilde bölmenin okulun zararına olduğunu gösterdi. Böylece, üretici ve sanatkâr yani devlete fazla mali yük getirmeyecek öğretmen yetiştirme isteğinin gerçekleşmediği görüldü ve vazgeçildi." sözleriyle ifade edildi.⁷⁸⁹

Köy enstitüleri ile şehir öğretmen okullarının bir tek program etrafında birleştirilmesi çalışmaları sürerken hükümetin, köy okulları yapımında köylünün çalışma mecburiyetini kaldırması⁷⁹⁰ sosyal ve ekonomik yönden çok zor durumdaki halk açısından sevindirici bir gelişme olmasına rağmen, kaynak sıkıntısı yaşayan Türk Milli Eğitimi açısından üzüntü verici bir gelişme olmuştur.

İleri, köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin zaman zaman yakındıkları yirmi yıllık mecburi hizmet süresinin kısaltılması içinde incelemeler yaptırdı. 2 Mayıs 1952 tarihinde çıkarılan kanunla köy enstitüsü mezunlarının yirmi yıllık mecburi hizmet süreleri, öğrenim gördükleri sürenin bir buçuk katı olarak belirlendi.

Van Muradiye ilçesinin bir köyünde öğretmenlik yapan Cemalettin Çelik, köy enstitüsü sisteminden rahatsız olduğunu İleri'ye bir mektupla bildirmişti. Çelik'e göre, öğretmenler köy enstitüsü mezunu-öğretmen okulu mezunu diye ikiye ayrılmıştı. O, bu ayrılığın kaldırılmasını ve öğretmenlerin maddi durumunu düzenleyen kanunların bir an önce çıkarılmasını istemekteydi.⁷⁹¹

⁷⁸⁸ Ahmet Emin Yalman, "Bir Meclis Anketine İhtiyaç Var", **Vatan Gazetesi**, 10 Şubat 1952, s. 1-5.

⁷⁸⁹ Akyüz, a.g.e., s. 342.

⁷⁹⁰ "Köylüden Okul Yapma Mükellefiyeti Kaldırıldı", **Zafer Gazetesi**, 5 Ocak 1952, s. 1.

⁷⁹¹ BCA, BÖKMEK, 030. 01 . 90 . 567 .6 .

Halfeti İlçesi Tisa Köyü Öğretmeni, Ali Çevik köy enstitüsü mezunları ile öğretmen yetiştiren diğer kurumlardan mezun olanlar arasında eşitlik olmadığını söylemekteydi. Çevik'e göre, köy enstitülerinden mezun olanlar yaklaşık 20 lira maaş alırken, diğer öğretmenler 105 lira ücret alıyorlardı. Ayrıca tatilde şehirdeki öğretmenler, yurt gezisine ve memleketlerine giderken köy öğretmenleri büyük yaz tatili içerisinde dahi ancak 2 ay izinli sayılmaktaydı.⁷⁹² Tevfik İleri köy enstitüsü mezunu öğretmenlere yapılan bu haksızlıkları gidermek, gerekli düzenlemeleri yapmak için çaba sarf etti ve köy enstitüleri ve kent okulları arasında yaşanan bu eşitsizliklerin önüne geçmeye çalıştı. Köy enstitüsü mezunu öğretmenlerle, ailelerin hayatlarının büyük bir kısmını aynı köyde ve aynı ortamda geçirmelerinin önüne geçecek düzenlemeler yapıldı ve enstitü mezunu öğretmenlere yapılan büyük bir haksızlık ortadan kaldırılmaya çalışıldı.

İleri, köy enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin, diğer öğretmenlerle aynı haklara sahip olmaları gerektiğini düşünüyordu.⁷⁹³ Bunun için de enstitü mezunu öğretmenlere bazı haklar verildi. Öncelikle köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin aldıkları sembolik ücret diğer öğretmenlerin aldıkları maaşla eşit hale getirildi.⁷⁹⁴ Enstitü mezunu öğretmenlere yedek subay olarak öğretmenlik yapma hakkı tanındı.⁷⁹⁵ Bazı öğretmenlerin eğitimlerini tamamlamaları için askere celp ve sevkleri İleri bir tarihe ertelendi.⁷⁹⁶

10 Mart 1953 tarihinde, Talim Terbiye Kurulu'nun aldığı bir kararla bütün öğretmenlerin lise bitirme imtihanlarına girebilmelerine müsaade edildi.⁷⁹⁷ Böylece öğretmenlerin önleri açıldı ve yüksek öğrenimlerini tamamlayarak yükselbilmelerinin yasal zemini sağlandı.

7 Mayıs 1952 tarihinde köy enstitülerini, ilk öğretmen okuluna dönüştürecek kanun tasarısı meclise sevk edildi. Bu tasarıda köy enstitüleri ile kent öğretmen okulları için ortak bir program yer alıyordu. Bu program, daha söz konusu olan tasarı Meclis'te

⁷⁹² BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 567. 13.

⁷⁹³ **5. Milli Eğitim Şurası**, s. 13-14.

⁷⁹⁴ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 567. 6; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 56. 13.

⁷⁹⁵ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 567. 13; **TBMM ZC**, Birleşim 53, Devre 9, Cilt 20, 25 Şubat 1953, s. 973

⁷⁹⁶ BCA, BKKK, 030.18.01.129.47.3; BCA, BKKK, 030.18.01.02.25.29.10. Bu belgede askerliği ertelenen öğretmenlerin isimlerini de ayrıntılı bir şekilde bulabilirsiniz.

⁷⁹⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 82; **MEB Tebliğler Dergisi**, 14(642), 14 Mayıs 1951, s.15; **MEB Tebliğler Dergisi**, 15(715), 6 Ekim 1952, s. 142.

onaylanmadan 1952-53 ders yılından itibaren, köy enstitülerinde ve kent ilk öğretmen okullarında uygulanmaya başlandı.⁷⁹⁸ Böylece öğretmen yetiştiren kurumlarda uygulanan iki farklı programın, Türk toplumu içerisinde ortaya çıkarabileceği olası bir ikiliğin önüne geçildi. Ayrıca bu uygulama ile CHP döneminde, temel özelliklerini yitiren köy enstitüleri, birer ilköğretim okulu haline getirildi.

İlköğretime öğretmen yetiştirme sorunu 5 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da toplanan Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nda da ele alındı. Şuranın ikinci gündem maddesi, ilkokullarda öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okulları ile köy enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma gibi konuların incelenmesi olarak belirlenmişti.⁷⁹⁹

İlgili komisyon, yukarıda belirtilen gündem maddesi üzerindeki çalışmalarını neticesinde, konuyla ilgili bir rapor hazırladı. Bu raporda, zaten aynı öğretim programı ile öğretimlerini sürdürmeye başlayan köy enstitüleri ile şehir öğretmen okullarının aynı ruh ve ışık altında bir yönetmeliğe bağlanmasının yararlı olacağı belirtilmekteydi. Aynı zamanda deneme mahiyetinde uygulamaya başlanan yeni öğretmen okulları programı da Şura'da kabul edildi. Bu karar, 30 Nisan 1953 tarihinde Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylandı.⁸⁰⁰ Daha sonra 1954'te çıkarılan 6234 sayılı kanunla köy enstitüleri ve öğretmen okulları "İlk Öğretmen Okulları" adı altında birleştirildi.⁸⁰¹

Bu okullara alınacak olan öğrencilerin %75'inin köy ilkokullarından mezun olmaları gerektiği belirtilmiş, okulların yönetimi, eğitim ve öğretim işlerinin İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından yürütüldüğü ve köy enstitülerinden mezun öğretmenlerin, kanunun yayımından sonra, ilköğretmen okullarından mezun öğretmenlerle aynı haklara sahip olduğu kabul edildi.⁸⁰²

⁷⁹⁸ **TBMM ZC**, Birleşim 22, Devre 9, Cilt 18, 26 Aralık 1952, s. 443.

⁷⁹⁹ **5. Milli Eğitim Şurası**, s. 93.

⁸⁰⁰ Okudan, a.g.e., s. 41.

⁸⁰¹ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 567. 6; BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 567. 13; Akbaba, a.g.e., s. 66; **Köy ve Eğitim Dergisi**, (1), 1954, s. 30; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi(1948-1967)**, Ankara: Yargıçoğlu Yay., 1967, s. 132; Bu kanun hakkında ayrıntılı bilgi için Ek 17'ye bakınız.

⁸⁰² **Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun**, Ankara: MEB Yay., 1954, s. 8; "İlk Öğretmen Okulları Köy Enstitüleriyle Birleşecek", **Zafer Gazetesi**, 23 Ocak 1954, s. 1.

6234 sayılı “Öğretmen Okulları ile Köy Enstitülerinin Birleştirilmesi Hakkındaki Kanun”un en önemli gerekçesi şudur;

Köy enstitüleri öğrencileri, okulda iyi düzenlenmemiş bir müfredat programı ile sanat, genel ve meslek bilgilerini tam olarak alamadıkları gibi, meslek hayatına girdikten sonra geçimlerini sağlamak için kendilerine verilen araziyi işletmek, işliklerde çalışmak mecburiyeti karşısında kaldıklarından, asli vazifeleri olan öğretmenliklerini hakıyla yapamadılar ve müstahsil (üretici) hale de geçemediler.⁸⁰³

İleri, köy enstitüleri ile öğretmen okullarını birleştirdikleri gibi buralardan mezun olanların hak, görev ve sorumluluk bakımından da bir tutulacağını, bu kurumlardan çıkan öğretmenlerin sadece köyde kalmayacağını şehirde de görev alabileceklerini açıkladı. Ayrıca 15 bine yakın genç öğretmenin bu durumdan memnun olduğunu ve hiçbirinin düne hasret duymadığını aktararak, geçmişte yaşanan hadiselerin CHP Maarif Vekili Reşat Şemsettin Sirer zamanında kısmen önlendiğini ve iktidarları döneminde de kökünden yok edildiğini, sakat zihniyetlere geri dönüşü isteyenler varsa konuyu meclise götürmelerini ve burada tartışılmaları gerektiğini söylüyordu.⁸⁰⁴

Köy enstitülerinde yaptırdığı değişiklikler ve kullandığı yöntemler nedeniyle İleri, köy enstitülerinin baş yıkıcısı ilan edilmiş ve öyle zannedilmişti. Oysa Engin Tonguç, kendi bakış açısından İleri'nin “kaba yöntemler” kullandığını belirtmekle birlikte, onun köy enstitülerinin baş yıkıcısı olmadığını, bu kurumları asıl yok edenin CHP ve CHP'nin Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sirer, olduğunu ifade etmektedir.⁸⁰⁵ İleri de köy enstitüleriyle ilgili kendisine yöneltilen eleştirileri kabul etmemiştir. Öğretmen okullarının CHP döneminde kapatıldığını, kendilerinin hiçbir öğretmen okulunu kapatmadıklarını ileri sürmekteydi. O, kendi döneminde sadece köy enstitülerinin adının öğretmen okuluna çevrildiğini, böylece öğretmen okulları ile köy enstitülerinin programlarının birleştirildiğini, bu birleşik yapının köy ve şehir okullarının ihtiyacını karşılayacak bir hale getirildiğini belirtiyordu.⁸⁰⁶ İleri, köy enstitüleri ile ilgili faaliyetler nedeniyle CHP tarafından gericilikle suçlanması üzerine yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

⁸⁰³ Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s. 558; **MEB Tebliğler Dergisi**, 6 (783), 1954, s. 3

⁸⁰⁴ İleri, **Maarifimiz**, s. 12.

⁸⁰⁵ Tonguç, a.g.e., s. 427.

⁸⁰⁶ İleri, **Maarifimiz**, s. 10.

Geriliğe gelince, biz bazı insanlar için hakikaten geriyiz. Vazifeli oldukları halde köy enstitülerine gidip de memleketin dört bucağından toplanan tertemiz köy kızlarına yarının mürebbisi olacak insanlara içki ve meze ikram ettiren kimselere nazaran biz geri insanlarız. Enstitülerde solcu şiirler, solcu eserler okutmak için azami teşviki yapan insanlara nazaran, bugün biz aynı çatının altında Namık Kemal, Mehmet Akif ve Arif Nihat Asya'nın şiirlerini okuttuğumuz için ebetteki geriyiz.⁸⁰⁷

1953-1970 yılları arasında yürürlükte kalmış olan İlk Öğretmen Okulu Programı'nda dersler, Türk Dili Edebiyatı, Sosyal Bilgiler, Tabiat ve Fen Bilgisi olmak üzere dört ana gruba ayrıldı.⁸⁰⁸ Ayrıca her sınıftaki haftalık ders saatleri toplamı 35 saat olarak belirlendi. 1937 Öğretmen Okulları Programı'na göre 2 saatlik bir süre artırımı yapıldı. Bu programın dikkat çeken ve eleştirilen bir diğer yönü öğretmen okullarına din derslerinin konulmasıydı.⁸⁰⁹ Fay Kirby, İleri'nin bu faaliyetini eleştirmiş ve öğretmen okullarına din dersinin konulmasının, basında köy enstitülerine karşı bir ilginin uyanmasına yol açtığını söylemişti.⁸¹⁰

Sonuç olarak köy enstitüleri, İleri'nin görüşleri doğrultusunda birer ilköğretim okulu haline getirildi. İleri'nin izlediği politikalar, CHP döneminde temel yapılarını ve özelliklerini yitiren köy enstitülerindeki komünizm söylentilerini sona erdirmiştir. Köy enstitüleri ile kent ilk öğretmen okullarının programları birleştirildi ve memlekette iki farklı öğretmen yetiştiren sistemin doğurabileceği ikiliğin önüne geçilmeye çalışıldı.

3.8.3. Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme

Tevfik İleri, ilköğretimden sonra ortaöğretim alanındaki öğretmen yetiştirme sorunlarına el atarak bu alanda da çalışmalar yaptı. Ortaöğretim öğretmenleri 1946'dan beri eğitim enstitüleri tarafından yetiştiriliyordu. İleri döneminde kaynak çeşitlendi ve bu konuda eğitim enstitülerinden, yüksek öğretmen okullarından ve fakültelerin ilgili bölümlerinden faydalanıldı.⁸¹¹

⁸⁰⁷ **TBMM ZC**, Birleşim 101, Devre 9. Cilt 9, 18 Temmuz 1951, s. 211.

⁸⁰⁸ Koçer, a.g.e., s. 141-147; **Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı**, Ankara: MEB Yay., 1952, s. 14-15.

⁸⁰⁹ **Ortaöğretim Programlarında Yönelmeler (1924-1970)**, s. 113; Cavit Binbaşoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bilimleri Tarihi**, Ankara: Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Araştırma, Geliştirme Merkezi Yay., 1999, s. 49.

⁸¹⁰ Kirby, a.g.e., s. 369.

⁸¹¹ Akbaba, a.g.e., s. 67.

İleri'nin ortaöğretime öğretmen yetiştirme konusundaki faaliyeti, CHP idaresinin son Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Tahsin Banguoğlu tarafından kapatılan İstanbul Muallim Mektebi, Terbiye Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulu'nu tekrar hizmete açmak oldu. Bu okullar 1950-1951 öğretim yılında yeniden öğretime başladı.⁸¹² O, mecliste yaptığı konuşmada,⁸¹³ bu okulların tekrar faaliyete geçirilmesi ile ilgili olarak “Öğretmen okulları üzerinde çok hassasiyetle duruyoruz ve yine bu itibardır ki, bundan 1-2 sene evvel hiçbir düşünceye ve hiçbir karara dayanmadan bir muamma halinde kapatılan İstanbul'da 100 senelik maziye malik ilk Muallim Mektebi'ni, Terbiye Enstitüsü'nü ve memleket irfanına kıymetli elemanlar yetiştiren Yüksek Muallim Mektebi'ni kısa bir zaman evvel yeniden açmış bulunuyoruz.” demektedir.⁸¹⁴

1952 yılında çıkarılan bir yönetmeliğe göre enstitülere girmek isteyen öğrencilerin seçimi yeni esaslara bağlandı. Yeni düzenlemeye göre, eğitim enstitüsüne girmek isteyen öğrencilerin okullarınca, ilkokul öğretmenlerinin de Milli Eğitim Müdürlüğünce aday gösterilmesi ve yapılacak seçme sınavını başarmaları gerekiyordu.⁸¹⁵ Mesleki ve teknik öğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren kız ve erkek teknik öğretmen okulları, yeni doğan ihtiyaçlara göre geliştirilirken, mevcut öğretmenlerin olgunlaşmasını sağlamak ve bunları yeni ihtiyaçlara intibak ettirmek amacı ile yaz aylarında çeşitli bölgelerde farklı yetiştirme kursları düzenlendi. Diğer taraftan, bazı yabancı ülkelere, bilgi ve görgülerini artırmak üzere öğretmenler gönderildi.⁸¹⁶ 1957 yılında 236 sayılı Terbiye Talim Kurulu kararıyla enstitülerin öğretmenlik bilgisi derslerine yenileri eklendi.⁸¹⁷ DP döneminde Ticaret Lisesi'ne meslek dersleri öğretmeni yetiştirebilmek amacı ile Kız Teknik Öğretmen Okulu'na bağlı olarak, 1955 yılında Ticaret Öğretmen Okulu açıldı. Bu okul 1957 yılında Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu, adıyla müstakil bir okul haline getirildi.⁸¹⁸ 1959 yılında TTK kararıyla Kız Teknik Öğretmen Okulu yönetmeliği de değiştirildi. Kabul edilen bu yeni yönetmelikle öğrenci kabul esasları yeniden düzenlendi.⁸¹⁹ Yine İleri döneminde özel

⁸¹² A.g.e., s. 56.

⁸¹³ Yüce, a.g.t., s. 193 ; “Öğretmen Koleji Dün Açıldı”, **Vatan Gazetesi**, 4 Ekim 1950, s. 1.

⁸¹⁴ **TBMM ZC**, Birleşim 5, Devre 9, Cilt 2, 13 Kasım 1950, s. 56.

⁸¹⁵ BCA, BÖKMEK, 030. 01. 90. 502. 2.

⁸¹⁶ **Yeni İktidarın Çalışmaları(22.5.1950-22.5.1952)**, s. 21.

⁸¹⁷ Akbaba, a.g.e., s. 68.

⁸¹⁸ A.g.e., s. 68.

⁸¹⁹ A.g.e., s. 68.

eğitime retmen yetiştirebilmek amacıyla 1953 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü içinde “Özel Eğitim Bölümü” açıldı.⁸²⁰

Türkiye’de 1959 yılına kadar sadece İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu vardı. Bu okul, genellikle üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerinin bölümlerine ğrenci yetiştiriyordu. Dört yıl süreli bu okulun öğrencileri lise mezunları arasından seçilerek alınıyor ve bunlar parasız-yatılı bir şekilde liselere ğretmen olarak yetiştiriliyordu. Ancak mezun sayısı ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildi. Okulun ğrenci mevcudu artırılmak istense de lise mezunu öğrenciler genellikle üniversiteyi tercih ediyordu. İleri, bu sorunu çözmek için ğretmen okulları arasından seçilecek yatılı bir yüksek ğretmen okulu açma çalışmalarına başladı. Okulun yerini Ankara olarak belirledi. Edebiyat ve Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi sosyal alanda ğretmen yetiştirdiği için, bu yeni okulun Fizik, Kimya, Biyoloji, Matematik gibi pozitif bilimlerde de ğretmen yetiştirmesi kararı alındı.⁸²¹ İleri, bu amaçla 1959 yılında Ankara’da Yüksek Öğretmen Okulunu açtı.⁸²² Bu okulun hazırlık sınıflarına alınacak öğrencilerin, ilk ğretmen okulunu bitiren ve Türkçe, Matematik, Fizik, Kimya derslerinin ortalaması 8 olan gençler arasından seçilmesi kararlaştırıldı. Bu okulun öğrencileri, genellikle ilk ğretmen okullarından geliyordu.⁸²³ Ancak diğer okullardaki başarılı öğrenciler de bu okula gelebilmekteydi. Bakan İleri’nin, ilk ğretmen okullarındaki kabiliyetli gençlere eğitim vermek ve üniversite kapısını açmasıyla övündüğü bu okula öğrenciler alındığı için çok faydalı ve olumlu çalışmaların altına imza attı.⁸²⁴

Ankara Yüksek Öğretmen Okulu’nun açılmasıyla ilgili bilgi veren İleri, bu yeni okulun ğretmen okullarından seçerek alacağı gençlere, lise formasyonu verdikten sonra üniversitede tahsil yapma imkânlarına kavuşturacağını söylemekteydi. O “Böylece, ilk ğretmen okullarının kabiliyetli gençlerine yeni bir yükselme ufku daha açılmış bulunmaktadır.” diyerek yeni açılan Yüksek Öğretmen Okulu’nda daha ziyade fen dersleri bölümlerinin bulunacağını ve bu alandaki büyük ihtiyacın en kısa zamanda karşılanmasının

⁸²⁰ A.g.e., s. 68.

⁸²¹ Kaya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, s. 204-206.

⁸²² “Yeni Yüksek Öğretmen Okulu Bugün Açılıyor”, **Zafer Gazetesi**, 28 Ekim 1959, s. 1; “Tevfik İleri’nin Maarif Davasını Açıklayan Konuşması”, **Zafer Gazetesi**, 30 Ekim 1959, s. 4; İbrahim Arslanoğlu, **Türk Eğitim Sistemi**, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yay., 1997, s. 180.

⁸²³ Oğuzkan, a.g.e., s. 168; **İlköğretim Dergisi**, 25 (457) , 1 Ekim 1959, s. 10.

⁸²⁴ Başar, a.g.m., s. 117; İsa Eşme , “Öğretmen Yetiştirmede 130 Yıllık Bir Sürecin Öyküsü: Yüksek Öğretmen Okulları”, **Milli Eğitim Dergisi**, (160), s. 10.

temin edilmiş olacağını belirtti.⁸²⁵ Aynı zamanda İleri, bu yeni açılan okul için, “Bu hayırlı müessesenin memleketimizde ilk defa girişilen bir tecrübe olarak muvaffak olacağından ve liselerimize, öğretmen okullarımıza en yakın zamanda değerli meslek elemanları kazandıracığından zerrece şüphemiz yoktur”,⁸²⁶ sözlerini sarf ederek okullara yüklediği misyonu açıkladı.

Tevfik İleri'nin ortaöğretime öğretmen yetiştirmek için gerçekleştirdiği bir diğer faaliyet, 1959 yılında Buca Eğitim Enstitüsü'nün kurulmasıydı. Aynı sene imam-hatip okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü eğitim hayatına başladı.⁸²⁷

Öğretmen yetiştirmek kadar öğretmenlerin meslek içinde değişen şartlara göre geliştirilmesi de önemlidir. Tevfik İleri, bakanlığı döneminde bu konuya eğilerek “öğretmenlerin sorunlarını çözmek, öğretmen adaylarını mesleğe daha iyi hazırlamak, öğretmenlerin meslek içinde yetişmelerini sağlamak ve her derecedeki okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için”⁸²⁸ “Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü”nü kurdu.⁸²⁹ Böylece öğretmenlere yönelik iş ve işlemler tek çatı altında toplanmış olmaktadır.

Tevfik İleri, mevcut öğretmenlerin yeterliliklerinin artırılmasına yönelik olarak hizmet içi faaliyetlere de büyük önem verdiklerini belirtmiş ve “Öğretmen, ülkemiz çocuklarını gözümüzü kırpmadan emanet edebilecek mukaddes bir varlıktır.” demişti. O konuşmasının devamında şunları söylemişti:

Onun manevi evsafi, dürüstlüğü, çalışkanlığı, bilgisi, görgüsü ve hatta giyinmesi, gezmesi, oturması, kalkması, yemesi, içmesi velhasıl her türlü bilgisiyle hakiki bir örnek olması lazımdır. Bu itibarla öğretmeni sadece okuldan aldığı bilgi ile baş başa bırakmaya hakkımız yoktur. Onun yetişmesine, daima yetişmesine ve hayatı boyunca iyiye doğru yükselmesi için her türlü kolaylığı göstermeye mecburuz. Bunun için de kurslar, seminerler, seyahatler ve görgü bilgilerini artırmak maksadıyla yurt dışı seyahatlerine imkân sağlamaya çalıştık.⁸³⁰

⁸²⁵ İleri, **Maarif Çalışmaları**, s. 11.

⁸²⁶ Başar, a.g.m., s. 117.

⁸²⁷ Akbaba, a.g.e., s. 68.

⁸²⁸ “Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü İhdas Edildi”, **Zafer Gazetesi**, 2 Ağustos 1957, s. 1.

⁸²⁹ “Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü Kurulacak”, **Zafer Gazetesi**, 1 Ekim 1959, s. 1; **İlköğretim Dergisi**, 25 (457), s. 9.

⁸³⁰ **TBMM ZC**, Birleşim 47, Devre 9, Cilt 3, 25 Şubat 1960, s. 593.

Tevfik İleri'nin bakanlığı sırasında hazırlanan 1959 Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda öğretmen yetiştirme konusuna önemle değinilmişti. Komisyon, gelişmiş Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'de öğretmen sayısının azlığına vurgu yaparak bunun istenilen nitelikte öğretmen yetiştirilmesine engel olduğu görüşünü savunmaktaydı. Öğretmen azlığına sebep olarak mesleğe yeterince talep olmaması, mesleğe girenlerin sonradan daha kazançlı mesleklere yönelmesi, gereksiz okulların açılması, ilkokul sonrası eğitim almak isteyenlerin sayısındaki artış gösterilmişti. Komisyon, öğretmen ihtiyacının karşılanması için aşağıdaki önerileri bakanlığa sunmuştu;

- Eğitim enstitüleri istenen vasıf ve sayıda öğretmen yetiştirecek düzeyde değildir. Bu okullarda eğitim kadroları yeniden gözden geçirilmeli, öğrenci sayısı arttırılmalı, öğrenci alımında seçimler yapılmalı, bu kurumlara öğretmen tayinleri bir heyet tarafından sınavla yapılmalı, müfredat programları yeniden ele alınmalı, eğitim enstitülerinde eğitim süresi üç yıla çıkarılmalı ve sosyal becerileri geliştirecek ders dışı aktiviteler düzenlenmelidir.
- Mesleki ve Teknik okullarında çalışan öğretmenlerin tamamlayıcı kurslara tabi tutulmaları gerekir.
- Yüksek Öğretmen Okulları, liselerin öğretmen ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Bu nedenle öğretmenlik mesleğinin gelişimine katkı sağlayacak, bağımsız “Yüksek Öğretmen Koleji” kurulmalıdır. Kolej, lise veya öğretmen okulu üzerinde beş yıl eğitim vererek, ilmi araştırmalarda bulunmalıdır.
- Öğretmenlerin meslek içinde yetişmelerini sağlayacak kurslar açılmalıdır.
- Öğretmenlik mesleği cazip hale getirilmelidir.⁸³¹

Bu öneriler Bakan İleri'ye iletilmiş; fakat o, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrıldığı için bu hususlarda herhangi bir çalışma yapma olanağı bulamamıştı.

3.8.4. Öğretmenlerin Özlük Hakları ve Sosyal Durumlarında Yapılan Düzenlemeler

Tevfik İleri döneminde öğretmenlerin özlük hakları ve sosyal durumlar kapsamında önemli düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerin önemli bir bölümü, köy enstitüsü mezunu

⁸³¹ Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, s. 72-85.

öğretmenlerin statülerini diğer ilkokul öğretmenlerinin statüsüne çıkarmaya yönelik oldu. Öğretmenlerin özlük haklarına yönelik ilk düzenleme, 2 Mayıs 1952 tarihinde, köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin zorunlu hizmet sürelerinin, 20 yıldan öğrenim gördükleri sürenin bir buçuk katına yani 10 yıla indirilmesi idi.⁸³² Bakan İleri yaptığı bir diğer düzenleme ile köy enstitüsü mezunu öğretmenlere, yedek subay olarak askerliklerini yapma hakkı tanınması idi.⁸³³ İleri, öğretmen kadrolarında bazı düzenlemeler yaparak öğretmen sayısını arttırmaya çalıştı. Bunun nedeni, CHP döneminden beri süregelen öğretmenlerin kadrosuzluk yüzünden terfi edememeleri sorunuydu. Bahsedilen dönemde özellikle ilkokul öğretmenlerinin terfi edilmediği görülmektedir.⁸³⁴ Öğretmenler maaşlarının azlığından ve kadro yetersizliğinden dolayı terfi edememekten oldukça rahatsızlardı. Bu sebeple öğretmenler, yeni düzenlemeler yapılarak kadrolarının artırılmasını ve maaşlarının ayarlanmasını istiyorlardı.⁸³⁵ Tevfik İleri ise bu konunun oluşturduğu büyük sorunu “Her öğretmen ve memurun maaşını gününde alması kanun icabı olduğu halde bir kısım öğretmen ve memurların tayin ve nakiller sırasında maaşlarını, özlük haklarını, birtakım aksaklıklardan dolayı zamanında alamadıkları Bakanlığa gelen şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Yapılan incelemede bu aksaklıklardan bir kısmının Bakanlık merkezine ait olduğu anlaşılmış ve gerekli tedbirler alınmıştır.” demek suretiyle ortaya koymakta ve gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmekteydi.⁸³⁶

İleri, bütçe komisyonunda da bu konuyla ilgili geniş açıklamalarda bulunarak meselenin halliyle ilgili çalışmalara başlayacağını belirtti.⁸³⁷ Nitekim bir süre sonra 2.108 ilkokul öğretmenin terfisiyle ilgili kanun tasarısı Bakanlar Kurulu’na sunuldu.⁸³⁸ Bakan İleri, ilkokul öğretmenlerinin kadro meselelerinin kati surette hazırlanarak Başbakanlığa gönderildiğini belirtmekteydi. O, bu tasarının Meclise sevk edilip ve kanunlaşmasından sonra ilkokul öğretmenlerinin terfilerindeki kadro endişesinin tamamen ortadan

⁸³² **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 33, s. 1369.

⁸³³ Kılıç, a.g.t., s. 150.

⁸³⁴ **MEB Tebliğler Dergisi**, 14 (644), 28 Mayıs 1951, s. 25; Mehmet Tuncer, “İlkokul Öğretmenleri Mağdur Edilmemeli”, **Yeni Asır Gazetesi**, 21 Haziran 1951, s. 2.

⁸³⁵ Mehmet Tuncer, “Yeni Bir Maarif Sistemi, Fakat Devamlı Olsun”, **Yeni Asır Gazetesi**, 10 Ekim 1950, s. 2.

⁸³⁶ **MEB Tebliğler Dergisi**, 13 (632), 5 Mart 1951, s. 159.

⁸³⁷ “Terfi Edemeyen Öğretmenlerin Hali”, **Son Telgraf Gazetesi**, 3 Ocak 1952, s. 1-4.

⁸³⁸ “2108 Öğretmen Terfi Edecek”, **Hürriyet Gazetesi**, 29 Ocak 1952, s. 1.

kalkacağını ifade etmişti.⁸³⁹ İleri, Mart 1952’de, ilkokul öğretmenlerinin terfileriyle ilgili kanun tasarısının son şeklini aldığını belirterek şunları söylemişti:

Bugün memleketimizdeki eğitimcilerin sayısı beş bin civarındadır. Biz, öğretmen kadrosunu genişlettikçe eğitimciler kadrosunu⁸⁴⁰ azaltacağız. İlkokul öğretmenlerinin ihmal edildikleri muhakkaktır. Maarifimizin temel taşı olan ilkokul öğretmenlerinin tercihi ve maaşlarının ayarlanması için hazırlanan barem kanunu tasarısı son şeklini almıştır. Yakında Meclise verilecektir.⁸⁴¹

Nitekim İleri döneminde, ilkokul öğretmenlerinin kadrolarında bir düzenleme yapıldı ve ilkokul öğretmenlerinin sayısı önemli ölçüde artırıldı. 1952’de yapılan kanun tasarısıyla 1953 yılında 2.300 öğretmenin terfisi sağlandı.⁸⁴² Bu tasarıyla birlikte 1952-1955 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı’na 14.464 ilkokul öğretmeni kadrosu tahsis edildi.⁸⁴³

İleri döneminde öğretmenlerin bir diğer sorunu olan nakil meselesi de gündemden düşmemektedir. İleri, bu konuyla da ilgilenmiş ve öğretmenleri göçebe yaşam tarzından kurtarmaya çalışmıştır.⁸⁴⁴ O, bu konuyla ilgili şu konuşmayı yapmıştı:

Öğretmenlerin nakil işlerini meslek şuuruna ve hizmet icaplarına daha uygun bir hale koymak, nakil işlerinde bilhassa meslekteki başarıyı da mükâfatlandırmak, öğretim müesseselerinde randımanı yükseltmek ve öğretmen kadrolarını kuvvetlendirmek için nakil talimatnamesinin ihtiyaca uygun olarak yeniden gözden geçirilmesi kararındayız.⁸⁴⁵

İleri, bu sözleri söyledikten sonra nakil hususunda ileriye dönük adımlar atmaya başladı. Bu bağlamda öğretmenlerin naklinde esas tutulacak hususlar belirlendi. Tespit edilen esaslara göre mazeret gurupları da sistemli bir hale getirildi.⁸⁴⁶ Nakillerde tercih sebebi olarak eskisi gibi hastalık ve eş durumu göz önünde bulunduruldu. Mahrumiyet bölgesinde beş sene suç işlemeksizin çalışmış olanların memleketin herhangi bir yerine nakledilebilecekleri kararı alındı. Beş sene hizmet ettiği halde iki veya bir takdirname

⁸³⁹ “Milli Eğitim Bakanının Beyanâtı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1952, s. 1-4.

⁸⁴⁰ Eğitimciler kadrosu, bugünkü ücretli ve vekil öğretmenlere benzetilebilir. O dönemde eğitimciler kadrosunun fazla olduğunu görüyoruz. Bkz.: BCA, BKKK, 030.18.01.02.125.27.9; BCA, BKKK, 030.18.01.128.21.15; BCA, BKKK, 030.18.01.128.23.20.

⁸⁴¹ “İlkokul Öğretmenlerinin Terfihî”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1952, s. 1-4; “Terfi Edemiyen 2000 İlkokul Öğretmeni”, **Hürriyet Gazetesi**, 12 Mart 1952, s. 1.

⁸⁴² Akbaba, a.g.e., s. 69.

⁸⁴³ Başar, a.g.t., s. 558; Zaten on bini aşan öğretmen kitlesinin tayinlerinin yapılacağı Bakan İleri tarafından daha önce söylenmiştir. Bkz.: “Yeni Okullara Geniş Öğretmen Kadrosu”, **Zafer Gazetesi**, s. 1.

⁸⁴⁴ “Öğretmenler Göçebelikten Kurtulacaklar”, **Yeni Asır Gazetesi**, 26 Ekim 1950, s. 1-3.

⁸⁴⁵ “Öğretmen Nakilleri”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Kasım 1950, s. 3; **Aydın Tarihi**, (204), 1-30 Kasım 1950, s. 59.

⁸⁴⁶ “Öğretmen Naklinde Esas Tutulacak Hususlar”, **Hürriyet Gazetesi**, 21 Şubat 1952, s. 3.

alanlar ya da bir takdirname ile iki teşekkür alanlar da arzu ettikleri yere tercihen nakledilecekti.⁸⁴⁷

Bakan İleri, 1953 yılında yaptığı bir düzenleme ile ortaokula dayalı üç yıllık ilköğretim okullarından mezun olmuş ilkokul öğretmenlerine doğrudan lise bitirme sınavlarına girme hakkı verdi. Böylece öğretmenlerin eğitim seviyesinin yükselmesi için önemli bir fırsat sağlanmış oldu.⁸⁴⁸

Tevfik İleri'nin yaptığı diğer bir düzenleme ise öğretmenlerin derslere düzenli bir şekilde girip-girmediklerinin kontrol edilmesiyle ilgiliydi. İleri, derste bulunmayan öğretmenlerin şiddetle takip edileceği ikazını yapmaktaydı.⁸⁴⁹ Buna bağlı olarak bir düzenleme ile hem avukatlık hem öğretmenlik yapan öğretmenlerden işlerini aksatanlar hakkında gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmekteydi.⁸⁵⁰ Ayrıca İleri, rüşvet alan, talebesine âşık olan ve kızıl propaganda yapan öğretmenlerin meslekten uzaklaştırılacağını söylüyordu.⁸⁵¹ Yine bu dönemde bayan öğretmenlerin oje ve ruj süremeyeceklerine dair tamim yayınlandı. Ancak İleri, böyle bir tamimin yayınlanmadığını söylemiş ve “Esasen memnuniyetle belirtmek isterim ki şimdiye kadar bakanlığa ait dairelerde yaptığım bütün teftişlerde kadın memurlarımızın sadelikten ayrılmadığını gördüm.” diyerek bayan öğretmenlerin kıyafet ve makyajda aşırıya kaçmayıp sadeliği tercih etmeleri düşüncesinde olduğunu ifade etmişti.⁸⁵²

Bütün bu anlatılanlardan Tevfik İleri'nin, öğretmenlerin özlük hakları ve sosyal konuları hakkında önemli çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak Bakanlıktan ayrılmasıyla birlikte yapılmaya çalışılan işler yarıda kalmıştır.

⁸⁴⁷ “Öğretmenliğe Talip Üniversite Mezunları”, **Son Telgraf Gazetesi**, 12 Mart 1952, s. 4; “Öğretmenlerin Nakil İşi Düzenleniyor”, **Vatan Gazetesi**, 13 Mart 1952, s. 5.

⁸⁴⁸ Başar, a.g.t., s. 559.

⁸⁴⁹ “Okullarda Yeni Kararlar”, **Akşam Gazetesi**, 22 Eylül 1951, s. 1-2; **MEB Tebliğler Dergisi**, 14 (642), 14 Mayıs 1951, s. 15.

⁸⁵⁰ “Avukatlık Yapan Öğretmenler”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Eylül 1950, s. 1-3.

⁸⁵¹ “Öğretmen Sayılmıyacak Öğretmenler”, **Vatan Gazetesi**, 14 Kasım 1950, s. 1.

⁸⁵² “Milli Eğitim Bakanı”, **Yeni Asır Gazetesi**, 15 Aralık 1950, s. 1-3; “Milli Eğitim Bakanının Dünkü Basın Toplantısı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Aralık 1950, s. 1-3.

3.8.5. Tevfik İleri Döneminde Öğretmen Yetiştirme Alanında Sayısal Gelişmeler

Belirtildiği gibi Tevfik İleri, bakanlık yaptığı dönemde öğretmen yetiştiren okullardaki öğrenci sayısında ve yeni mezun öğretmenlerin terfi işlemleri konusunda yoğun çalışmalar yaptı. Ancak, öncelikle ilköğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren şehir öğretmen okulları ile köy enstitülerinin program ve yönetmelik sorunları üzerinde yoğunlaştığı için bu okulların sayılarını arttıramadı.

Aşağıdaki tablolardan da kolaylıkla izlenebileceği gibi İleri döneminde 6 sınıflı ilk öğretmen okullarının (eski köy enstitüleri) okul sayısı aynı kaldığı gibi öğrenci sayılarında da 2.028 öğrencilik bir azalma oldu. Ortaokula dayalı şehir ilk öğretmen okullarının sayısında ise aynı dönemde üç katına varan bir artış gerçekleştirildi. Yüksek dereceli öğretmen okullarında ise hedeflenen sayısal büyüme sağlanamadı.⁸⁵³ Öğretmen yetiştiren kurumlardaki sayısal değişimler aşağıdaki tablolarda ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir.

Tablo 26: Üç Sınıflı İlk Öğretmen Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Öğretim Yılı	Okul	Öğrenci			Öğretmen
		Erkek	Kız	Toplam	
1950-51	10	1.457	754	2.211	145
1951-52	10	1.869	770	2.639	137
1952-53	11	1.371	907	2.278	178
1953-54	12	1.191	1.061	2.252	158
1957-58	26	2.742	2.639	5.381	342
1959-60	31	3.415	4.048	7.463	423

Kaynak: DİE, Türkiye’de Eğitim Hareketleri, s. 32-41.

⁸⁵³ Başar, a.g.m., s. 108.

Tablo 27: Altı Sınıflı İlk Öğretmen Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Öğretim Yılı	Okul	Öğrenci			Öğretmen
		Erkek	Kız	Toplam	
1950-51	21	13.322	773	14.095	597
1951-52	21	12.467	706	13.173	570
1952-53	21	11.312	881	12.193	544
1953-54	21	11.072	951	12.123	557
1957-58	21	11.695	1.120	13.815	413
1959-60	21	12.434	1.214	13.678	449

Kaynak: DİE, *Türkiye’de Eğitim Hareketleri*, s. 32-41; Zehra Arslan, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-60)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 150.

Tablo 30 ve 31’de de görüldüğü gibi İleri döneminde altı yıllık ilk öğretmen okullarının sayısında ciddi bir durgunluk yaşanırken üç yıllık ilk öğretmen okullarının sayısında ciddi oranda artış sağlanmıştı. Bu dönemde köy enstitüleri ile ilk öğretmen okulları dâhil ülkede toplam, 21 tane altı yıllık ilk öğretmen okulu bulunmaktaydı. Bu okulların sayısında herhangi bir artış olmamıştı. Üstelik öğretmen ve öğrenci sayılarında düşüşler yaşandığı görülmektedir. 1950-51 öğretim yılında köy enstitüleri ve ilk öğretmen okullarından oluşan toplam 21 okulda, 597 öğretmen görev yapmakta ve bu okullarda 14.095 öğrenci, öğrenim görmektedir.⁸⁵⁴

Altı yıllık ilk öğretmen okullarındaki bu duraklamaya karşın ortaokula dayalı üç yıllık ilk öğretmen okullarında önemli bir gelişme yaşandığı görülmektedir. 1950-51 öğretim yılında 10 tane üç yıllık ilk öğretmen okulu vardı. Bu okullarda 145 öğretmen görev yapmakta ve 2.211 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁸⁵⁵ 1959-60 öğretim yılında ise okul sayısı % 63’lük bir artışla 31’e çıkmıştı. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 423’e, öğrenci sayısı ise 7.463’e ulaşmıştı. Yaşanan artışta dikkat çekici gelişme ise kız öğretmen adaylarındaki çoğalmadır. 1950-51 öğretim yılında 2.211 öğrencinin 754’ü kızdı.

⁸⁵⁴ Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1973 yılında yayınladığı “Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz” adlı kaynakta 6 yıllık ilk öğretmen okullarına ait sayılar, 7 yıllık ilk öğretmen okullarına ait sayılar olarak verilmektedir. Bkz.: MEB, *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, s. 157; Aynı kaynakta verilen okul, öğretmen ve öğrenci sayıları Erdoğan Başar’ın tezinde 6 yıllık ilk öğretmen okullarına ait sayılarla aynıdır. Bkz.: Başar, a.g.t., s. 560.

⁸⁵⁵ Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1973 yılında yayınladığı “Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz” adlı kaynakta 3 yıllık ilk öğretmen okullarına ait verilen sayılar, 4 yıllık ilk öğretmen okullarına ait sayılar olarak verilmektedir. Bkz.: MEB, *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, s. 157; Ancak bu kaynakta verilen okul, öğretmen ve öğrenci sayıları Erdoğan Başar’ın tezinde verdiği 4 yıllık ilk öğretmen okullarına ait sayılarla aynıdır. Bkz.: Başar, a.g.t., s. 560.

1959-60 öğretim yılında gelindiğinde ise 7.463 öğrencinin 4.048'i kız öğrenci idi. Üç yıllık ilk öğretmen okullarındaki kız öğrencilerin sayısındaki artış, İleri dönemde yaşanan ve ilerleyen süreçte Türk Eğitimine olumlu yön veren büyük bir gelişme idi.

Tablo 28: Ortaöğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar

Öğretim Yılı	Yüksek Öğretmen Okulu				Eğitim Enstitüsü			
	Okul	Öğrenci			Okul	Öğrenci		
		Erkek	Kız	Toplam		Erkek	Kız	Toplam
1950-51	1	4	3	7	3	311	203	514
1951-52	1	12	7	19	2	259	145	404
1952-53	1	11	10	21	2	368	166	534
1953-54	1	13	27	40	2	377	188	565
1957-58	1	23	57	80	3	805	414	1.219
1959-60	2	48	105	153	4	1.267	508	3.401

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.1; BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2; DİE, Eğitim Hareketleri, s. 60-63.

Tablo 29: Mesleki ve Teknik Öğretime Öğretmen Yetiştiren Okullar

Öğretim Yılı	Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu		Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu		Ticaret ve Teknik Yüksek Öğretmen Okulu			
	Okul	Öğrenci	Okul	Öğrenci	Okul	Öğrenci		Toplam
						Erkek	Kız	
1950-51	1	433	1	416	-	-	-	-
1951-52	1	407	1	395	-	-	-	-
1952-53	1	394	1	336	-	-	-	-
1953-54	1	336	1	301	-	-	-	-
1957-58	1	421	1	337	1	28	23	51
1959-60	1	586	1	516	1	47	57	114

Kaynak: DİE, Eğitim Hareketleri, s. 60-63; Sakaoğlu, a.g.e., s. 268.

Tablo 32 ve 33'de anlaşıldığı üzere öğretmen okulları öğrenci sayılarında yükselme yaşanmasına rağmen öğretmen okullarında bir artış görülmemiştir.

İleri dönemde öğretmenlerin terfisi hakkında sayısal gelişmelere bakılacak olursa; öğretmenler yıllardır kadrosuzluk yüzünden terfi edemiyorlardı ve bu konuda

öğretmenlerin talepleri vardır. 1950 yılında 27.935 öğretmen ve müfettişten mayıs ayının sonu itibarıyla 4.697'si terfi etmiş, 1.977 kişi kadrosuzluk nedeniyle terfi edememişti. Bu problem, 1952 yılında çıkarılan bir kanunla çözülmüş, 2.300 öğretmen terfi edilmişti.⁸⁵⁶

3.9. Yaygın Eğitim Alanındaki Çalışmaları

Halk eğitimi, örgün eğitim hizmetlerinden yeterince faydalanmamış bireylerin eğitim alanına çekilmesini amaçlamaktadır. Tarih boyunca devletler, halkına çeşitli olanakları yaratarak onları geliştirmeye çalışmışlardır. Yetişkinlerin yeni bilgiler, beceriler, anlayışlar, ilgiler kazanmalarına ve davranışa geçmelerine yardım etmiştir.⁸⁵⁷ Halk eğitimi, demokrasinin sosyal nizam, sosyal adalet prensiplerine dayalı, milli birlik ve beraberlik anlayışını sağlamlaştırma⁸⁵⁸ görevini de üstlenmiştir. Demokratik yaşayış düzenini benimsetmek ve kökleştirmek ise halk eğitimiyle mümkün olmuştur.⁸⁵⁹ Halkevleri, okuryazarlığın artırılması, temel bilgilerin verilmesi kadar Cumhuriyet ilkeleri ve CHP'nin görüşlerini yayma⁸⁶⁰ görevini de üstlenmiştir.

3.9.1. Halk Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet devrimlerini halka daha iyi anlatmak amacıyla kurulan halkevlerinin faaliyetleri 1940 yılından sonra azalmış ve çok partili hayata geçilmesiyle bu kurumlar eleştirilere maruz kalmıştı.⁸⁶¹ Bu eleştiriler çok partili hayata geçişle birlikte daha da etkili hale gelmeye başladı. DP ülke genelinde 477 halkevi ve 4.332 halkodasının⁸⁶² kuruluş gayesinden uzaklaştığı ve CHP'nin bir alt organı gibi çalıştığı eleştirisini getirmekteydi.⁸⁶³ Sonuç olarak DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte halkevlerinin durumu değişti.

DP'yi iktidara geldikten sonra halk evlerini kapatmaya sevk eden nedenlerden biri CHP'nin halkevleri tahsisatlarını parti menfaati için kullandığına dönük iddialardı.

⁸⁵⁶ **TBMM ZC**, Birleşim 14, Devre 9, Cilt 2, 28 Haziran 1950, s. 300.

⁸⁵⁷ Kerimoğlu, a.g.t., s. 46.

⁸⁵⁸ Şevket Gedikoğlu, **Halk Eğitimi**, Ankara: İdeal Basımevi, 1953, s. 6.

⁸⁵⁹ Hasan Çalış, **Tarihi Gelişimi İçinde Halk Eğitimi**, İzmir: Kültür Matbaası, 1965, s. 17-18

⁸⁶⁰ Akyüz, a.g.e., s. 378.

⁸⁶¹ Yüce, a.g.t., s. 128.

⁸⁶² **Türkiye'de Yetişkinler Eğitimi**, s. 18.

⁸⁶³ "Halk Evleri", **Zafer Gazetesi**, 4 Şubat 1950, s. 1.

Dönemin Maliye Bakanı halkevlerinin hükmi bir şahsiyetinin olmadığını, bu kurumların siyasi bir parti olan CHP'nin himayesi altında bulunduğunu ileri sürmüştü.⁸⁶⁴

İleri, bakan olduktan sonra halkevlerini yakın takibe almıştı. Ona göre halkevleri uygulanmak istenilen eğitim-kültür politikalarında kullanılamamaktaydı ve burası iktidarın icraatlarına muhalefet etmekteydi. Halkevleri bu ve benzer gerekçelerle 1951 yılında 5830 sayılı kanunla bütün varlıkları hazineye aktarılarak kapatıldı.⁸⁶⁵

İleri, halkevleri ve halkodalarının kapatılması⁸⁶⁶ üzerine, bu alanda ortaya çıkan boşluğun farkına vardı. O, Bakanlığın sadece okul çağında bulunan ve okula devam eden vatandaşlarını okutmakla görevini yerine getirmiş sayılmayacağını düşünmekteydi. Bu nedenle örgün eğitim dışında bulunan her yaştan ve her meslekten bütün vatandaşlara ihtiyacı olan bilgi ve kültürün en iyi şekilde verilebilmesi için halk eğitimi alanında bazı çalışmalar başlattı.⁸⁶⁷ Bu bağlamda öncelikle, halk eğitim alanındaki durumun tespiti için 17 Aralık 1952 tarihinde valiliklere bir genelge göndererek illerin halk eğitim konusundaki çalışmalar ve karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgi istedi. Valiliklerin konuyla ilgili gönderdikleri cevapların büyük bir kısmında halk eğitimi ile ilgili bir örgütün kurulmasının gereğine işaret edilmekteydi.⁸⁶⁸

Tevfik İleri, halk eğitimi ilgili çalışmalar çerçevesinde ABD'den halk eğitimi konusunda uzman olan Watson Dickerman'i Türkiye'ye davet etti.⁸⁶⁹ Dickerman, Türkiye'ye geldikten sonra birkaç ay gezi ve incelemelerde bulunarak halk eğitimi konusunda yapılan çalışmaları ve mevcut imkânları yerinde gördü ve daha sistemli çalışılarak daha iyi neticeler alınabileceği tespitini yaptı. Ayrıca raporunu yazmadan önce Milli Eğitim Bakanlığı'nın talebi üzerine, Ankara'da bir haftalık seminer çalışması düzenlendi.⁸⁷⁰ 10-15 Aralık 1951 tarihleri arasında düzenlenen bu seminer çalışmasına, her dereceden öğretmen ve idareci katıldı. Seminer çalışması, genel olarak iki ana başlık

⁸⁶⁴ M. Cavit Ersen, **Halk Eğitimi**, İstanbul: Ersen Yay., 1958, s. 28.

⁸⁶⁵ "Halk Evlerinin Kapatılması", **Zafer Gazetesi**, 9 Ağustos 1951, s. 1-3; Halkevleri kapatıldıktan sonra binaları birer birer Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bu binalar kurs, okul pansiyonu, kütüphane olarak kullanılmıştır. Bkz.: BCA, BKKK, 030.18.132.33.13.

⁸⁶⁶ "Halkevleri Devrediliyor", **Akşam Gazetesi**, 25 Eylül 1951, s. 3.

⁸⁶⁷ Okudan, a.g.e., s. 59.

⁸⁶⁸ Kerimoğlu, a.g.t., s. 49.

⁸⁶⁹ **Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü Hakkında Kanun Layihası ve Mucip Sebepleri**, Ankara: Maarif Basımevi, 1956, s. 13.

⁸⁷⁰ Turhan Oğuzkan, **Türkiye Cumhuriyetinde Halk Eğitimi**, Ankara: Maarif Basımevi, 1956, s. 64.

altında yoğunlaşmıştı. Bunlardan biri halk eğitimi konusunda Türkiye’de yapılmakta olan çalışmalar ve bu çalışmalarla ilgili sorunlar, diğeri başarıyı arttırmak ve daha iyi sonuçlar alabilmek için yapılması gereken işlerdi.⁸⁷¹

Dickerman, hazırlamış olduğu raporda halk eğitiminin, demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi yolunda önemli bir yatırım olduğunu belirterek Türkiye’nin muazzam güçlüklerle karşı sürdürdüğü kahramanca savaşlarda halk eğitiminin önemli rol oynadığına değinmekteydi. Ancak buna rağmen Türkiye’nin yapmakla yükümlü olduğu bazı işlerin olduğunu, sorunların kendi önerileri dikkate alınarak çözülebileceğini ifade ediyordu.⁸⁷²

Dickerman raporunda, halkla ilişkide bulunan kişi ve kurumların da halk eğitimiyle ilgili görevlerinin bulunduğunu; aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde halk eğitimi ile ilgili bir daire kurulmasının yapılacak çalışmalara önemli katkıları olacağını belirtmişti.⁸⁷³ Ayrıca kapatılan halkevlerinin, Türkiye’deki birçok kesimden insanın beklediği gibi, kendisinin de bir gün bu evlerin halk eğitim merkezleri olarak yeniden açılacağını ümit ettiğini belirtmekteydi.⁸⁷⁴

Dickerman’nın yaptığı çalışmalara bağlı olarak ortaya koyduğu görüş ve önerileri de dikkate alan Bakanlık, değişen şartları da göz önünde bulundurarak yeni halk eğitim politikası doğrultusunda, daha önce kurulan ve sonra kapatılan Halk Eğitim Şubesi yerine, 1952 yılında yeniden Halk Eğitim Bürosunu kurdu. Kurulan bu büronun öncülüğünde 16 Halk Eğitim Merkezi ve 12 Halk Eğitim Derneği faaliyete geçirildi.⁸⁷⁵ 1953 yılında ise köylerde ve bucaklarda Halk Okuma Odaları açıldı.⁸⁷⁶ Ek olarak 1953 yılında devlet sektöründe çalışanlara hizmet içi eğitim verecek olan Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü kuruldu.⁸⁷⁷

Tevfik İleri, halk eğitimi alanında çalışmaları ilerleterek 1959 yılında Temel Eğitim Merkezi kurarak köylerde halk eğitimi deneme çalışmalarını başlattı.⁸⁷⁸ Okur-yazarlığın

⁸⁷¹ **İlköğretim Dergisi**, 17 (325), 1 Şubat 1952, s. 4228.

⁸⁷² Dickerman, a.g.e., s. 4-6.

⁸⁷³ A.g.e., s. 48.

⁸⁷⁴ A.g.e., s. 51.

⁸⁷⁵ **İlköğretim Dergisi**, 22 (422), 15 Nisan 1957, s. 13.

⁸⁷⁶ Kerimoğlu, a.g.t., s. 49.

⁸⁷⁷ A.g.t., s. 50.

⁸⁷⁸ A.g.t., s. 51.

azalması sorunu ile ilgili alınan ilk önlem, askerliğini yapanların okuma-yazma taburlarından geçirilmesi oldu. 15 Nisan 1959’da Kara, Hava, Deniz ve Jandarma kumandanlıklarına bağlı iki ay süreli “Okuma Yazma Taburları” kuruldu.⁸⁷⁹ Bu konuda Tefvik İleri, şu açıklamayı yapmıştır:

Maarif ve Milli Müdafaa Vekâletlerinin yaptıkları işbirliği, erlerin okutulması bakımından pek müspet neticeler vermiştir. Bu işbirliği yoluyla, orduda yedek subaylıklarını yapmakta olan öğretmenlerden faydalanılarak her yıl yüz yirmi bin ere okuyup yazma, hesap ve yurttaşlık bilgisi öğretilecek şekilde işe girilmiştir. 16 merkezde birden bu suretle çalışılmakta ve her iki ayda 20.000 kişinin öğretimi emin olunmaktadır.⁸⁸⁰

Kadın nüfus arasındaki okuma-yazma oranı özellikle ülkenin kırsal bölgelerinde oldukça düşüktü.⁸⁸¹ İleri, 1959 yılında bu durumun düzeltilmesi amacıyla kırsal kesimde hem kadın hem de erkek eğitimine yönelik yapılan faaliyetler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

1950 yılında her çeşit Gezici Köy Kursları sayısı (470) iken bu öğretim yılı başında (911)’e yükseltilmiştir. Keza 1950’de bu kurslardan istifade eden kadın ve erkek köylü vatandaşlarımızın sayısı (9.597) iken bu ders yılında bu sayı (19.482)’ye çıkmıştır. Bu kurslar köylerimiz tarafından tutulmakta ve istenmektedir.⁸⁸²

Tefvik İleri’nin halk eğitim alanında yaptığı bir diğer çalışma, Türkiye genelinde okuma-yazma oranını arttırmak için kütüphaneler açması idi. Ankara Milli Kütüphane’deki kitap sayısı 150.000’e yükseltilmişti. Aynı zamanda bu kütüphanede mikrofilm ve fotokopi atölyeleri kurulmuştur. Yine 5’i İstanbul’da, 1’i Milli Kütüphane içinde olmak üzere 6 çocuk kütüphanesi kurulmuştu. Bazı kütüphanelerin halk kütüphanesine dönüştürülmesi ve kitapların iade yoluyla halka verilmesi halk eğitim alanında önemli çalışmaların yapıldığını göstermektedir.⁸⁸³ Ayrıca bir yandan öğrenci ve öğretmenlerin faydalanabileceği, onlara bilimsel ve mesleki fayda verebilecek Türk Ansiklopedisi hazırlanmış⁸⁸⁴ diğer taraftan Dünya Klasikleri tercüme edilmiştir ve Türk kültür eserlerinin de basım ve dağıtımına da önem verilmişti. Bu dönemde Türk klasikleri, Türk kültür eserlerinin yayımına

⁸⁷⁹ Tekeli, a.g.m., s. 668.

⁸⁸⁰ İleri, **Maarifimiz**, s. 14.

⁸⁸¹ Kerimoğlu, a.g.t., s. 51.

⁸⁸² İleri, **Maarifimiz**, s. 14.

⁸⁸³ **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-1.8.1951)**, s. 35; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1952)**, s. 66.

⁸⁸⁴ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, s. 16; **Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-1.8.1951)**, s. 35; BCA, BKKK, 030.18.01.02.125.40.13.

başlanmıştı.⁸⁸⁵ Aynı zamanda İzmir Devlet Tiyatrosu, Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası yine İleri döneminde açılan önemli kurumlardır.

Ayrıca, 1959 yılında Temel Eğitim Merkezi kurulmuş ve bu merkeze bağlı olarak köylerde halk eğitimi alanında deneme çalışmalar başlatılmıştır.⁸⁸⁶ Halk eğitimi çalışmaları çerçevesinde halk dershaneleri, 1953 yılında faaliyete geçirilmiş ve bu dershanelerde her yıl dört ay süreli kurslar açılarak yetişkinlere haftada 6 saat ders verilmiştir. 1953 yılından 1966 yılına kadar 48.146 halk dershanesi açılmıştır. 1953 öğretim yılında açılan 1.744 halk dershanesinde, 868 kadın, 13.925 erkek olmak üzere toplam 14.793 yetişkin eğitimden geçirilerek belge verilmiştir. Bu kurs için toplam 30.830 TL harcanmıştır.⁸⁸⁷

İleri, her bakan değişikçe eğitim politikalarının ve usullerinin değişmemesi için tedbirler almaya çalışmıştı. Milli Eğitim Danışma Kurullarını kurdu ve milletin eğitim konusunda bilgilendirilmesini sağladı. Zümre öğretmenler kurulları, öğretmen kurullarının çalışmaları yeni esaslara bağlanmıştı. Öğretmenlerin dernek kurmalarını da teşvik etmişti.

Halk eğitimi ile ilgili bütün bu çalışmalar, Cumhuriyetle birlikte başlayan sürecin bir devamı niteliğindedir ve uzun uğraşlar sonucunda Türkiye'deki okur-yazar oranında önemli ölçüde artış sağlanmıştı. Sonuçta ülkedeki okur-yazar oranı ilk resmi sonuçların alındığı 1935 yılında % 20,35 iken, 1955 yılında % 40,90'a kadar yükseltilebilmişti

⁸⁸⁵ Yeni İktidarın Çalışmaları (22.5.1950-22.5.1952), s. 67.

⁸⁸⁶ Türkiye'de Halk Eğitimi (Başlangıcından Bugüne Kadar), Ankara: MEB Basımevi, 1968, s. 7-8.

⁸⁸⁷ A.g.e., s. 39-40.

SONUÇ

Cumhuriyetin kuruluş evresinde oluşturulmak istenilen bireylerin taşınması düşünölen kimlik ve bunun içeriğini taşıyacak kurum olarak eğitime büyük önem verilmişti. Ancak eğitim sadece ihtiyaç duyulan kimlik sorununa değil, ülkenin kalkınma ve ilerleme meselesinin halliyle ilgili çabalarda da önemli bir yere sahipti. Bu nedenle eğitim çağdaş değerlerle teçhiz edilmiş, döneminin bilgi ve teknolojisine vakıf, ülkenin geleceğini omzunda taşıyabilecek nesiller yetiştirme işini ele aldı. Bu çerçevede Atatürk dönemi milli eğitim politikası gençlere millet olma bilincini aşılamaaya çalışan, laik bir milliyetçilik anlayışı ile şekillenip, kaynağını Türk halkının değerlerinden alan bir kültür politikasının devamı ve taşıyıcısı olarak tasarlanmıştı. Bilim ve teknolojisi ise zaten çağın gereği olarak öğrenilmek zorundaydı.

İnönü döneminde hümanist eğilimlerin öne çıkışı, eğitim ve kültür politikalarını Yunan ve Batı medeniyetinin değerleri üzerinden şekillendirmeye giden yolu açmıştı. Burada Türk kültürü biraz ihmal edilmiş ve ikame bir kültürel alan ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu alanı halka yayıp özümsetmesi gereken ise eğitim kurumları idi. Bu bir bakıma geç aydınlanma ve Rönesans hareketiydi. İnönü döneminin bu uygulamaları dönemin aydın, siyasetçi ve gençliği arasında belirli bir tepkinin oluşmasına neden oldu. Bu ise çok partili hayata geçişle birlikte siyasal bir karakter olarak DP'de kendini ifade etmeye başladı. Türkiye'nin daha İnönü döneminden itibaren dünya siyasal sistemi içinde Batı bloğunu tercih etmesi ise anti-komünist uygulamaların hareket zeminini oluşturmaktaydı. Böylece DP dönemi eğitim faaliyetleri bir yandan İnönü dönemine belirli bir tepkiyi ifade ediyor, diğer yandan laik ve kalkınmacı niteliği ile onun devamı olarak görünüyordu. Öte yandan Türk eğitim sistemi, Türkiye'nin küresel sisteminde kendisine seçtiği konum nedeniyle, kaynağını uluslararası sistemden alan anti-komünist bir eğitim karakteri kazanıyordu. Yine Türk eğitim sistemi ABD merkezli batı eğitim sistemine entegre olmaya başlamıştı. Dönemin eğitim politikalarının bir başka özelliği, yine komünizmle mücadele bağlamında milliyetçi-muhafazakâr eğilimleri öne çıkarması ve bu bağlamda din eğitimini önemseyen bir karakter kazanmasıydı. Eğitimin ülkenin en ücra

köşelerine kadar ulaştırılması ve herkesin cumhuriyetin değerleri ile buluşturulması ideali ise bütün bu sürecin ortak amacıydı. Bu nedenle gerek örgün gerekse yaygın eğitim de bütün hükümetler ortak bir tavır takınarak hem yeni nesillerin hem de halkın eğitimi için dönemin imkânları çerçevesinde eğitilmiş halk amacını gerçekleştirmeye çalışmışlardı.

Cumhuriyet tarihinin en önemli gelişmelerinden biri hiç şüphesiz çok partili hayata geçiş olmuştur. 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla başlayan bu süreç, dünyada görülen bazı siyasi gelişmelerin Türkiye'ye yansıyan zorunlu sonucu olarak görülebilir. Siyasi oluşumlar iktidar-toplum dengesini, toplumu oluşturan halkın beklentilerini ve bu beklentilerden doğan ihtiyaçları etkiler. Doğal olarak eğitim başta olmak üzere toplumu oluşturan bütün kademeler siyasi iktidarlardan ve oluşturulan politikalardan bağımsız düşünülemez. Siyasi kaygılar, bu dönemin eğitim politikasını yönlendiren kriter olmuştur. 14 Mayıs 1950'de başlayan Demokrat Parti iktidarı da özellikle o döneme kadar takip edilen eğitim sistemine karşı muhalefetini sürdürmüş ve iktidar süreci başlayınca kendi eğitim sistemini oturtmaya çalışmıştı. İşte bu eğitim sistemini düzeltmeye çalışan dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, 11 Ağustos 1950'de göreve başlamış ve bakanlığı süresince önemli faaliyetler gerçekleştirmişti.

Gençlik yıllarından itibaren milliyetçi fikirleri benimseyen Tefik İleri, Üniversite Talebe Birliği ve Milli Türk Talebe Birliği Başkanı olarak İstanbul'daki öğrencilerin milliyetçilik hareketlerine öncülük etmişti. İleri, içinde yaşamış olduğu aktif milliyetçilik hareketleriyle Türk kamuoyunun ilgisini dönemin toplumsal olaylarına çekmeyi başarmıştı. Öğrenciliğinin son yıllarında Milli Türk Talebe Birliği başkanlığı yapan İleri, hayatı boyunca aksiyoner bir kimliği temsil etmişti. Türkçenin daha iyi ve yaygın kullanılması, yerli malına gereken önemin verilmesi; İstiklal Marşı çalınırken ayağa kalkılması, her yıl 16 Mart günlerinde Çanakkale Şehitlerinin anılması gibi önemli merasimler onun öncülüğünde başlatılmıştı.

Tefik İleri'nin 1933 yılında faaliyete geçirdiği MTTB Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk ciddi öğrenci hareketlerini düzenlemişti. Vagon-li şirketi temsilcisinin, şirkette çalışan bir memura, Türkçe konuştuğu için yaptığı hakaret, Türk gençliğinin büyük tepkisine neden olmuş ve Tefik Bey'in önderliğindeki MTTB'ye bağlı gençler, Vagon-li Hadisesi'ni düzenleyerek Türk diline yapılan hakarete karşı bir cevap vermişlerdi. Aynı

zamanda Türk dili ile ilgili çalışmalar da yapılmıştı ve bu çalışmalar Gazi Mustafa Kemal ve Türk kamuoyu tarafından da takdirle karşılanmıştır. İleri'nin, Türk dilinin sadeleştirilmesi ve halk arasında yaygınlaştırılması konusundaki çalışmaları siyasi hayatı boyunca da sürmüştü. Aynı zamanda İleri, Razgrad olaylarını protesto mitingi yapmış; barış, dostluk ve sevgi ile nefretin eritebileceğini göstermişti.

MTTB'deki faaliyetleri Tevfik Bey'i ülke çapında ünlü bir kişi haline getirmiştir. O, bu ün ile kendisine üniversitede kalması için yapılan teklifi de bir tarafa bırakarak memleketine hizmet etmek için meslek hayatına başlamıştı. Erzurum Karayolları Mühendisliği daha sonra Çanakkale Karayolları Mühendisliği ardından Samsun Bayındırlık Müdürlüğü yapmıştı. Samsun Karayolları 7. Bölgenin de kurucu müdürü olmuştu.

Çok partili yaşama geçişle Tevfik İleri, fikirlerini beğendiği DP saflarında yer almıştı. 1950 seçimlerinde DP milletvekili olarak TBMM'ye girerek 9, 10, 11. Dönem Samsun Milletvekilliği yapan İleri, meclise girişinin hemen ardından sırasıyla Ulaştırma, Milli Eğitim ve Devlet Bakanlıklarının yanı sıra Başbakan yardımcılığı ve Bayındırlık Bakanlığı görevlerinde bulunmuştu ve bir dönem de TBMM başkan vekilliği yapmıştı.

Milliyetçi ve muhafazakâr duygu ve düşünceleriyle tanınan İleri, biri vekâleten, ikisi asaleten olmak üzere toplam 3 yıl, 9 ay, 26 gün Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüştü. Milli Eğitim Bakanlığı'nda geçen süresi çok fazla olmamasına rağmen İleri, çalışmaları ve fikirleriyle DP'nin milli eğitim politikalarını yönlendirerek Türk eğitim tarihinin tartışmalı bir dönemine damgasını vurmuştu.

Tevfik İleri, tüm dünyada özellikle de Sovyetler Birliğine yakın ülkelerde komünizmin yayılmaya başladığı yıllarda, milli eğitim camiasındaki komünizm tehlikesinin üzerine giderek bu alandaki söylentilere son vermeye çalışmıştı. İleri, komünizm ve benzeri fikirlerin Türkiye'de yayılmaması için milli ve manevi değerlere bağlı, modernleşmeden yana bir neslin yetiştirilmesine büyük önem vermişti.

Tevfik İleri, eğitimi Türkiye'nin kalkınmasında ve gelişmesinde en önemli etken olarak görmüş Türk milletine ait manevi değerler ve batının bilimsel değerlerinin

birleştirilmesi ile oluşturulacak sentezin, Türk milli eğitimini düzlüğe çıkaracak tek yol olduğunu düşünmüş ve çalışmalarını buna göre şekillendirmişti.

Tevfik İleri'nin milli eğitim çalışmalarındaki dikkat çeken bir husus da özellikle ABD'den getirttiği yabancı uzmanlara incelemeler yaptırması ve onlardan raporlar almasıdır. Getirilen uzmanların ABD'li olması dikkat çekicidir. Bu II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan küresel kutuplaşmada Türkiye'nin ABD'nin başını çektiği Batı bloğunun yanında yer almasıyla ilgiliydi. Ülkeye gelen Amerikalı uzmanlar eğitim sistemiyle ilgili incelemelerde bulunuyorlar ve raporlar hazırlıyorlardı. İleri, bu yabancı eğitimcilerin görüşlerini öneri şeklinde almış ve ülke gerçekleri içinde değerlendirmeye çalışmıştı. Bu raporların eğitim üzerindeki etkisi liselerde ve yükseköğretimde açıkça görülmektedir. DP döneminde başlatılan çok programlı pilot lise uygulaması ve yabancı dilde eğitim yapan Maarif Kolejlere Amerikan eğitim sisteminden alınmıştı. Yükseköğretimde ise Amerika daha fazla etkili olmuş ve Atatürk Üniversitesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi Amerikan Nebraska ve Pensilvanya Üniversitelerinin desteğiyle kurulmuştu. Bu durumun doğal bir sonucu olarak okul düşüncesinde farklılıklar meydana gelmiş; özel okul ve kolej gibi kurumlar Türk eğitim sistemine girmiştir.

İlköğretim, İleri'nin en fazla önem verdiği eğitim basamağıdır. İlköğretimin önemi hakkında sürekli olarak demeçler vermişti. O, eğitimin temelini ilköğretim olarak görüyordu. Bu yüzden daha bakan olmadan önce verilen sözü yerine getirmiş ve köylünün omuzlarından okul yapma mükellefiyetinin kaldırılmasını sağlamıştı. İleri, mevcut ilköğretim kurumlarının yetersiz koşulları karşısında, bu kurumların sayısal artışından ziyade daha çok mevcut ilkokulların bakım, onarım ve ikmalleriyle uğraşmıştı.

İleri sayesinde, ilköğretim alanında yaşanan en önemli organizasyon ve düzenleme ise, Beşinci Milli Eğitim Şûrası olmuştu. Bu Şûra'da genel olarak ilköğretim, okul öncesi eğitimi ve özel eğitim esasları planlı bir şekilde masaya yatırılmış; ancak üzerinde görüşülüp karara bağlanan 222 sayılı İlköğretim Kanunu'nun ilanı 1961'de Milli Birlik Komitesi'ne nasip olmuştu. Böylece Şûra'da ilköğretim hedefleri için bir plan öngörülmüş ve bu taslakla 1961'de kabul edilen 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun gerçekleştirilmesinin temeli atılmıştı. Dolayısıyla ilköğretim programları 1961 yılında bazı değişikliklerle uygulanmaya konulmuştu. Bu Şûra'da yer alan konular değişik

komisyonlarca tartişılmış ve sonucunda uygulanmak üzere bir dizi tavsiye kararları alınmıştır. Bu kararların önemlilerinden biri köy enstitüleri ile şehir ilk öğretmen okullarının programlarının birleştirilmesi kararıdır. Bu karar ile öğretmen yetiştirmede ikilik sona ermişti. Yine bu Şûra'da alınan diğer önemli bir karar ise Resmi ve Özel Anaokulları ve İlkokulları için Okul Sağlığı Teşkilatı Yönetmeliği, Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla alınmış ve 1954 yılından itibaren uygulamaya konulmuştu. Bu Şûra sonrasında köy, bucak, ilçe ve il merkezlerinde ilköğretim kurumları oluşturulmuştu.

İleri zamanında ilköğretimin yaygınlaştırılması için büyük çabalar harcanmış ve ilk defa bu dönemde yatılı ilkokullar açılmaya başlanmıştı. Öğrencileri bir merkeze toplama çalışmaları okullaşma oranını artırsa da, çocuklarını özellikle de kızları uzak yerlere göndermek istemeyen veliler, okullaşma oranının istenilen seviyelere ulaşmasını engellemişti. Buna rağmen İleri, ilköğretimdeki öğrenci sayılarını iki katına çıkarmayı başarmıştı. Öğretmen sayıları da buna paralel şekilde artmıştı. İleri ilköğretimde öğrenci ve öğretmen sayılarını artırmadaki başarısını ilkokuldan ortaokula geçen öğrenci sayılarında gösterememişti. İlkokuldan mezun olan öğrencilerin yarısından fazlası okul eksikliği veya kendilerinden kaynaklanan sebeplerle ortaokula devam etmemişlerdir. Bu durum ülke içinde eğitimin istenilen seviyelere çıkmasını engellemişti. CHP, İleri'yi ilköğretimi yeteri kadar yaygınlaştıramadığı ve köylerde eğitimi geliştirilemediği gerekçeleriyle eleştirmişti. Bununla birlikte CHP'nin de ilköğretim alanında iktidar partisine çözüm önerileri sunacak fikirleri geliştiremediği görölmekteydi.

İleri, doğal olarak orta öğretimde de çok büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştı. İleri, kendine özgü yöntemlerle, orta öğretim kurumlarının sayılarını arttırmaya yönelmemiş bu kurumların, öğretmen, laboratuvar, kitaplık ve araç-gereç gibi eksikliklerini tamamlamayı hedeflemişti. CHP döneminde yapılan IV. Milli Eğitim Şûrası'nda kararlaştırılan liselerin dört yıla çıkarılması⁸⁸⁸ 1952-1953 öğretim yılından itibaren İleri tarafından uygulanmaya konulmuştu. Ancak, bu uygulama 1956 yılında kaldırılmış ve eski sisteme dönölmüştür.

⁸⁸⁸ 1956 yılında Celal Yardımcı'nın Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı dönemde lise süresi üç yıla indirilmiştir. 2005-2006 yılında liselerin süresi tekrar 4 yıla çıkarılmıştır.

Bugün, özellikle il merkezlerinden uzak yerleşim birimlerinde kurulan “Çok Programlı Lise” uygulaması yine İleri döneminde başlamıştı. Çok programlı liselerin küçük merkezlerde genel, ticaret ve meslek liselerinin görevini üstlendiği düşünülürse bu okullar ortaöğretimde fırsat eşitliği sağlama yolunda atılan önemli bir adımdı. Uluslararası ilişkilerin artması yabancı dil öğrenmeyi zorunlu kılmış ve İleri, bu duruma kayıtsız kalmayarak yabancı dil derslerini programa almıştı.

Türkiye’de gerçek anlamda program geliştirme çalışmaları İleri’nin bakanlığı döneminde başlamıştı. İlköğretim programları üzerinde yapılan taslak program, 1953-1954 yılında Bolu ve İstanbul’daki deneme okullarında uygulanmaya başlanmıştı. Bu çalışma, Türkiye’deki program geliştirme çalışmalarının öncüsü olmuştu. İleri’nin öncülüğünde başlatılan, eğitim alanındaki yeni arayışlar ders programlarına da yansımış ve ilk defa modern matematik ve fen programlarının geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştı. Bugün Türkiye’de lise eğitiminde uygulanan sayısal ve sözel bölümlerinin temeli yine İleri döneminde atılmıştı. 1952 programıyla Fen ve Edebiyat kolları ayrımına gidilmişti. Ders Aletleri Yapım Merkezi’nin kurulması, Elazığ bölgesinde bir gezici laboratuvar denemesi, 30 matematik ve fen kitabının tercümesi yapılarak yayınlanması, matematik ve fen öğretmenleri için modern konularda kurslar açılması bu kapsamda değerlendirilebilir.

İleri zamanında yapılan diğer bir yenilik ise ortaokuldan sonra öğrenime devam edememiş veya lise sınıflarından belgeli olmuş olanların lise öğrenimini tamamlayıp yüksek öğrenime geçebilmelerini sağlamak amacıyla 1959-1960 yılından itibaren “Akşam Liselerinin” açılması olmuştur.

İleri, mesleki ve teknik öğretime de büyük önem verdi. O, sanayi ve tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamak için ilgili bakanlıklarla işbirliği yaparak farklı meslek gruplarında eleman yetiştirecek yeni okullar açtı ve öğrencileri bu okullara gitmeleri için teşvik etti. Tarım makinelerinin bakım ve onarım işlerini yapabilecek teknik elemanları yetiştirmek amacıyla, İzmir ve Adana’da iki sanat enstitüsünün temelini bizzat kendisi atmıştır. Orman bölgelerinde yaşayan köylülerin kolayca ev yapabilmelerini sağlamak amacıyla 1953 yılında “Gezici Köy Yapı Kursları” açılmıştı. Kadınlar için halıcılık, dokumacılık gibi alanlarda eğitim vermek amacıyla da “Geçici Kadın Kursları” açılmıştı. Çalışan ve örgün eğitimden faydalanamayan bireyler

için Akşam Sanat Okulları açılarak ara eleman ihtiyacına cevap verilmek amaçlanmıştı. Mesleki eğitimde öğrenci ve öğretmen sayılarında önemli artışlar görülmüş ve İleri döneminde sanayileşmek için eleman yetiştirmede önemli adımlar atılmıştı. Bugün mesleki ve teknik eğitime yeteri kadar önem verilmemesi eğitimin en önemli sorunlarından biridir. İleri, meslek eğitimine dönemin şartları içinde değer vererek gelişmesini sağlamıştı.

İleri, ilköğretimden sonra ortaöğretim alanındaki öğretmen yetiştirme sorunlarıyla ilgili olarak da çalışmalar yapmıştı. CHP döneminde kapatılan İstanbul Eğitim Enstitüsü ile Yüksek Öğretmen Okulunu yeniden öğretime açmıştı. Bu arada, açılan İmam Hatip Okulları için öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştı. Yine 1959 yılında Ankara'da bir Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştı.

İleri, özel eğitim hakkında çalışmalar da yapmıştı. 1927 yılında açılan İzmir'deki sağır, dilsiz ve kör çocukları eğiten okulun, 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na devrini sağlamıştı. Özürlü çocukların eğitimini gerçekleştirecek olan öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde Özel Eğitim Bölümü kurulmuştu. Ankara Etimesgut'ta bir körler okulu açılmış ve İzmir'de de bir okul sağırlara tahsis edilmişti. 1957 yılından itibaren de korunmaya muhtaç çocuklar için yetiştirme yurtları açılmaya başlanmış ve zaman içerisinde 17 tane yetiştirme yurdu hizmete girmişti.

Tevfik İleri'nin bakanlık yaptığı dönemin en tartışmalı konularından biri üniversite meselesidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat istediği, Doğu'nun kalkınmasında önemli rol oynayacak Doğu Üniversitesi Erzurum'da "Atatürk Üniversitesi" adıyla DP döneminde açılmıştı. Dolayısıyla İleri, İstanbul ve Ankara dışında da yüksek öğretim kurumları açarak diğer illerin kalkınmalarını da hedeflemişti. Bu amaçla büyük umutlarla açılan Atatürk Üniversitesi Doğu'daki sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle kendisinden bekleneni verememişti. İleri, sadece Erzurum'da üniversite açmakla yetinmemiş aynı zamanda Trabzon'da bir teknik üniversite kurma hazırlıklarına başlamıştı. Böylece DP dönemine kadar sadece Ankara ve İstanbul'da bulunan üniversiteler ülkenin doğusu, batısı ve kuzeyine yayılmıştı. Aynı zamanda Türkiye'nin teknik insan gücüne olan ihtiyacının karşılanabilmesi ve Türkiye ile Orta doğu ülkelerinin kalkınma çabalarında ihtiyaç duydukları çeşitli bilim adamları için fen alanında eleman yetiştirmek üzere Ankara'da kurulan Ortadoğu Yüksek Teknoloji Enstitüsünü yeni bir üniversiteye dönüştürmeyi

düşünen İleri, 1957 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin temelini attı. Sessiz sedasız bir şekilde açılan Ortadoğu Teknik Üniversitesi bugün Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden biri oldu. Ancak bu kadar önemli bir üniversitenin temelini atan İleri'nin ismi, ODTÜ'nün kuruluş yıldönümlerinde hiç anılmamaktadır.⁸⁸⁹

Yeni üniversitelerin kurulmasıyla beraber üniversitelerdeki öğrenci ve öğretim görevlisi sayılarında önemli artışlar görülmüştü. Üniversite gibi eğitimin en üst basamağını oluşturan, ülke kalkınmasında önemli rol oynayan ve ilmi araştırmalar yapmakla görevli olan kurumlardaki niceliksel artış göz ardı edilmemesi gereken bir gelişmedir. Bugünün Türkiye'sinde üniversiteye giriş ve okuma şartlarının ağırlığı göz önüne alındığında İleri'nin üniversite kurma çalışmaları, dönemin eğitim alanında ki en önemli atılımlardan biridir.

Tevfik İleri, üniversitelerdeki bazı hocaların siyasetle ilgilenmelerinin yarattığı rahatsızlıkları önlemek için 1953 yılında üniversite hocalarının siyasetle ilgilenmelerini yasaklayan kanun tasarısını meclisten geçirmişti. Aynı zamanda, üniversitelere öğrenci alınırken tercih yoklaması yapma hakkını tanımıştı. Böylece İleri, Türkiye'deki üniversiteye giriş sınavı sisteminin temelini atmıştı.

Tevfik İleri, üniversitede okuyan gençlik için de önemli faaliyetler yaptı. Açılan üniversiteler, beraberinde öğrenci yurtları sorununu getirmiştir. Taşralardan büyük şehirlere öğrenim görmek için gelen öğrenciler için yurt açmak istendi. Aynı zamanda yetenekli ve yoksul gençlere yüksek tahsil imkânı sağlamak üzere öğrencilerin ileride ödemek şartıyla borçlanabilecekleri bir yardım fonu oluşturulmaya çalışılmıştı. Bu burs öğrencilere her ne kadar İleri döneminde verilemese de bugünkü öğrenim ve katkı kredilerinin temeli olmuştu. Ayrıca yurt dışına Türk öğrenciler göndermiş ve öğrencilerin yurt dışında eğitim görmelerini sağlamıştı. Sadece öğrenciler değil Türkiye'de görev yapan öğretmenler de yurt dışına gönderildi.

Tevfik İleri, din eğitimi konusuna da büyük önem vermiş ve bu yönde bir dizi çalışmalar yapmıştı. İlköğretim ve ortaöğretime din dersleri eklendi. CHP döneminde

⁸⁸⁹ Cahide İleri ile 27 Ağustos 2013'de yapılan röportajdan. Aynı zamanda Cahide Hanım bu üniversitede hocalık yapmıştır.

açılan din okulları yetersiz görülerek 7 ilde imam- hatip okulu açılmıştı. Din eğitiminin ilk ve ortaokullara verilerek artırılması beraberinde bu dersi verecek öğretim görevlisi ihtiyacını doğurdu. Bunu göz önüne alan İleri, 1959 yılında Yüksek İslam Enstitüsü'nü açtı. Yine İleri zamanında, İlahiyat fakültesi bünyesinde bir de Türk İslam Sanatları kürsüsü kurulmuştu. İleri, din eğitimi yoluyla ülkede gittikçe azalan din adamlarını yetiştirmek için önemli çalışmalar yapmıştı.

İleri, halkevlerinin kuruluş gayelerinden uzaklaşarak CHP'nin bir alt organı gibi çalıştıkları tezine bağlı olarak 1951 yılında Halkevlerinin kapatılması üzerine ortaya çıkan boşluğu, 1952 yılında Halk Eğitim Bürosunu kurarak doldurmayı denemişti. Bu bağlamda 16 Halk Eğitim Merkezi ve 12 Halk Eğitim Derneği kurulmuştu. Aynı zamanda halk dershaneleri de açılmıştı. İzmir Devlet Tiyatrosu, Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, Ankara'da Milli Kütüphane İleri tarafından açılan kurumlardır. Ayrıca çocuklara yönelik ilk kütüphane de İleri tarafından açılmıştı. Yine UNESCO teşkilatının desteği ile Ankara'da 1951 yılında Öğretici Filmler Merkezi açıldı. Bu eğitici filmlerin gösterilebilmesi için elektriği olmayan okullara petrole çalışan projeksiyon makineleri UNESCO'nun aracılığıyla diğer üye ülkelerden temin edilmiştir.

İleri, öğretmen nakillerinde herhangi bir yolsuzluğa meydan vermemek amacıyla bir yönetmelik hazırlamış ve bu yönetmeliğe göre öğretmen nakilleri yapılmıştı ve İlköğretime Öğretmen Kadrosu kanunu çıkarılmıştır. Öğretmenlerin hakları daha da genişletilerek ilkokul öğretmenine bir plan dâhilinde yedek subay olarak askerlik yapma imkânı sağlanmıştı.

İleri, Milli Eğitime kalıcılık sağlamak için her bakan değişikçe eğitim politikalarının ve usullerinin değişmemesi için tedbirler almaya çalışmıştı. Milli Eğitim Danışma Kurullarını kurdurarak milletin eğitim konusunda bilgilendirilmesi sağlanmıştı. Eğitim sistemi içerisinde yer alan, zümre öğretmenler kurulları, öğretmen kurullarının çalışmaları yeni esaslara bağlanmıştı. Ayrıca öğretmenlerin birlik ve beraberliğine çok önem vererek, dernekler kurmalarını teşvik etmişti.

Tevfik İleri, yabancı dildeki eserlerin Türkçeye çevrilmesi çalışmalarını sürdürmenin yanı sıra Türk kültür eserlerinin de basım ve dağıtımına da önem vermişti. Bu

dönemde Türk klasikleri, Türk kültür eserlerinin yayımına başlanmıştı. Aynı zamanda ders kitaplarının basımıyla ilgili, okul kitaplarının belli kişilere tek tip olarak yazdırılmasını zararlı görerek bir program dâhilinde okul kitapları yazılmasını serbest şahıslara bırakmıştı.

1959 yılında Türk eğitim sisteminin durumunu ve dolayısıyla DP'nin yaptığı çalışmaların objektif bir değerlendirmesini yapmaya çalışan Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda, "çözümün doğuda ki köklerinden kopmamak şartıyla devletin modernleşmesi ve buna göre bir milli eğitim sisteminin oluşturulması"⁸⁹⁰ olduğu dile getirilmişti. Tevfik İleri'nin milli eğitim politikalarına da yön veren düşünce bu olmuştu. İleri, Atatürk döneminde yoğun bir şekilde uygulanan ancak İnönü döneminde zayıflayan millileşme çalışmalarını artırmaya yönelik çalışmalar yapmıştı. Onun istediklerinin tamamını yapamamasına ise maddi engeller ve Türkiye'de bütün kurumlarının sorunu olan istikrarsızlık neden olmuştu.

Tevfik İleri'nin elbette tüm insanlar gibi bazı hataları olmuştu. Ancak onun Türk milli eğitimi için yaptığı çalışmaları, vatanına olan sevgisi, hizmet aşkı ve sorumluluk bilincinden asla şüphe edilemez.

⁸⁹⁰ Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, s. 29-35.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

Müşterek Kararnameler Kataloğu

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun (1953), **Düştur**, 34, Ankara:
Başbakanlık Yay.

İstanbul Teknik Üniversitesinin Milletlerarası Üniversiteler Birliğine Dâhil Olması
Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 31.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu, **Düştur**, 3.Tertip, Cilt 38.

Milli Eğitim Düşturu, Cilt 40, Tertip 3.

Orta Doğu Üniversitesi Kanunu, **Düştur**, 3.Tertip, Cilt 40.

TBMM Zabıt Cerideleri.

Üniversiteler Kanununun 46. Maddesinin (d) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun,
Düştur, 3.Tertip, Cilt 34.

Yükseköğretim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Kanunu, **Düştur**, 3.Tertip, Cilt 30.

Devlet İstatistik Enstitüsü Arşivi

DİE, Eğitim Hareketleri (1927-1966).

DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972).

DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim(1950-1951).

DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim(1951-1952).

DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim(1953-1960).

DİE, Orta Öğretim (1950-1951).

DİE, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1951-1952).

DİE, Ortaöğretim(1952-53).

DİE, Milli Eğitim Hareketleri (Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim) 1953-1960.

DİE, Milli Eğitim Hareketleri (Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim) 1949-1950.

Milli Kütüphane

Ana Okulları Programı ve Yönetmeliği (1952), Ankara: MEB Yay.

Çıracılık ve Mesleki Teknik Eğitim Konseyi Görüşmeleri ve Kararları (1990),
Ankara: MEB Yay.

Demokrat Parti Çalışma Raporu II Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor: Yeni İktidarın Çalışmaları (22.05.1950-22.05.1952) (1952), İstanbul: Orhan Mete Yay.

Din Eğitimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu (1971), Ankara: (y.y).

Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu (1961), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü Hakkında Kanun Layihası ve Mucip Sebepleri (1956), Ankara: Maarif Basımevi.

İlköğretim Kanunu Tasarısı (1953), Ankara: MEB Basımevi.

İlköğretim Kanun Tasarısı Gerekçesi (1953), Ankara: MEB Yay.

İstanbul Öğretmenler Derneği VI. Milli Eğitim Şurası Hakkında Broşür (1952),
İstanbul: Ülkü Yay.

Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun (1954),
Ankara: MEB Yay.

Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi (1943), Ankara: MEB Yay.

MEB Erkek Teknik Öğretim Komitesi Raporu (1961), Ankara: MEB Yay.

Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu (1951), Ankara: MEB Yay.

MEB, Ortaöğretim Programlarında Yönelmeler (1924-1970) (1972), İstanbul: MEB
Yay.

**MEB Talim ve Terbiye Başkanlığı 1923-1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen,
Öğrenci Sayıları** (1982), Ankara: MEB Yay.

Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat Tasarısı Hakkında Rapor (1952), İstanbul: MEB Yay.

Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı (1952), Ankara: MEB Yay.

**Öğretmen Yetiştiren Her Derecedeki Okul ve Enstitülere Öğrenci Kayıt ve Kabul
İşleri Hakkında Genelge ve Geçici Yönetmelik** (1952), Ankara: MEB Yay.

Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu (1960), İstanbul: MEB Yay.

Türkiye’de Yetişkinler Eğitimi (1951), Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu
Yay.

Üniversiteler Kanunu (1946), Ankara: Türkiye Yay.

Yüksek Mühendis ve Tekniker Yetiştirilmesi Hakkında Rapor (1956), Ankara: Maarif
Vekâleti Yay.

B. Araştırma Eserleri

Abay, Ali Rıza (2004), “Eğitim Toplum İlişkileri ve Türkiye Uygulamaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, (149), 129-146.

Adem, Mahmut (2000), **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, İstanbul: Çağdaş Yay.

Akar, İlhan (1996), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Temel Özellikleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2(7), 211-218.

Akbaba, Toper (1998), **Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi**, Ankara: Gün Yay.

Akseki, Ahmet Hamdi (1951), “Din Tedrisatı ve Dini Müessesler Hakkında Bir Rapor,” **Sebilürreşad Dergisi**, 5(102), 60-70.

_____ (1951), “Dini Müesseseler Hakkında Rapor 1”, **Sebilürreşad Dergisi**, 4(100), 380-391.

Aksoy, Cahide İleri (2003), **Tevfik İleri Yassı Ada ve Kayseri Günlükleri**, İstanbul: Ötüken Yay.

_____ (1977), **Babam Tevfik İleri**, Ankara: Ayyıldız Yay.

_____ (2012), **Yassıada’dan Mektup Var**, İstanbul: Timaş Yay.

Aksoy, Muammer (1955), “Fikir, İlim ve Öğretim Hürriyeti Üniversite Muhtariyeti”, **Forum Dergisi**, (37), 7-10.

_____ (1955), “İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında”, **Forum Dergisi**, 4(38), 10-12.

Akşam Gazetesi, 24 Eylül 1951.

Akyüz, Yahya (2008), **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Pegem Yay.

Albayrak, Mustafa (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti(1946-1960)**, Ankara: Phoenix Yay.

_____ (2002), “DP Hükümetlerinin Politikaları(1950-1960)”, **Türkler içinde**, 16, (855-874), Ankara: Yeni Türkiye Yay.

Alpgüvenç, Can (2012), “İmam Hatip Okullarının Kuruluş Projesini Hayata Geçiren Eşsiz İnsan Celaleddin Ökten Hocaefendi”, **Yüzakı Dergisi**, 8(87), 72-74.

Altaş, Nurullah (2002), “Türkiye’de Örgün Öğretimde Dinin Yeri”, **Maarife Dini Araştırmalar Dergisi**, 1(2), 8-11.

Altıncı Maarif Şûrası (1957), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Maarif Vekâleti.

Altunya, Niyazi (1999), “Türkiye Cumhuriyetinde Din Eğitimi”, Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, 215-222, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

_____ (2000), “Köy Enstitüleri Uygulamalarından Çıkan Sonuçlar”, **Mülkiye Dergisi**, XXV (229), 323-338.

Amaç, Faik Muzaffer (1952), **Cumhurbaşkanını Aldatan Tefrik İleri Hakkında Adnan Menderes’e Açık Mektup**, Ankara: Emek Basımevi.

Arap, Sultan Kavili (2010), “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 65(1), 2-18.

Arar, İsmail (1965), **Hükümet Programları (1920-1965)**, İstanbul: Burçak Yay.

Arman, Hüseyin ve diğerleri (1969), “Cahilliğin ve Teknik Yetersizliğin Giderilmesinde Köy Enstitüleri Uygulamasından Çıkan Sonuçlar”, **1968 Devrimci Eğitim Şurası**, 377-394, Ankara: Töyko Yay.

Armaoğlu, Fahir (2007), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, İstanbul: Alkım Yay.

Arslan, Ali (1995), “İstanbul Yüksek Öğretim Gençliğinin İstanbul Radyosu’nda İstiklal Marşı’nın Okunması İçin Yaptığı Mücadele ve İstiklal Marşı’nı Öğretme Çabaları(1933)”, **Güneyde Kültür**, 7(76), 10-83.

_____ (2002), “Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs’a Türkiye’de Siyaset ve Üniversite”, **T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, 2(2), 260-272.

_____ (1995), **Dârülfunûn’dan Üniversite’ye**, İstanbul: Kitabevi Yay.

Arslan, Mehmet (2005), “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (18), 23-49.

_____ (2009), “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Başlı Özellikleri”, **Milli Eğitim Dergisi**, <http://www.geocities.com/psikolojiarşivi>. (09.02.2013 15.46).

Arslan, Zehra (2011), **Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-60)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslaner, Serhat (2011), “Fikriyattan İcraate Tevfik İleri’ye Dair Bir İnceleme”, **Dem Dergisi**, 1(2), 94-99.

Aslaner, Nilgöl (2008), **Milli Eğitim Şûraları ve Eğitim Politikaları(1939-1946)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslanoğlu, İbrahim (1997), **Türk Eğitim Sistemi**, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yay.

Artan, Nurettin (21 Ekim 1950), “Mecburi Din Dersleri”, **Ulus Gazetesi**, 2.

Ataünal, Aydoğan (1958), **Türkiye’de Yüksek Öğretim, Yasal Düzenlemeler ve Değerlendirmeler (1923-1938)**, Ankara: MEB Yay.

_____ (1993), **Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretimdeki Gelişmeler**, Ankara: Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü.

Aydemir, Şevket Süreyya (1985), **İkinci Adam**, 2, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydın, Şevki (2002), “Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim Kurumlarındaki Din Eğitimi”, **Türkler içinde**, 17, (451-466), Ankara: Yeni Türkiye Yay.

Aydın, Muhammed Şevki, “Din Eğitimi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi”
www.cie.ugent.be/waarschuwing.htm. (21 Mayıs 2013 20.09).

Ayhan, Halis (1999), **Türkiye’de Din Eğitimi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.

Aym Tarihi, (204), 1-30 Kasım 1950.

Aysal, Necdet (2005), “Anadolu da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”,
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (35-36), 267-282.

Aytekin, Halil (1953), **Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’ye Açık Mektup**, Ankara: Emek Basımevi.

Azizoğlu, Yusuf (18 Kasım 1952), “Doğu Üniversitesi”, **Vatan Gazetesi**, 2.

Baloğlu, Zekai (1990), **Türkiye’de Eğitim**, İstanbul: Tüsiad Yay.

Baltacıoğlu, İsmayil Hakkı (25 Aralık 1950), “Ortaokul Nedir, Ne Değildir?”, **Ulus Gazetesi**, 2.

_____ (3 Ocak 1951), “Lise Reforması”, **Ulus Gazetesi**, 2.

_____ (27 Ekim 1950), “Din ve Okul”, **Ulus Gazetesi**, 2.

_____ (15 Kasım 1951), “İslam İlahiyat Fakültesi”, **Ulus Gazetesi**, 4.

_____ (8 Ocak 1951), “Köy Enstitüleri Davası”, **Ulus Gazetesi**, 3.

Barutçu, Faik Ahmet (1977), **Siyasi Anılar (1939-1954)**, İstanbul: (y.y).

Başar, Erdoğan (1988), **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatlarının Değerlendirilmesi (1920-1960)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2001), **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri(1920-1960)**, İstanbul: MEB Yay.

- _____ (1992), “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri”, **Eğitim Üç Aylık İlmî Dergi**, 1, 88-123.
- Başaran, İbrahim Ethem (1990), “Sistem Olarak Köy Enstitüleri”, **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, 38-49, Ankara: Eğitim- Der Yay.
- Başgil, Ali Fuat (1977), **Din ve Laiklik**, İstanbul: Yağmur Yay.
- _____ (30 Ekim 1950), “Memleketlerde Mecburi Din Dersleri”, **Zafer Gazetesi**, 1.
- Batır, Betül (2011), “Akınar Örneğinde Bir Aydınlanma Projesi Olarak Köy Enstitüleri”, **Samsun Sempozyumu**, 13-16 Ekim 2011, 1-11, Samsun.
- Beals, Lester (1956), **Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor**, Ankara: Maarif Basımevi.
- Belada, Ahmet (2010), “Ahmet Tefik İleri”, **İlkadım Aylık Düşünce ve Kültür Dergisi**, (263), 32-33.
- Berkes, Niyazi (1975), **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Ankara: (y.y).
- Beşinci Millî Eğitim Şurası** (1954), Ankara: Maarif Vekâleti Yay.
- Bilgin, Beyza (1988), “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24(1), 470-483.
- Binbaşoğlu, Cavit (1999), “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, Fatma Gök (Ed.), **75. Yılda Eğitim**, 145-170, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- _____ (1995), **Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: MEB Yay.
- _____ (2001), “Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri”, Kamil Akarsu ve Selahattin Arslan (Haz.), **Doğumunun 100. Yılında Hasan Ali Yücel Anma Toplantısı**, 97-99, İstanbul: MEB Yay.
- _____ (1999), **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bilimleri Tarihi**, Ankara: Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Araştırma, Geliştirme Merkezi Yay.
- _____ (2009), **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Anı Yay.

Birinci Milli Eğitim Şûrası (1991), İstanbul: MEB Yay.

Birlik Dergisi (1933), 1(1).

Bozkurt, Abdurrahman (2012), **Tevfik İleri Cumhuriyet'in İkinci Eğitim Mimarı**, İstanbul: Alaş Yay.

Bozkurt, Birgül (2007), **Cumhuriyet Halk Partisinin Eğitim Politikaları (1923-1950)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü.

Burçak, R. Salim (1998), **On Yılın Anıları**, İstanbul: (y.y).

_____ (12 Ocak 1953), "Üniversitenin Muhtariyeti", **Zafer Gazetesi**, 3.

Celal, Tevfik (1933), "Abide İstiyoruz", **Birlik Dergisi**, 1(1), 6-8.

Ceylan, Süleyman (2008), **Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Cicioğlu, Hasan (1982), **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.

Cinisli, Rasim (2000), "Tevfik İleri", **Kitabın Ortasından**, www.cetinbaydar.blogspot.com. (23. 02. 2013 20.35).

Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1957.

Cumhuriyet 50.Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz (1973), İstanbul: MEB Yay.

Cumhuriyetin 75. Yılında Yüksek Öğretim (1998), İstanbul: MEB Yay.

Çağlar, Ömer (9 Şubat 1953), "Doğu Üniversitesi Kurulurken", **Vatan Gazetesi**, 2.

Çalış, Hasan (1965), **Tarihi Gelişimi İçinde Halk Eğitimi**, İzmir: Kültür Matbaası.

Çataltepe, Sevil (2004), **Yüksek Öğretimdeki Reformlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çongur, H. Rıdvan (2000), “Tevfik İleri”, **Karınca Kooperatif Postası**, 65(758), 36-39, Ankara.

_____ (1987), **Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri**, Ankara: Gaye Yay.

_____ (2006), “Unutamayacağımız İnsan Tevfik İleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, 26(221), 107-111.

Dağlar, Ahmet Lütfi (1990), **Düziçi Köy Enstitüsü ve Sonrası Kimi Anılarım**, Ankara: Kadıoğlu Yay.

Darendelioğlu, İlhan (1968), **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul: Toker Yay.

Daver, Abidin (30 Mart 1933), “Gençlik ve Milli Marş”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1-3.

_____ (14 Teşrinievvel 1933), “Çanakkale Abidesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı (1946), Ankara: Doğuş Yay.

Demokrat Parti Tüzük Ve Programı(15.10.1951) (1953), Ankara: Güneş Yay.

Deniz, Muzaffer (2001), **Milli Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deringil, Selim (1994), **Denge Oyunu, 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dickerman Watson (1956), **Türkiye’de Halk Eğitimi Hakkında Rapor (1951)**, Ankara: MEB Yay.

Diñer, Nahit (1975), **1913’ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi**, İstanbul: Yağmur Yay.

Doğan, Hıfzı (1999), “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, 200-212, İstanbul: Tarih Vakfı Yay.

Doğan, Mustafa (1957), **Adnan Menderes’in Konuşmaları (29 Mayıs – 4 Mart 1954)**, İstanbul: Ekicigil Yay.

Doğan, Tufan (1954), “İlköğretim Davamız” **Köy ve Eğitim Dergisi**, (4), 12-13.

Dölen, Emre (2010), **Türkiye Üniversite Tarihi, (Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981)**, 5, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversite Yay.

Dönmez, Cengiz (2005), “Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14, 255-268.

Dördüncü Milli Eğitim Şûrası (1991), İstanbul: MEB Yay.

Dursun, Davut (2001), **Demokrasi Sorunu ve Türkiye’de Demokrasi**, İstanbul: Şehir Yay.

Edis, A. Bedri (1947), **Milli Eğitim Düsturu Programlar (İlköğretim Bölümü)**, İstanbul: Güven Basımevi.

Eğitim Postası, (2), 15 Mayıs 1953.

Ekinci, Yusuf (1944), **Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920-1944)**, Ankara: WEB Ofset Yay.

_____ (1997), “Tevfik İleri’nin Türk Milli Eğitimine Hizmetleri”, **Her Yönüyle Tevfik İleri**, 71-80, Ankara: TDV Yay.

Ekizceli, Ayşegül (2006), **Yabancı Uzmanların Türk Eğitim Sistemi Hakkında Verdikleri Raporlar(1924-1960) Üzerine Bir Analiz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

50. Yıl Armağanı Üniversitemizin Kuruluş ve Gelişmesi (1978), 3, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.

- Enç, Mithat (1955), “Marifetlerimizin Yeni Hükümdarı”, **Eğitim Hareketleri**, 1(1), 11-20.
- Eraslan, Yunus Nadir (2011), “Vefa Apartmanı”, **Edebiyat Ortamı**, 4(21), 68-70.
- Erem, Faruk (14 Temmuz 1952), “Üniversite Muhtariyeti”, **Zafer Gazetesi**, 3.
- Ergin, Osman (1943), **Türkiye Maarif Tarihi**, IV, İstanbul: Osmanbey Yay.
- Erim, Nihat (7 Ekim 1951), “Üniversiteye Giriş”, **Ulus Gazetesi**, 1-2.
- Ersen, M. Cavit (1958), **Halk Eğitimi**, İstanbul: Ersen Yay.
- Ertan, Ahmet (18 Şubat 1953), “İlköğretim İstatistikleri”, **Zafer Gazetesi**, 2.
- Eşme, İsa (2003), “Öğretmen Yetiştirmede 130 Yıllık Bir Sürecin Öyküsü: Yüksek Öğretmen Okulları”, (160), 8-12, **Milli Eğitim Dergisi**.
- Evrimer, Rıfat Necdet (28 Ağustos 1950), “Liselerin Olgunlaşmasına Dair”, **Ulus Gazetesi**, 2.
- _____ (30 Ağustos 1950), “Orta Okullara Dair”, **Ulus Gazetesi**, 2.
- Eyüpoğlu, Sebahattin (1979), **Köy Enstitüleri Üzerine**, İstanbul: Cem Yay.
- Felek, Burhan (26 Şubat 1951), “Din Meselesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4.
- Fenik, Fuat (26 Eylül 1951), “Mektek Kitaplarının Pahalılığı Aile Bütçelerini Sarsıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1-5.
- Fersoy, Orhan Cemal (1971), **Adnan Menderes**, İstanbul: Garanti Yay.
- Forum Dergisi**, 1(12), 15 Eylül 1954
- Gaumnitz, Waltor H. (1953), “Öğretmen Olunca”, Glenn O. Blough ve Diğerleri(Ed.), **Köy Öğretmenlerinin Halk İle Münasebetleri**, (Çev. Fatma Barış), 5-7, İstanbul: MEB Yay.
- Gediklioğlu, Şevket (1971), **Evreler, Getirdikleri, Yankılarıyla Köy Enstitüleri**, Ankara: İş Yay.

_____ (1953), **Halk Eğitimi**, Ankara: İdeal Basımevi.

Giray, Özel Şahin (1999), **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1920-1953)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Goloğlu, Mahmut (1982), **Demokrasiye Geçiş (1946-1959)**, İstanbul: Kaynak Yay.

Gökçaftı, Mehmet Ali (2005), **Türkiye de Din Eğitimi ve İmam-Hatipler**, İstanbul: İletişim Yay.

Grafiklerle Din Eğitimi Okulları 1951-1970 (1970), Ankara: MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü Yay.

Güler, Ali (1994), **Türkiye'de Üniversite Reformları**, Ankara: Adım Yay.

Gün, Fahrettin (2009), "Ahmed Hamdi Akseki'nin Cumhuriyet Dönemi Dini Eğitime Etkisi", **Milli Şuur Dergisi**, www.miillisuur.com.tr (07.05.2013 15.31).

Güneş, Muharrem ve Hasan Güneş (2005), **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Ankara: Anı Yay.

Güran, Kemal (1997), "İmam-Hatip Okullarının Türkiye'ye Kazandırdıkları", **Her Yönüyle Tefvik İleri**, 91-118, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Güven, İsmail (2010), **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Naturel Yay.

Hacıfazlıoğlu, Erkan (2001), "Tarihte İz Bırakan Rizeli Bir Politikacı Tefvik İleri", **Rize Sanayi ve Ticaret Odası Dergisi**, 9(110), 24-25.

Hatiboğlu, M. Tahir (2000), **Türkiye Üniversitesi Tarihi**, Ankara: Selvi Yay.

Her Yönüyle Tefvik İleri (1995), Ankara: TDV Yay.

Hükümet Programlarında Eğitim (1993), Ankara: MEB Yay.

Hükümetler ve Programları I (1920- 1960) (1988), Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yay.

Hürriyet Gazetesi, 12 Mart 1952.

Ilgaz, Deniz (1999), “Köy Enstitüleri”, Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, 311-344, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Işık, Emin (1993), “Celal Hoca”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 7, (241-243), İstanbul: TDV Yay.

İkinci Maarif Şurası (1999), İstanbul: MEB Yay.

İleri, Tefvik (1959), **Maarifimiz**, Ankara: Maarif Basımevi.

_____ (1960), **Maarif Çalışmaları (1950-1959)**, Ankara: MEB Yay.

_____ (1944), “Lâdik Halkevi ve Köy Enstitüsü”, **19 Mayıs Dergisi**, (66), 6-8.

_____ (1953), **V. Milli Eğitim Şûrası Açış Nutku (5.11.1953)**, Ankara: MEB Yay.

İlkokul Programı (1998), İstanbul: MEB Yay.

İlköğretim Dergisi, 18(341), 1 Ekim 1952.

İstanbul Ticaret Odası “Orta Öğretimde Yenileşmeye Dönük Siyasalların Gelişimi” (1990), **Türkiye'nin Eğitim Politikası**, 10-12, İstanbul: Hilal Yay.

Jaeschke, Gotthard (1972), **Yeni Türkiye’de İslamcılık**, Ankara: Bilgi Yay.

Kafadar, Osman (1997), **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara: Vadi Yay.

Kalaycı, Nurdan (2004), **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar**, İstanbul: MEB Yay.

Kanbolat, Erhan (2005), **Hazırlanışı ve Uygulaması Açısından Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İlköğretim Programları(1913-1968)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Kaplan, İsmail (1999), **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumlaşma Üzerindeki Etkisi**, İstanbul: İletişim Yay.

Kar, Fatih Sultan (2008), “Ahmet Tefvik İleri”, www.hemsinturk.wordpress.com, (15 Ocak 2013 22.57).

Karakök, Tunay (2011), “Menderes Döneminde(1950-1960) Türkiye’de Eğitim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, 1(2), 89-97.

Kaya, Yahya Kemal (1981), **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Ankara: Erk Basımevi.

Kaya, Yalçın (2001), **Bozkırdan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri “Antigone’dan Mızraklı İlmihal’e”**, 1, İstanbul: Tıglat Yay.

Keleş, Savaş (2006), **Demokrat Parti Döneminde Emin Oktay’ın Ortaokul 1. 2. 3. Sınıflarda Okutulan Tarih Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kerimoğlu, Zarife (2006), **1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, Emre (2008), **Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası(1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kip, Zinde (1955), “Üniversite Problemi”, **Forum Dergisi**, 4 (38), 19-20.

Kirby, Fay (1962), **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, (Çev. Engin Tonguç), Ankara: Güldikeni Yay.

Koçak, Cemil (2007), “Siyasal Tarih”, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye Tarihi Ansiklopedisi (1908-1980) içinde**, 4, (35-43), İstanbul: Cem Yay.

Koçak, Kemal (2005), “Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarının Tarih Eğitimine Yansımaları”, **Akademik Tarih Araştırmaları Dergisi**, <http://www.wordpress.com/>, (26.12.2012, 21.39).

Koçer, Hasan Ali (1967), **Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi(1948-1967)**, Ankara: Yargıçoğlu Yay.

Kodamanoğlu, Nuri (1964), **Türkiye’de Eğitim(1923-1960)**, Ankara: MEB Basımevi.

Korkut, Hüseyin (2003), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, **Milli Eğitim Dergisi**, (160), 10-21.

_____ (1984), **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.

_____ (1983), **Üniversiteler, Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: MEB Yay.

_____ (2008), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, **Milli Eğitim Dergisi**, [http:// yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.html](http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.html), (20.12.12 20.35).

Köksal Aysel (2003), “Mahmut Makal’la Köy Enstitüleri Üzerine Söyleşi”, **Abece Dergisi**, (200), 18-20.

Köy Enstitüleri Kanunu Layihası (1940), İstanbul: Maarif Matbaası.

Köy Enstitüleri ve Köy Öğretmeni Anket Cevapları (1950), Ankara: MEB Yay.

Köy ve Eğitim Dergisi (1954), (1).

Kuran, Ercüment (1995), “Tevfik İleri’nin Türk Milli Eğitimine Hizmetleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, 15(89), 53-55.

Maaske, Roben J. (1955), **Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor**, Ankara: MEB Yay.

Mardin, Şerif (1997), **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul: Pencere Yay.

Menteşeoğlu, Feridun Osman (16 Ağustos 1950), “Komünistlerle Mücadele”, **Ulus Gazetesi**, 1.

_____ (16 Kasım 1950), “Köy Enstitüleri”, **Ulus Gazetesi**, 2.

Meriç, Nevin (2011), **Ayşe Hümeysra Ökten Dindar Bir Doktor Hanım**, İstanbul: Timaş Yay.

MEB Milli Eğitimle İlgili Kanunlar (1953), 1, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Milli Eğitim Hareketleri (1967), Ankara: DİE.

Milli Eğitimle İlgili Kanunlar 2 (1960), Ankara: MEB Basımevi.

Milli Eğitim Politikaları ve Şuraları (1996), Ankara: MEB Talim ve Terbiye Başkanlığı Genel Sekreterliği.

Milli Eğitim Şuraları(1939-1993) (1995), Ankara: MEB Yay.

Milli Eğitim Şuraları(1921-2006) (2006), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1952.

Nadi, Nadir (1965), **Perde Aralığından**, İstanbul: Cumhuriyet Yay.

_____ (12 Ekim 1952), “Politika ve Din”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1-3.

_____ (31 Ekim 1950), “Temel Şart”, **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 1.

Nadi, Yunus (26 Şubat 1933), “Vagon-li Şirketi’nde Çirkin Bir Hadise”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1-2.

_____ (7 Teşrinievvel 1933), “Türk Gençliği Doğru Yolda”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1.

Nakkaş, Ayşegül Dilek (2000), “**Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Milli Eğitim Politikalarındaki Gelişmeler**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

National Education Statistics: Formal Education 2010-2011 (2011), Ankara: Republic of Turkey Ministry of National Education Strategy Development Presidency.

Ogan, M. Raif (1950), **Mekteplerde Din Dersleri Okutulmasını İstemeyen Profesör**, İstanbul: Alkaya Matbaası.

Oğuzkan, Turhan (1956), **Türkiye Cumhuriyetinde Halk Eğitimi**, Ankara: Maarif Basımevi.

Oktag, Ayla (1983), "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim Sorunları", **Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi Bilimsel Toplantı(18-20 Kasım 1981)**, 205-217, Ankara: Tubitak Yay.

Okudan, İskender (2011), **Maarif Vekili Tefrik İleri**, Ankara: Nobel Yay., s. 31.

Okutan, Ömer (1983), "Din Eğitimi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, 409-426, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Onat, Burhanettin (4 Mayıs 1951), "Din Tedrisatına Dair", **Vatan Gazetesi**, 3.

Orta Okul Programı (1949), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Ortaöğretim Programlarında Yönetmeler(1924-1970) (1972), İstanbul: MEB Basımevi.

Öcal, Mustafa (2007), "Türkiye'de Din Politikaları Etkisinde Din Görevlisi Yetiştirme Sorunu", **Dem Dergisi**, 1(2), 72-83.

_____ (1986), "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1(1), 111-123.

Ölçen, Ali Nejat (2003), "Demokratikleşme Sürecinde 1946'dan 1960'a Olaylar, Olanlar", **İlk Hedef Dergisi**, 18, 8-15.

Öymen, Hıfzırahman Raşit (1955), "Yeni Üniversitelerimiz", **Eğitim Hareketleri**, 1(3), 1-15.

_____ (18 Kasım 1952), "Eğitim Meseleleri", **Ulus Gazetesi**, 2.

Öz, Feyzi (1983), "Okul Öncesi Eğitim", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, 235-260, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Özalp, Reşat ve Aydoğan Ataunal (1983), "Milli Eğitimde Kongreler ve Şûralar", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, 105-140, İstanbul: MEB Yay.

_____ (1977), **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**, İstanbul: MEB Yay.

Özcan, Faruk (2006), **Sosyo-İdeolojik ve Sembolik Yönüyle Türkiye’de Örgün Din Eğitimi: İmam-Hatip Liseleri Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, Servet ve diğerleri (Ed.) (2007), **Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yay.

Özel, Mehmet (Haz.) (1999), **Köy Enstitüleri**, İstanbul: İstanbul Kültür Bakanlığı Yay.

Öztürk, Kazım (1968), **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Baha Yay.

_____ (1969), **Cumhurbaşkanlarının TBMM Açılış Nutukları**, İstanbul: Barış Yay.

Öztürk, Veli (2003), “İlahiyat Fakülteleri İle Diyanet İşleri Başkanlığı Arasındaki İlişkilerin Tarihi Gelişimi Bağlamında Bazı Çözüm Önerileri”, **Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler**, 105-143, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay.

Parla, Perihan (13 Aralık 1951), “Okullarımızda Yabancı Dil”, **Zafer Gazetesi**, 4.

Parmaksızoğlu, İsmet (1996), **Türkiye’de Din Eğitimi**, Ankara: MEB Yay.

Reed, Howard A. (1955), “Turkey’s New İmam-Hatip Schools”, **The Word of Islam**, 4(3), 150-168.

Rufi, John (1953), **Türkiye’de Ortaöğretim Müşahedeler, Problem ve Tavsiyeler**, Ankara: MEB Yay.

Sakaoğlu, Necdet (2003), **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Savcı, Bahri (20 Kasım 1959), “Üniversitelerin Siyaset Alanındaki Görevi Üzerine”, **Vatan Gazetesi**, 4.

Son Posta Gazetesi, 18 Eylül 1951.

Son Telgraf Gazetesi, 3 Ocak 1952.

Sorgu, Bahir (1982), **1920’den 1981’e Milli Eğitim Bakanlığı**, İstanbul: İletişim Yay.

Soydan, Kamuran (25 Mart 1953), “Doğu Üniversitesi”, **Vatan Gazetesi**, 2.

Sözer, Ersan (2005), “Türk Eğitim Sisteminde Ortaöğretim Programları ve Uygulamalar”,
www.pegem.net/dosyalar/dökümanlar/1184-sozer.pdf.(02.04.2013 20.48).

Şahin, İsmail (1988), **Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde Eğitim –Kültür Politikalar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahingiray, Özel (21 Şubat 1953), “Milli Eğitim Şurasının Varlığı Acı Neticeler”, **Vatan Gazetesi**, 2.

Şanver, Mehmet (1996), “TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye’de Din Eğitimi (1946-1957)”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (1), 343-347.

Şemin, Refia (1972), “Eğitimin Sosyal ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü” **Tecrübi Pedagojik ve Çocuk Psikolojisi Bülteni**,1(2), 1-10, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Talim Terbiye Heyeti, Karar No: 240, 24 Eylül 1959.

Tan, Hasan (1986), **Psikolojik Dayanışma ve Rehberlik Teori ve Uygulama**, İstanbul: MEB Yay.

_____ (1966), “Amerika’da Yabancı Öğrenciler”, **Türk Kültür Dergisi**, (42), 548-556.

Tangülü, Zafer (2008), **Demokrat Parti Dönemi’nin İlköğretim Politikaları(1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi (1948), “Komünizme Karşı Dünya Din Cephesi”, **Sebilürreşad Dergisi**, 1(10), 145-155.

Tekeli, İlhan (2003), “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde**, 3, (650-672), İstanbul: İletişim Yay.

Tekışık, Hüseyin Hüsnü ve Erol Ünal Karabıyık (1990), **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, Ankara: Üner Yay.

Temir, Ahmet (1961), “Milli Eğitim Planının Hazırlığı İle Görevli Komisyonun Raporu Üzerine”, **Türk Yurdu Dergisi**, 1(293), 33-35.

_____ (1960) “Türkiye Milli Eğitim Komisyonu Raporunun Tenkidi”, **Türk Yurdu Dergisi**, 2(290), 29-31.

“Tevfik İleri İle Röportaj” (1957), **Akis Dergisi**, XI(190), 5-9.

“Tevfik İleri” (1972), **Türk Ansiklopedisi içinde**, 20, (72-79), Ankara: MEB Yay.

Tezcan, Mahmut (1999), “Cumhuriyetimizin 75. Yılında Eğitimdeki Gelişmelerin Bir Değerlendirilmesi”, (Haz.), Necla Tural, **75. Yılında Toplumumuz ve Eğitim Sempozyum Bildirileri ve Panel Tartışmaları**, 11-15, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.

Tompkins, Ellswort (1954), **Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş**, İstanbul: MEB Yay.

Tonguç, Engin (1970), **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İstanbul: Ant Yay.

Topses, Gürsen (1999), “Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Gelişimi”, Fatma Gök (Ed.), **75 Yılda Eğitim**, 9-22, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Tunaya, Tarık Zafer (1995), **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul: Arba Yay.

Tuncer, Mehmet (21 Haziran 1951), “İlkokul Öğretmenleri Mağdur Edilmemeli”, **Yeni Asır Gazetesi**, 2.

_____ (10 Ekim 1950), “Yeni Bir Maarif Sistemi, Fakat Devamlı Olsun”, **Yeni Asır Gazetesi**, 2.

Tunçay, Mete (1983), “Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde**, 8, (2020-2025), İstanbul: İletişim Yay.

_____ (2007), “1946 ve Sonrasında Türkiye”, (Ed.), Namık Kemal Barlas ve diğerleri, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, 317-320, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay.

Turan, Şerafettin (2000), **İsmet İnönü Yaşamı ve Kişiliği**, İstanbul: Bilgi Yay.

Turhan Mümtaz (1954), **Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri**, İstanbul: İstanbul Yayınevi Yay.

Türkoğlu, Adil (1984), **Türkiye ve Fransa’da Lise Programlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay.

Türkiye’nin Ana Eğitim Problemleri (2001), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1978), 2, Ankara: T.C. Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı Yay.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 15(708), 15 Ağustos 1952.

Türkiye’de Halk Eğitimi (Başlangıcından Bugüne Kadar) (1968), Ankara: MEB Basımevi.

T.C. Hükümet Programlarında Kültür Politikaları (1990), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yay., No:2.

Türkiye’de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını) (2003), İstanbul: MEB Yay.

Türkiye’de Siyasi Dernekler II (1950), Ankara: Devlet Matbaası.

Ulus Gazetesi, 5 Şubat 1953.

URL, “Tevfik İleri”, www.wikipedia.org/wiki/Tevfik_İleri/html.(14.01.2013 23.35).

URL, “Ahmet Tevfik İleri”, www.wikipedia.org/wiki/Ahmet.Tevfik.İleri, (10.01.2013 14.24).

- URL, “Tevfik İleri’den Eşi Vasfiye Hanıma Mektuplar”, <http://www.timas.com.tr>. (22. 02. 2013 23.01).
- URL, “Tevfik İleri’nin Yassıda Mektupları”, <http://www.aktifhaber.com>. (22. 02. 2013 23.15).
- URL, “Tevfik İleri”, www.milatgazatesi.com/yenikategori.asp (23. 02. 2013 22.56).
- URL, “Bir Memleket Sevdalısı Tevfik İleri”, <http://www.mustafaarmağan.com.tr>., (16.01.2013 19.58).
- URL, “Tevfik İleri (1911-1961)”, www.risaleinurenstitüsü.org, (15.01.2013 19.59).
- URL, [http:// yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.html](http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.html)., (20.12.12 20.35).
- URL, “Rıfki Salim Burçak”, [http://: www.tr.wikipedia.org/wiki](http://www.tr.wikipedia.org/wiki). (27.02.2013 20.35).
- URL, “İlköğretim Programları”, <http://www.geocities.com>. (09.02.2013 15.46).
- URL, “Mahmut Celaleddin Ökten”, www.ilahiyatt.mahmut-celalettin-okten.html. (13.05.2013 22.20).
- URL, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihimize V. Milli Eğitim Şurası”, <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (24.06.2013 23.22).
- URL, “Milli Türk Talebe Birliği”, <http://www.wikipedia.org>. (26.02.2013 21.57).
- URL, <http://www.kisaltmalar.net/aid.html>., (03.12.2013 13.37).
- Uysal, Hayrettin (1990), “Köy Enstitüleri Neden Kapatıldı”, Melek Gülbağ (Haz.), **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, 374-380, Ankara: Eğit Der Yay.
- Ünsür, Ahmet (1995) , **Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri**, İstanbul: Önder Yay.
- Üst, Aydın (Ed.) (2006), **Türk Dünyası Kültür Atlası**, 1, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay.

Üstün, Yakup (1997), “Tevfik İleri’nin Din Eğitime Hizmetleri”, **Her Yönüyle Tevfik İleri**, 81-90, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Vakit Gazetesi, 16 Şubat 1953.

“Vasfiye İleri’nin Dilinden Tevfik İleri” (1997), **Her Yönüyle Tevfik İleri**, 159-163, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Vatan Gazetesi, 21 Şubat 1953.

Yalçın, Alemdar (1985), “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Durumumuz”, **Türk Tarih Dergisi**, 7(10), 33-41.

Yalman, Ahmet Emin (27 Eylül 1954), “Nurlu Ufuklar”, **Vatan Gazetesi**, 1.

_____ (3 Ocak 1955), “Maarifte Hedefsizlik”, **Vatan Gazetesi**, 1.

_____ (15 Mart 1951), “Din Hasreti”, **Vatan Gazetesi**, 1.

_____ (15 Ağustos 1950), “Köy Enstitüleri Davası”, **Vatan Gazetesi**, 1-3.

_____ (21 Ağustos 1959), “İleri Gitmek, Geri Gitmek”, **Vatan Gazetesi**, 1.

_____ (17 Ağustos 1950), “Köy Enstitüleri Davası”, **Vatan Gazetesi**, 1.

_____ (17 Ağustos 1950), “Maarifimizin Başına Bir Yüksek Mühendis Gelirken”, **Vatan Gazetesi**, 1.

_____ (10 Şubat 1952), “Bir Meclis Anketine İhtiyaç Var”, **Vatan Gazetesi**, 1-5.

Yalsızuçanlar, Sadık (2011), **Vefa Apartmanı**, İstanbul: Timaş Yay.

Yavuz, Fehmi (1969), **Din Eğitimi ve Toplumumuz**, Ankara: Doğan Yay.

Yazıcı, Mustafa (1973), **Tanzimat’tan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları, Başbakanlar ve Atatürk (1839-1973)**, Ankara: Emel Yay.

Yeni Asır Gazetesi, 11 Eylül 1950.

Yeşil, Ahmet (2001), **Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Yüce, Caner (2008), **Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, M. Serhan (2001), **Demokrat Parti**, İstanbul: Ülke Yay.

Yiğit, Ali Ata (1992), **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Yay.

Zafer Akşam Postası Gazetesi, 1 Ağustos 1953.

Zafer Gazetesi, 12 Eylül 1951.

Zapsu, Abdürrahim (1951), **Tevhit-i Tedrisat Kanunu ve İmam-Hatip Mektepleri**, İstanbul: Sıralar Yay.

Zelyut, Rıza (1983), “Milli Eğitim Şuraları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi içinde**, 3, (671-682), İstanbul: İletişim Yay.

Wofford, Kate V (1952), **Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor**, (Çev. Fatma Varış), Ankara: MEB Yay.

_____ (1951), **Köy Okullarında Öğretim**, (Çev. Ali Rıza Tükel), Ankara: MEB Yay.

EKLER

Ek 1: 1948 İlkokul Programı

1-İlkokul, milli bir eğitim kurumudur. İlkokul, çocuklara milli kültürü aşlamak mecburiyetindedir. İçinde yetişen bütün vatandaşlara aynı milli ülküleri, aynı milli amaçları vermek için gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli bir şekilde kazandırmak ilkokulun önemli ödevidir. Millet, hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara asılamayı her şeyden önce ilkokuldan bekler.

2- İlkokul gerçek bir topluluktur. Topluluğumuzun dayandığı demokrasi prensiplerini öğrenci, okulda dershanede uygulayarak ve yasayarak benimser. Okulda öğrencilerin kendi aralarındaki ve öğrenci-öğretmen arasındaki karşılıklı münasebetler demokrasi değerlerine uyularak düzenlenmelidir.

3- Okul, çocuğa geniş ölçüde etkinlik, is ve yaratma imkânları sağlayan canlı bir çevre olmalıdır.

4- Okulda pratik bilgilere ve becerilere önem verilmelidir.

5- İlkokul öğrencilerine kazandırılacak bilgi ve becerilerin sağlam ve köklü olabilmesi için çocuklara çalışma yerleri hazırlanmalı, buraları çalışma araçlarıyla donatılmalıdır.

6- İlkokulların bütün çalınmalarında tutum, milli kaynakları koruma ve ulusal ekonomi kavrayış ve duyusu önemli bir yer tutmalıdır.

7- Okul, öğrencilere metotlu ve verimli çalışma yollarını öğretecek; bu bakımdan onlara iyi alışkanlıklar kazandırmaya çalışacaktır.

8- İlkokulda çocukların özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Topluluğumuzun her çeşit yetenekte fertlere ihtiyacı vardır. Bunun için okul, çocuklardaki bireysel farkları göz önünde tutarak her birinin yeteneklerine göre ileride topluluğun türlü ihtiyaçlarını karşılayacak birer eleman olarak yetişmelerini sağlayacak imkân ve şartları hazırlayacaktır.

9- Okul ile aile arasında sıkı bir işbirliği sağlanmalıdır.

10- İlkokul, çocuklara fikirlerini ve duygularını türlü yollarda ifade etme imkânlarını vermektedir.

Ek 1 (Devamı)

- 11- Çocukları bir konuya, bir faaliyete karşı ilgilendirmek için onların içgüdülerinden faydalanılmalıdır.
- 12- Okul, öğrenciye bilimsel metotlara göre çalışma yollarını öğretecek; onu tenkidi düşünmeye sevk edecek; gündelik hayatında, hareketlerini düşünerek ve muhakeme ederek düzenlemeyi onda bir alışkanlık haline getirecektir.
- 13- Ahlak eğitiminde muvaffak olmak için çocuklara soyut ahlak kuralları belletmekten ziyade onların yasayılarının ahlaki olmasını sağlamaya çalışmalıdır.
- 14- Okul, çocuklarda güzel şeylere karşı sevgi ve bağlılık uyandırmalıdır.
- 15- İlkokul, öğrenciye boş zamanlarını iyi bir şekilde kullanma alışkanlığını kazandırmalıdır.
- 16- İlkokul çalışmalarında, yakın yurt ve yakın zaman prensibi hâkim olmalıdır.
- 17- İlkokulun ilk üç sınıfını teşkil eden birinci devresinde toplu öğretim esasına uyulacaktır.

Kaynak: İlkokul Programı, İstanbul: MEB Yay., 1998, s. 3-21.

Ek 2: 1949 Ortaokul Programı

Ortaokul, milli bir eğitim kurumudur. İçinde yetişen bütün öğrencilere aynı milli ülküleri, aynı milli amaçları vermek için gereken bütün bilgileri alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu kazandırmak ortaokulun önemli ödevidir. Millet, hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara asılamayı her şeyden önce okuldan bekler.

Topluluğumuzun dayandığı demokrasi prensiplerini öğrenci, okulda ve dershanede uygulayarak ve yaşayarak benimser. Okulda öğrencilerin kendi aralarındaki ve öğrenci öğretmen arasındaki karşılıklı münasebetler, demokrasi değerlerine uyularak düzenlenmelidir. Okulda öğrencilerin sorumluluk alarak okul işlerine katılmalarına geniş ölçüde imkân ve fırsat hazırlanmalıdır.

Okul, öğrencilere metotlu ve verimli çalışma yollarını öğretecek; onları tenkide düşünmeye sevk edecek; gündelik hayatlarında hareketlerini düşünerek ve muhakeme ederek düzenlemeyi onlarda bir alışkanlık haline getirecektir. Okul, öğrencilere fikirlerini ve duygularını türlü yollarda ifade etme imkânları vermelidir.

Ahlak eğitiminde muvaffak olmak için öğrencilere soyut ahlak kuralları belletmekten ziyade onların yasayışlarının ahlaki olmasını sağlamaya çalışmalıdır. Okul çevredeki çeşitli kaynaklardan geniş ölçüde faydalanmalıdır. Okul ders konularını çevrenin bünyesi, hayatı ve problemleri üzerinden toplamalıdır.

Kaynak: Orta Okul Programı, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 9-24.

Ek 3: Özel Anaokulları ve İlkokulları

DEVLET EĞİTİM BAKANLIĞI T.C. BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ MİLLİ EĞİTİM İSTATİSTİKLERİ				Özel Ana ve İlk Okulları			
				Öğretim yılı : 1950 - 1951			
Sıra No.	İl adı	Okulların adı	Düşünceler	Sıra No.	İl adı	Okulların adı	Düşünceler
A - Özel Türk Analar :				3 - Musevi ilklere :			
1	İstanbul	Aksaray Türk Ana		1	İstanbul	Galata Musevi (1) (*)	
2	"	Cumhuriyet Kadıköy Çocuk Y.		2	"	Galata Musevi (2)	
3	"	Gemherliyat Ana Okulu		3	"	Hasköy Musevi	
4	İzmir	Görüşme Ana Okulu		4	"	Ortaköy Musevi	
5	Seyhan	Eğitim Yuvası		5	İzmir	Karataş Musevi (*)	
6	Balıkesir	Çanakkale Ana Okulu		6	"	Keçeciler Musevi K. (*)	
7	Eskişehir	İzmir Ana Okulu		7	"	Keçeciler Musevi Yetimevi	
8	Trabzon	Kaya Ana Okulu		8	"		
9	"			9	"		
B - Azınlık Analar :				4 - Rum ilklere :			
1	İstanbul	Surpanna Ermeni		1	Çanakkale	İmroz Bademli	
2	"			2	"	İmroz Dere	
3	"			3	"	İmroz Tepe	
4	"			4	"	İmroz Zeytinli	
5	"			5	İstanbul	Arnavutköy	
6	"			6	"	Ayvansaray İncea	
A - Özel Türk ilklere				7	"	Bakırköy	
1	Ankara	Ayşe Abin Çocuk Yuvası (*)		8	"	Balat	
2	"	Özel İpek İlk Okulu (*)		9	"	Beşiktaş	
3	Bursa	Reyhane Paşa (*)		10	"	Beyoğlu Ayakostantin	
4	"	Özel Yeni (*)		11	"	Beyoğlu Aynalçesme	
5	Eskişehir	D. Demir Yolları		12	"	Beyoğlu Kurtuluş	
6	İçel	Mersin İm Yuva (*)		13	"	Beyoğlu Nane sokak	
7	İstanbul	Taksim Aydın (*)		14	"	Beyoğlu Oditirya	
8	"	Emniyet Yeni Nesil (*)		15	"	Beyoğlu Tarsıvarıdi	
9	İzmir	Devrim (*)		16	"	Beyoğlu Taksim Ayatiryada	
10	"	Yusuif Rıza (*)		17	"	Beyoğlu Yenışehir	
11	Konya	D. Demir Yolları		18	"	Boyacıköy	
12	"	Tekel Yavgan Tuzlası		19	"	Burgazada	
13	Kütahya	Uşak Şeker Fabrikası		20	"	Büyükkada	
14	Manisa	Soma Maden Ocakları		21	"	Büyükkada Yetimevi	
15	Seyhan	Adana Ana Küçük Çocuk Y. (*)		22	"	Büyükkada	
16	Trabzon	Çatalağzı İlkokulu		23	"	Cibali	
17	"			24	"	Çengelköy	
18	"			25	"	Edirnekapı	
19	"			26	"	Feriköy	
20	"			27	"	Galata	
21	"			28	"	Halıçeneri Maraşlı	
22	"			29	"	Hasköy	
23	"			30	"	Haybeliada	
24	"			31	"	Kadıköy Caferaga K.	
B - Azınlık ilklere (Bulgar ilklere)				32	"	Kadıköy Yeldeğirmenti	
1	Edirne	Merkez Bulgar		33	"	Kalamış	
2 - Ermeni ilklere :				34	"	Kandıllı	
1	İstanbul	Bakırköy Bezezyan (*)		35	"	Kumkapı	
2	"	Bakırköy Dadyan (*)		36	"	Kuzguncuk	
3	"	Balat Horenyan		37	"	Langa	
4	"	Beşiktaş Makruhyan (*)		38	"	Samatya	
5	"	Beyoğlu Artigiriryan (*)		39	"	Tarabya	
6	"	Beyoğlu Katolik E.		40	"	İsküdar Yeni mahalle	
7	"	Bogosyan Varvoryan Ermeni(*)		41	"	Yeniköy	
8	"	Gedikpaşa Protestan (*)		42	"	Yeşilköy	
9	"	Gedikpaşa Surpmesrupyan (*)		43	"	Ortaköy Rum Karıma	
10	"	Halıçoğlu Neresezyan		44	"	Beşik Rum İlk	
11	"	Hasköy Kalfyan		45	"		
12	"	Kadıköy Anarathigutyum (*)		46	"		
13	"	Kadıköy Aramyanunciyen (*)		1	İstanbul	Feriköy Notrdamdöfür Fr.E. (*)	
14	"	Merametiyan (*)		2	"	Pangaltı Sentespri Fr. K	
15	"	Nişantaşı Nordibros (*)		3	İzmir	Glindöğdu Fr. K. (*)	
16	"	Ortaköy Trakmaacas (*)		4	İstanbul	Debistanı İranyan	
17	"	Pangaltı Anarathigutyum		5	Antakya	İskenderun Santa Taraza İtalyan	
18	"	Pangaltı Lusavoriçyan (*)		6	İstanbul	Beyoğlu İtalyan	
19	"	Samatya Anarathigutyum (*)		7	"	Feriköy İtalyan	
20	"	Samatya Sahakyan Nunyan (*)		8	"	Galata Senpiyetro İtalyan	
21	"	Şişli Karagozyan		9	İzmir	Alsancak İtalyan (*)	
22	"	Topkapı Leonvartuhyan (*)		10	"		
23	"	İsküdar Neresezyan (*)		11	"		
24	"	İsküdar Semerciyan (*)		12	"		
25	"			13	"		
				14	"		
				15	"		
				16	"		

(*) İşaretileri, ayrıca ana sınıfları bulunan okulları ifade eder.

030 01 95 596 1 3

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.95.596.1.

Ek 4: 1951 - 1952 Öğretim Yılı Kitapları

Ders	Kitabın adı	Yazarın adı	Satıldığı yer	Fiyatı		NOTLAR
				K.	S.	
ILKOKUL BİRİNCİ SINIF						
Türkçe:	Alfabe	<i>A. Hilmi Güçlü</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	35		Köy ve şehir için ayrı kitap
	Yeni Alfabe	<i>Celâl Sıtkı Gürler</i>	Okul Kitapları Türk Limitet Şirketi İstanbul	50		Yardımcı
	İlk Okuma Kitabı I	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	20		
	Birinci Yıl Kitabı	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	50		Köy Okulları için
	Yeni Okuma Kitabı I	<i>Celâl Sıtkı Gürler</i>	İst. Güven Yayınevi	80		Yardımcı
	Birinci Sınıf kitabı Kış	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
Aritmetik:	Birinci Sınıf Kitabı İlkbahar	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
	Canlı Aritmetik I	<i>R. Gökalp Arkan</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri ve Bir Yayınevi	75		Yardımcı
ILKOKUL İKİNCİ SINIF						
Türkçe:	İlk Okuma Kitabı II	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	35		
	İkinci Yıl Kitabı	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	85		Köy Okulları için
	Yardımcı Okuma Kitabı II	<i>İ. Yasa - N. Binez - B. Binez</i>	Kanaat Kitabevi	50		Yardımcı
	Yeni Okuma Kitabı II	<i>Celâl Sıtkı Gürler</i>	İst. Güven Yayınevi	80		Yardımcı
	İlkokul İkinci Sınıf Kitabı Sonbahar	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
	İlkokul İkinci Sınıf Kitabı Kış	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
Aritmetik:	İlkokul İkinci Sınıf Kitabı İlkbahar	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
	Canlı Aritmetik II	<i>R. Gökalp Arkan</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri ve Bir Yayınevi	75		Yardımcı
ILKOKUL ÜÇÜNCÜ SINIF						
Türkçe:	İlk Okuma Kitabı III	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	55		
Türkçe:	İlk Okuma Kitabı III	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	55		
	Üçüncü yıl kitabı	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	85		Köy Okulları için
	Yardımcı Okuma Kitabı III	<i>İ. Yasa - N. Binez - B. Binez</i>	Kanaat Kitabevi	50		Yardımcı
	Yeni Okuma Kitabı III	<i>Celâl Sıtkı Gürler</i>	İst. Güven Yayınevi	80		Yardımcı
	Güzel Yazı	<i>Osman Yalçın</i>	Bir Yayınevi	40		Yardımcı
	Tarih Öğreniyorum [**]	<i>Ahmet Refik Altınay</i>	Kanaat Kitabevi	60		Yardımcı
Hayat Bilgisi:	Coğrafyada İlk Adım	<i>Faik Sabri Duran</i>	Kanaat Kitabevi	85		Yardımcı
	İlkokul Üçüncü Sınıf Kitabı Sonbahar	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
Aritmetik:	İlkokul Üçüncü Sınıf Kitabı Kış	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
	İlkokul Üçüncü Sınıf Kitabı İlkbahar [**]	<i>R. Gökalp Arkan</i>	Bir Yayınevi	30		Yardımcı
	Canlı Aritmetik III	<i>R. Gökalp Arkan</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri ve Bir Yayınevi	75		Yardımcı
ILKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF						
Türkçe:	Türkçe Kitabı Sınıf IV		M. Eğ. B. Yayınevleri	80		
Türkçe:	Dilbilgisi [***]	<i>A. Başman - N. Halil Onan - Mithat Sadullah Sander - Tahir Nejat Gencan</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	45		
	Dilbilgisi Okul Grameri	<i>Peyami Safa</i>	Cumhuriyet Kitabevi	30		Yardımcı
	Yardımcı Okuma Kitabı IV.V	<i>İ. Yasa - N. Binez - B. Binez</i>	Kanaat Kitabevi	50		Yardımcı
	Uygulamalı Güzel Yazı	<i>Osman Yalçın</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri ve Bir Yayınevi	40		Yardımcı
	Yeni Okuma Kitabı IV	<i>Celâl Sıtkı Gürler</i>	İst. Güven Yayınevi	80		Yardımcı
	İlkokul için Tarih IV	<i>Faik Reşit Unat - Kâmil Su</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	60		Yardımcı
Tarih:	Çocuklara yardımcı Tarih Dersleri IV	<i>Zuhuri Danişman - Himmet Aktın</i>	Kanaat Kitabevi	60		Yardımcı
	Tarih Özeti IV	<i>İ. Hakkı Talas - Sıtkı Dinç</i>	Güven Yayınevi Çağaloğlu Yokusu Narlı bahçe sokak No. 11 İstanbul	30		Yardımcı
Yurttaşlık Bilgisi:	İlkokul Yurttaşlık Bilgisi IV [*]	<i>Faruk Kurtuluş</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	60		
Coğrafya:	Türk Ahlakının İlkeleri	<i>Tezer Taşkarun</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	10		
	İlkokul Coğrafya Dersleri IV	<i>Tarik Asal - Ferruh Sanır - Hayri Günden</i>	M. Eğ. B. Yayınevleri	60		

Ek 4 (Devamı)

Ders	Kitabın adı	Yazarın adı	Satıldığı yer	Fiyatı		NOTLAR	
				K.	S.		
Matematik:	Yıllık Gözlem Defterleri . . .	<i>Ferruh Sanır</i>	Yazara Müracaat: Posta kutusu 452 Ankara . . .	25		Yardımcı	
	Dünyamız: Tamyalum: Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika . . .		Posta kutusu 2217 Beyoğlu — İstanbul	40		Yardımcı	
	İlkokul Coğrafya Atlası . . .	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınları	75		Yardımcı	
	İlk Atlas		Kanaat Kitabevi	100		Yardımcı	
	İlkokul Matematik Kitabı IV. [*]	<i>Mazhar Kızıldemir - Arif Etikan</i> . .	M. Eğ. B. Yayınları	65			
	Tabiat Bilgisi	<i>Mehmet Doğanay</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Ders kitapları T. L. Ş. İst.	130			
	Tabiat Bilgisi	<i>M. Saffet Rona</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Ders kitapları T. L. Ş. İst.	100			
	Tabiat Bilgisi: Biz ve Dünyamız IV	<i>Belkıs Halim</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Bir Yayınevi	100			
	Tabiat Bilgisi	<i>Bedii Tardu - Mitat İli</i>	Remzi Kitabevi	150			
	Tabiat Bilgisi	<i>Fahri Dalsar</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Okul Kitapları Türk Limitet Şirketi. İst.	120			
Tabiat Bilgisi:	Bulut Nedir		Posta kutusu 2217 Beyoğlu — İstanbul	15		Yardımcı	
	Yağmur Nedir		Posta kutusu 2217 Beyoğlu — İstanbul	15		Yardımcı	
	Acıip Hayvanlar Nasıl Yaşar		Posta kutusu 2217 Beyoğlu — İstanbul	15		Yardımcı	
	Tabiat Bilgisi Levhaları (vücudumuz)	<i>R. Gökalp Arkın</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Bir Yayınevi	100		Yardımcı	
	İlkokullarda Aile Bilgisi dersleri	<i>Şevki Erkson - Ayhan Erkson</i>	Remzi Kitabevi	75		Yardımcı	
	Aile Bilgisi Ev İdaresi	<i>Nazım İçsel</i>	Hilmi Kitabevi	70		Yardımcı	
	Aile Bilgisi Dersleri	<i>Muslihüdin Okyay ve İlhan Erkson</i>	Cumhuriyet Kitabevi	75		Yardımcı	
	İlkokullarda Müzik	<i>Hultisi Öktem</i>	Remzi Kitabevi	40		Yardımcı	
	Solfej Dersleri	<i>M. Sadi Eşemen</i>	Semih Lütfi Kitabevi	54		Yardımcı	
	Aile Bilgisi:	Musiki Alfabeşi	<i>Muhtar Ataman</i>	İnkilâp Kitabevi	45		Yardımcı
İlk Musiki Dersleri ve Okul Şarkıları		<i>Nihat Erkman - Cemil Karal</i>	Kanaat Kitabevi	14		Yardımcı	
Musiki öğretici ve nota lektürü I ve II nci bölüm		<i>Zati Arca</i>	Muallim Ahmet Halit, Kanaat ve İnkilâp Kitabevleri	50		İki bölüm bir arada Yardımcı	
İlkokul Müzik Bilgisi		<i>Halit Ozan</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Bir Yayınevi	50		Yardımcı	
Müzik:	Okullarda Resim-İş	<i>Şiirasi Tamer</i>	Yazara Müracaat: Sarıyer Ortaokulu Resim Öğretmeni	200		Yardımcı	
	Resim-İş:						
İLKOKUL BEŞİNCİ SINIF							
Türkçe:	İlk Okuma Kitabı V.	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınları	60			
	Dilbilgisi [**]	<i>A. Başman - N. Halil Onan - Mithat Sadullah Sander - Tahir Nejat Cencan</i>	M. Eğ. B. Yayınları	45			
	Dilbilgisi Okul Grameri	<i>Peyami Safa</i>	Cumhuriyet Kitabevi	30		Yardımcı	
	Yardımcı Okuma Kitabı IV.V	<i>I. Yasa - N. Bines - B. Bines</i>	Kanaat Kitabevi	50		Yardımcı	
	Yeni Okuma Kitabı V	<i>Celâl Sıtkı Gürler</i>	İst. Güven Yayınevi	80		Yardımcı	
	Uygulamalı Güzel Yazı	<i>Osman Yalçın</i>	M. Eğ. B. Yayınları ve Bir Yayınevi	40		Yardımcı	
	Tarih:	İlkokul için Tarih V	<i>Faik Reşit Unat - Kâmil Su</i>	M. Eğ. B. Yayınları	100		
		Tarih Özeti V.	<i>I. Hakkı Talas - Sıtkı Dinç</i>	Güven Yayınevi Cağaloğlu Yokuşur Narlı bahçe sokak No. 11 İstanbul	40		Yardımcı
	Yurttaşlık Bilgisi:	İlkokul Yurttaşlık Bilgisi Kitabı V. [****]	<i>Kemal Ermat - Bedi Ermat</i>	M. Eğ. B. Yayınları	50		Yardımcı
		Türk Ahlakının İlkeleri	<i>Tezer Taşkıran</i>	M. Eğ. B. Yayınları	10		Yardımcı
Coğrafya:	İlkokul Coğrafya Dersleri V	<i>Tarik Asal - Ferruh Sanır - Hayri Günden</i>	M. Eğ. B. Yayınları	65			
	Yıllık Gözlem Defterleri	<i>Ferruh Sanır</i>	Yazara Müracaat: Posta kutusu 452 Ankara	25		Yardımcı	
Matematik:	İlkokul Coğrafya Atlası	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. B. Yayınları	75		Yardımcı	
	İlk Atlas		Kanaat Kitabevi	100		Yardımcı	
	İlkokul Matematik Kitabı V. [****]	<i>Mazhar Kızıldemir - Arif Etikan</i> . .	M. Eğ. B. Yayınları	85			

Kaynak: T. C. Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi, 14(653), 3 Eylül 1951, s. 70- 74.

Ek 5: 1950-1951 Öğretim Yılında İlkokullarda Okutulacak Ders Kitapları

1- 1950-51 öğretim yılında ilkokullarda okutulacak ders kitaplarının ve bunları yazarların adları bu genelgeye ekli listede gösterilmiştir.

2- Okullarda bu genelge ile bildiren kitaplardan başka hiçbir kitap, ders kitabı olarak öğrencilere aldırılmaz.

3- Bu kitaplar hiçbir yerde bu genelgeye ilişik listede yazılı fiyatlardan daha yukarı bir fiyatla satılamaz.

4- Bu genelgede bildirilen kitaplardan Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanmış olanlar, Bakanlık yayım evleri kitapçılara ve okul kooperatif yasasına göre kurulmuş olan okul kooperatiflerine, Millî Eğitim Bakanlığı satış işleri yönetmeliği hükümleri dairesinde toptan ve isteyenlere perakende satılır.

5- Listede gösterilen kitapların elde geçen yıllarda basılmış olanları da vardır. Bu kitaplardan imkân nispetinde bu yıl da faydalanılması memleket ekonomisi bakımından bir zarurettir. Bu itibarla öğretimden kaldırılanlar dışında kalanlara ile yedinci maddede bildirildiği üzere satıştan kaldırılıp üzerlerinde tadilat yapıldıktan sonra tekrar satışa arz edilecek olanlar bu yıl basılanlara nazaran temelli ve önemli bir fark gösteremeyeceği için öğrenciler bunlardan herhangi birini kullanmakta serbesttir. Yalnız öğretmenler okuttukları ders kitabının en son baskısını ellerinde bulundurmakla ve derslerini bunlardan takip ederek daha önceki baskılara nazaran bir değişiklik bulunduğu takdirde öğrencilere bunları not ettirmekle ödevlidirler.

6- Dördüncü ve beşinci sınıf Yurttaşlık Bilgileri (Yurttaşlık Bilgisi IV, Yurttaşlık Bilgisi V), Üçüncü Yıl (Üçüncü Yıl Kitabı)'nın 1949-1950 öğretim yılı için bastırılmış olanlarıyla daha önceki öğretim yılları ihtiyacı için bastırılmış olanları öğretimden kaldırılmıştır. Bayilerin, ellerinde bulunan kitapları yönetmeliğe uygun olarak ve zamanında yayım evlerine geri vermeleri gereklidir.

7- Alfabe, üçüncü sınıf Okuma kitabı (İlk Okuma Kitabı III), dördüncü sınıf Türkçe (İlkokul Sınıf IV, Türkçe Kitabı), beşinci sınıf okuma (Okuma Kitabı V), beşinci sınıf Tarih (Tarih V), kitaplarıyla birinci ve ikinci yıl kitapları (Birinci Yıl Kitabı, İkinci Yıl Kitabı)'nın geçen yıllara ait baskıları satıştan kaldırılmıştır. Bayiler, varsa, ellerinde

bulunan bu kitapların tamamını (geri alınacak kitapların geri yollama, getirme, dağıtma ve ambalaj masrafları satıcılara ait olmak ve kitaplar herhangi bir şekilde bozulmamış ve yıpranmamış bulunmak ve üzerlerinde herhangi bir ticarethane veya şahsa ait isim yazılmamış ve damga basılmamış olmak şartıyla: Yönetmelik madde 16) 1950-51 öğretim yılı ihtiyacı için değişik şekilde yeniden bastırılan ve yayınevlerinde mevcut bulunan kitaplarla değiştireceklerdir. Bu değiştirme en geç 15 Ekim 1950 tarihine kadar. Bu tarihten sonra değiştirilmek üzere gönderilecek kitaplar öğretimden kaldırılan kitaplar gibi muameleye tabi tutulacaklardır.

8- 5429 sayılı kanunun hükümlerine uyularak 1950-51 öğretim yılından itibaren okutulmak üzere serbest basıma bırakılmış olan dördüncü ve beşinci sınıf tabiat bilgisi kitaplarından Talim ve Terbiye Dairesince incelenerek ders kitabı olarak kabul olunan ve baskı işleri tamamlanmış bulunan kitapların isimleri, yazarları, satış yerleri ve fiyatları bu genelgeye bağlı listede gösterilmiştir.

9- Esas kitabı bulunmayan dersler için yardımcı kitaplardan faydalanılır.

10- Ulaştırma Bakanlığınca onanan dâhilî posta ücret tarifesinin 3 üncü ve 19 uncu pozisyonlarına dayanılarak uygulanan indirilmiş ücretler tarifesi mucibince evrak postası ile sevk edilen en çok iki kiloluk okul paketleri her 50 gram ve artığı için 10 para posta ücretine tabidir. Posta paketi olarak verilenlerin ise en küçük ücret 10 kuruş olmak üzere her kilogram ve artığından 5 kuruş posta ücreti alınır. Bu posta ücreti kitap sevk edenler tarafından verilecek ve alıcılar hiçbir surette bu ücreti ödemeye mecbur tutulmayacaktır.

11- Bu genelgeye bağlı listede yardımcı olarak gösterilen kitapları almaya öğrenciler mecbur edilmeyeceklerdir.

12- Öğrencileri zamanında ders kitaplarını temin edemeyen okullar, Bakanlık yayımları için millî eğitim müdürlükleri vasılâsiyle Bakanlık Yayım Müdürlüğüne ve İstanbul da Sultanahmet'te Devlet Kitapları Mütedavil Sermayesi Müdürlüğüne, şahıslar veya editörler tarafından yayımlanan ders kitapları için de millî eğitim müdürlükleri vasıtasıyla Bakanlık Yayım Müdürlüğüne ve listede olan kitapların yazılı adreslere telefonla durumu bildireceklerdir. Bu arada hangi kitapların neden temin edilemediği ihtiyaç miktarlarıyla beraber yazılacaktır.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Tevfik İLERİ

Kaynak: T.C. Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi, 14(603), 3 Eylül 1951, s. 69.

Ek 6: 1953-1954 İlkokul Kitaplarının Listesi

Ders	Kitabın adı	Yazarın adı	Satıldığı yer	Fiyatı		NOTLAR	
				Lira	K.		
İLKOKUL BİRİNCİ SINIF							
Türkçe:	Alfabe	<i>A. Hümi Güllü</i>	M. Eğ. V. Yayınları		35	Köy ve şehir için aynı kitap Köy okulları için	
	Okuma Kitabı I.	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. V. Yayınları		20		
	Birinci Yıl Kitabı	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. V. Yayınları		50		
İLKOKUL İKİNCİ SINIF							
Türkçe:	Okuma Kitabı II.	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. V. Yayınları		35	Köy okulları için	
	İkinci Yıl Kitabı	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. V. Yayınları		85		
İLKOKUL ÜÇÜNCÜ SINIF							
Türkçe:	Okuma Kitabı III	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. V. Yayınları		60	Köy okulları için	
	Üçüncü Yıl Kitabı.	<i>Komisyon</i>	M. Eğ. V. Yayınları		85		
İLKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF							
Türkçe:	Türkçe Kitabı Sınıf IV	<i>Avni Başman</i>	M. Eğ. V. Yayınları		80		
	Dilbilgisi	<i>Avni Başman - N. Halil Onan - M. S. Sander - T. Nejat Gencan</i>	M. Eğ. V. Yayınları		50		
Tarih:	İlkokul İçin Tarih IV.	<i>Faik Reşit Unat - Kâmil Su</i>	M. Eğ. V. Yayınları		60		
	İlkokul Yurttaşlık Bilgisi IV	<i>Faruk Kurtuluş</i>	M. Eğ. V. Yayınları		45		
Yurttaşlık Bilgisi:	Türk Ahlakının İlkeleri	<i>Tezer Taşkıran</i>	M. Eğ. V. Yayınları		10		
	Coğrafya IV.	<i>İ. Çetin Altıntuğ - Adnan Altıntuğ</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Ticaret Basım ve Yayınevi: 1343. sok: No: 10. İzmir		70		
Coğrafya:	Yeni Coğrafya IV.	<i>Sadettin Güner</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Bir Yayınevi İstanbul		60		
	Coğrafya Dersleri IV.	<i>Prof. Ahmet Ardel</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Okul Kitapları T. L. Ş. İstanbul		80		
	Coğrafya IV.	<i>Nimet Çalapa - Rauf Seymen</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Atlas Yayınevi: Nuruosmaniye Cad. Mengene Sok. No. 9 İstanbul		75		
	Coğrafya IV.	<i>Ferruh Sanır - Tarık Asal - Hayri Günden</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Ders Kitapları T. L. Ş. İstanbul		90		
	Coğrafya IV.	<i>Besim Darkot</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Okul Kitapları T. L. Ş. İstanbul		70		
	Coğrafya IV.	<i>Cevat Korkut</i>	Remzi Kitabevi İstanbul		65		
	Coğrafya IV.	<i>Kemal Batu - Şerife Batu</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Doğruluk T. L. Ş. Ankara Caddesi No: 87/1 İstanbul		80		
	İş Okulunda Coğrafya IV.	<i>Cemal Onoğur - Bahri Oskay</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Okul Kitapları T. L. Ş. İstanbul	1	20		
	Matematik:	Canlı Matematik IV	<i>R. Gökalp Arkin</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Bir Yayınevi İstanbul	1		15
		Yeni Matematik Dersleri IV	<i>Fuat Baymur</i>	M. Eğ. V. Yayınları ve Okul Kitapları T. L. Ş. İstanbul	1		1

Kaynak: T. C. Milli Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 15(708), 15 Ağustos 1952, s. 86-87.

Ek 7: 1952-1953 Öğretim Yılı İlk ve Orta Dereceli Okulların Ders Kitapları Hakkında

1. 1953-54 Öğretim yılı için ilk ve orta dereceli okullarda okutulmak üzere gerek vekilliğimiz tarafından bastırılan, gerek 5429 sayılı kanun hükümlerine uyularak 1950 - 51, 1951 - 52, 1952 - 53 ve 1953 - 54 öğretim yıllarından itibaren serbest basıma bırakılıp, vekillikçe bastırılmasına müsaade edilen ders kitaplarının adları, yazarları, fiyatları, satış yerleri bu genelgeye ekli listede gösterilmiştir.

2. Okul ders kitapları, hiçbir yerde, bu genelgeye ilişik listede gösterilen fiyatlardan daha yukarı bir fiyatla satılamaz. Geçen öğretim yıllarında ders kitabı olarak kabul edilmiş kitaplardan bir kısmının fiyatları muayyen bir nispette indirilmiş bulunmaktadır. Bu sebeple seçilecek kitapların isimleriyle birlikte listedeki fiyatlarının da öğrencilere bildirilmesi lâzımdır.

3. Adları bildirilen kitaplar Millî Eğitim Vekâleti Yayınları Satış İşleri Yönetmeliği (1943 basımı, Tebliğler Dergisi Cilt: IV sayı: 260) hükümleri dairesinde toptan ve isteyenlere perakende satılır.

4. Okullarda bu genelgeye ekli liste ile adları bildirilen ders kitaplarından başka hiçbir kitap ders kitabı olarak öğrencilere aldırılmaz. Serbest basıma bırakılmış olan kitaplar muhtelif yazarlar tarafından hazırlanmış ve başka başka kimseler tarafından bastırılmış olduğuna göre öğretmenler, öğrencilerine bu kitaplardan yalnız bir tanesini aldıracaklardır. 3 Mart 1952 tarih ve 684 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanan <Serbest Basıma Bırakılan Ders Kitaplarının İncelenme Zamanı ile Basılma ve Dağıtılmalarının Ne Yolda Yapılacağı Hakkında Yönetmelik> hükümlerinin tamamı 25 Aralık 1952 tarihinde yürürlüğe girdiğinden 1953 - 1954 öğretim yılında okutulacak kitaplar bu yönetmeliğin 12. maddesine göre seçilecek ve aynı yönetmeliğin 8 inci maddesine göre de orta dereceli okullarda okul müdürleri, ilkokullarda Millî Eğitim memurları seçilen bu kitapların listesini (müellif adları, satış yerleri zikredilmek üzere) 15 Haziran 1953 tarihine kadar mahallî bayi veya okul kooperatiflerine bildireceklerdir.

5. Kabul edilen kitaplardan öğrencilerin elinde eski kitapları mevcut olduğu takdirde öğretimden kaldırılanlar hariç bunlardan öğrencilerin istifade etmeleri tabiidir. Ancak öğretmenler okuttukları ders kitabının en son baskısını ellerinde bulundurmakla ve derslerini bunlardan takip ederek daha önceki baskılara nazaran bir değişiklik bulunduğu takdirde öğrencilere bunları not ettirmekle ödevlidirler.

Ek 7 (Devamı)

6. İlkokulların 4 ve 5 inci sınıflarında okutulmakta olan Aile Bilgisi ve Müzik dersleriyle beşinci sınıflarında okutulmakta bulunan Yurttaşlık Bilgisi dersinin, esas ders kitabı bulunmadığından listeye bu derslerin yardımcı kitapları alınmıştır. Bu kitaplardan biri (4 üncü madde hükmüne göre) ders kitabı olarak öğrencilere aldırılacaktır.

7. Öğretmen okullarıyla köy enstitülerinin değiştirilmiş programlarına göre yeni kitaplar hazırlanmakta ve bastırılmakta olduğundan bu okulların kitapları ayrı bir liste ile tebliğ edilecektir.

8. Kız ve erkek sanat enstitüleri ile ticaret okullarının programlarına uygun şekilde ayrıca bu okullar için yazılmış ders kitapları bu listede yer almış 'bulunmaktadır. Lise ve ortaokullar için hazırlanmış olup bu okullarda da müşterek olarak kullanılan kitaplar ayrıca gösterilmemiştir. Ancak ekli kitap cetvellerinde de işaret edildiği gibi bu kitaplar listenin ortaokul ve liseler grubunda yer almış kitaplardan seçilecektir.

9. Ulaştırma Vekâletince onanan dâhilî, posta ücreti tarifesinin üçüncü ve 22 inci pozisyonlarına dayanılarak uygulanan indirilmiş ücretler tarifesi mucibince mektup postası ile sevk edilen en çok 3 kiloluk kitap paketleri her 50 gram veya artığı için <0.50 kuruş> posta ücretine tâbidir. Posta kolisi olarak sevk edilenler ise en az ücret 20 kuruş olmak üzere her kilogram veya artığından 10 kuruş posta ücreti alınır. Kolilerin ve taahhütlü paketlerin kabulü sırasında noksan alınan ücretleri için icabında göndericilere müracaat edilerek alıcılardan ücret aranılmaz ise de mektup postasıyla gönderilen âdi paketlerin noksan ücretlerinin iki misli alıcılardan istifa edildikten sonra teslim edilmeleri posta mevzuatı iktizasındandır.

10. Millî Eğitim müdürleri, Millî Eğitim memurları ve okul müdürleri ders kitabı olarak seçilmiş olan kitapların zamanında mahallinde ve öğrencilerin elinde bulundurulması için yönetmeliğe göre gereğini yapacaklardır. Bununla beraber sipariş edilen kitap müellif veya tabii tarafından gönderilemezse veyahut gönderilmesinin gecikeceği anlaşılırsa okullar, bayilerde bulunan listede yazılı başka bir kitabı öğrenciye aldırarak suretiyle öğretimin aksamamasını temin edeceklerdir. Gereğince hareket edilmesini rica ederim.

TEVFİK İLERİ

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 15(708), 15 Ağustos 1952, s.

85.

Ek 8: Kırklareli Demirköy İlçesine Ait Eğitim Öğretim Cetveli

26410,27398

67037/4

Demirköy ilçesi
İhtiyaçları hk.

LET ARŞİVİNE GİRİŞİ
GÖRÜLMEKTEDİR

Kırklareli Valiliğine

6/Ağustos/1951 tarih ve 3809 sayılı yazınıza K:
İliniz Demirköy İlçesinin ihtiyaçlarına ait D.P.İlçe Başkanı ve arkadaşlarının Sayın Cumhurbaşkanımıza sundukları yazının Bakanlığımızı ilgilendiren kısmına dair olan yazınız incelendi:

1- Okul durumu:

İlçenin merkez ve köylerinin hane,nüfus ve okuma çağındaki çocuk sayılarıyla öğretmen ve öğrenci durumu aşağıda gösterilmiştir.

Demirköy ilçe mer.köyleri:	Hane sayısı	Nü- fuz sayısı	Okuma çağında çocuk sayısı	Okula devam eden	Mevcut		
					Okul	Öğret- men	Eğit men
1- mer.köyleri:	200	1348	180	103	1	1	-
2- İğneada köyü	162	856	92	47	1	1	-
3- Turulya "	108	528	121	30	1	-	1
4- Karacadağ "	90	214	42	14	1	-	1
5- Paspala "	103	481	119	36	1	-	1
6- Kamilya "	70	240	58	21	1	-	1
7- Sarpaç "	34	158	61	18	1	-	1
8- İncesart "	54	215	58	19	1	-	1
9- Mağlavit "	37	157	42	30	1	-	1
10- Velika "	133	326	47	-	-	-	-
11- Korfa "	75	341	72	-	-	-	-
12- Limanköy "	44	215	32	-	-	-	-
13- Ayastafanos	76	258	52	-	-	-	-
14- Palca "	60	266	57	-	-	-	-
15- Mihalangoz"	55	208	49	-	-	-	-
16- Kireçnova "	80	326	71	-	-	-	-
17- Karallı "	19	215	24	-	-	-	-
18- Mikrosöva "	16	171	44	-	-	-	-

Bu cetvelin tetkikinden anlaşılacağı üzere ilçenin merkezinde üç öğretmenle idare edilen (1) ilkokul köylerinde birer öğretmenli (2) ve birer eğitimli 7 köy okulu vardır.

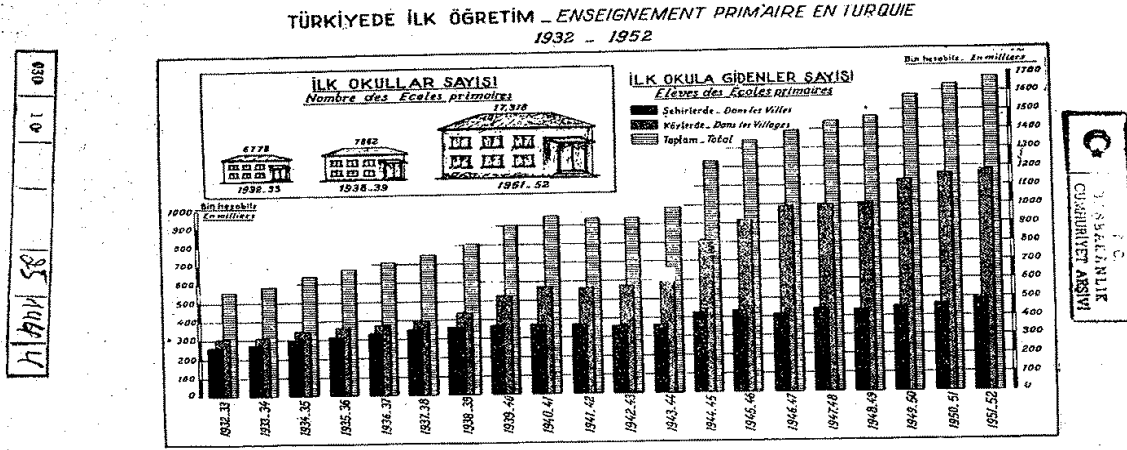
Merkezde 180 çocuktan ancak 103 ünün okula devamının sağlanabildiği,okulu olan köylerde de okuma çağındaki çocukların çoğunun okula devamlarının sağlanamadığı,9 köyde ise hiç okul olmadığı anlaşılmıştır.

030 01 90 562 3

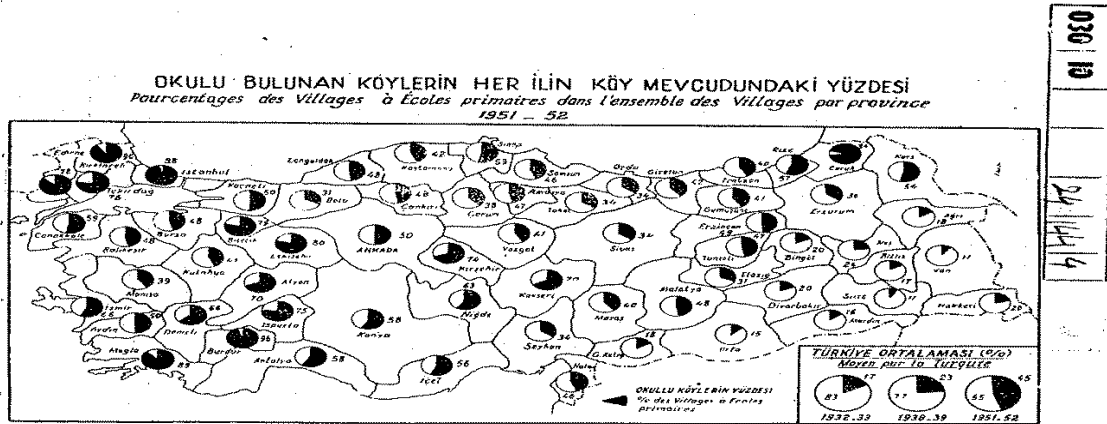
2

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.90.562.3

Ek 9: 1932-1952 Yılları Arasında Türkiye'de İlköğretim



Ek 10: Okulu Bulunan Köylerin Köy Mevcudundaki Yüzdesi



Kaynak: BCA, BMGMEK, 030.10.25.144.4; BCA, BMGMEK, 030.10.24.144.4.

Ek 11: Tevfik İleri Döneminde Okullara Ayrılan Bütçe

Öğretim Dereceleri İtibarile Faaliyet

Activité d'Après les Degré d'Enseignement

f. — Yıllık Giderler ve Öğrenciler — f. — Dépenses annuelles et élèves

7

Öğretim zümreleri Catégories d'Enseignement	Öğretim yılları Années scolaires	Yıllık Giderler Dépenses Annuelles (1000 T.L.)						Toplam Total	Öğrenciler sayısı Nombre d'Élèves		Diploma alanlar Nombre de diplômés	
		Aylık ve ticaretler Traite- ments et salaires	Tesisat ve gü- venlik materyali Matériel et outi- lage	Yatılı burslu okullar Frais d'Al- logement	Yapım onarı- m kamu- laştırma Comar- truction, ap- propria- tion	Diğer giderler Autres dépense- es	Toplam Total		Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes
İlkokullar Ecoles Primaires	1938 -- 39	12033	160	55	1160	856	14284	547180	266456	39811	16874	
	1948 -- 49	63556	461	393	11252	1895	77062	848584	528848	120937	80293	
	1949 -- 50	82414	525	279	13488	1366	98097	1003452	887587	120861	51781	
1950 -- 51	80030	463	717	8677	1672	91464	1012729	627088	—	—	—	
Resmî Officielles	1938 -- 39	11699	150	23	1188	830	13845	538746	259663	38567	16828	
	1948 -- 49	62730	408	332	11027	1254	75751	930915	523412	120044	49608	
	1949 -- 50	81415	485	211	13252	1162	96525	995012	581090	120010	51036	
1950 -- 51	79008	404	458	6604	1838	89407	1019026	620819	—	—	—	
Özel Privées	1938 -- 39	384	10	27	12	56	437	8434	8793	1244	1046	
	1948 -- 49	926	58	68	225	141	1311	7619	6486	843	655	
	1949 -- 50	999	40	68	231	234	1572	7540	6497	861	726	
1950 -- 51	1022	64	261	78	237	1657	7253	6269	—	—	—	
Ortaokullar Ecoles Secondaires	1938 -- 39	2446	97	60	140	187	2930	60835	29307	9925	3668	
	1948 -- 49	10301	246	217	551	632	11847	43012	17702	7639	3438	
	1949 -- 50	11919	228	277	483	541	13448	47499	17679	8194	3218	
1950 -- 51	11607	297	318	377	630	13226	52364	18467	—	—	—	
Resmî Officielles	1938 -- 39	2297	85	50	110	130	2672	56684	20748	9645	3594	
	1948 -- 49	9771	205	127	468	395	10966	39579	14857	7090	3041	
	1949 -- 50	11269	182	130	302	386	12369	48018	15067	7634	2910	
1950 -- 51	11014	264	173	312	427	12190	48876	15769	—	—	—	
Özel Privées	1938 -- 39	149	12	10	30	57	257	8651	2559	280	74	
	1948 -- 49	580	41	90	83	137	881	4039	2735	579	397	
	1949 -- 50	650	46	147	181	155	1179	3571	2622	560	308	
1950 -- 51	593	38	142	65	203	1036	3859	2910	—	—	—	
Liseler Lycées	1938 -- 39	3285	177	1050	195	750	5467	18838	5728	3279	886	
	1948 -- 49	12562	318	4240	611	1498	19221	17835	4485	4856	1176	
	1949 -- 50	16072	288	5218	972	2061	24606	17042	4398	4509	1186	
1950 -- 51	14936	347	4319	843	1257	17702	17823	4739	—	—	—	
Resmî Officielles	1938 -- 39	2343	110	629	65	412	3551	15748	4532	3005	809	
	1948 -- 49	10204	183	2851	310	771	15804	14083	3482	3516	932	
	1949 -- 50	18186	134	2775	274	865	17184	14753	1504	3989	972	
1950 -- 51	12489	189	2365	282	724	15879	16883	3500	—	—	—	
Özel Privées	1938 -- 39	982	67	427	132	338	1916	2886	1186	274	77	
	1948 -- 49	2358	146	1839	301	725	5417	2672	893	540	243	
	1949 -- 50	2886	149	2448	693	1198	7432	2259	894	540	164	
1950 -- 51	2467	208	2054	561	538	5823	1945	899	—	—	—	
Resmî Meslek Okulları Ecoles Professionnelles	1938 -- 39	1624	258	777	77	621	3357	7871	4481	1357	1025	
	1948 -- 49	18722	2026	10142	4522	5431	40863	44399	11092	12866	2336	
	1949 -- 50	23016	1750	10973	2175	3355	42269	44077	11445	10068	2316	
1950 -- 51	18155	1861	8078	1391	5061	35276	44815	12380	—	—	—	
Yüksek Okul ve Fakül- Ecoles Sup. et Facultés	1938 -- 39	2665	454	503	28	854	4509	8431	1782	1185	218	
	1948 -- 49	15944	4378	2867	1477	2662	27328	20512	4697	2495	710	
	1949 -- 50	17719	4599	2427	835	2828	28248	30363	4729	2383	583	
1950 -- 51	15559	4246	1430	819	2117	24070	21291	—	—	—	—	
GENEL TOPLAM TOTAL GENERAL	1938 -- 39	22069	1486	2450	1590	3098	30347	642453	301764	55557	22671	
	1948 -- 49	121085	7424	17884	18413	11580	176322	1064692	567774	148143	57852	
	1949 -- 50	130140	7825	19174	18048	11981	206668	1132423	623897	145993	55984	
1950 -- 51	141867	6918	14359	11907	10637	185688	1153077	667731	—	—	—	

Remarque : Les renseignements concernant la répartition des Instituteurs selon degré d'instruction en 1950-51 sont calculés à des chiffres définitifs. Les chiffres concernant le nombre des élèves, des écoles et des instituteurs des autres pages sont provisoires.

030 10 25 144 4

Kaynak: BCA, BMGMEK, 030.10.05.144.4.

Ek 12: Tevfik İleri Döneminde Açılan Ortaokul ve Liseye Ayrılan Bütçe

5

BAŞBAKANLIK MÜHÜRÜ
GEMERKİ YERİNE

- b) Maarif Vekâleti tarafından mahallen yaptırılan Lise ve Ortaokul binaları için Mütessesbis Derneklere yıllarına göre yapılan yardım miktarı aşağıda gösterilmiştir.

Yılı	Mütessesbis Derneklere yapılan yardım miktarı Lira
1950	150 000
1951	300 000
1952	1 500 000
1953	1 500 000
1954	1 500 000
1955	1 900 000
1956	1 900 000
1957	3 400 000
1958	2 400 000
1959	3 300 000

- e) - Her yıl büyük tamir gören Kolej, Lise, Ortaokul ve İmam-Hatip Okulu binası adedi ve sarfedilen para miktarı aşağıda gösterilmiştir.

Yılı	Büyük Tamir gören okul binası adedi	Sarfedilen para Miktarı Lira
1950	20	270 000
1951	24	300 000
1952	30	330 000
1953	37	500 000
1954	42	480 000
1955	50	900 000
1956	40	1 100 000
1957	60	1 400 000
1958	30	1 100 000
1959	57	1 500 000

030 01 91 570 2

Ek 12 (Devamı)

DEVLET İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
MÜHÜRÜ

- 4 -

f)- Her yıl küçük tamir gören Kolej, Lise, Ortaokul ve İmam-Hatip Okulu binası adedi ve sarfedilen para miktarı aşağıda gösterilmiştir.

Yılı	Küçük tamir gören okul binası adedi	Sarfedilen para Miktarı Lira
1950	80	250 000
1951	70	200 000
1952	120	350 000
1953	110	320 000
1954	120	300 000
1955	161	1 000 000
1956	150	800 000
1957	200	1 000 000
1958	220	1 300 000
1959	110	1 500 000

g)- Hali inşaada bulunan Kolej, Lise ve Ortaokul binası adedi :

<u>Kolej</u>	<u>Lise</u>	<u>Ortaokul</u>	<u>Yekun</u>
5	15	15	35

h)- 1959 yılındaki kirali olan binalardaki okul adedi ile kira bedeli tutarı aşağıda gösterilmiştir.

<u>Kirali binalardaki okul adedi</u>	<u>Kira bedeli Tutarı</u>
33	259 448

030 01 91 570 2

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.91.570.2.

Ek 13: Konya Sanat Enstitüsü Mezunları Adil Pekgüçlü'nün Dilekçesi

30 Nisan 1953
S. Rifat Halim Buncak
Millî Eğitim Bakanı
E/17
Sayın Başvekil
Konya Erkek Sanat Enstitüsünden 1947 yılında mezun oldum muhtelif fabrika ve makina imalat hanelerinde çalıştım. Hemen Konyada ziraat makineleri imalinde çalışmaktayım. Askerlik vazifemi yapmış durumdayım. 9 yıllık teknik bilgi ve tecrübelerime güvenerek Almanya'da kendi paramla makina yüksek mühendisliği öğrenimi yapmak istiyorum. Fakat Halk Partisi Hükümeti 1949 yılında aldığı kararla sanat enstitüsü mezunlarının yabancı memleketlerde okumasını hemen hemen imkânsız hale getirmiştir.

Karar: 27 Mayıs 1949 tarihli ve 3/9401 sayılı bakanlar kurulu kararıyla onanmış ve 21 Haziran 1949 tarih ve 7238 sayılı resmî gazete de yayımlanmıştır.

Kararın lise ve sanat enstitüsü mezunlarını alâkadâr eden «d» ve «e» fıkralarını arz ediyorum.

d.) lise olgunluk diploması almış olanlar. (Bunlar ancak teknik bir öğrenim dalında yabancı memleketlere öğrenime gidebilirler.)

e.) lise derecesinde veya sanat enstitüleri gibi birinci derecede orta uzmanlık öğrenimi veren kurumlardan mezun olanlar, (bu gibiler, yabancı memleketlerde yapmak istedikleri öğrenim yurtta tamamlamış buldukları öğrenimle ilgili olmak ve memleketimizde bu öğrenimi veren öğrenim kurumu bulunmamak şartıyla gidebilirler.)

Sayın Başvekil takdir buyurursunuz ki memleketimizde yüksek mühendislik öğrenimi veren müesseseler lise mezunlarını kabul etmektedir, sanat enstitüsü mezunlarının memleketimizde makina mühendisliği öğrenimi pek mahduttur. Hal böyle iken «e» fıkrasına ağır şartlar konmuş ve hemen hemen bütün sanat enstitüsü mezunlarının «e» fıkrasından istifade ederek yabancı memleketlere gitmesine imkan yoktur şöyle ki: Sanat enstitüsü mezunları meslek itibarıyla 3 büyük sanayi subesiyle ilgilidir

1- Makina sanayi ile ilgili olanlar (bunlar, motorcular, tornacılar, ressamlar, tesviyeciler, modelciler, demirciler v.s.)

2- Elektrik sanayi ile ilgili olanlar (elektrikçiler, radyocular, galvanoplasticiler)

3- İnşaatla ilgili olanlar (marangozlar, yapı enstitüsü mezunları v.s.)

Sayın Başvekil İstanbul Teknik Üniversitesinde makina, elektrik ve inşaat fakülteleri

030	01			90	565	1
-----	----	--	--	----	-----	---

}

Ek 13 (Devamı)

mevcut olduğuna göre biz sanat enstitüsü mezunlarının. («e» fıkrasının ifadesine göre) yabancı memleketlerde yurtda tamamlamış olduğumuz öğrenimle ilgili mühendislik öğrenimi yapmamıza imkan yaktır. Görülüyor ki «d» fıkrası ile «e» fıkrası arasında bazı bir haksızlık mevcuttur. Bu karar 1952-1953 ders yılında kendi paralarıyla yurt dışında okumak isteyenlere de tatbik edilmiş ve ilgililere duyurulmak için 9 haziran 1952 tarihli ve 698 sayılı Milli Eğitim Vekâleti Tebliğler Dergisinde ilân edilmiştir.

1953-1954 ders yılında bu haksız kararın düzeltilerek sanat enstitüsü mezunlarının da «d» fıkrasının tatbik edilmesini diler saygılarımı sunarım.

Adres
Adil Pekgüçlü
Kuzgunhavak mahallesi No 2
Konya

AP Pekgüçlü

Millî Eğitim ve Teknik Eğitim Bakanlığı	
B. V. K. A. K. I.	
No	3866
Tarih	18.5.1953
Ek	

BAŞBAKANLIK		
Müşavir Kâtabı Müdürlüğü		
Tarih	İdarî No	Ek
13.5.1953	2521	

030	01			90	565	1
-----	----	--	--	----	-----	---

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.90.565.11.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

I - Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olanlar

Sıra No.	Okul adları	Sıra No.	Okul adları
E - Erkek Yapı Enstitüleri		H - Öğretmen Okulları	
1	Adana (Y.)	1	Adana K. (Y.)
2	Ankara (Y.)	2	Bolu E. (Y.)
3	Erzurum (Y.)	3	Diyarbakır (Y.)
4	İstanbul (Y.)	4	Edirne E. (Y.)
5	Kayseri (Y.)	5	Erzurum (Y.)
6	Rize (Y.)	6	Konya (K) (Y.)
		7	Sivas E. (Y.)
		8	Trabzon (Y.)
		9	Balıkesir
		10	İstanbul (Çapa)
F - Orta Ticaret Okulları		İ - Köy Enstitüleri	
1	Adapazarı	1	Akçadağ (Merkez)
2	Kula	2	Akpınar (Lâdik)
3	Manisa	3	Arifiye (Kocaeli)
		4	Aken (Antalya)
		5	Bağcıbaşı (Vakıfkebir)
		6	Cilevuz (Kars)
		7	Çifteler (Eskişehir)
		8	Dicle (Ergani)
		9	Düzüce (Bahçe)
		10	Göb (Kastamonu)
		11	Gönen (Isparta)
		12	Hasa-oğlan (Ankara) [*]
		13	İvriz (Ereğli - Konya)
		14	Kepirtepe (Lüleburgaz)
		15	Kızılcıllı (İzmir) [*]
		16	Ortaklar (Aydın)
		17	Pazarören (Kayseri)
		18	Pınar (Erzurum)
		19	Savaştepe (Balıkesir)
		20	Yıldızeli (Merkez)
		21	Ernis (Ereğli - Van)
G - Ticaret Liseleri		K - Diğer Meslek Okulları	
1	Adana	1	Ankara Devlet Konservatuarı
2	Ankara	2	Ankara Kalfa Okulu (Y.)
3	Aydın	3	Ankara Kimya Enstitüsü (Y.)
4	Balıkesir	4	İstanbul Erkek Orta Terziilik Okulu
5	Bursa	5	İstanbul Güzel Sanatlar (Orta K.)
6	Edirne	6	İstanbul Teknik Okulu (Y.)
7	Erzurum	7	İstanbul Kalfa Okulu
8	Eskişehir	8	Zonguldak Maden Çavuş Ok. [**]
9	Gaziantep		
10	Giresun		
11	İstanbul (1) inci		
12	İstanbul (2) inci		
13	İzmir		
14	Kayseri		
15	Konya		
16	Malatya		
17	Mersin		
18	Samsun		
19	Trabzon		
20	Zonguldak		

[*] Sağlık kısmı vardır

[**] Tesviye halinde olan bu Okul Yüksek Teknik Okulu içinde faaliyet yapmaktadır.

030 01 95 5961

Kaynak: BCA,BÖKMEK, 030.01.95.59.

Ek 15: Atatürk Üniversitesi Temel Atma Hazırlıkları Raporu

6- Tayin edilen yerlerde ve tesbit olunan esaslar dahilinde Belediye ve esnaf dernekleri birliği başkanlığınca eğlenceler tertip edilecektir.

7- Saat 20.00 de başlamak üzere özel programa göre Orduca bir fener alayı yapılacaktır.

8- 23/Temmuz/1957 Salı günü saat 20.00 de Sayın Reiscumhurumuzun şereflerine şehir adına Belediyece lise bahçesinde bir ziyafet verilecektir. (Bu işle teğkil edilen özel komite vazifelidir).

9- Halk oyunları ekibinin serasim yerinde ve icabedecek zamanlarda gösteri yapmaları hususu halk oyunları ve halk türkülleri derneği başkanlığınca ve Maarif Müdürlüğünün tetkikatına göre sağlanacaktır.

10- Bu programın tatbikatına Belediye Reisi, Ordu temsilcisi, Emniyet Müdürü, Maarif Müdürü vazifeli kılınmışlardır.

Erzurum Valisi

030	01			2	16	3	2
-----	----	--	--	---	----	---	---

Kaynak: BCA, BÖKMEK, 030.01.2.16.3.

Ek 16: Dicle Köy Enstitüsünden Bir Öğrencinin Mektubu

“Dicle Köy Enstitüsü 4/B sınıfı öğrencilerindenim. 1, 2, 3 ve 4 üncü sınıfta gördüğümüz dersin toplamı 8 ay olabilir. Diğer ayları ise ameli olarak çalıştık. Ne zorluklar geçirdiğimizi artık tarif edemem. Enstitümüz 7-8 bina iken 18-20 binaya kavuşturduk. Nice kanallar açtık. Nice fidanlıklar yetiştirdik. Nihayet Enstitümüzü bugünkü vaziyete ulaştırdık. Ama arkadaşlarımızın niceleri fitik hastalığına yakalanıp ameliyat oldular. Niceleri delirip kaçtılar. Bazı arkadaşlarımız ise sağlam olarak geldikleri halde çürük olarak evlerine gittiler. Birkaç arkadaşımız da ana ve baba hasreti çekerek yapılan bu zorluklar karşısında hastalanarak gözlerini hayata kapadılar. Bunların ismini ayrı ayrı zikredemem. Şunları söylerim: Fitik olanların sayısı 50’yi geçmiştir. İsimlerini bildirdiğim arkadaşlar da kulaktan sağır olup rapor alıp evlerine gittiler. Bu sağırlık gerek vurmada, gerekse hastalıktan ileri gelmiştir. Arkadaşlarımızdan İsa Sayar 5-10 gün revirde yattı. Müdürümüz bu arkadaşına, “Sen iş kaçakçılığı yapıyorsun, burada dalga geçiyorsun” diye çıktı. O gece arkadaş Diyarbakır’da hastaneye gitti. Bir gün sonra haber gedi. Talebelerinizden İsa Sayar ölmüştür, diye sözünü işittik. Çok üzüldük. Talebelerin kaçıışı ise pek fazla devam ediyordu. İşlerin geri kalmaması için 1’de, 2’de, 3’te ders namına bir şey görmeden ve bilip öğrenmeden hepimize toptan sınıf geçirttiler. Nihayet bizi 4’üncü sınıfa ulaştırdılar. ... Gaye 20 talebenin sınıf geçmesi değil. Bütün talebelerin sınıf geçebilmesi için çalıştırılıp yetiştirilmesi lâzımdır. Evet, bir öğretmen olacağımızdan, bize hayatı kazandıran derstir. 1’de, 2’de, 3’te ders görseydik doğru idi, zorluk çekmezdik. Bu sınıfların dersini kavramadan 3’üncü sınıfın dersini kavramak pek güçtür. Bir binanın temeli kerpiçten, duvarı taştan olsun, tabii ola-

Ek 17: Köy Enstitüleriyle İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun

Kanun No. 6234 Kabul tarihi: 27.01.1954

Neşir tarihi: 4.2.1954

Madde 1 — Köy enstitüleri ile ilk Öğretmen okulları, «İlk Öğretmen Okulları» adı altında birleştirilmiştir.

Madde 2 — İlk Öğretmen Okullarının tahsil müddeti, ilkokul mezunları için (6); ortaokul mezunları için (3) yıldır. İlk öğretmen okullarında, gerekirse hazırlık sınıfları da açılabilir.

Madde 3 — İlk Öğretmen Okullarına alınacak öğrenciler imtihanla seçilir. Bu okullara her yıl alınacak öğrencilerin % 75 inin köy ilkokulları mezunlarından olması şarttır.

Madde 4 — İlk Öğretmen Okullarına alınan öğrencilerden ilk tahsil yılı içinde, buldukları okulun öğretmenler kurulunca, öğretmen olamayacaklarına karar verilenlerin okulla ilişkileri kesilir. Bu gibiler hakkında tazminat kovuşturması yapılmaz.

Madde 5 — İlk Öğretmen Okulu mezunları, mecburî hizmetlerini tamamlayıncaya kadar köy okullarında çalıştırılırlar. Bunlardan öğretmen yetiştiren yüksek öğrenim müesseselerine devam edecek olanların mecburi hizmetleri Millî Eğitim Vekâletince tecil olunur.

Madde 6 — 5129 sayılı kanunun 8 inci maddesi ile kurulmuş olan «Köy Öğretmenleri ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığı»nın adı «Köy Eğitimci ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığı»na çevrilmiştir. Bu Sandığın idaresi, işleyiş tarzı, yapılacak yardımların şekilleri ve her türlü işleri ile ilgili hususlar bir tüzükle belirtilir.

Madde 7 — 4274 sayılı kanunun 46. maddesinin birinci bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: İlk öğretmen okullarının öğretmenleri, haftada 17 saat ders okutmaya ve bunlarla ilgili uygulamaları yapmaya mecburdurlar. Bu öğretmenlere 1702 sayılı kanunun 3. maddesinin (b) bendinde yazılı ücretle 7 saat daha ders verilebilir. İlk öğretmen okullarının öğretmenleri, mesai saatleri içinde okulda kalarak, kendilerine verilen eğitim ve öğretim işlerini görmek, ders dışı faaliyetlere katılmak ve ayrıca nöbet vazifelerini yapmakla mükelleftirler.

Ek 17 (Devamı)

Madde 8 — Millî Eğitim Vekâleti kuruluş kadrolarıyla merkez kuruluş ve görevleri hakkındaki 2287 sayılı kanunda değişiklik yapılmasına dair 4926 sayılı kanuna bağlı (1) ve (2) sayılı cetvellerde gösterilen kadrolardan ilişik cetvelde yazılı bulunan kadrolar kaldırılmış ve yerine, bağlı (1) ve (2) numaralı cetvellerde gösterilen kadrolar konulmuştur.

Madde 9 — 1953 yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (K) işaretli cetvele dâhil köy enstitüsü mezunu başöğretmenlere ait ek görev kadroları bu cetvelde çıkarılmış ve (İlkokul Başöğretmeni) unvanıyla ilişik (3) numaralı cetveldeki kadrolar 5166 sayılı kanuna bağlı (2) sayılı cetveldeki kadrolara eklenmiştir.

Madde 10 — 1953 yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (K) işaretli cetvele dâhil ücretli stajyer köy öğretmenleri ile staj-yer sağlık memurları kadroları 26.12.1949 tarihli ve 5479 sayılı kanuna eklenmiştir. Bu stajyerler hakkında çeşitli kanunların (K) cetvelinde bulunanlar hakkındaki hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

Madde 11 — İlk Öğretmen Okullarının idare, eğitim ve öğretim işleri İlk Öğretim Genel Müdürlüğünün görevleri arasına alınmıştır.

Geçici Madde 1 — Köy enstitülerinden mezun öğretmenler, bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, İlk Öğretmen Okullarından mezun öğretmenler hakkındaki hükümlere tâbi olurlar. Ancak, bunlardan aylığa geçirilmemiş olanlar hakkında 5479 sayılı kanun hükümleri uygulanır.

Geçici Madde 2 — Köy enstitüsü mezunu öğretmenlerden aylığa geçmemiş olanların eylemli askerlik hizmetleri esnasında kayıtları silinmez ve kendilerine almakta oldukları ücretin üçte biri verilir.

Geçici Madde 3 — Köy enstitüsü mezunu öğretmenler, aylığa geçirilinceye kadar bu kanunun 6 ncı maddesinde yazılı «Köy Eğitimci ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığının üyeliği hakkım muhafaza ederler.

Geçici Madde 4 — Halen köy enstitülerinde çalışanlardan Millî Eğitim Vekâletince tespit ve kabul edilen öğretmen okulları, ziraat okulları, sanat okulları ve enstitüleri mezunu öğretmenlerin öğretmen okullarında istihdamlarına devam olunur.

Geçici Madde 5 — İlişik (4) numaralı cetvelde ücret ve adedi yazılı ek görev kadroları 1953 malî yılı bütçe kanununa bağlı (L) işaretli cetvele eklenmiştir.

Ek 17 (Devamı)

Madde 12 — 3803 sayılı köy enstitüleri kanunu ile 5352 ve 5541 sayılı kanunlar ve 4274 sayılı köy okulları ve enstitüleri teşkilât kanununun 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39; 40; 43; 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 62 ve 63 üncü maddeleri ve 10 uncu maddesinin (a) bendinin 1, 2, 3 ve 6 ncı fıkraları ve 5210 sayılı kanunun 12 inci maddesi, 6076 sayılı 1953 yılı Muvazenei Umumiye Kanununun 11 inci maddesiyle 4644 sayılı kanunun 12 nci maddesi kaldırılmış ve 3704, 4274, 3129, 5210 sayılı kanunlarda geçen «Köy Enstitüleri» tâbiri «İlk Öğretmen Okulu» olarak değiştirilmiştir. 4926 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin (Lise, öğretmen okulu ve ortaokullar öğretmen ve memurları) başlığı ile (2) sayılı cetvelin (Lise, öğretmen okulu ve ortaokullar idarecileri) başlığından (öğretmen okulu) tâbirleri kaldırılmıştır.

Madde 13 — Bu kanun, neşri tarihinden itibaren mercidir.

Madde 14 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti Memurdur.

Kaynak: MEB Tebliğler Dergisi, 16 (783), s. 109.

Ek 18: Tevfik İleri Ailesiyle Birlikte



Ek 19: Eşi Vasfiye İleri



Kaynak: Her Yönüyle Tevfik İleri, s. 176.

Ek 20: Tevfik İleri Ailesiyle



Ek 21: 1950'li Yıllar... Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İLERİ, Açılış İçin Gittiği Mut'ta Kendisine Yapılan Karşılama Töreni



Kaynak: Kaynak: Her Yönüyle Tevfik İleri, s. 178.

Ek 22: Tefvik İleri, Dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı İle Birlikte

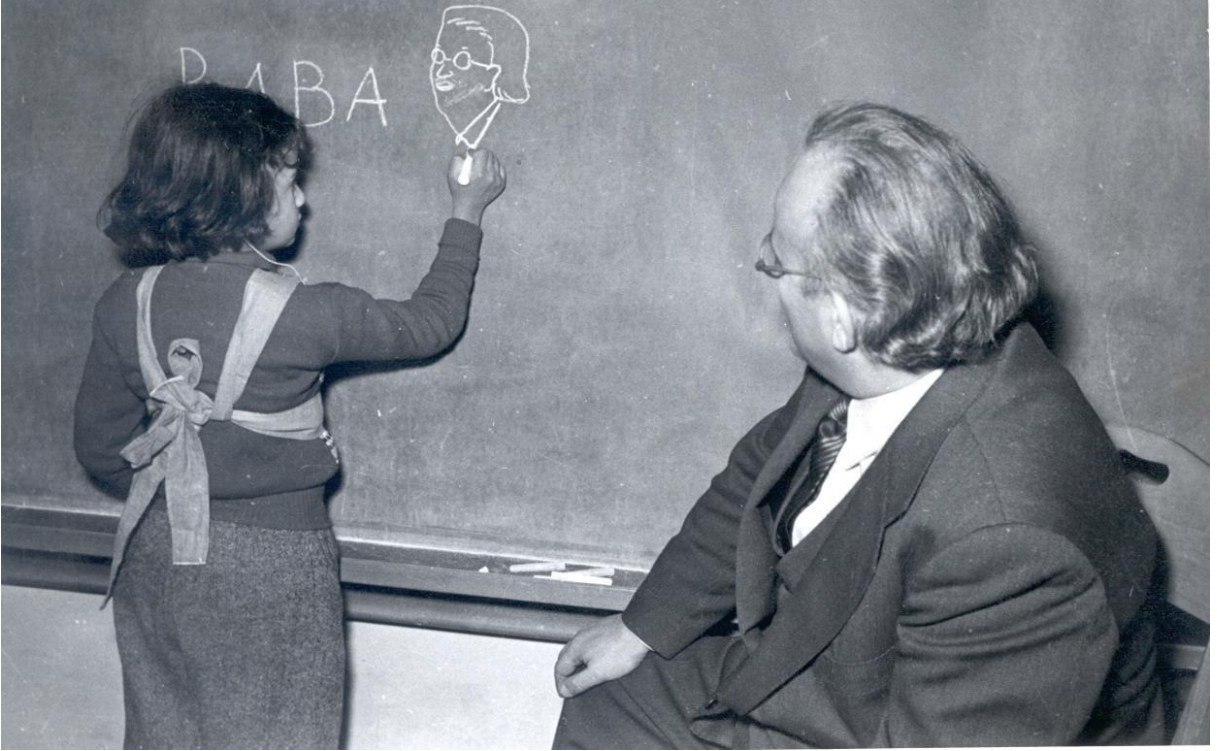


Ek 23: Öğretmen ve Öğrencilerle Birlikte (02.05.1952)



Kaynak: Okudan, a.g.e., s. 105-106

Ek 24: Bir Okul Ziyareti Sirasında

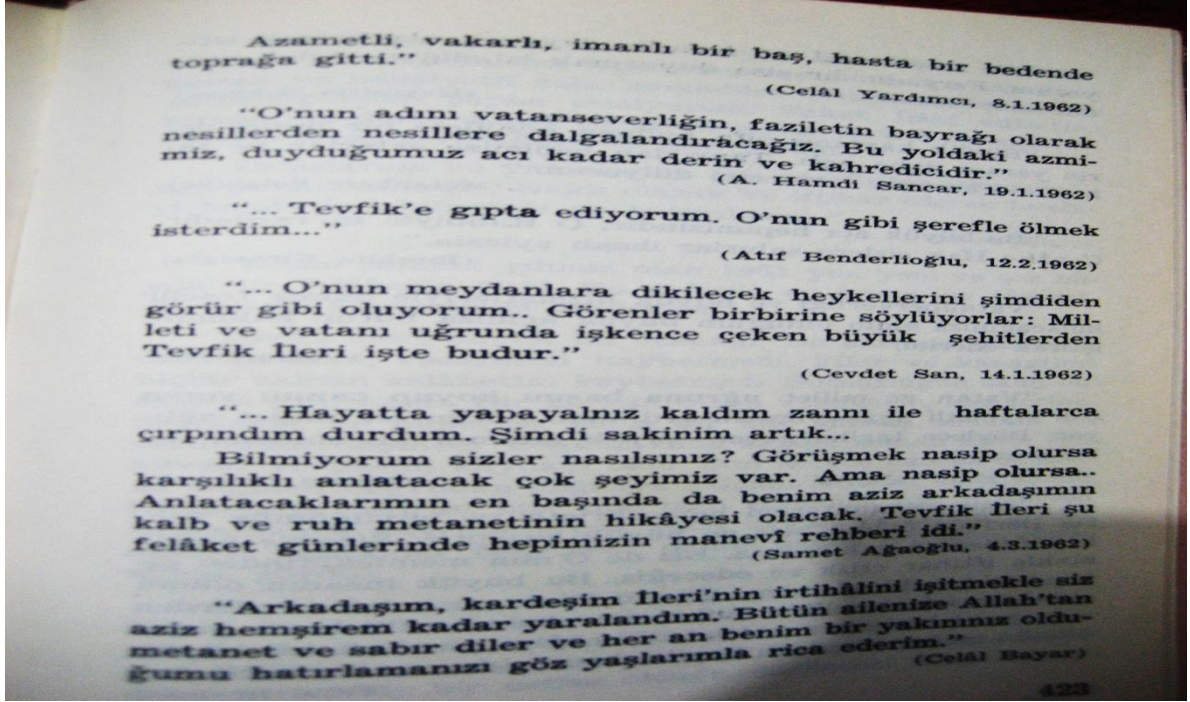


Ek 25: Yassıada Mahkemesinde Yargılanırken

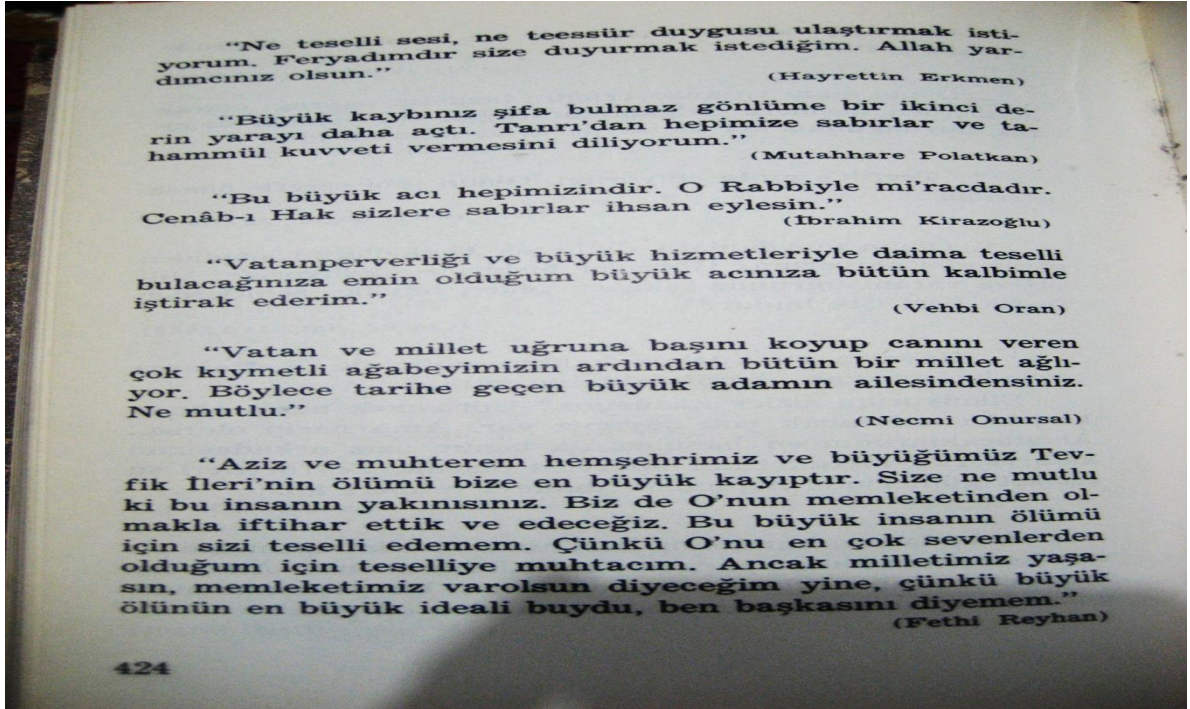


Kaynak: Okudan, a.g.e., s. 105-108.

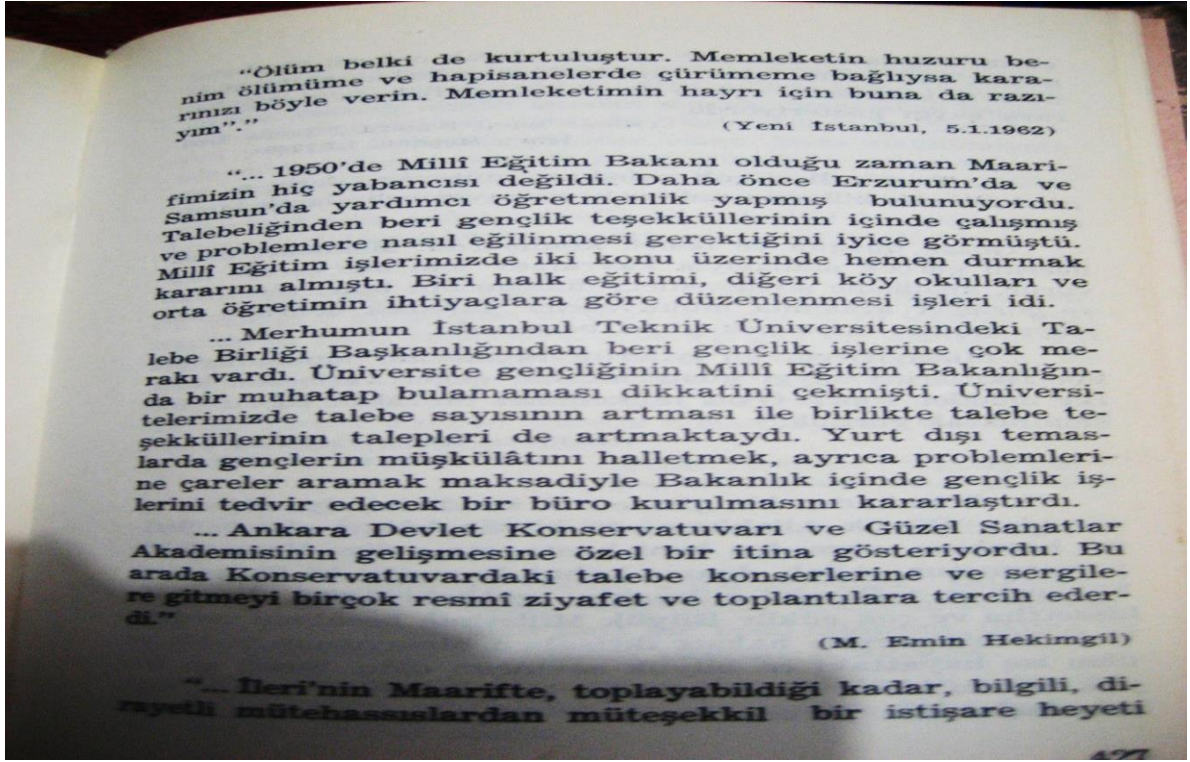
Ek 26: Tefvik İleri'nin Ardından Yazılanlar



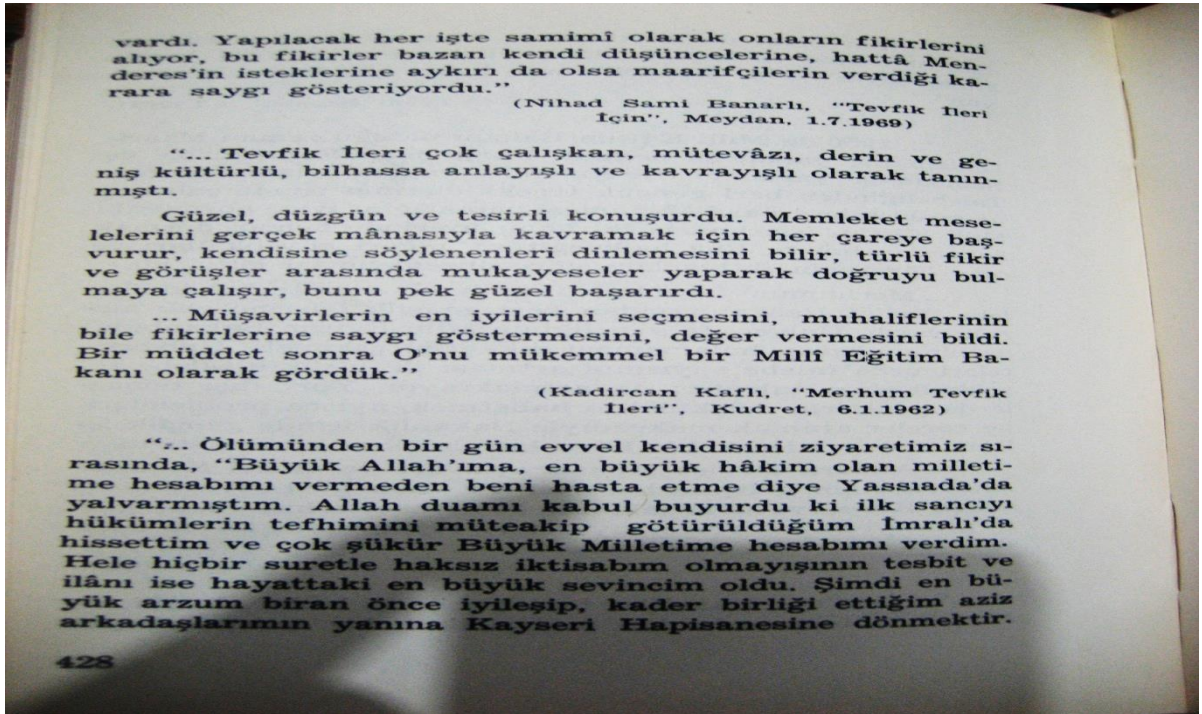
Ek 27: Tefvik İleri'nin Ardından Yazılanlar



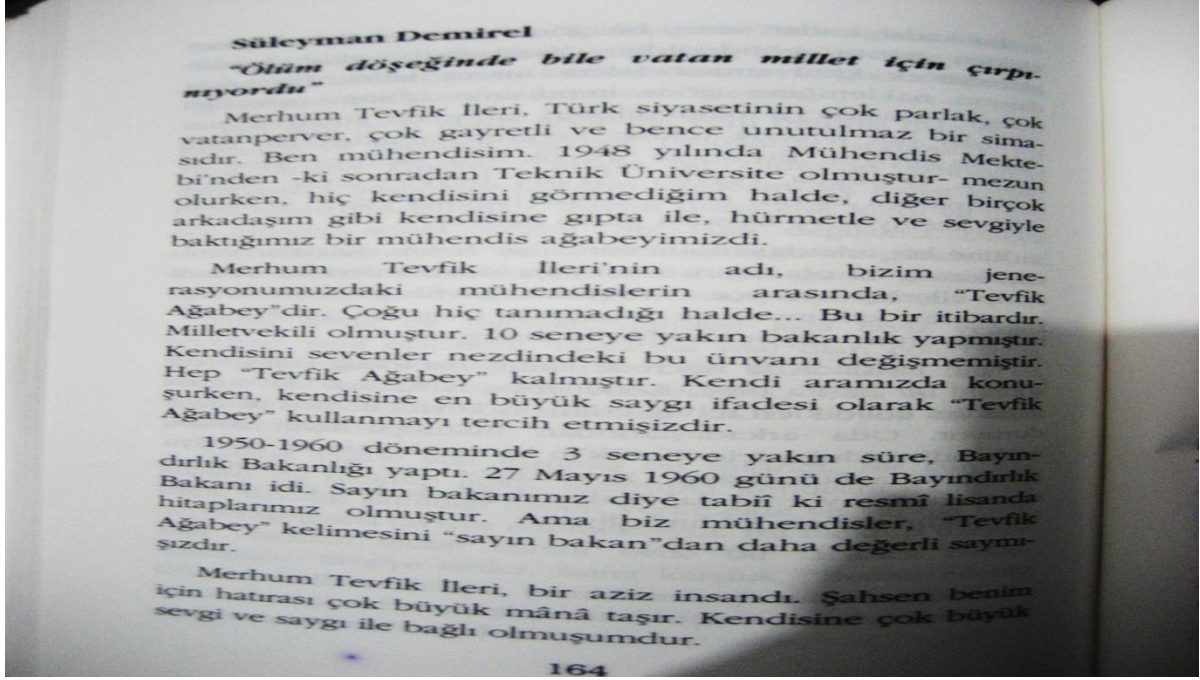
Ek 28: Tefvik İleri'nin Ardından Yazılanlar



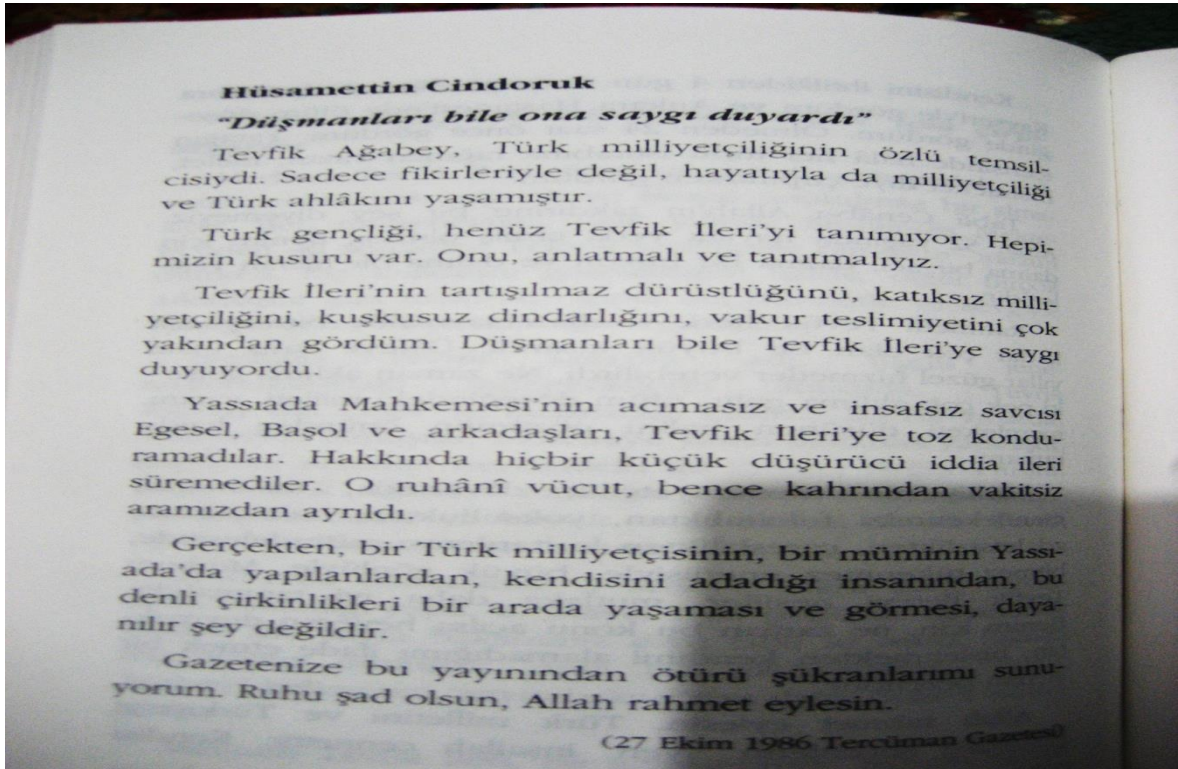
Ek 29: Tefvik İleri'nin Ardından Yazılanlar



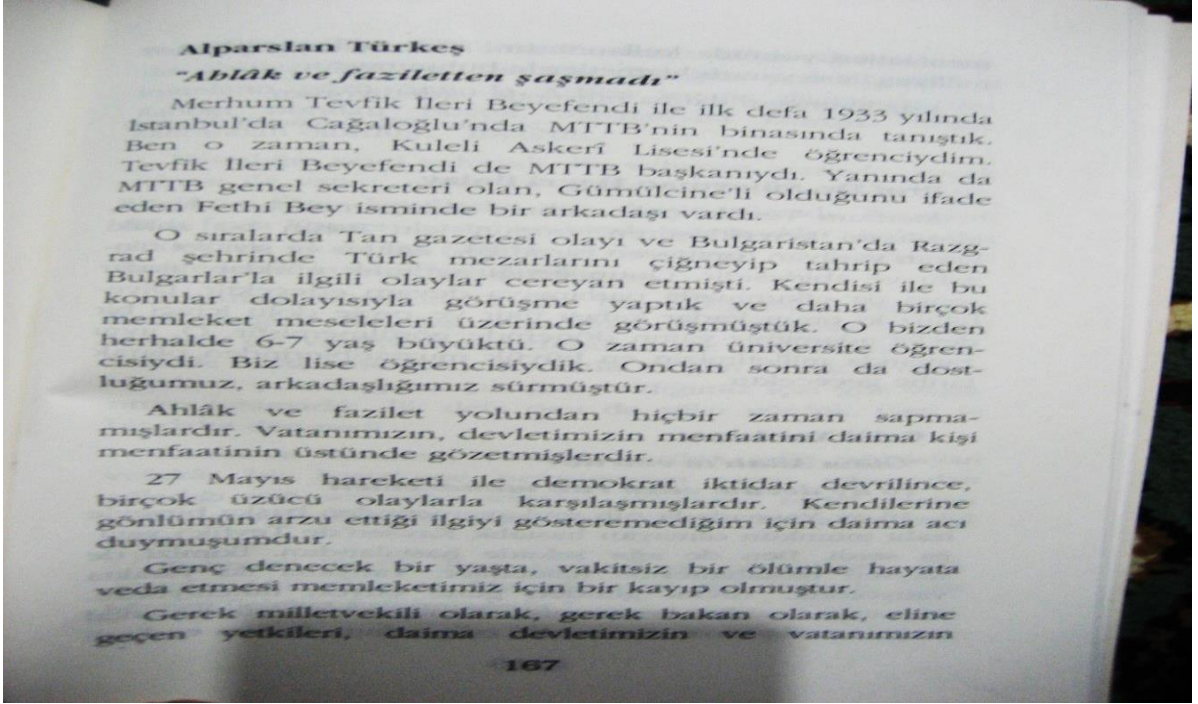
Ek 30: Tevfik İleri'nin Ardından Yazılanlar



Ek 31: Tefvik İleri'nin Ardından Yazılanlar



Ek 32: Tevfik İleri'nin Ardından Yazılanlar



Kaynak: Her Yönüyle Tefik İleri; Aksoy, Babam Tefik İleri.

EK 33: Tefik İleri'nin Kızı Cahide(İleri) Aksoy ve Damadı Ayhan Aksoy



ÖZGEÇMİŞ

Tuba KAYA 10.08.1986 tarihinde Samsun'da doğdu. İlk bir yılını Kavak Kaya Köyü İlkokulunda başladığı ilköğreniminin kalan dört yılını Kavak Demirci Köyü İlkokulunda tamamladı. Ortaokul eğitimini Samsun Necatibey İlköğretim Okulunda bitirdi. İlk bir yılını Samsun Namık Kemal Lisesinde başladığı lise eğitiminin kalan iki yılını Kavak Yaşar Doğu Çok Programlı Lisesi'nde bitirdi. Lisans eğitimine 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde başlayarak, 2010 yılında lisans eğitiminden "Mevlana Celaleddin Rumi" adlı tez çalışmasını sunarak mezun oldu. 2010 yılında, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda tezli yüksek lisans programına dâhil oldu. Yabancı dili İngilizcedir.